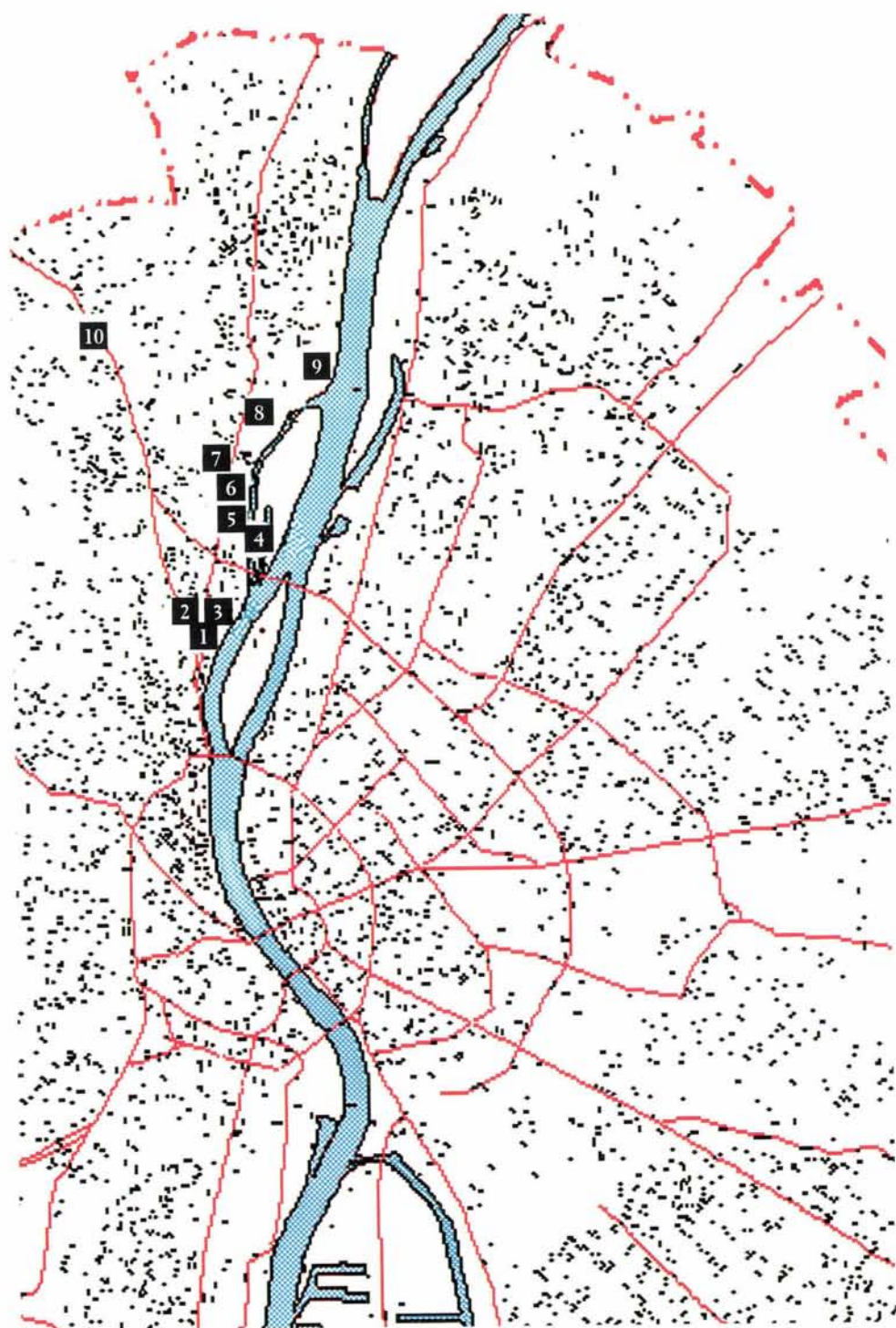

AQUINCUM

*A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai
és leletmentései 2003-ban*
*Excavations and rescue work at the
Aquincum Museum in 2003*

AQUINCUM

A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai
és leletmentései 2003-ban

Excavations and rescue work
at the Aquincum Museum in 2003

Budapest, 2004

Szerkesztő:

Zsidi Paula

Edited by:

Paula Zsidi

Fordítás:

Simán Katalin, Alice M. Choyke

Translation by:

Katalin Simán, Alice M. Choyke

Rajz:

Málik Éva, Hable Tibor, Csernus
Erzsébet, Kovács Tibor

Drawings by:

Éva Málik, Tibor Hable, Erzsébet
Csernus, Tibor Kovács

Fotó:

Komjáthy Péter, Gálné Tóth Csilla,
T. Láng Orsolya, Ujvári Gábor

Photos by:

Péter Komjáthy, Csilla Gálné Tóth,
Orsolya T. Láng, Gábor Ujvári

Geodézia:

Busi György, Kovács Tibor

Surveying work by:

György Busi, Tibor Kovács

Technikai szerkesztő:

Kolozsvári Krisztián

Technical assistance by:

Krisztián Kolozsvári

A külső borítón elöl: A Bécsi úti római
kocsi lócs vége

Front cover: Decoration on the Roman
wagon draught pole from Bécsi Road

A külső borítón hátul: Lószerszám
veret millefiori díszítéssel a Bécsi úti
kocsitemetkezésből

Back cover: Harness fitting with
millefiori decoration from the
Bécsi Road wagon grave

A belső borítón:

A 2003-ban végzett megelőző
feltárások helyszínei

Inside cover:

Locations of larger investment led
excavations in 2003

Budapesti Történeti Múzeum, 2004
Felelős kiadó: Dr. Bodó Sándor főigazgató

Budapest Historical Museum, 2004
Editor-in-chief: Dr. Sándor Bodó, Director

A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai
és leletmentései 2003-ban

Excavations and rescue work at the
Aquincum Museum in 2003

Budapesti Történeti Múzeum
Aquincumi Múzeum

Aquincumi füzetek
10. szám

ISSN 1219-9419 (Aquincumi füzetek)
ISSN 1219-9427 (Aquincum)

Tartalom

Régészeti feltárások Budapest területén
2003-ban (*Zsidi Paula*) 8

A 2003-ban végzett nagyobb megelőző
feltárások helyszínei 13

Második századi sírok a katonaváros
nyugati temetőjéből (*Hable Tibor*) 15

Temetőfeltárás a Bécsi úton
(*R. Facsády Annamária*) 21

Korai telepjelenségek kutatása az
aquincumi canabae déli régiójában
(*Madarassy Orsolya*) 30

Régészeti kutatások a Hajógyári-öbölben
(*H. Kérdő Katalin – Tóth János Attila*
– *Németh Margit – Kirchhof Anita*) ... 37

Topográfiai kutatás az aquincumi
legiótábor északkeleti előterében
(*Németh Margit*) 42

Kora római védmű és késő avar kori telep
kutatása a canabae északi előterében
(*Budai Balogh Tibor*) 47

Római kori beépítettség kutatása az
aquincumi polgárváros déli városfalán
kívül (*T. Láng Orsolya*) 57

Feltárás a Szentendrei úti aquaeductus
nyomvonalán (*Havas Zoltán*) 61

Contents

Archaeological excavations in 2003 in the
territory of Budapest (*Paula Zsidi*) 8

Locations of larger investment led
excavations in 2003 13

Second century graves from the western
cemetery of the Military Town
(*Tibor Hable*) 15

Excavation at a cemetery in Bécsi Road
(*Annamária R. Facsády*) 21

The investigation of the early periods in
the southern section of the Aquincum
canabae (*Orsolya Madarassy*) 30

Archaeological investigations
in the Hajógyári-cove
(*Katalin H. Kérdő – János Attila Tóth*
– *Margit Németh – Anita Kirchhof*) ... 37

Topographic investigations in the northeast
foreground of the legionary fortress of
Aquincum (*Margit Németh*) 42

Investigations of early Roman defence
works and a Late Avar settlement in the
northern outskirts of the canabae
(*Tibor Budai Balogh*) 47

Investigation of Roman period
occupation outside the southern
town wall of the Aquincum Civil Town
(*Orsolya T. Láng*) 57

A Szentendrei út – Záhony utca keresztveződésénél lévő római kori vízvezeték „pillér csomók” technikai és műemlékvédelmi mentése (Vladár Ágnes)	Excavation along the aqueduct on Szentendrei Road (Zoltán Havas) . . . . .
66	61
Feltárások az aquincumi polgárváros délkeleti előterében (Lassányi Gábor – Zsidi Paula)	Technical and monument rescue of the “pillar butts” of the Roman aqueduct at the intersection of Szentendrei Road and Záhony Street (Ágnes Vladár) . . . . .
72	66
Római kori temetőrészlet az aquincumi polgárváros északkeleti szomszédságában (T. Láng Orsolya)	Excavations in the southeastern foreground of the Aquincum Civil Town (Gábor Lassányi – Paula Zsidi) . . . . .
82	72
Újabb adatok az úgynevezett Testvérhegyi villa topográfiai helyzetéhez (T. Láng Orsolya)	Part of a Roman period cemetery northeast of the Aquincum Civil Town (Orsolya T. Láng) . . . . .
90	82
Feltárások a vízivárosi castellumtól északra (H. Kérdő Katalin – Végh András)	New data on the topographic position of the so-called Testvérhegy villa (Orsolya T. Láng) . . . . .
106	90
Újabb római kori sírok a vízivárosi ala-tábor déli temetőjéből (Benda Judit – Hable Tibor – Horváth M. Attila)	Excavations north of the Víziváros castellum (Katalin H. Kérdő – András Végh) . . . . .
110	106
Feltárások és leletmentések az auxiliaris castellum vicusában Albertfalván (Szirmai Krisztina – Beszédes József)	New Roman period graves from the southern cemetery of the Víziváros auxiliary fort (Judit Benda – Tibor Hable – Attila Horváth M.) . . . . .
116	110
Másodlagosan felhasznált római kori sírkő a Herman Ottó utcából (Beszédes József)	Excavations and rescue work in the vicus of the auxiliary castellum at Albertfalva (Krisztina Szirmai – József Beszédes) . . . . .
123	116
Nagytétény-CAMPONA 2003 (Kocsis László)	Secondary use of a Roman period tombstone from Herman Ottó Street (József Beszédes) . . . . .
126	123
Középső bronzkori település nyomai Lágymányoson (Beszédes József – Szilas Gábor)	Nagytétény-CAMPONA 2003 (László Kocsis) . . . . .
147	126
Feltárás a Paskál lakópark területén (Endrődi Anna – Horváth M. Attila)	
153	

Középső neolitikus település Törökbálint-Dulácskán (Horváth László András)	156	Traces of a Middle Bronze Age settlement at Lágymányos (József Beszédes – Gábor Szilas)	147
Őskori telepek, római kori árokrendszer, avar sírok Biatorbágy-Hosszúrétek lelőhelyen (Reményi László – Tóth Anikó)	160	Excavation in the territory of the Paskál apartment complex (Anna Endrődi – Attila Horváth M.)	153
Őskori és középkori leletek Biatorbágy-Tyúkberek, Törökbálint- Kukoricadűlő lelőhelyről (Reményi László – Terei György)	168	A Middle Neolithic settlement at Törökbálint-Dulácska (András László Horváth)	156
Szigetszentmiklós-Laki hegy-Dunára-dűlő (Reményi László – Terei György)	172	Prehistoric settlements, a ditch system from the Roman period, Avar graves at the site of Biatorbágy-Hosszúrétek (László Reményi – Anikó Tóth)	160
Az Aquincumi Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2003. évben	177	Prehistoric and medieval finds from Biatorbágy-Tyúkberek, Törökbálint-Kukoricadűlő site (László Reményi – György Terei)	168
Az Aquincumi Múzeum régészeti célú megfigyelései 2003-ban	193	Szigetszentmiklós-Laki hegy-Dunára-dűlő (László Reményi – György Terei)	172
Rövidítésjegyzék	195	Locations of and results from small-scale excavations conducted by the Aquincum Museum in 2003	191
A 2003. évi feltárások közreműködői	196	Archaeological observation work carried out by the Aquincum Museum in 2003	193
A 2003. évi feltárások megbízói és támogatói	199	Abbreviations	195
Az Aquincumi Múzeum munkatársainak 2003-ban megjelent publikációi	202	Participants in the excavations in 2003	196
		Employers and patrons of the Excavations in 2003	199
		Publications by the staff of the Aquincum Museum in 2003	202

Régészeti feltárások Budapest területén 2003-ban

Archaeological excavations in 2003 in the territory of Budapest

A BTM régészeti osztályainak változatlanul a főváros régészeti örökségének védelmével kapcsolatos feltárások adták a legtöbb feladatot a 2003. évben is. Az intézmény 22 régésze 81 fővárosi helyszínen végzett ásatást (86 megkötött szerződés alapján), melyek mindegyike a fővárosban folyó beruházásokhoz, építkezésekhez kapcsolódott. Az ásató régészek összesen 2185 napot töltöttek terepen, kutatóként 3-4 helyszínen végezték munkájukat. Ennek alapján elmondható, hogy az országban végzett összes feltárás egyötöde-egyhatoda 2003-ban is Budapest területén zajlott. A régészeti örökségvédelmi munka jelentősége az új építési technológiák és előírások (mélygarázs) időszakában egyre nő, hiszen az új beruházásokkal többnyire nemcsak elfedik, hanem el is pusztítják a lelőhelyet. Egyetlen év alatt a főváros történetéről tanúskodó, több mint 100.000 négyzetméternyi terület semmisült meg az építkezések során, s csaknem ugyanekkora terület vált véglegesen, vagy hosszú időre kutathatatlanná, szerencsére a jelenleg érvényben lévő törvény, a hatóság és a múzeum jóvoltából, nem dokumentátlanul.

A régészeti örökségvédelmi munkát a 2001. októberében életbe lépett, a kulturális örökségvédelemről szóló törvény alapján végezzük, szoros együttműködés-

The major task of the archaeological departments of the Budapest Historical Museum was linked to the protection of archaeological heritage in the Capital in 2003 as well. Twenty-two archaeologists conducted excavations at 81 sites in the Capital (based on 86 signed contracts). All were connected with development and construction work in Budapest. The archaeologists spent altogether 2185 days in the field, and each of these specialists worked at 3-4 sites. Thus, it can be said that one fifth or sixth of the excavations in the country as a whole were conducted in the territory of Budapest in 2003 as well. The significance of archaeological protection of the heritage has been increased by the appearance of new construction technologies and regulations (deep parking), since the new investments do not simply cover the sites but mostly destroy them. In a single year, more than 100.000 square meters containing data related to the history of the Capital were destroyed, and the territory that has been removed from investigation either ultimately or for a long time is almost as large; luckily this has not occurred without being documentation owing to established law, the effectiveness of the authorities and the museum.

The protection of the archaeological cultural heritage is based on the Act deal-

ben a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, amely intézmény a korábban a múzeum által végzett szakhatósági feladatokat is ellát. Ezzel együtt régész munkatársaink munkaidejének jelentős részét tölti ki az ásatások előkészítése, az ezzel kapcsolatos felvilágosítások, szervezés, adminisztráció, s a beruházókkal folytatott tárgyalások. Az ásatás jó előkészítése a gyors, gördülékeny feltáráshoz egyik legfontosabb feltétele. Ezt azonban sokszor lehetetlenné teszi, hogy maguk a beruházások többségükben rosszul vagy nem kellően előkészítettek, s ez alól a nagy országos beruházások sem kivételek. Előfordul, hogy érvényes szerződés és ásatási engedély birtokában sem tudjuk megkezdeni a munkát, mert a terület kisajátítása még nem történt meg. Sokszor a beruházó – bár a múzeumtól elvárja a feltárási pontos időtartamának és pénzügyi kereteinek meghatározását – még maga sincs tisztában, hogy a beruházás mekkora földmunkával jár, azaz milyen mértékben veszélyezteti az építkezés a régészeti örökséget. Gyakori, hogy a tervezők menet közben, az építkezés során változtatnak a terveken, ami újabb területek feltárást igényelné. Ezekben az esetekben azonban a beruházók nem indítanak új hatósági eljárást, az emlékek pusztulását a régész „veszi észre”. Ekkor azonban a kialakult helyzetet már nehéz kezelni anélkül, hogy az az építkezés gördülékeny menetét ne befolyásolja. Új elemként jelent meg az elmúlt időszakban, hogy szakmai érvek helyett hatalmi szóval és befolyással igyekeztek a beruházók a feltárási menetét, az örökségvédő munkát befolyásolni.

A 2003-ban, a kulturális örökségvédelmi hatástanulmányról megjelent rendelet további feladatot rótt a múzeum régészeire. Az örökségvédelmi hatástanulmány

ing with the protection of the cultural heritage, which came into force in October 2001, in close co-operation with the Office of Cultural Heritage Protection. This office carries out the archaeological authoritative duties formerly carried out by the museum. Nevertheless, the preparations for the excavations, obtaining the necessary information, organization, administration and negotiations with the investors take long hours out of the working time of the museum archaeologists. Proper preparation is one of the most important prerequisites of fast, smooth running of excavations. This, however, is often hindered by the fact that the majority of the investors themselves are poorly or not sufficiently prepared, including the large, national investors. It has happened that we were not able to begin investigations, even where a signed contract and a license for excavation had been finalized, since the territory had not yet been taken over. Often the investor, who expects that the museum respects their work deadlines and financial frameworks of the excavation, is not aware of the extent of the earth moving required by the particular development, that is, the extent to which the construction will endanger the archaeological heritage it impacts with. The architects frequently modify their designs during operations and construction, requiring excavation of altogether new territories. In these cases, however, the investors do not initiate new proceedings but it is left to the archaeologists to “detect” the destruction of monuments. At this point, it is already difficult to manage the established situation without negatively affecting the smooth course of the construction. It was a new element in 2003 that the investors tried to influence

régészeti tanulmányrészének kidolgozása ugyanis a régészetileg érintett területek mindegyikén szükséges az önkormányzatok rendezési és szabályozási terveinek elkészítéséhez, minimum az adatszolgáltatás szintjén. Ez az új feladat elsősorban Régészeti Adattárunk munkáját szaporította. Ehhez az új rendelethez kapcsolódóan a múzeum mintegy 15 régészt jegyezték be a NKÖM szakértői névjegyzékébe.

A múzeum munkatársai a törvényi előírásokban foglalt dokumentációs, leletkonzerválási, nyilvántartási feladatoknak is igyekeznek eleget tenni. Az ásatási dokumentációk készítése a digitális adatrögzítés térhódításával gyorsabbá vált, azonban a hazai restaurálás szűk kapacitása miatt az idei évben előkerült 1021 ládányi leletanyag konzerválása, s ennek következtében elsődleges nyilvántartása késedelmet szenved.

Az állandósult kampány, a feltárások szervezésével és bonyolításával járó nehézségek valamint az új, többlet-feladatok ellenére a BTM régészei ebben az évben is sikerrel oldották meg a feltárási és örökségvédelmi munkát. Az ásatások során a főváros számos, már korábban ismert lelőhelyéről nyertünk újabb, kiegészítő információt, de a 2003. évi kutatások néhány országos visszhangot is kiváltó régészeti szenzációval szolgáltak. Közöttük is első helyen áll, a már korábban ismert, Aquincum nyugati temetőjének (úgynevezett Bécsi úti római kori temető) egyik parcellájában lovakkal együtt eltemetett, kocsi maradványainak előkerülése. A kocsi számos, bronzból és vasból készült szerkezeti elemét és több figurális bronz díszítőelemét is magában foglaló lelet jelentőségét nemcsak az adja meg, hogy ez az első Aquincumban feltárt római kori közlekedési eszköz, hanem a

the course of the excavations and protection of the cultural heritage using a policy of power-play and peremptory decisions instead of professional argument.

The published order concerning the effectiveness of cultural heritage protection in 2003, allotted the museum archaeologists even more tasks. Namely, the archaeological part of the study of the effectiveness of the heritage protection must be prepared separately for every archaeologically relevant territory, at least on the level of data service, so that local governments can work out development and regulation plans. In particular, this task further burdened the work of the Archaeological Archives. In connection with this new decree, about 15 archaeologists from the museum were registered in the Ministry of National Cultural Heritage Protection's (NKÖM) list of experts.

The museum archaeologists have made every effort to fulfill the documentation, find conservation and recording requirements spelled-out in the Act. The excavation documentation can be prepared faster since digital data recording has been accepted, while the conservation of the find material unearthed this year, which fills 1021 cases, is obstructed by the low restoration capacity in Hungary, consequently causing delays in its primary cataloguing.

Despite the permanent nature of the campaign, the difficulties raised by the organisation and management of excavations and the new, extra tasks, the archaeologists of the Budapest Historical Museum successfully carried out the excavations and heritage protection this year as well. We obtained new, complementary information on numerous already known sites in the Capital. The investigations

lelet lelőköörülményei is. Ez a római kori helybenélő kelta-eraviszkusz lakosságra jellemző temetkezési rítus ugyanis eddig nem került elő a provinciaszékhely, Aquincum területéről, ahol egyébként az eraviszkusok törzsi központja volt. Újabb értékes adattal gazdagodott továbbá az aquincumi helytartói palota együttese is. Részenben a KÖH bűvárrégészeti közreműködésével, valamint kiegészítő dendrokronológiai vizsgálatokkal sikerült felmérni és dokumentálni a palotához tartozó egykori római kori kikötő kő- és facölöpökből álló szerkezetét. Ez az újabb értékes és egyedülálló részlet gazdagította a helytartói palota majdani bemutatásának lehetőségeit, s jelentősen emelte a palotaegyüttes nemzetközi szinten is kiemelkedő, régészeti-műemléki értékét. Az aquincumi polgárvárosi kutatások is szót érdemelnek a szenzációk között. A polgárváros körzetében több helyszínen folyt feltárások nemcsak új temetőrészlettel, a déli városfal előtti előváros kutatásával, hanem a vízvezeték egy szakaszának hitelesítő feltárásával is gazdagították korábbi ismereteinket. Ennek nyomán a vízvezeték pusztulási folyamatának korábban ismeretlen részletei kaptak új megvilágítást. Rendkívül gazdag leletanyag származott a polgárváros déli előterében feltárt római kori városi „szemétlerakóhely” feltárásából. A szokatlanul gazdag import (terra sigillata, amphora) és házikerámia anyagot, falfestményt, valamint állatcsontot tartalmazó réteg feldolgozása várhatóan új adatokkal fog szolgálni a város gazdaságára, kereskedelmi kapcsolataira vonatkozólag.

A feltárások mellett a BTM régészei folyamatosan végezték tudományos, publikációs munkájukat. 2003-ban csaknem 100 különböző cikkben, tanulmányban, s önálló kötetben tették közzé tudomá-

conducted in 2003 resulted in a few sensational archaeological finds, creating a stir throughout the country. The first of these was the recovery of the remains of a dismantled wagon buried together with a pair of horses in a parcel from the well-known western cemetery of Aquincum (also known as the Roman cemetery on Bécsi Road). The significance of the find, comprising numerous bronze and iron structural elements and a number of figural ornaments from the elaborate wagon is underlined not only by the fact that this is the first such Roman vehicle unearthed in Aquincum but also by the find circumstances. This burial rite, characteristic of the autochthonous Celtic-Eraviscan population surviving in the Roman period, has not yet been found in the territory of Aquincum, the administrative center of the province, which was, at the same time, the tribal center of the Eraviscans. Furthermore, new interesting data have been obtained from the proconsul's palace complex in Aquincum. With the co-operation of underwater archaeologists and complementary dendrochronological analyses, we were able to survey and document the stone and timber post structure harbor of the palace from the Roman period. These new and unique details enriched the possibilities for future reconstruction of the proconsul's palace and significantly raised the archaeological and monumental value of the palace complex, which is prominent internationally as well. The investigations in the Civil Town of Aquincum also deserve to be mentioned among these sensational results. The excavations, conducted at a number of locations in the environs of the Civil Town, enriched our knowledge through the discovery of new parts of a cemetery,

nyos eredményeiket. Kiemelést érdemel az Aquincumi Múzeum tudományos gárdájának nagyszabású vállalkozása, az elmúlt harminc év aquincumi kutatási eredményeit összefoglaló „Forschungen in Aquincum (1969–2002)”, az Aquincum Nostrum II.2. köteteként, melyet sajtótájékoztatón mutattunk be.

Zsidi Paula

the investigation of the foreground of the southern town wall and also by the authenticating excavation of a stretch of the aqueduct. In consequence, new details of the destruction process affecting the aqueduct have been revealed. An exceptionally rich find material was recovered from the excavation of the “refuse dump” of the Roman Civil Town unearthed in its southern outskirts. The analysis of this archaeological layer, containing an extremely rich imported (Samian ware and amphora) and household ceramic material, wall paintings and animal bones, will most probably yield new data on the economy and commercial contacts in the town.

Beside excavations, the archaeologists of the Budapest Historical Museum published in 2003, describing their scientific achievements in nearly 100 articles, studies and volumes. The large-scale enterprise of the scientific staff at the Aquincum Museum deserves separate mention. The volume, “Forschungen in Aquincum (1969–2002)”, a recapitulation of the investigations in Aquincum over the past thirty years, was edited as volume II.2 of Aquincum Nostrum. It was formally introduced to the interested public at a press conference.

Paula Zsidi

A 2003-ban végzett nagyobb megelőző feltárások helyszínei

(Jelölésük a belső borítón lévő térképeken)

Aquincumi katonai táborok, katonaváros

1. Bp. III. Bécsi út 70. (*Hable Tibor*)
2. Bp. III. Bécsi út 96/b.
(*R. Facsády Annamária*)
3. Bp. III. Pacsirtamező utca 3–11.
(*Madarassy Orsolya*)
4. Bp. III. Hajógyári öböl (*H. Kérdő Katalin – Tóth János Attila*)
5. Bp. III. Raktár utca 1.
(*Kirchhof Anita – Németh Margit*)

Az aquincumi polgárváros és környezete

6. Bp. III. Filatorigát
(*Budai Balogh Tibor – Zsidi Paula*)
7. Bp. III. Huszti út 21.
(*T. Láng Orsolya*)
8. Bp. III. Szentendrei út 101–115.
(*Havas Zoltán – Lassányi Gábor – Zsidi Paula*)
9. Bp. III. Pók utca – Nánási út
– Városház utca (*T. Láng Orsolya*)

Aquincumhoz tartozó terület

10. Bp. III. Bécsi út 310.
(*T. Láng Orsolya*)

Aquincumon kívüli táborok és települések, limes menti beépítettség

11. Bp. II. Ganz utca 12–14.
(*H. Kérdő Katalin – Végh András*)
12. Bp. I. Szalag utca 22–24. (*Benda Judit – Hable Tibor – Horváth M. Attila*)

Locations of larger investment led excavations in 2003

(Marked as numbers on the inside covers)

Aquincum military forts, Military Town

1. Bp. III, 70 Bécsi Road (*Tibor Hable*)
2. Bp. III, 96/b Bécsi Road
(*Annamária R. Facsády*)
3. Bp. III, 3–11 Pacsirtamező Street
(*Orsolya Madarassy*)
4. Bp. III, Hajógyári-cove (*Katalin Kérdő H. – Attila János Tóth*)
5. Bp. III, 1 Raktár Street
(*Anita Kirchhof – Margit Németh*)

Aquincum Civil Town and its environs

6. Bp. III, Filatorigát
(*Tibor Balogh Budai – Paula Zsidi*)
7. Bp. III, 21 Huszti Road
(*Orsolya T. Láng*)
8. Bp. III, 101–115 Szentendrei Road
(*Zoltán Havas – Gábor Lassányi – Paula Zsidi*)
9. Bp. III, Pók Street – Nánási Road
– Városház Street (*Orsolya T. Láng*)

Aquincum Territories

10. Bp. III, 310 Bécsi Road
(*Orsolya T. Láng*)

Forts and settlements outside Aquincum, establishment along the limes

11. Bp. II, 12–14 Ganz Street
(*Katalin Kérdő H. – András Végh*)
12. Bp. I, 22–24 Szalag Street (*Judit Benda – Tibor Hable – Attila Horváth M.*)

13. Bp. XI. Albertfalva, Hunyadi János út (*Beszédes József – Szirmai Krisztina*)
 14. Bp. II. Herman Ottó utca 20. (*Beszédes József*)

A Magyar Nemzeti Múzeum feltárásában

15. Bp. XXII. Nagytétény (*Kocsis László*)

Ős- és népvándorlás kori lelőhelyek

16. Bp. XI. Lágymányos, Fehérvári út – Bocskai úti csomópont (*Beszédes József – Szilas Gábor*)
 17. Bp. XIV. Egressy út – Vezér utca (*Endrődi Anna*)
 18. M0 körgyűrű – Törökbálint-Dulácska (*Horváth László András*)
 19. M0 körgyűrű – Biatorbágy-Hosszúrétek (*Reményi László – Tóth Anikó*)
 20. M0 körgyűrű – Biatorbágy-Tyúkberek (*Reményi László – Terei György*)
 21. M0 körgyűrű – Törökbálint-Kukoricadűlő (*Reményi László – Terei György*)
 22. M0 körgyűrű – Szigetszentmiklós-Lakihegy-Dunára-dűlő (*Reményi László – Terei György*)

13. Bp. XI. Albertfalva, Hunyadi János Road (*József Beszédes – Krisztina Szirmai*)

14. Bp. II, 20 Herman Ottó Street (*József Beszédes*)

Excavation by the Hungarian National Museum

15. Bp. XXII, Nagytétény (*László Kocsis*)

Pre- and protohistoric sites

16. Bp. XI, Lágymányos, Fehérvári Road – Bocskai Road junction (*József Beszédes – Gábor Szilas*)
 17. Bp. XIV, Egressy Road – Vezér Street (*Anna Endrődi*)
 18. M0 motorway – Törökbálint-Dulácska (*András László Horváth*)
 19. M0 motorway – Biatorbágy-Hosszúrétek (*László Reményi – Anikó Tóth*)
 20. M0 motorway – Biatorbágy-Tyúkberek (*László Reményi – György Terei*)
 21. M0 motorway – Törökbálint-Kukoricadűlő (*László Reményi – György Terei*)
 22. M0 motorway – Szigetszentmiklós-Lakihegy-Dunára-dűlő (*László Reményi – György Terei*)

Második századi sírok a katonaváros nyugati temetőjéből

(Budapest, III. ker., Bécsi út 70.,
Hrsz.: 14737/3)

2003 július 2. és augusztus 29. között újabb csontvázas és szórthamvas sírokat tártunk fel az aquincumi canabae nyugati temetőjében (1. kép: 1), 100 méterre délre az ismert legkorábbi, Kr. u. 1.-2. századi parcelláktól. (BÓNIS 1947, 1. kép: 2) A K & M Kft., OBELISZK-SB Kft. és PANNON-IB Kft. tulajdonában lévő ingatlan összterületének több mint felét (410 négyzetmétert) átkutattuk. Igazodva a beépítési tervekhez, nem ástunk a telek nyugati negyedében, 2,5 méter széles biztonsági sávban, a Bécsi út 68. számú épület tűzfala mellett, illetve egy mély újkori pince miatt nem nyitottuk meg a 18., 26, 27. és 28. szektort. Kertműveléssel és újkori alpozásokkal sok helyütt mélyen átforgatták a talajrétegeket. (1. kép: 3) Nem találtunk római kori objektumokat a 11., 21., 16. és 17. szektorban. Egykor, a vékonyabb humusztakaró alól még kilátszó, hatalmas mészkősziklákba sem vágtak sírokat. (1. kép: 4) Másutt tágasabb volt a teraszos domboldal, itt kisebb, zsúfolt felületekre tagolódott a római temető is. (HABLE-MÁRTON 2001, 21–37)

Negyven munkanap alatt 8 csontvázas és 22 hamvasztásos temetkezést dokumentáltunk, de csak a szórványleletek, illetve a teljes leletanyag kiértékelése után lesz eldönthető, hogy a parcellát használták-e a Severus-dinasztia uralkodásának

Second century graves from the western cemetery of the Military Town

(Budapest III, 70. Bécsi Road, Ln: 14737/3)

Further inhumation and cremation graves with scattered ashes were unearthed in the western cemetery of the Aquincum canabae between July 2 and August 29, 2003 (Fig. 1: 1), 100 m south of the earliest lots from the AD 1st-2nd centuries (BÓNIS 1947, Fig. 1: 2). We investigated more than half (401 m²) of the entire territory of the lot owned by the K & M Kft., the OBELISZK-SB Kft. and the PANNON-IB Kft. In conformity with the construction plans, we did not excavate in the western quarter of the lot in the 2.5 m wide security zone along the firewall of the building at 68 Bécsi Road and we did not open sectors 18, 26, 27 and 28 because there was a deep modern cellar extending over these areas. The stratigraphic levels were disturbed down to a great depth by horticulture and modern foundations (Fig. 1: 3). We did not find features from the Roman period in sectors 11, 21, 16 and 17. No graves were cut into the huge limestone rocks cropping out from the once thinner humus layer (Fig. 1: 4). In other places, the hillside terraces were more spacious, whereas the Roman cemetery was broken up into smaller, crowded surfaces (HABLE-MÁRTON 2001).

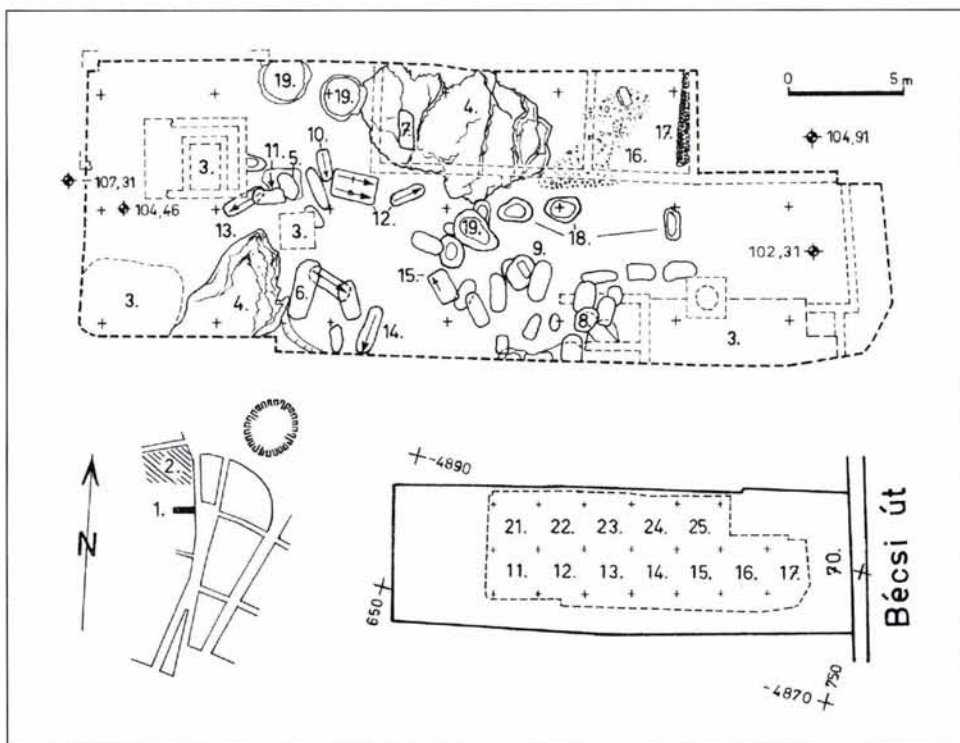
We could document 8 inhumation and 22 cremation burials during 40 workdays. However, it was only possible to decide if the parcel was in use until the end of

végéig. Kilenc esetben szórványos, faszenes elszíneződést figyeltünk meg az ép sírok feletti rétegekben, hat helyen szétszórt emberi csontokat találtunk.

Egyelőre csak öt szórthamvas sír néhány leletét tudjuk bemutatni. (2., 3. kép) Mind-egyik objektum későbbi a szűkebb környezetében talált többi temetkezésnél. Déli és délnyugati fektetésű csontvázak felett két szórthamvas sírt találtunk a 21. szektor déli felében. Az egyikben szürke fazék volt letakarva kopott, sárgászöld bevonatú, 2. század közepén gyártott tányérral. (1. kép: 5; 2., 3. kép: a; TOPÁL 2003, 133, Pl. 7: 17/2) Szintén csontvázas sír fölött jelentek meg hamvasztásos gödrök a 12. szektor délkeleti negyedében. A tetőcserepekkel fedett, nagyobbik sír (1. kép: 6) mellélete két nyers

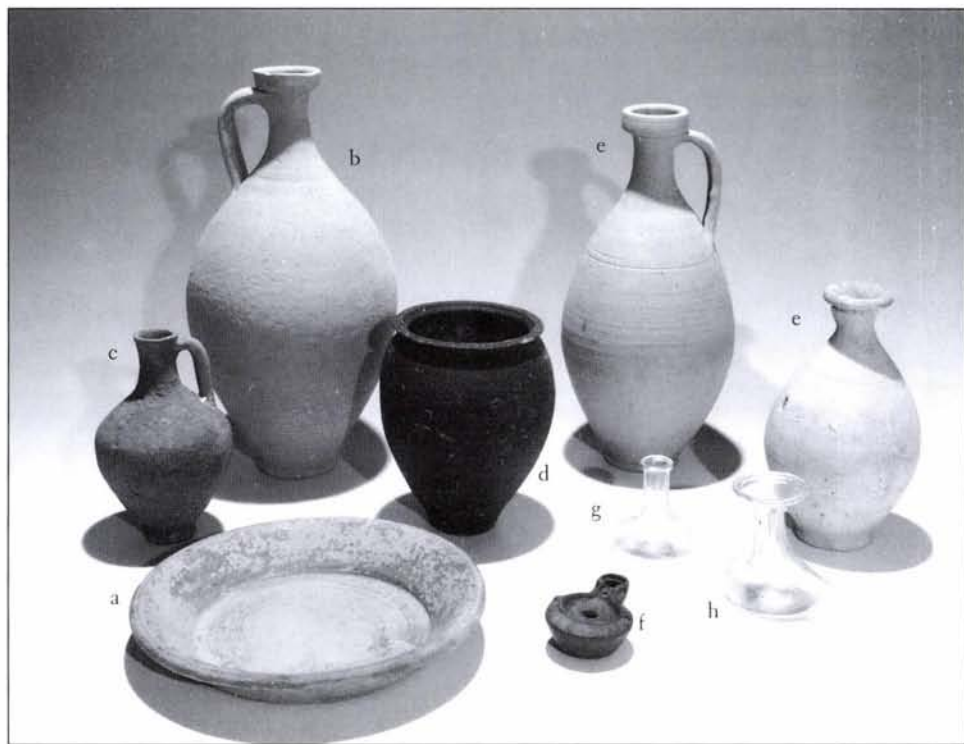
the reign of the Severus dynasty after evaluation of the stray finds and the entire find material. In nine cases, we observed discolourations with charcoal in the layers overlying the intact graves and at six places we found scattered human bones.

As yet we can describe only a few finds from five graves with scattered ashes (Figs 2 and 3). All the features are younger than the rest of the burials in their neighborhood. We found two graves with scattered ashes above inhumation burials oriented to the south and southwest in the southern part of sector 21. One contained a grey pot covered with a plate with a worn yellowish red slip, a type produced in the middle of the AD 2nd century. (Fig. 1: 5; 2., Fig. 3: a; TOPÁL 2003, 133, Pl. 7: 17/2) The cremation pits

1. kép: Bp. III. Bécsi út 70., összesítő alaprajz; 2003 (Hable T.)

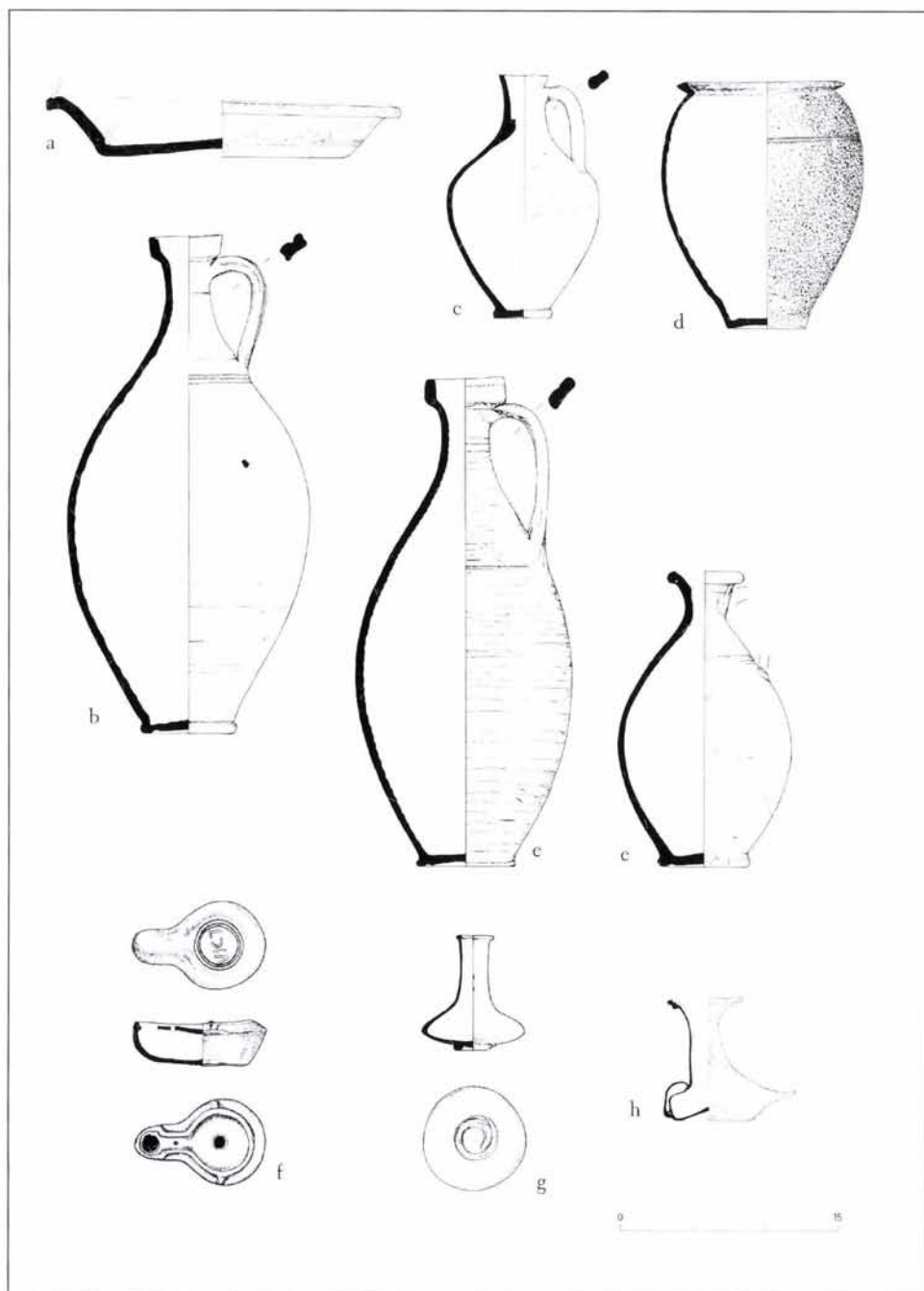
Fig. 1: Bp. III, 70 Bécsi Road, overall plan, 2003 (T. Hable)

2. kép: Válogatás a szórthamvas sírok leletanyagából
 Fig. 2: A selection of the finds from graves with scattered ashes

sárgászöld színű, 2. századi korsó volt (2., 3. kép: b, c) és egy szürke fazék (*olla*), amely a 2. század második felére datálható. (2., 3. kép: d; TOPÁL 2003, 129, Pl. 3: 6/3) Az egyetlen, sziklák közé ácsolt sírba (1. kép: 7) olyan nyúlánk testű, világosvörös korsót helyeztek, amelyen előfordul a gázgyári fazekastelep leletei között és az Aranyhegyi patak mentén feltárt temető leletanyagában is. (2., 3. kép: e; KUZSINSZKY 1932, 339, 347. ábra) Duzzadt peremű, fakósárga párja szintén jól ismert, 2. század végi gyártmány. (4. kép) (NAGY 1942, LXVII. 1) A következő szórthamvas sírsoport legkésőbbi objektumában (1. kép: 8), a század végén működő fazekas VICT(*orianus*) jelzetű firma-mécsesét találtuk. (2., 3. kép: f) A 9. számmal jelzett szórthamvas sír

also appeared above an inhumation grave in the southeastern quarter of sector 12. The grave goods in the larger grave which was covered with roof tiles (Fig. 1: 6), included two raw yellowish-red jugs from the AD 2nd century (Fig. 2, Fig. 3: b, c) and a grey pot (*olla*), which dates from the second half of the AD 2nd century (Figs. 2, 3: d; TOPÁL 2003, 129, Pl. 3: 6/3) The only grave dug between rocks (Fig. 1: 7) contained a slender, light red jar, which is similar to the ones found among the finds of the pottery workshop in the Gas Factory industrial settlement and in the find material of the cemetery unearthed along the Aranyhegyi stream. (Fig. 2., 3: e; KUZSINSZKY 1932, 339, fig. 347) Its light yellow counterpart with its swollen rim is another well-known

3. kép: Válogatás a szórthamvas sírok leletanyagából (Hable T.)

Fig. 3: A selection of the finds from graves with scattered ashes (T. Hable)

(1. kép: 9) nyugati oldalán, kerek gödörben, sírkő díszítetlen, alsó csomója állt, e mellé két teljesen ép üvegedénykét temettek. A kis kónikus testű (lentoid) palack ritka lelet, (SALDERN 1975, 208, 592) a forma 3. századi, pontos megfelelőit Pannoniából nem ismerjük. (2., 3. kép: g; BARKÓCZI 1988, 135, Taf. XXII. 278) Ismertebb típust képvisel a szoptató edényke (*infundibulum*), ami 2. századi sírokból gyakran kerül elő. (2., 3. kép: h; BARKÓCZI 1988, 127, Taf. XX. 248, 249)

A nyolc csontvázas sír tájolása különböző, csak egy gyermeké és csecsemőé azonos. (1. kép: 10, 11) A halottak közül 5 felnőtt, 1 kisebb és 2 nagyobb gyermek (*infans I-II*), 1 pedig újszülött (*foetus*) volt. Mellékletük egyáltalán nincs, (1. kép: 10, 12) vagy nagyon szegényes (mécse: 11, fazék: 13, bronz érme: 14, apró üveggyöngyök: 15). Pontos datálásuk a teljes leletanyag kiértékeléséig nem lehetséges – egyedül a 15. sírgödört ásták korábbi szórt hamvas sír anyagába.

A temető síremlékeinek elmozdítása, újrafelhasználása és pusztulása már a római korban megkezdődött. (1. kép: 9) Eredetileg igényesen díszített kőlapokból, a 4.-5. században gyakran építettek új sírládát, (HABLE-MÁRTON 2000, 20–36) rosszabb esetben helyben meszet égettek belőlük. (HABLE-MÁRTON 2001, 21–37) De nyersanyagért bányászták a temető területén felbukkanó mészkősziklákat is Ilyen külszíni fejtés nyomait figyeltük meg a 24. szektorban. Hasítás és faragás nyomai látszódtak a szikla keleti oldalán, előterében pedig bontási törmelék halmozódott fel. (1. kép: 16) A kőkupactól pár méterre talált falcsonk (*opus spicatum*) korábbi sírkert része lehetett. (1. kép: 17)

Néhány gödör a sírok szintjénél mélyebben jelentkezett, koruk és rendelte-

4. kép: Római kori szórt hamvas sír
Fig. 4: Roman period scatterer ash grave

product from the end of the AD 2nd century (NAGY 1942, LXVII. 1). In the latest feature from the next grave group with scattered ashes (Fig. 1: 8) we found the firma lamp of a potter who operated at the end of the AD 2nd century and used the mark VICT(orianus). (2., Fig. 3: f) The undecorated, lower end of a tombstone stood in a round pit on the western side of grave no. 9 with scattered ashes (Fig. 1: 9), and two small, intact glass bottles were placed beside it. The small, conical (lentoid) flask is a rare find (SALDERN 1975, 208, 592). The exact analogues for this shape are not known from Pannonia from the AD 3rd century onwards (2., Fig. 3: g; comp.: BARKÓCZI 1988, 135, Taf. XXII. 278) The small nursing vessel (*infundibulum*) is a more common type, frequently found in Roman graves from the AD 2nd century. (2., Fig. 3: h; comp.: BARKÓCZI 1988, 127, Taf. XX. 248, 249)

tésük csak bizonytalanul definiálható. (1. kép: 18) Három objektumban a késő-rézkor badeni típusú cserepeit találtuk. (1. kép: 19)

Hable Tibor

Irodalom/References:

- BÓNIS 1947 – B. Bónis É.: A Bécsi-úti korai római temető agyagedényei (La céramique du cimetière de Bécsi út de l'époque romaine). *Antiquitas Hungarica* 1 (1947) 43–48.
- BARKÓCZI 1988 – Barkóczi, L.: *Pannonische Glasfunde in Ungarn*. Budapest, 1988.
- HABLE-MÁRTON 2000 – Hable T. – Márton A.: Sírok és sírkövek a Bécsi úti temetőből (Graves and gravestones from the Bécsi Road cemetery), *Aqfűz* 6 (2000) 20–36.
- HABLE-MÁRTON 2001 – Hable T. – Márton A.: Újabb sírok az Aquincumi katonaváros nyugati temetőjéből (Recently discovered from the Aquincum Military Town's Western cemetery), *Aqfűz* 7 (2001) 21–37.
- KUZSINSZKY 1932 – Kuzsinszky B.: A gázgyári római fazekastelep Aquincumban. *BudRég* 11. (1932)
- NAGY 1942 – Nagy L.: Temetők és temetkezés. In *Budapest története* (Red. Szendy K.) Budapest az ókorban II. Budapest, 1942.
- SALDERN 1975 – Saldern, A. v. – Nolte, B. – La Baume, P. – Haevernick, Th. E.: *Gläser der Antike. Sammlung Erwin Oppenländer*. Red.: A. von Saldern, Köln, 1975
- TOPÁL 2003 – Topál, J.: *Roman Cemeteries of Aquincum, Pannonia. The Western Cemetery, Bécsi Road II*. Budapest, 2003

The orientation of the eight inhumation graves was diverse. Only a child and a baby lay in graves with the same orientation (Fig. 1: 10, 11). Five of the deceased were adults, 1 was a small child, and 2 were older children (*infans I-II*), while one was a new-born baby (*foetus*). They were not given grave goods (Fig. 1: 10, 12) or else the grave goods were very poor (a lamp: 11, a pot: 13, a bronze coin: 14, tiny glass beads: 15). It is not possible to provide an exact date until the entire find material is analyzed. Only grave shaft no. 15 was dug into the material of an earlier grave with scattered ashes.

The dislocation, secondary utilisation and destruction of the tombstones from the cemetery already started in the Roman period (Fig. 1: 9). Often in the AD 4th-5th centuries new sarcophagi were constructed from the originally finely finished and ornamented stone slabs of former graves (HABLE-MÁRTON 2000, 20–36). Even worse, lime was burnt out of them on location. (HABLE-MÁRTON 2001, 21–37) The limestone rocks were also present in the territory of the cemetery and were exploited for their raw material. The traces of an open quarry were observed in sector 24. The marks left by splitting and carving could be seen on the eastern side of the rock, and quarry debris accumulated in front of this rock (Fig. 1: 16). The remains of a wall (*opus spicatum*) was found a few metres from the stone heap and may have been part of a former graveyard (Fig. 1: 17).

A few pits appeared which were deeper than the level of the graves but their age and function cannot be certainly determined (Fig. 1: 18). In three features we found sherds from the Late Copper Age Baden culture (Fig. 1: 19).

Tibor Hable

Temetőfeltárás a Bécsi úton

(Budapest, III. ker., Bécsi út 96/b.,
Hrsz.: 14724/1, 14721/2)

A Budapesti Műszaki Főiskola – a Felsőoktatási Reform Program keretében megvalósuló – új oktatási létesítménye a Bécsi út 96/b. alatti egyesített ingatlanokon épül fel. A leendő épületek körülbelül 3100 négyzetméter nagyságú területén az építkezés megkezdése előtt régészeti feltárást folytattunk. A kutatásra 2003. április 9. – október 14. között került sor.

A megvalósítandó épületegyüttes – a korábbi ásások (FACSÁDY 2000, 2003, HABLE 2001, TOPÁL 1993, TOPÁL 2003) és az adattári adatok alapján – az úgynevezett Bécsi úti temető, a katonaváros nyugati temetőjének területén létesül, garázs-, illetve mélygarázs szintje a római kori objektumokat teljes mértékben megsemmisíti.

A feltárandó telkek a Bécsi úttól nyugat felé folyamatosan, majd meredekebben emelkednek, a munka során végzett geológiai megfigyelések azonban a maitól némileg eltérő korabeli terepviszonyokat rögzítettek. Az utóbbi évszázad során végzett tereprendezések, építkezések nyomán a felszín kiegyenlítettebbé vált. Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán geológusok földtani-talajtani megfigyeléseit Krolopp Endre malakológiai vizsgálataival kiegészítve a terület öskörnyezeti rekonstrukciójára is lehetőség nyílt. (MINDSZENTY–HORVÁTH 2003) A bolygatlan altalajt a

Excavation at a cemetery in Bécsi Road

(Budapest III, 96/b Bécsi Road,
Ln: 14724/1 and 14721/2)

A new educational establishment, the Budapest Technical High School, will be realised within the framework of the Reform Project for Higher Education on connected lots at 96/b Bécsi Road. Archaeological excavations were conducted prior to the start of the construction work on the approximately 3100 square metres territory of the planned buildings between April 9 and October 14, 2003.

On the basis of previous excavation work (FACSÁDY 2000, 2003, HABLE 2001; TOPÁL 1993, 2003) and archival data, the building complex will fall in the area of the so-called Bécsi Road cemetery, the western cemetery of the Military Town. The deep parking garage will entirely destroy features from the Roman period.

The investigated lots gradually, then steeply, rise westwards from Bécsi Road. The geological observations made during the course of the excavations, however, indicated that the contemporary relief was somewhat different from the modern one. Repeated landscaping and construction levelled the surface in the last century. From Endre Krolopp's malacological analyses and Andrea Mindszenty and Zoltán Horváth geologists' geological and pedological observations, a complex environmental reconstruction could be made of the area (MINDSZENTY–HORVÁTH

1. kép: Összkép
az ásatás első
szakaszában

Fig. 1: General view
from the first phase
of the excavations

pleisztocén kori édesvízi mészkő alkotta, mely források meglétére is utal a területen. Erre rakódott a világos, löszös, kőzetlisztes és a szürkésbarna agyag. A geo-pedológiai vizsgálat lejtős tömegmozgást és vízfolyás nyomait állapította meg. Emberi megtelepedésre, objektumokra utaló nyomot csak a római korból találtunk. E korszak után a terület mind a régészeti, mind a geológiai megfigyelések alapján évszázadokig human használaton kívüli, füves térség volt. A Bécsi út és a hegyoldal közötti, a római korban is még létező térszíni mélyedés természetes eredetű, ennek nyugati oldalától a mai Doberdó út felé a hegyoldal meredeken emelkedett. A terület domborzati viszonyai nemcsak kelet–nyugati irányban tértek el, hanem az altalaj az előbbinél kisebb mértékben észak–északnyugat felé is mélyült. Az ásatás során felbukkanó édesvízi mészkő tömbök egy része a meredek hegyoldallról csúszott a terület keleti, mélyebb részeire. A szabálytalan alakú, azonos dőlésszögű kövek mellett a római rétegben is több darab, szabályos, elnagyoltan faragott mészkő tömb bukkant elő az objektumok között. A kövek előkészítettsége egy, a feltárás helyétől magasabban

2003). The undisturbed substratum was comprised of Pleistocene freshwater limestone indicating the existence of springs in the region. Light coloured, loessy, powdered rock and greyish brown clay was deposited on top. The geological and pedological investigations indicate mass movements in the direction of the slope and traces of flowing water. Remains of settlement could be observed only from the Roman period. Both the archaeological and the geological observations provide evidence that after the Roman period the territory was uninhabited for centuries and became covered by grass. The depression between Bécsi Road and the hillside, which still existed in the Roman period, was a natural phenomenon. The hillside rose steeply on its western side toward the modern Doberdó Road. The relief was different not only in an east–west direction but the substratum deepened to a lesser extent towards the north – northwest as well. Some of the freshwater limestone blocks uncovered during the excavation slipped down from the steep hillside to the deeper eastern areas of the territory. Apart from these irregularly shaped blocks

fekvő kőbánya, illetve kőfaragó – előkészítő műhely meglétére utal, ahonnan a kövek a mélyebben fekvő temetőrész területére csúszhattak.

A kutatást a tervezett épületegyüttes nyugati épülete alatt, annak északnyugati végén, a Doberdó út mellett kezdtük meg. Az itt húzott kutatóárokban vegyes, római-val kevert kerámiatöredékek kerültek elő, objektumot nem találtunk. Az épület déli oldalán további kutatóárokkaal behatároltuk a római temetőt, mely késői szakaszában a hegyoldal meredek lejtőjére is felhúzódott. Ezzel párhuzamosan megkezdttük a Bécsi út mentén készülő épület alatti feltárást első, majd júniustól a második részét is. Az újkori épületalapok a római szintbe mélyedtek, középkori réteg nem volt. (A középkor jelenlétét csak két darab sérült, szórvány érem jelzi.) A terület legészakibb keskeny sávja a római temetőparcellán kívül esett. Itt a lejtőn lecsúszott és természetes alakulatú mészkövek felhasználásával, kiegészítésével készült járószintek, forrásokra utaló nyomok kerültek elő.

A feltárást során megtaláltuk a temetőrész nyugati és északi határát, amit egy-egy szárazfalazással készült, a korabeli terepalakulatot követő, 80 centiméter vastag fal mutat. (1. kép) A kerítésfal mentén és a sírok között járőfelületek, útrétegek részleteit bontottunk ki, helyenként a falazat megújítását, elplanírozását is megfigyelhettük. A temető nyugati oldalában öntött falazattal készült, terrazzóval bélelt vízvezeték haladt, mely a Doberdó utca feletti hegyoldalban lévő források egyikének vizét szállíthatta dél felé. (2. kép) Munkaterületünk határain belül dokumentálhattuk, a vízvezeték észak–déli irányú szakaszán kívül, fordulásának ívét, s északnyugat–délkeleti irányú, a hegyoldalba fúródó részét is kibontottuk. A vízvezeték a temető hasz-

2. kép: A vízvezeték részlete

Fig. 2: Detail of the water channel

which had a uniform inclination, numerous roughly dressed, regular limestone blocks were uncovered in the Roman layer between the features. The fact that the blocks were dressed suggests that a quarry and a workshop for the preparation and dressing of the rock existed at a higher elevation. The dressed blocks would have slipped down to the lower territory of this fragment of the cemetery.

The investigations began under the western building of the future building complex, at its northwestern end by Doberdó Road. The trench opened here contained sherds mixed with Roman pottery fragments although no features were found. The edge of the Roman cemetery, which climbed the steep hillside in its late phase, was found in another test trench. At

nálati ideje alatt épült meg, s a temetkezések folytatódtak annak megszűnése után is.

A temetőparcella hosszú ideig használatban volt, a leletek alapján már a Kr. u. 2. század során temetkeztek itt, s folyamatosan kerültek földbe sírok a 4. század végéig, sőt valószínűleg az 5. század elejéig. A 2003. ásatási időszakban összesen 214 sírt bontottunk ki, s hamvasztásos és csontvázas rítusú temetkezéseket egyaránt feltártunk. A temetkezési mód rendkívül változatos volt. A legnagyobb számban (124 sír) szórthamvas sírok fordultak elő, de két urnasír is előkerült. A hamvasztásos sírok között kőlapokkal fedett, kőpakolással borított változatok is voltak. Több sír oldalát kitapasztották. Néhány sír négyzet alakú, falazott sírkertben feküdt, négy ilyen jellegű temetkezés került elő. A csontvázas sírok többsége koporsó nélküli temetkezés volt, de hét darab tegulákból és hat kőlapokból összeállított sírt találtunk. A hosszú használati időt nemcsak a leletanyag bizonyítja, hanem a gyakori egymásra temetkezések is. A munka során több rétegben bukkantunk ezekre a sírok-

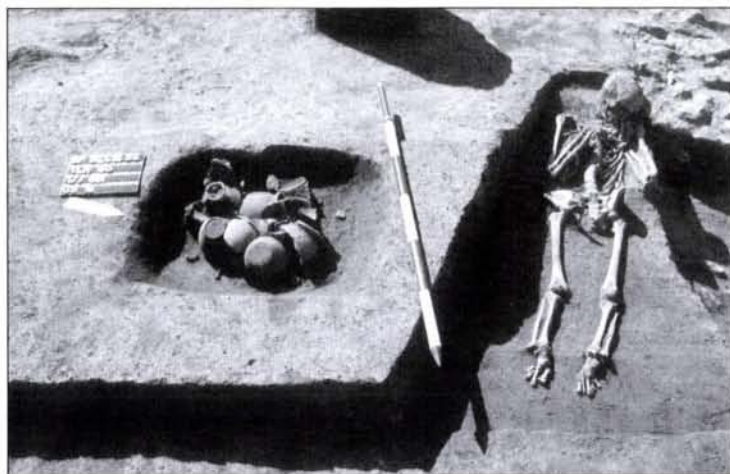
the same time, we initiated the first phase of the excavation under the future building on Bécsi Road, which was followed by the second phase of the work in June. The foundations of the modern houses extended down into the Roman layer, while the medieval layers were missing. (Only two damaged, stray coins represented medieval times.) The northernmost, narrowest zone of this territory lay outside the Roman cemetery lot. Here, traces of floor levels made partly from the natural limestone blocks that had slipped down from the hillside as well as springs were uncovered.

In the course of the excavations, we located the western and northern borders of the cemetery fragment, each edge with an 80 cm wide wall made in a dry-wall technique (Fig. 1). Both walls followed the contemporary relief. The fragments of floor levels and road layers were uncovered along the fencing wall and between the graves. At a few spots the renewal and the levelling of the wall could also be observed. An water conduit made of cast-in-situ walls and lined with terrazzo ran along the western side of the cemetery and carried

3. kép: Gyermeksírok
játék melléklettel

Fig. 3: Toys as grave-goods
from children's graves

4. kép: Részlet a temetőből
Fig. 4: Detail from the cemetery

ra, melyek közül a legmélyebbre leásottak már a löszös-sziklás bolygatatlan altalajba mélyedtek bele. A felnőttek mellett 12 csecsemő és kisgyermek sírja (3. kép) került elő, közöttük imbrexszel fedett sír is. A sírok mérete, alakja, iránya is igen változatos, csakúgy, mint a mellékletadás mértéke. (4-5. kép) Melléklet nélkül eltemetettek, egy-egy, a ruházathoz tartozó, a használatnak megfelelő helyzetű ékszert viselők sírjai éppúgy megtalálhatók voltak a temetőben, mint a gazdag mellékletű sírok. Az egymásra temetkezések miatti részleges bolygatáson kívül is több, erősen bolygatott, feldúlt sírt találtunk. A hamvasztásos rítussal eltemetettek a temető-rész délkeleti részén koncentráálódtak, míg a csontvázas sírok főként a nyugati részen kerültek elő. A sírcsoportok között időbeli eltolódást is meg lehet figyelni. A hegyoldal lábánál, a temető nyugati részén szabályos sorban álltak a kőlapokból összeállított sírok, melyek mindegyike feldúlt volt, több személyhez tartozó, részleges csontvázmaradványokat tartalmazott. A sírok kőlapjai a budai hegyekben található édesvízi mészkőből készültek. A Bécsi úthoz közeli, keleti sávban kevés temetkezés maradt ránk,

the water from one of the springs above the Doberdó Road towards the south (Fig. 2). We could document the segment running north-south, the bend as well as the northwest-southeast running stretch of the water conduit, which latter ran into the hillside. The water conduit was built during the active time of the cemetery although graves continued to be opened even after the water conduit stopped functioning.

The cemetery parcel was in use for a long time. The finds indicate that the first burials can be dated from the AD 2nd century and graves were continuously dug into the area until the end of the 4th century and probably even up to the beginning of the 5th century. Altogether 214 graves with both cremation and inhumation rites were unearthed during the 2003 excavation season. The burial methods were very diverse. In the overwhelming majority of the graves (124 graves) the ashes were scattered, although in two graves we found urns. Among the cremation burials, some were covered with a stone slab or by a heap of stone blocks. Numerous graves had plastered walls. A few graves

s ezt a számot csak részben magyarázza a későbbi tereprendezés pusztítása.

A leletanyag egy része a ruházathoz tartozó ékszerek, viseleti tárgyak közül került ki, például gyöngysorok, különböző típusú ruhakapcsoló tűk, karperecek, gyűrűk, másik része a halottak túlvilági utazására sírba helyezett élelemtartó edények, mécsesek, érmek és egyéb használati tárgyak. Utóbbiak közül az egyik hamvasztásos sírból előkerült bronzedényt és bronz edényfület, valamint üvegkorsókat, illatszeres üvegeket emelhetjük ki. Több sírba helyeztek ládikát, amiről veretek tanúskodnak. A viszonylag épségben megmaradt sírok között 44-ben volt érem is, a gyermekeket pedig sokszor játékaikkal együtt temették el. Az ékszerek többnyire csontból vagy bronzból készült, Aquincumban általánosan használt darabok voltak, de a kevésbé maradandó vasból készült karperec és gyűrű is került elő.

5. kép: Fiatal lány sírja gazdag melléklettel
Fig. 5: Rich grave goods from the burial of a young girl

lay in a square, walled graveyard and four of this type of burial came to light. Most of the inhumation burials had no coffins. At the same time, we found seven graves built of tegulae and six graves constructed from stone slabs. Another proof of the long-term use of the cemetery is the frequent superposition of the graves. We found these graves in consecutive layers, the deepest graves extending down into the loessy, rocky undisturbed virgin soil. Beside adults, we found the graves of 12 infants and small children (Fig. 3), one of them covered with imbrex. The measurements, proportions and orientation of the graves were also diverse just like the number of grave-goods (Figs. 4-5). We could find bodies buried without grave-goods, ones with a few pieces of jewellery worn on the clothing and found in this position and richly furnished burials. Apart from the partial disturbance caused by the superposition, we discovered many badly disturbed, disturbed graves as well. The cremation burials clustered in the south-eastern part of this cemetery fragment, while the inhumation burials were mostly found in its western part. A chronological divergence could also be observed among the grave groups. The graves constructed from stone slabs stood at regular intervals in the western part of the cemetery by the foot of the hill. All of them had been disturbed and they contained the fragmentary skeletons of more than one person. The stone slabs were made of freshwater limestone from the Buda hills. Only a few burials were preserved in the eastern zone close to Bécsi Road, which is only partially explained by demolition caused by later landscaping.

Some of the finds were items of jewellery worn on clothing and articles of dress

6. kép: A római kocsi sír kibontás közben a beledsott későrómai sírral

Fig. 6: The Roman wagon grave during cleaning with the Late Roman grave dug into it

A temető kiemelkedő jelentőségű lelete a 162. számú sír, mely, lovakkal együtt elföldelt római kocsi maradványait rejtette. A területen élő őslakosság, a kelta-craviscusok a halottak túlvilági utazását kocsin képzeltek, s a rómaiaktól átvett szokásuk szerint állított sírköveiken ezt a jelenetet is megörökítették. Keveseknek jutott az a kiváltság, hogy megengedhették maguknak egy valódi, díszes kocsi – vagy részei – sírba vitelét. Kelet-Pannoniából több kocsiteemetkezést vagy arra utaló nyomot ismerünk, városi környezetben, városi temetőben lévő, illetve aquincumit idáig azonban egyet sem. (PALÁGYI-NAGY 2000, 150; ZSIDI 2003, 57.) A temetkezésre a temető használatának korai szakaszában kerülhetett sor, s egy 4. században eltemetett leány sírja csak kis részét rongálta meg. (6. kép) A körülbelül 3,6×3,6 méter méretű, a sziklák közé mélyített gödör északi oldalán voltak csak

e.g. necklaces, various brooches, bracelets, and finger-rings. Another part of the finds comprised vessels, lamps, coins and other articles of use intended to help the journey made by the dead to the other world. Among the latter would be included a bronze vessel and a bronze vessel handle found in a cremation burial as well as glass jugs and scent bottles. Several graves contained caskets as suggested by the remaining casket fittings. Forty-four of the relatively well preserved graves contained coins, while the children were often buried together with their toys. Most of the pieces of jewellery represent common artefacts in Aquincum. They could also be made of bone or bronze, although a few bracelets and rings made of less enduring iron were also found.

The most significant find from the entire cemetery comes from grave no. 162,

égésnyomok. A fa részek szenesedésének mértékéből, a lómaradványok épségéből a máglya lefojtását feltételezhetjük. A kötféken vezetett két lovat – egy fiatal, 3 és fél éves, és egy idős, 18 éves kancát (a lovak vizsgálatát, koruk és nemük megállapítását Lyublyanovics Kyra végezte, akinek munkáját köszönöm) a helyszínen taglózták le, s dobták a sírgödörbe, a szétszedett kocsi részeivel egyidejűleg. A két ló a gödörbe kerülés pillanatában még mozgott, egyikük oldalán feküdt, a másik részben az előbbin, „rogyasztott” pózban. A kocsi részei közül néhány darab, így az egyik kerék egy része is, a lovak alá került. Az ásatás során tett megfigyelések alapján egy négykerekű, kevés bronz díszítménnyel ellátott kocsi került a sírba. Az igen nagy nedvességtartalmú talaj miatt vas alkatrészei erősen korrodáltak, rossz megtartásúak, formájuk kivehetetlen. A jelenleg restaurálás alatt lévő darabok elkészültével nyílik mód a kocsi rekonstruálására, pontos keltezésére. (7. kép)

A temető használati idejének másik végpontjaként említhetjük a hegyoldal lábánál épségben fekvő női csontvázat, melynek ujján jelentéktelen kinézetű, egyszerű bronz gyűrű volt. A gyűrű felirata – IHS- bizonyítja, hogy viselője kereszténynek vallotta magát.

A feltárás munkái során az ásatás lebonyolításában Anderkó Krisztián ásatási technikus volt segítségemre.

R. Facsády Annamária

Irodalom/References:

FACSÁDY 2000 – Facsády A.: Leletmentések az ún. Bécsi úti temető északi részén. (Rescue Excavations in the Northern Part

7. kép: Részlet a kocsi sírből bontás közben
Fig 7: Detail from the cleaning of the wagon burial

which contained the remains of a Roman cart buried together with the horses which pulled it. The Celtic Eraviscans, the autochthonous population in this territory, believed that the dead journeyed to the other world on carts. This scene was depicted on the tombstones they raised according to a custom borrowed from the Romans. Very few could actually be privileged enough to take their real, ornamental cart or even parts of it into the grave. We know of a few cart burials or traces of them from Eastern Pannonia, but none from a city, in a municipal cemetery setting (PALÁGYI-NAGY 2000, 150; ZSIDI 2003, 57). The burial must have taken place in the early phase of the cemetery. The grave of a girl buried in the AD 4th century damaged only a small portion of this grave (Fig. 6). The only traces of burning were found

of the so-called Bécsi Street Cemetery.) Aqfűz 6 (2000) 56–61.

FACSÁDY 2003 – Facsády A.: Szondázás a Bécsi úti temető északi részén. (Test excavation in the northern part of the cemetery on Bécsi road.) Aqfűz 9 (2003) 65–68.

HABLE-MÁRTON 2001 – Hable T. – Márton A.: Újabb sírok az aquincumi katonaváros nyugati temetőjéből. (New graves from the western cemetery of the Aquincum Military Town.) Aqfűz 7(2001) 21–37.

MINDSZENTY-HORVÁTH 2003 – Mindszenty A. – Horváth Z.: Az Óbuda/Bécsi út 96. régészeti ásatás geo-pedológiai vizsgálata, Budapest, kézirat.

PALÁGYI-NAGY 2000 – K. Palágyi S. – Nagy L.: Római kori halomsírok a Dunántúlon, Veszprém, 2000

TOPÁL 1993 – Topál J.: Roman Cemetery of Aquincum, Pannonia. The Western Cemetery (Bécsi road) I. Aquincum Nostrium I. Budapest, 1993

TOPÁL 2003 – Topál J.: Roman Cemetery of Aquincum, Pannonia. The Western Cemetery (Bécsi road) II. Aquincum Nostrum I.2. Budapest, 2003

ZSIDI 2003 – Zsidi P.: Die Frage der Hügelgrab- und Wagenbestattungen in Aquincum, Libelli Archaeologici Ser. Nov. No. 1. Pannonica Provincialia et Archaeologia. Budapest, 2003, 57–80.

in the northern part of the approximately 3.6×3.6 m large pit dug down between rocks. The degree to which the wooden elements were charred and the intact condition of the horse remains suggest that the pyre had been smothered. The two horses led by their bridles included a young 3.5 year old individual and an older, 18 year old mare (Kyra Lyublyanovics examined the horses and determined their age and sex. I thank her for her work.) were slaughtered on the spot and thrown into the pit together with elements from the dismantled cart. The two horses were still moving when they were thrown into the pit. One horse lay on its side while the other lay partly on her in a “prostrate” position. Some elements of the cart, like part of one of the wheels remained stuck under the horses. The observations made during the excavation suggest that the four-wheeled cart was placed into the grave with only a few of its bronze ornaments. Due to the high humidity of the soil, the iron elements were strongly corroded and poorly preserved so that their shapes could not be determined. After the restoration of these items the cart will be reconstructed and more precisely dated (*Fig. 7*).

The other chronological limit of the active period of the cemetery is set by the intact inhumation grave of a woman lying at the foot of the hill. She had a simple, seemingly insignificant bronze ring on her finger. This ring bore the inscription IHS and shows that the woman considered herself a Christian.

Krisztián Anderkó, excavation technician, helped me with the work during the excavation.

Annamária R. Facsády

Korai telepjelenségek kutatása az aquincumi canabae déli régiójában

(Budapest, III. ker., Pecsirtamező utca 3–11/a,
Hrsz.: 17804)

A 2003 januárjában megkutatott telek Aquincum katonavárosának déli szélén fekszik, a katonaváros észak–déli főútja, a limesút és a katonai amfiteátrum között. Az Amfi-Apartman Kft. megbízásából végeztünk megelőző feltárást az 1. század végi – 2. század eleji telepjelenségek megfigyelésére, kiegészítve az 1989–1991 között folytatott régészeti feltárást. (MADARASSY 1991, 25; MADARASSY 1993, 34)

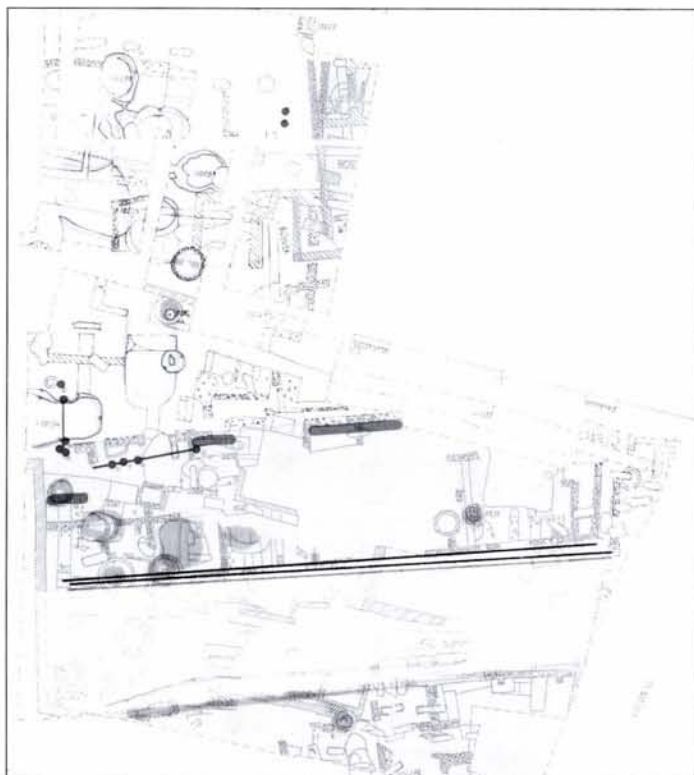
Az 1989–1991 ásatáson a limesútról a katonai amfiteátrumba vezető bekötőút, a mellette épült hosszúházak, valamint néhány, a limesútra nyíló lakóház hátulsó, nyugati lezárása került elő. Az épületek nagy építési periódusai megfelelnek a legiótábor építési periódusainak. A limesút kiépítése a Domitianus kori palánkszerkezetű legiótábor létesítéséhez köthető, a 2. század elején a tábor és a körülötte lévő katonaváros egységes központi városrendezési koncepció alapján épült át. Ezen a telken is ekkor alakult ki a későbbi insula szerkezete. A 3. század folyamán a legiótábort majd a katonaváros épületeit megújították, korszerűsítették. A katonavárosban az addig szabad területeket, így az itt feltárt insula központi udvarát is egyre jobban beépítették. A lakónegyedet a katonaváros megszűntekor, a 3. század végén hagyták el, a 4. században a terü-

The investigation of the early periods in the southern section of the Aquincum canabae

(Budapest III, 3–11/a Pecsirtamező Street,
Ln: 17804)

The lot, investigated in January 2003, can be found at the southern edge of the Military Town of Aquincum, between the north–south main road of the Military Town, the limes road and the military amphitheatre. Excavation preceding construction work was conducted at the commission of the Amfi-Apartman Kft. with the purpose of recording settlement features from the end of the AD 1st and the beginning of the 2nd centuries thus, complementing the archaeological excavations conducted in the area between 1989 and 1991 (MADARASSY 1991, 25; MADARASSY 1993, 34).

The excavations between 1989 and 1991 unearthed the approach road from the limes road to the military amphitheatre, long houses along this road and the back side or western end of a few residential houses opening onto the limes road. The major construction periods of the buildings were identical with the construction periods of the legionary fortress. It is a well-known fact that the construction of the limes road can be linked with the establishment of the plank-structure legionary fortress dating from the rule of Domitian. The fortress and the surrounding Military Town itself were developed according to a unified central development concept at

1. kép: Az ásatás alaprajzának részlete. Foltban a bekötőtűt és a 2-3. századi épülettömbök, kiemelve a kőalapozású, agyag- és cölöpkonstrukciós falszakaszok

Fig. 1: Detail of the excavation's summary plan. The connecting road, as well as the 2nd and 3rd century Blocks, are visible in the spot. The stone foundation wall as well as the wall sections with clay- and post construction are emphasized

leten már egy későrómai temető létesült. (MADARASSY 1999; MADARASSY 2003, 105)

Már az 1989–91 feltárás során éles településszerkezeti különbség mutatkozott a 2. század elején létesített insula és az azt megelőző telepjelenségek között. A korai település laza beépítettségű, inkább falusias jellegű. Két nagyobb földbe mélyített lakóházat tártunk fel, egy kisebb gazdasági épületet, néhány kisebb tárolóvermet, öt kutat, valamint többszörösen megújított, egymásba ázott nagyméretű tárolóvermeket.

A későbbi római planírozások ezeknek a korai lakóházaknak mind külső, mind belső szintjét már megsemmisítették, csak a sárga altalajba mélyedő foltot, s helyenként a falak mentén kirajzolódó

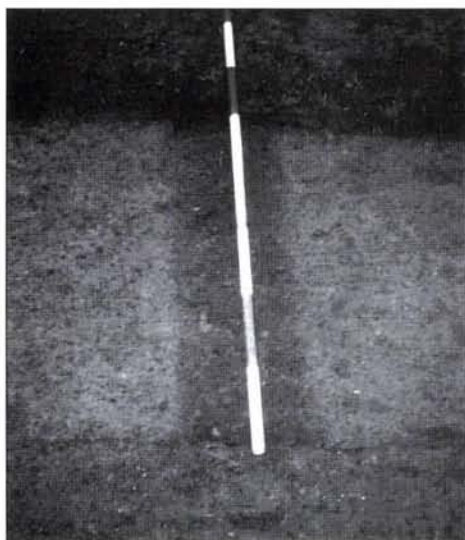
the beginning of the AD 2nd century. The system of later insula can be found in this lot at the same time. The buildings of the legionary fortress and those of the Military Town were renewed and modernised in the AD 3rd century. The empty territories, including the central courtyard of the insula unearched here laz increasingly within the Military Town. The residential district was abandoned when the Military Town ceased to exist at the end of the AD 3rd century. A late Roman cemetery was established in the area in the AD 4th century. (MADARASSY 1999; MADARASSY 2003, 105)

A sharp discrepancy had already become clear during the excavations in 1989 and 1991 in the settlement structure of the insula established at the

karólyukakat dokumentálhattuk. A délebbi lakóháznál belső osztás nyomait, az északonál esetleges megújítás nyomát figyelhettük meg. Az amfiteátrumba vezető út alatt keréknyomos földút részleteit tártuk fel, valamint több, a köves útnál korábbi vízelvezető árkot.

A telket az 1989–91-es feltárás után nem építették be, 1996-ban az ásatási árkokat visszatöltötték és felszíni parkolót alakítottak ki. Csak 2003-ban nyílt lehetőségünk a beépítés előtt a korai jelenségek megfigyelésére, valamint az amfiteátrumba vezető bekötőút korábbi fázisainak feltárására. A terület mikrodomborzati viszonyai, enyhe észak–déli lejtése miatt csak az út déli oldalán ástak nyitott, csapadékelvezető vizesárkot. Két, egymást kiváltó árkot figyeltünk meg. A bekötőút nyugati felén a köves-sóderes 2.-3. századi útalapozás alatt egy korábbi sóderes útfelszín került elő. (3. kép) Ezt az utat szegélyezte a délebbi vizesárok, az északi vizesárok pedig a földúthoz tartozhatott.

2. kép: Agyagfal nyoma
Fig. 2: Traces of a clay wall

beginning of the AD 2nd century and the former settlement features. The earlier settlement comprised loosely structured rural features. Two large semi-subterranean dwellings, a smaller economic out-building, a few smaller storage pits, five wells and large, repeatedly renovated storage pits dug into each other were unearthed.

Later Roman landscaping events destroyed both the exterior and interior floor levels of these early dwellings. Only a pit sunk into the yellow virgin soil and sometimes the postholes along the walls could be documented. Traces of interior partitioning could be observed in the southern house and traces of occasional renovation in the northern one. Segments of a dirt road with remains of wheel ruts were uncovered under the road leading to the amphitheatre, as well as a few water channels which were earlier than the paved road.

The lot was not built in after the excavations in 1989–91, the excavation trenches were refilled in 1996 and an above ground parking garage was established. It was only in 2003 that we had occasion to observe the early features before the construction and to unearth the early phases of the approach road to the amphitheatre. Because of the micro-relief conditions, a slight north–south slope to the territory, an open water channel was dug to carry away the rain water only on the southern side of the road. We observed two ditches that replaced each other. An earlier gravelly road surface appeared under the stony-gravelly road foundation of the AD 2nd–3rd centuries in the western half of the approach road (Fig. 3). The southern water channel ran along this road, while the northern water

3. kép: Az
amfiteátrumba
vezető bekötőút
útrétegei
Fig. 3: The layers
of the connecting
road to the
amphitheater

A földutat itt nem sikerült megfigyelni, mivel ez nyugat-keleti irányba lejtett, a későbbi pedig – a limesút szintemelkedését követve – kelet-nyugati irányba, így ezen a részen a sóderes út alapozása mélyebb, mint a földút szintje.

A 2003. évi ásatáson a katonaváros kiépítéséről szerezhettünk új információkat. Az eddig ismert kőalapozású épületeket megelőzte egy agyagperiódus. Tehát a 2. század első felében az agyagfalas hosszúházakat építették át kőbe. (2. kép)

Az agyagfalas periódust cölöpkonstrukciós épületsor előzte meg. A cölöplyukaknak csak az alját sikerült helyenként megfigyelni, így épületalaprajzot nem lehet belőlük rekonstruálni. A cölöplyukakból kirajzolódó falszakaszok tájolása ugyan megegyezik a későbbi, agyag- és kőalapozásos falakkal, viszont a cölöpszerkezetű falak és az agyagfalak nem váltják ki egymást, tehát az épületek tömbje nem ugyanott lehetett.

A cölöpkonstrukciós periódust megelőző, valószínűleg az 1. század végén létesített, falusias jellegű településből a telek déli részén három nagyobb mélyi-

channel may have belonged to the dirt road. The dirt road was not visible in this area since it sloped away in a west-east direction, while the later road followed the path of the raised limes road and which sloped in an east-west direction. Thus, the foundation of the gravelly road was deeper here than the level of the dirt road.

The 2003 excavation season furnished information on the development of the Military Town. A clay period preceded the buildings with stone foundations uncovered to date. That is, the long houses with clay walls were rebuilt in stone in the first half of the AD 2nd century (Fig. 2).

The clay-walled period was preceded by a row of post-structure buildings. Only the bases of the postholes could be observed at a few spots. These few data are not sufficient to allow reconstruction of the ground plan. The orientation of the wall sections delineated by the postholes was identical to that of the later clay walls and the walls with stone foundations. However, the post-structure walls were not replaced by clay walls, suggesting that

tett verem került elő, két gabonátároló, egy kisebb verem, valamint egy kút. Mivel a területen a 2. század elejétől a 3. század második feléig folyamatos az építkezés, az ezzel járó tereprendezések következtében a korai objektumokhoz köthető zárt leletanyag nem került elő, a legkorábbi lelet-együttesek is csak a 2. század első felére keltezhetőek. (4. kép)

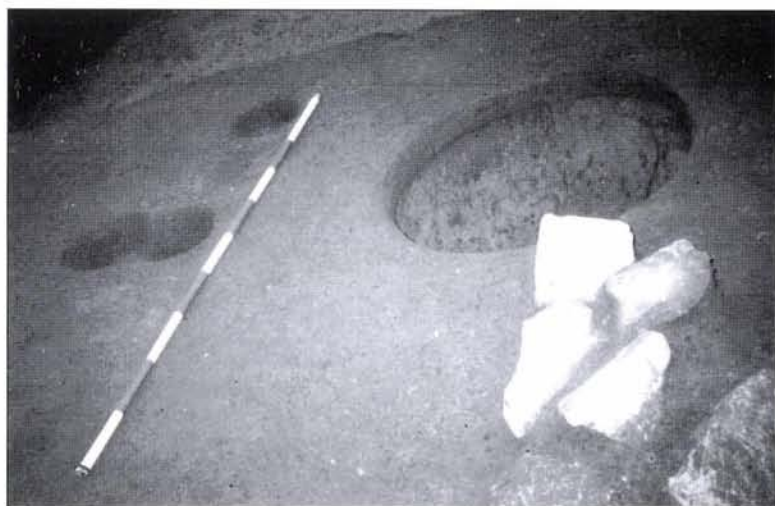
A telek északnyugati felén a 19. század végétől a 20. század elejéig, a Spitzer Gerzson kékfestőműhelyéből kiépülő Pamutnyomó Rt. textilfestő kádjait dokumentáltuk. A textilműhely alatt a sekélyebb alapozású jelenségek már megsemmisültek, így itt csak a mélyebb római tárolóvermeket figyelhettük meg. (5. kép) Előkerült egy újabb fahordós kút, melyből római famaradványt sikerült kiemelni.

Az 1991-ben feltárt földbe mélyített háztól délre kisebb gazdasági épület ki-dőlt agyagfalait és agyagtéglás betöltését dokumentáltuk. Ezt a gazdasági épületet megelőzte a területen feltárt legkorábbi objektum, egy északkelet–délnyugati irányú kettős vizesárok alja, mely tájolása alapján nem ehhez a települési fázishoz

the building blocks could not have occupied the same place.

Three large storage pits, two cereal containers, a smaller pit and a well were uncovered in the southern part of the lot. They belonged to the rural settlement which existed here before the post-structure period settlement, probably established at the end of the AD 1st century. Since building activity was continuous in this area from the beginning of the AD 2nd century until the second half of the 3rd century, the coeval landscaping activities preceding the constructions meant we could not find closed find materials associated with the early features. Even the earliest find assemblages could be dated only from the first half of the 2nd century (Fig. 4).

In the northwest half of the lot, we could document the textile dying vats of the Pamutnyomó Rt., which evolved out of Gerzson Spitzer's blue dye textile workshop. The traces of shallower foundations had been destroyed under the textile works, so that only the deeper Roman storage pits were still preserved (Fig. 5).

4. kép: A korai település tárolóverme, cölöpkonstrukciós falszakasz, kőalapozású falszakasz
Fig. 4: Storage pit from the early settlement. Wall sections with post-construction and stone foundations

5. kép: Korai település,
egymást kiváltó
tárolóvermek

Fig. 5: Early settlement,
superimposed storage
pits

6. kép: A korai település
gazdasági épülete, és az
azt megelőző kettős árok

Fig. 6: Economic
out-building from the
early settlement and the
preceeding double ditch

tartozott, beásásának szintjét pedig a későbbi római tereprendezések már megsemmisítették. (6. kép)

A legkorábbi, 1. századi falusias jellegű település házai és gazdasági épületei tájolásban megegyeznek a későbbi, 2. század eleji agyag- és 2.-3. századi kőépületek tájolásával. A lakóházak egymás közti távolsága megfelel a későbbi lakóházak szerinti telekosztásnak. A kőalapozásos lakóházak viszont a katonaváros város-szerkezetéhez tartoztak, a limesút mellé épültek. (1. kép)

We uncovered yet another barrel-lined well, from which Roman wood remains could be removed.

Collapsed clay walls of a smaller economic out-building and its fill of clay bricks could be documented south of the semi-subterranean house unearched in 1991. This economic out-building was preceded by the earliest feature unearched in the territory, the bottom of a double water channel running to the northeast-southwest. Its orientation suggests that it was not associated with this

Egyetlen eltérő tájolású objektum a relatíve legkorábbi kettős vízelvezető árok, melyről feltételezhető hogy a legiótábor és a katonaváros kiépítése előtt, a Kr. u. 73-ban létesített auxiliaris tábor körüli településhez, a *vicus militarishoz* tartozhatott.

Madarassy Orsolya

Irodalom/References:

- MADARASSY 1991 – Madarassy O.: Régészeti Füzetek 1/43 (1991) 25. Nr. 47/15
MADARASSY 1993 – Madarassy O.: Régészeti Füzetek 1/45 (1993) 34. Nr. 49/5.
MADARASSY 1999 – Madarassy O.: Canabae legionis II Adiutricis. Roman Frontier Studies 17. Zala, 1999
MADARASSY 2003 – Madarassy O.: Die Canabae Legionis. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 (2003)

settlement phase although the level into which it was dug was obliterated by later Roman landscaping (Fig. 6).

The orientation of the houses and economic out-buildings from the earliest, rural settlement from the AD 1st century is identical to that of the clay buildings from the beginning of the AD 2nd century and the stone buildings from the AD 2nd and 3rd centuries. The distance between the dwellings was also identical to the lot distribution of later residential houses. The residential houses with stone foundations, however, were part of the town structure of the Military Town and were built along the limes road (Fig. 1).

The only feature with a different orientation was the relatively oldest double drainage ditch. It probably belonged to the *vicus militaris*, the settlement that evolved around the auxiliary fort established in AD 73 before the construction of the legionary fortress and the surrounding Military Town.

Orsolya Madarassy

Régészeti kutatások a Hajógyári-öbölben

(Budapest, III. ker., Óbudai-sziget,
Hajógyári-öböl, Hrsz.: 23799)

Az öböl nyugati partfalában a helytartói palota főépületétől kissé délkeletre először 2000-ben (NÉMETH 2001) figyeltek meg és mértek fel sorosan elhelyezkedő mintegy 120 cölöpöt. Már akkor feltételezhető volt, hogy ezek a római kori helytartói palota előterében, a parti védmű, vagy a kikötő részei lehettek.

2003-ban ideiglenes vízisípályát létesítettek a Hajógyári-öbölben, ehhez kapcsolódva több alkalommal végeztünk régészeti megfigyelést és dokumentálást. Áprilisban a Duna rendkívül alacsony vízállásánál, a szárazon lévő partoldalon került sor a vízisípálya kötéltartó oszlopainak helyén megfigyelésre Németh Margit és Kirchhof Anita vezetésével. (Lásd e kötet rövid jelentését.) Ugyanekkor a víz alatti részekben bűvárrégészeti munkák is folytak Tóth J. Attila irányításával. (KÉRDŐ-TÓTH 2003) Szűrőpróbaszerűen sor került dendrokronológiai minták vételére. A vizsgálatokat Grynaeus András végezte. Szeptember elején a Duna vízállása rendkívül alacsony volt (136-74 centiméteres vízszint Budapestnél 2003. szeptember 2. és 9. között). Ekkor H. Kérdő Katalin irányításával megtörtént a cölöpök és a bűvárok által áprilisban víz alatt felmért kőobjektumok újra felmérése, fotózása. (HKK)

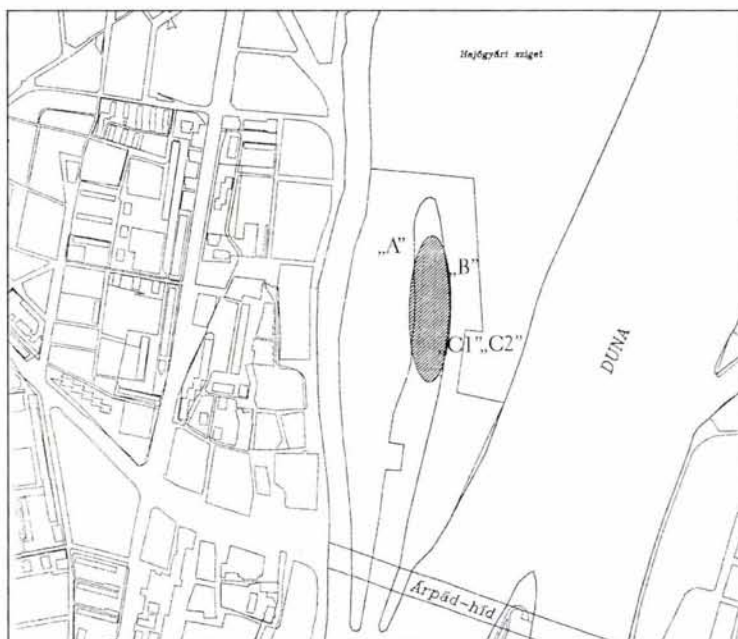
2003. április 7-9. között a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal előírása alapján

Archaeological investigations in the Hajógyári-cove

(Budapest III, Óbuda Island,
Hajógyári-cove, Ln: 23799)

Approximately 120 posts aligned in a single row were first observed and surveyed in 2000 somewhat to the southeast of the proconsul's palace in the wall of the riverbank on the western side of the bay (NÉMETH 2001). Already at that time it was assumed that they belonged to a river-side defensive structure or a harbor dock from the Roman period located in the foreground of the proconsul's palace.

A temporary water ski course was established in the Dockyard Bay and we used this occasion to survey and document the site several times. In April, when the water level of the Danube was extremely low, we were able to make observations in the dry bank where the rope for the water skiing course was tied to a post. Margit Németh and Anita Kirchhof directed the survey (see the short report in this volume). At the same time, underwater archaeological survey was also carried out, directed by Attila J. Tóth (KÉRDŐ-TÓTH 2003). Random samples of wood from the posts were taken for dendrochronological analyses carried out by András Grynaeus. The water level of the Danube was extremely low at the beginning of September (136-74 cm at Budapest between September 2 and 9, 2003). During this period, the posts and the stone features surveyed as having been previously under water were

1. kép: A kutatások helyszíne

Fig. 1: Location of the excavations

szárazföldi és vízalatti kutatásra került sor, amelynek az volt a célja, hogy az öbölbe tervezett vízisi pálya létesítése előtt az ottani régészeti leletek helyzetét felderítsük.

A szárazföldi kutatás során megvizsgáltuk a tervezett vízisípálya tartószerkezetének azokat az alábbiakban felsorolt pontjait, amelyek a vízpartra esnek.

A) Az öböl északnyugati részében helyezkedik el, az egykori Dunaágnak a 19. század 1. felében feltöltött területén. A feltárás során sem régészeti objektum, sem pedig leletanyag nem került elő.

B) Az öböl északkeleti részében helyezkedik el, egészen magasan a partoldal fölött. A hely kiásása során kizárólag a 19. századi fekete salakos rétegeket lehetett megfigyelni. Leletanyag nem került elő.

C) 1.: Az öböl délkeleti részében helyezkedik el, a partoldalban. Több rétegű újkori barnás agyagos-homokos-sódéros feltöltést figyeltünk meg. A felület nye-

once more surveyed and photographed under Katalin H. Kérdő's direction. (KHK)

Above ground and underwater investigations were carried out between April 7 and 9 2003 on the order of the Cultural Heritage Protection Office with the aim of surveying the archaeological finds before establishment of a water skiing course.

During the course of the above ground investigations, we examined the areas in the river bank where the future water skiing course was to be braced.

A) In the northwest part of the bay, in the area of a former arm of the Danube, filled in the first half of the 19th century. Neither archaeological features nor finds came to light.

B) In the northeast part of the bay high above the bank. The excavation of the area yielded only black cindery layers from the 19th century. No finds were recovered.

C) 1: In the southeast part of the bay, in the river bank. We observed layers of

sésekor sem mutatkozott semmiféle régészeti jelenség és leletanyag.

C) 2.: Az öböl délkeleti részében helyezkedik el, a partoldal tetején. Az előző rétegsorhoz hasonló újkori feltöltés jelentkezett, mindennemű jelenség vagy lelet nélkül.

A délnyugati sarokpont kiemelésére és bebetonozására szabálytalanul, előzetes bejelentés és régészeti felügyelet megkezdésével került sor.

A feltárással egyidőben csatornaépítés is folyt a múzeum által kutatott terület közelében. Az árok metszetében sóderes járósínt mutatkozott, talán egy észak–déli irányú körülbelül 3,5–4 méter széles római úttal számolhatunk az öböl partja mentén.

A kutatások eredménye alapján az öböl nyugati partján és a meder nyugati felében római kori cölöprendszer húzódik, amely az ott lévő helytartói palota előtti kikötő részét képezhette. A lelőhely 230 méter hosszán és 20 méter szélességben figyelhető meg a nyugati part mentén. A régészeti objektumok megjelenésének keleti határa

modern, brownish, clayey-sandy-gravelly fill. No archaeological feature or finds appeared when the surface was scraped.

C) 2: In the southeast part of the bay, on top of the bank. A modern fill similar to the one described above was found lacking features or finds.

The southwest corner point was lifted and filled in with concrete without authorization, by-passing a preliminary report to the museum and archaeological supervision.

In parallel to the excavation, a channel was constructed near the area the museum was investigating. A gravelly floor level could be seen in the section of the trench so a 3.5–4 m wide Roman road can perhaps be expected running in a north-south direction along the bank of the bay.

The results of the investigations tell us that a post construction from the Roman period extends along the western bank of the bay and in the western part of the basin. This may have comprised part of the harbor in front of the proconsul's palace. The site stretches 230 m lengthwise along

2. kép: Cölöpök a Hajógyári-öböl nyugati partján

Fig. 2: Posts on the western bank of the Hajógyári-cove

3. kép: A cölöpök és a köztük lévő mészkőtömbök alacsony vízállásnál (Gryneus András felvétele)

Fig. 3: The posts and between them the blocks of limestone as seen at low water (photo by András Gryneus)

a szerelőcsarnoktól 125 méterig nyúlik. A legmagasabban megmaradt cölöp tetejének szintadata 98,6 m Af. (NM-KA)

2003. április 7–9. között víz alatti felkerítést és felmérést végeztünk. A munka célja a tervezett vízisípálya területén a korábbi helyszíni szemléken megfigyelt cölöpszerkezetű építmény kiterjedésének és jellegének tisztázása volt. A merülések során megállapítottuk, hogy a cölöpszerkezetű építmény az öböl nyugati partjához kapcsolódik, a golfpálya vonalától északra a hajógyár sávjai elpusztították, az öböl déli oldalán pedig a beton támfal vonalától kikotorták. A partra merőlegesen húzódó 15 méter hosszú cölöpsorokat dokumentáltuk, melyekben a cölöpsorok párosával (egymástól mintegy 2 méterre) helyezkedtek el, a párok között pedig 6–8 méter volt a távolság. A cölöp-párok között és körül nagy mennyiségű mészkő tömböt figyeltünk meg. Két szondát nyitottunk a terület déli részén. Megfigyeltük, hogy a cölöpsorokat vízszintesen lefektetett gerenda kötötte össze, így 2×2 méteres

a 20 m wide strip on the bay's western bank. The eastern border of the archaeological features extends 125 m from the assembly hall. The top of the post that was preserved to the greatest height provided a datum of 98.5 meters above the Atlantic Ocean. (MN-AK)

Underwater prospecting and survey were carried out between April 7 and 9, 2003. The purpose was to clarify the extent and character of the post-structure construction observed earlier in the area of the future water skiing course. We found that the post-structure construction is connected to the western wall of the bay. The dry docks of the modern dockyard destroyed it north of the golf course, while it was dredged on the southern side from the line of the concrete retaining wall. The 15 m long post rows running perpendicular to the bank were documented. The posts stood in pairs (about 2 meters from one another) and there were 6–8 meters between pairs. Many limestone blocks were observed be-

keszon-szerű dobozokat hoztak létre. A cölöpök és a gerendák közötti területet mészkővel töltötték fel. A lelőhely minden részéről gyűjtöttünk fa mintát dendrokronológiai elemzésre. Grynaeus András a tölgyfa cölöpöket Kr. u. 126 körülre keltezte. A cölöpszerkezetű építmény a helytartói palota rakpartja lehetett. Fontos még megjegyezni, hogy néhány helyen látszott, hogy a cölöpsorok feltehetően még folytatódtak kelet felé, de felmérésükhöz a rájuk rakódott iszapot el kellett volna távolítani. (TJA)

*H. Kérdő Katalin – Tóth János Attila
– Németh Margit – Kirchhof Anita*

Irodalom/References:

NÉMETH 2001 – Németh M.: Budapest, III. ker., Hajógyár-sziget (Hrsz.: 18386/1). (Budapest III, Hajógyár-sziget) Aqfűz 7 (2001) 141–142.

KÉRDŐ-TÓTH 2003 – H. Kérdő K. – Tóth J. A.: Római kori rakpart maradványai a Hajógyári-öbölben. (Régészeti értékeink – a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal kiadványa) [Roman quay at the Governor's Palace of Aquincum, Budapest (Treasures of Archaeology in Hungary – a publication of the National Office for the Protection of Cultural Heritage)] Budapest, 2003

tween and around the post pairs. Two test trenches were opened in the southern part of the territory. We observed that horizontally laid timbers connected the post rows, creating caisson-type coffer. The area between the posts and the timbers was filled in with limestone. Wood samples were taken from every part of the site for dendrochronological analyses. András Grynaeus dated the oak posts from about AD 126. The post-structure construction may have part of the landing wharf for the proconsul's palace. It is important to add that the post rows probably extended farther to the east, as could be observed in certain places. However, it will be necessary to remove the loam to survey them properly. (AJT)

*Katalin H. Kérdő – Attila János Tóth
– Margit Németh – Anita Kirchhof*

Topográfiai kutatás az aquincumi legiótábor északkeleti előterében

(Budapest, III. ker., Raktár utca 1.,
Hrsz.: 18439)

Az Alternatív Közgazdasági Gimnázium kiemelkedő fontosságú, régészetileg védett területen fekszik, a 2.-3. századi aquincumi legiótábor közvetlen északi szomszédságában, közel a canabaeban feltárt gazdag, díszes lakóházakhoz. A telken kismérvű régészeti feltárás folyt 1954-ben, Szilágyi János és munkatársai vezetésével, amelynek során föld-fa konstrukciójú objektumra utaló jelenségek, köztük cölöplyukak kerültek elő (publikálatlan, lásd BTM AqMúz rajztára 597-606. ltsz.). Ezek a terület korai beépítettségére utalnak, feltehetőleg katonai létesítményhez tartozhattak. Egy vízesárok metszete került elő a Folyamőr – Búvár utca térségében, amely korai katonai táborhoz köthető.

Topographic investigations in the northeast foreground of the legionary fortress of Aquincum

(Budapest III, 1 Raktár Street, Ln: 18439)

The Alternative Secondary School of Economics lies in an archaeologically protected territory of outstanding importance close to the AD 2nd-3rd century legionary fortress of Aquincum to the north and near the rich, decorated residential blocks unearthed in the canabae. János Szilágyi and his colleagues conducted a small-scale excavation in the area in 1954 uncovering features, including postholes, suggesting the presence here of an earth-and-timber construction (unpublished, see Budapest Historical Museum – Aquincum Museum drawing collection, inv. no. 597-606). It evidences an early occupation in the area and was evidently part of a military establishment.

1. kép: Elplanírozott
agyagtégla felület
Fig. 1: Levelled clay-
brick surface

2. kép: Az első építési
periódus planírozása,
rajta in situ agyagtégglák
Fig. 2: Levelling from
the first building phase
with in situ clay-bricks

(SZIRMAI 1990) A tábor megszüntetése a 2. század elején következhetett be, mikor annak helyére díszes épületeket emeltek. (SZIRMAI 1990; NÉMETH 1991, 92, 98; NÉMETH 2003, 87)

A viszonylag jól ismert aquincumi 2.-3. századi legiótáborot megelőző korai katonai táborokra vonatkozó ismeretek meglehetősen hiányosak. Ezért nem csak az aquincumi topográfia, hanem Pannonia korai történetének kutatása számára is fontos az itt található régészeti jelenségek feltárása és értelmezése.

A gimnázium a meglévő épületét új szárnyal és aulával bővítette (a beruházás még folyamatban van), amelyek 3-4 méter mély ázott cölöpalapozása a régészeti rétegeket érintette. A 2003 június–november folyamán végzett feltárás az ázott cölöpök helyének kutatására szorítkozott, vagyis a megsemmisülésnek kitett helyek dokumentálását végeztük. A statikus tervezői előírást követve a mindenkor kiutalt ütem megszabta helyi és időbeli keretek között dolgoztunk.

Bár az eredmények így nem adnak összefüggő, teljes alaprajzot, de mégis áttekintést nyerhettünk a beépített terület

The cross-section of a water channel was found in the area of Folyamőr – Búvár streets, which can be linked with the early military fort (SZIRMAI 1990). The fort was probably abandoned at the beginning of the AD 2nd century when ornate buildings were constructed in its place (SZIRMAI 1990; NÉMETH 1991, 92, 98; NÉMETH 2003, 87).

Our knowledge of the early military forts preceding the construction of the AD 2nd and 3rd century legionary fortress of Aquincum, which is relatively well known, are rather poor. Thus, the recovery and interpretation of the archaeological features in this territory are important, not only with respect to the topography of Aquincum but also to research into the early history of Pannonia.

The secondary school intended to add a new wing and an aula on to its main building (the development work has not yet come to an end), the post foundation of which reached a depth of 3-4 metres cross-cutting archaeological layers. The excavation conducted in June–November 2003 was restricted to the places of the posts, that is, the features that would be

3. kép: Kiszedett falak a metszeten az építmény planírozásával

Fig 3: Traces of removed walls together with the construction levelling in the profile

egészére, ami segítheti a környéken korábban feltárt jelenségek értelmezését is.

A főbb topográfiai eredmények

1. A terület nyugati részén, a Szentendrei út mentén felépülő szárny alatt a legalsó rétegekben két építési periódust lehetett megfigyelni. Mindkettőben agyagtéglákból építkeztek, majd a lebontott épületeket elplanírozták. (1-2. kép) Az általunk kutatott terület északi végében kétperiódusú paliszádfal mutatkozott. (3-4. kép) A két építkezés között több ponton is árvízre utaló homokréteget dokumentáltunk. Az épületek elplanírozása fölött vastag – római kori – feltöltés mutatkozott, amelyen kőfal, terrazzópadló és kisebb kemencék, tüzelőhelyek maradványait lehetett észlelni. A legkésőbbi peri-

destroyed were documented. Following the specifications of the architectural design, we worked within the chronological and spatial frames determined by the current pace of construction.

Although the results will not produce a coherent, complex ground plan, we can gain an overall picture of the territory of the building as a whole, which can help with the interpretation of the features formerly unearthed in the region.

Main topographic results

1. Two periods of construction could be observed in the lowermost layers under the area of the wing to be constructed along Szentendrei Road in the western part of the territory. Clay bricks were used in both periods following which the demolished buildings were levelled (Figs. 1-2). A palisade wall of two periods was uncovered in the eastern end of the investigated territory (Figs. 3-4). Between the two constructions we could document sand layers from flooding at several places. A thick fill from the Roman period lay over the levelled buildings, on top of which the remains of a stone wall, a terrazzo floor and small ovens and kilns could be observed. The latest period was destroyed by the graves from a cemetery from the 18th-19th centuries.

2. In the former gymnasium of the school in the eastern part of the same wing, the fragments of pavements, perhaps road layers, the levelling of the above-mentioned clay brick period and a thick fill from the Roman period were observed. A corner pillar from a graveyard could be associated to the latest Roman period.

3. Disturbed Roman brick graves and a grave constructed of stones could be observed south and east of the above areas,

4. kép. Gerendanyomok, a metszetben az építmény planírozásával

Fig 4: Traces of timbers together with the construction levelling in the profile

ódust a 18-19. században létesült temető sírjai semmisítették meg.

2. Ugyanezen épületszárny keleti felében, az iskola korábbi tornatermében lekövezés – esetleg útrétegek – részleteit, továbbá az említett agyagtégglás periódus planírozását, majd vastag római kori feltöltést figyelhetünk meg. A legkésőbbi római időszakhoz sorolható volt egy sírkerthez tartozó sarokpillér.

3. Az iskola jelenlegi udvarának területén, az eddigiektől délre illetve keletre, az új aula területén, kirabolt római téglasírokat és egy kövekből összeállított sírt lehetett megfigyelni. Itt épített síremlékekhez tartozó faragványokat (oszloptörzs darabja) és egy feliratos sztélé töredékét találtuk, másodlagos felhasználásban. A sírok kirablása és az általában megfigyelhető bolygatás valószínűleg az újkori temető létesítése, illetve azt követően az iskola 19. század végi építése során történhetett.

A terület beépítésére a Kr. u. 1. század 2. felében került sor. Ebben az időben egy segédesapat tábora állhatott itt, amelyet auxiliáris vicus vett körül. Pillanatnyilag nem dönthető el egyértelműen, hogy az agyagtégglás építmény a castellumhoz vagy a vicushoz tartozott-e.

in the territory of the present school yard, in the area of the future aula. We found carvings (a fragment from a column shaft) and a fragment of an inscribed stela, which had been secondarily used and had belonged to the recovered funerary monument. The robbing of the graves and the disturbances observable everywhere can perhaps be dated from the establishment of the modern cemetery and the subsequent construction of the school building at the end of the 19th century.

The territory was built in the second half of the AD 1st century. An auxiliary fort may have stood here surrounded by the vicus. As yet it cannot be decided for certain whether the clay brick construction belonged to the castellum or the vicus.

The early fort and its vicus were deserted at the beginning of the AD 2nd century, probably when the seat of the governor was transferred here. After the construction of the AD 2nd-3rd century legionary fortress, the territory was loosely built-up with respect to the proximity of the fort to the south and the luxurious residential houses in the northern zone of the canabae in the north, built when the governor-

A Kr. u. 2. század elején – feltehetőleg a helytartói székhely idehelyezésekor – megszüntették a korai tábort és vicusát. A 2.-3. századi legiótábor felépülése után ez a terület csak gyéren lehetett beépítve, tekintettel a tábor közelségére dél felől, és a helytartóság létesítésével a canabae északi sávjában felépült fényűző lakóházakra észak felől. Ehhez a hosszabb időszakhoz köthető néhány kőfal, terrazzópadló maradvány és kemence, amelyek részletesebb időrendi besorolása a leletanyag feldolgozása során lesz lehetséges.

A Kr. u. 4. század első felében a későrómai erőd megépítésével ezen a területen temető létesült, ahol a síroknál korábbi síremlékek darabjait is felhasználták.

A munkálatok meglehetősen elhúzódtak, a kivitelezésben mutatkozó nehézségek miatt. A múzeum ehhez az ütemhez, a bevezetőben említett statikai előírások miatt kénytelen volt alkalmazkodni.

Németh Margit

ship was established. A few stone walls, the remains of the terrazzo floor and the oven can be linked to this longer period. These can be dated more exactly only after the find material has been analysed.

A cemetery was established in the first half of the AD 4th century at the time of the construction of the late Roman fort, where the remains of earlier funeral monuments were also used.

The investigations were rather protracted because of difficulties arising in the construction work. The museum had to respect this rate of progress because of the architectural specifications mentioned in the introduction.

Margit Németh

Irodalom/References:

NÉMETH 1991 – Németh M.: Aquincum. Feltárások az 1981–1988 közötti időszakban. (Erschließungen in den Jahren 1981–1988.) BudRég 28 (1991) 91–105.

SZIRMAI 1900 – Szirmai K.: Zur Chronologie der Auxiliarkastelle und des Legionslagers des 2.-3. Jh. in Aquincum. In: Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986. (Hrsg. Kandler, M. – Vetters, H.) RLiÖ 36/2, Wien, 1990, 683–688.

NÉMETH 2003 – Németh M.: Die Militäranlagen von Óbuda. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002. (Red. P. Zsidi) Aquincum Nostrum II.2. Budapest, 2003, 87.

Kora római védmű és késő avar kori telep kutatása a canabae északi előterében

(Budapest, III. ker., Filatorigát,
Hrsz.: 19244)

A Szentendrei út és a Bogdáni út sarkán lévő benzinkút, illetve a Bogdáni úti buszpályaudvar közötti beépítetlen részen, az egykori HÉV megálló, majd TŰZÉP telep területén a BAUMAX cég már korábban barkácsáruház építését határozta el. Minthogy a szóban forgó terület az aquaeductus és a canabae északi temetője közé eső részen fekszik, régészeti szempontból különösen nagy érdeklődésre tartott számot. 1997-ben szondázó jellegű feltárás történt, (ZSIDI 1998, 65–71) amelyet az építési terv megváltozása, a lemezes házalap mélyebbre helyezése miatt 1999-ben és 2000-ben a leendő áruház csaknem teljes területére kiterjedően megelőző feltárás követett. (ZSIDI 2000, 62–75; ZSIDI 2001, 59–67) (1. kép)

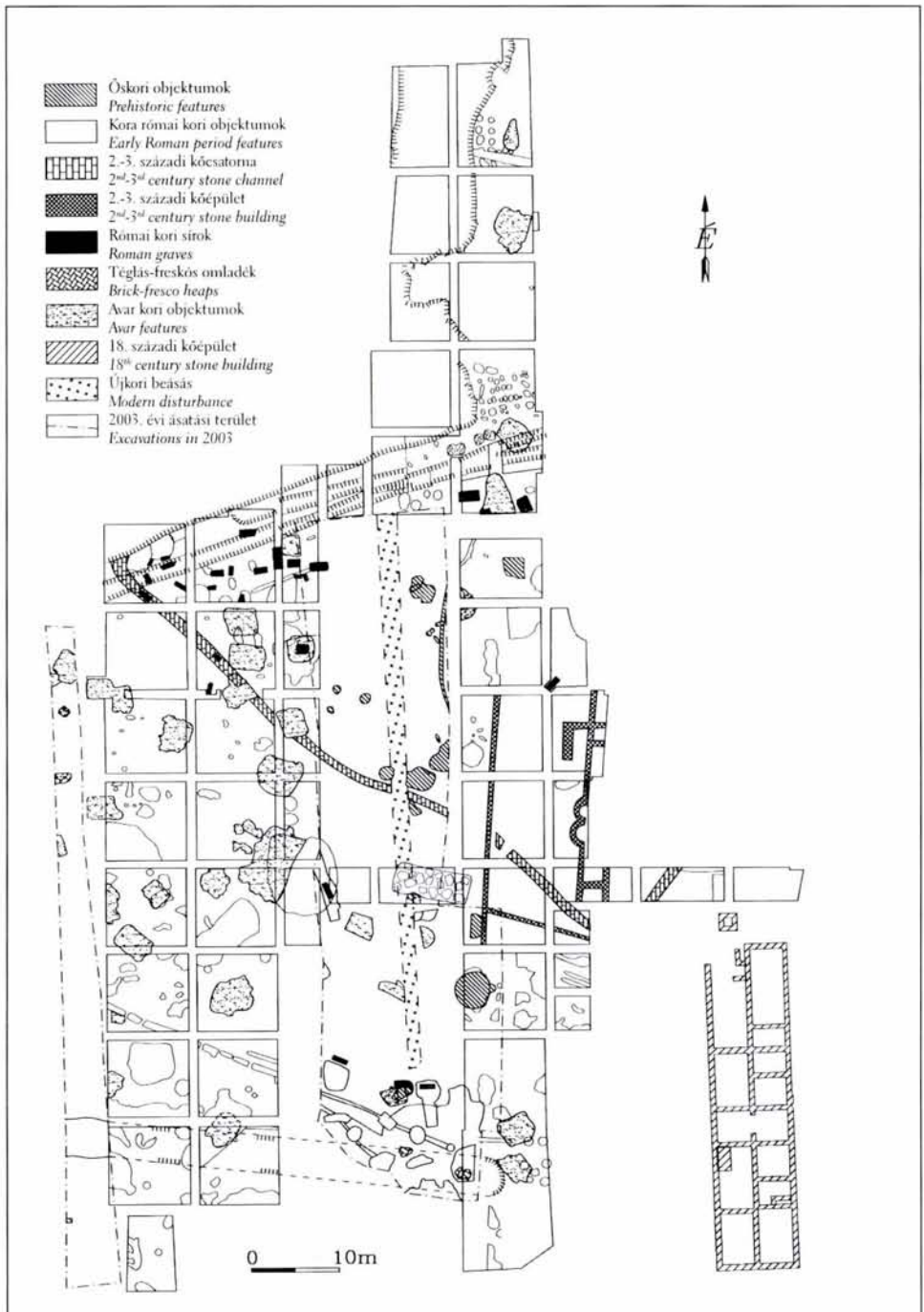
A korábbi ásások kutatatlanul hagytak egy hozzávetőleg 80 m hosszú, és változó, 17–20 méter széles sávot a Rádl-árokktól délre és keletre, részben a beruházó építési szándékának megengása miatt, részben pedig azért, mert az említett terület teljes egészében a hajdani HÉV megállóhoz tartozó újkori feltöltésnek tűnt. Három év elteltével a beruházó mégis az építkezés megkezdése mellett döntött, így módon az Aquincumi Múzeum számára is lehetőség nyílt a még érintetlen sáv átkutatására, amelyről közben kiderült, hogy csak el-

Investigations of early Roman defence works and a Late Avar settlement in the northern outskirts of the canabae

(Budapest III, Filatorigát, Ln: 19244)

The BAUMAX firm decided to construct a DIY store in the territory of the former HÉV station, and later TŰZÉP site, in the vacant area between the petrol station on the corner of Szentendrei Road and Bogdáni Road and the bus station on Bogdáni Road. As this area lies between the aquaeductus and the northern cemetery of the canabae, it seemed to be especially promising from an archaeological aspect. In 1997, a test excavation was conducted in the territory (ZSIDI 1998, 65–71). In 1999 and 2000, the excavations preceding the construction encompassed nearly the entire territory of the future store because changes had been made in the construction plans and the laminated house foundation would be sunk deeper than had been planned previously (ZSIDI 2000, 62–75; ZSIDI 2001, 59–67). (Fig. 1)

The former excavations left unexplored an approximately 80 m long and a, more-or-less, 17–20 m wide zone south and east of the Rádl trench, because the construction intentions of the investors vacillated and the territory seemed to be a modern fill connected with the former HÉV station. After three years, the investor decided to start the construction work after all, so an opportunity for the Aquincum Museum to investigate the intact zone presented itself. In the meantime,

1. kép: Az ásások helyszínrajza (1999–2003)

Fig. 1: Ground plan of the excavations (1999–2003)

enyésző mértékben bolygatták meg újabb kori feltöltéssel.

Céljaink között szerepelt a már korábbi ásatások során részleteiben feltárt kora római védműrendszer további szakaszainak feltárása, valamint a részben már ugyancsak ismert, 2.-3. századi kőépületből kiinduló vízvezető csatorna nyomvonalának a tisztázása. Számítottunk továbbá, a korábbi tapasztalatok alapján, őskori objektumok (földbemélyített házak, különböző funkciójú gödrök), valamint népvándorlás kori gödörházak előkerülésére. Az ásatás első napján tudatták velünk, hogy az új építési terv értelmében a házalapot nyugat felé, a buszpályaudvar irányába kiszélesítik mintegy 4 méterrel. Ezért ezt a sávot is ugyanúgy 80 méter hosszúságban át kellett vizsgálnunk. A Bogdáni úti római temető közelsége miatt számoltunk annak lehetőségével, hogy ebben a nyugati sávban esetleg megfigyeshetővé válik a temető széle.

Az elvárásoknak megfelelően ásatásunk során őskori, római kori és népvándorlás kori objektumokra bukkantunk, amelyek a középső sávban érdekes topográfiai elhelyezkedést mutattak. A legkorábbi, késő bronzkori objektumok a földszáv északi végében, egy természetes, homokos kiemelkedésen kerültek elő az egykor Rádl-árokknak nevezett patak közelében. A földszáv közepén laza beépítettségű késő avar településrészletet tártunk fel. A déli részen sorakoztak a római kori objektumok, kivéve az említett kőcsatornát, amely nagyjából megfelelt az ásatási területet. A nyugati sáv északi részén ebből a rendszerből hiányoztak az őskori objektumok.

A két helyszínen összesen 66 objektumot tártunk föl, ebből mindössze 3 bizonyult újkori beásásnak. A legkorábbi időszakot, a késő bronzkort (urnamezős

this area turned out to have been only slightly disturbed by modern fill.

Our purpose were to unearth more sections of the early Roman defence works, details of which had already been uncovered, and to clarify the path of the water channel that began in a stone building dated to the AD 2nd-3rd centuries, details of which were also known. Based on previous experience, the appearance of prehistoric features (semi-subterranean houses, pits of diverse functions) and pit houses from the Migration Period could be expected. We were informed the first day of the excavation that the foundation of the building would be enlarged by 4 m in the direction of the bus station according to the new construction plan. So, we also had to check this zone along a length of 80 m. As the Roman cemetery of Bogdáni Road lay in the vicinity, we also had to count on the possibility of picking the edge of the cemetery in this western zone.

As we had expected, prehistoric, Roman period and Migration period features were brought to light during the excavation. These features displayed an interesting topographic distribution in the central zone. The earliest, Late Bronze Age features were uncovered in the northern part of the zone on a natural, sandy elevation, near the stream, formerly called the Rádl ditch. Part of a loosely structured Late Avar settlement was unearthed in the centre of the zone. The features from the Roman period were situated in the southern part of the excavation except for the afore-mentioned stone channel, which approximately cut the excavation territory in half. Prehistoric features were missing from this territorial distribution in the northern part of the western zone.

2. kép: A kora római erőd déli védműrendszere dél felől

Fig. 2: The fortification of the early Roman fortress from the south

kultúra) jó néhány kis méretű, elliptikus alakú gödrön kívül földbemélyített házak képviselték. (Az őskori emlékek konzulense Szilas Gábor volt.) Utóbbiakat a gödörházak számára előnyös, jó vízelvezető képességű, homokos altalajba ásták le. Hozzájuk kapcsolható cölöplyukakat egyáltalán nem találtunk, így egykori felépítményük rekonstrukciójához nem rendelkezünk megfelelő információval. A házakban nem észleltük tüzelőhely maradványát, vagy átégett foltként megmaradt nyomát.

Valószínűleg a lelőhely őskori fázisához tartozott az a baloldalra fektetett, kelet–nyugati tájolású csontváz is, amely a buszpályaudvar melletti sáv déli részén került elő. Sajnálatos, hogy deréktól lefelé eső részének a leendő áruháza részfala alatt kellett maradnia. A sír feltárható részéből lelet nem került elő.

A kora római katonai objektum védművei és bizonyos járószint alatti konstrukciós elemei már a korábbi ásatások során előkerültek. (ZSIDI 1998, 69–71; ZSIDI 2000, 67–70; ZSIDI 2001, 60–62)

Altogether 66 features were found at two sites. Only three of these proved to be modern pits. The earliest period, the Late Bronze Age (Urnfield culture) was represented by a number of small, elliptical pits and semi-subterranean houses. (Gábor Szilas supervised the excavation of the prehistoric remains.) The latter features were dug into the sandy ground, which offers favourable conditions for semi-subterranean houses with its excellent drainage properties. We could not find postholes linked with them, so there is no information to help in reconstructing the superstructures. We did not observe remains of ovens or burnt discolourations suggesting firing places.

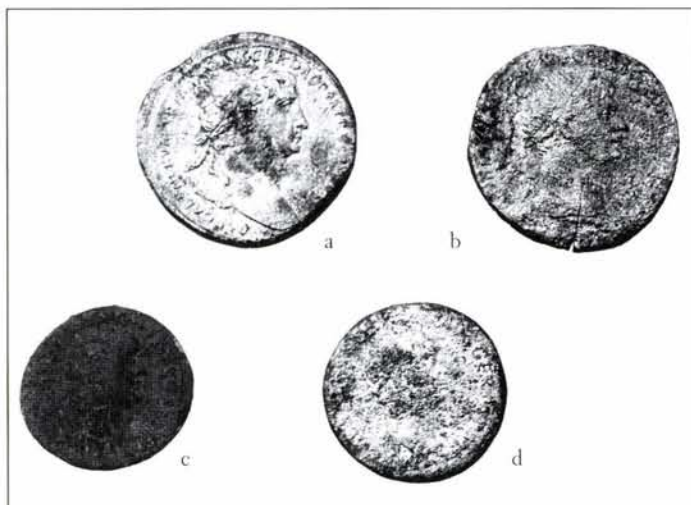
The east–west oriented skeleton laying on its left side probably belonged to the prehistoric phase of the site. It was found in the southern part of the zone next to the bus station. Regrettably, the skeleton had to be left from the waist down under the bevelled wall of the future store. The unearthed part of the grave did not contain finds.

Adataink szűkösek a tábor egykori beépítettségére vonatkozóan, részben a természetes erózió, részben a későbbi kultúrák romboló hatása miatt. Nem meglepő, hogy idei ásatásunk eredményei sem tudtak a beépítettség vonatkozásában újabb információt nyújtani. Új adat viszont, hogy feltártuk az erőd déli vizesárkának egy szakaszát, amelynek északi oldalán egy vele párhuzamos, keskeny árkocska, az egykori palisádárok futott. (2. kép) Utóbbi betöltéséből hatalmas mennyiségű, korai (1. század végi – 2. század eleji) anyag került elő. A vizesárok betöltésének rétegeit Horváth Zoltán geológus vizsgálta meg, aki megállapította, hogy az árok feltöltődése természetes úton indult meg, majd egy későbbi időpontban erőteljes emberi beavatkozással folytatódott. A természetes üledékképződés arra utal, hogy egy bizonyos időszakban, vélhetően a Rádl-árok hozamából, tartósan, nagyjából egyenletes vízmennyiség áramlott a vizesárokba. Későbbi, tudatos megszüntetését a mesterséges betöltés bizonyítja. A korábbi ásatási eredmények is arra utalnak, hogy a katonai objektum megszüntetése előtt védműve legalább egyszer átalakult, feltöltött árka helyén cölöpköteg sorokból álló konstrukció épült. (ZSIDI 2000, 68) Az idei ásatáson két alkalommal, de már a korábbiak során is többször kerültek elő a vizesárok betöltéséből habarcsos, téglás, freskódarabos törmelékkupacok, amelyek az említett, második periódushoz tartozó cölöpkötegek helyén tátongó mélyedéseket töltötték ki. Az efféle kupacokból időnként értékes leletek kerültek elő, mint amilyen például az az amfora-nyak, amelyen egy pirossal festett, kurzív felirat töredéke olvasható.

A vizesárok feltöltésében a cölöpkötegeknek szánt gödrök mellett voltak olyan

The defence works of the early Roman military feature and certain elements beneath the floor level had already been uncovered during previous excavation seasons (ZSIDI 1998, 69–71; ZSIDI 2000, 67–70; ZSIDI 2001, 60–62). We have only scarce data on the inner system of the camp area partly because of natural erosion processes and partly due to the destructive effects of later cultural occupations. It is not astonishing that the results of the actual excavation could not furnish new information in this respect. A new achievement was the recovery of a stretch of the southern moat of the fort, on the northern side of which a narrow ditch, the one-time palisade ditch, ran in parallel to it (Fig. 2). The fill of the latter yielded a huge number of early finds (end of the 1st century – beginning of the 2nd century). Zoltán Horváth, a geologist, studied the layers of the moat's fill. He determined that the trench was first filled in naturally, a process later intensified by human intervention. The natural deposition suggests that at one time, a steady amount water flowed into moat, probably from the Rádl ditch. The artificial fill attests to the later, conscious termination of this moat. Former excavation results also provide evidence that before the abandonment of the military feature, the defence works were modified at least once and a construction of rows of bundles of posts was built over the place of the filled-in moat (ZSIDI 2000, 68). The fill of the moat yielded debris, heaps of mortar, bricks and fresco fragments twice this year and several times in former seasons. They served to fill in the depressions that opened in the place of the bundles of posts from the above-mentioned second period. These heaps sometimes contained valuable finds

3. kép: Flavius (a-b) és Antoninus (c-d) kori bronz érmek

Fig. 3: Flavian (a-b) and Antoninian (c-d) period bronze coins

ovális alakú, nagy méretű beásások, amelyek betöltésében ugyanazt a fekete, iszapolt agyagot találtuk meg, amelyet ezen a területen az építkezéseket megelőző tereprendezés során alkalmaztak a rómaiak a lazább talaj tömörítésére. Ugyancsak figyelhető meg például a 2.-3. századi kőépület közvetlen környezetében is. (ZSIDI 2001, 63) A tömörítőanyag a tábor második építési periódusával hozható összefüggésbe.

A tábor különös jelentőséggel bírhatott Domitianus germánok ellen viselt háborúja idején. Feladása, tudatos döntés eredménye volt, amely bizonyosan összefüggött a háború lezárásával, valamint Traianus új határvédelmi koncepciójának kivitelezésével. A tábor lebontása az emléleletek alapján (3. kép) is Traianus korára tehető.

Tisztáztuk a 2.-3. századi kőépület csatornájának nyomvonalát. A földberakott, habarcs nélkül készített kőcsatorna futása ívelten haladt. A kőépületből északnyugati irányba indult, majd a most feltárt részen nyugat felé hajlott el, hogy aztán egy újabb ível megint északnyugatnak forduljon.

like the amphora neck on which the fragment of a cursive inscription painted in red can be read.

Beside the pits dug for the post bundles there were large, oval pits dug into the fill of the moat, which were filled in with black, levigated clay that the Romans used to landscape by packing down the loose soil before construction work. The same could be observed, for example, in the area of the stone building from the 2nd-3rd centuries (ZSIDI 2001, 63). The packing material can be associated with the second construction period of the fort.

The fort must have had a particular importance during Domitian's war against the Germans. Its abandonment was the result of a conscious decision, which was certainly connected with the termination of the war and the execution of Trajan's new border defence concept. The coin finds also date the demolition of the fort to Trajan's period. (Fig. 3)

The path of the channel coming from the 2nd-3rd century stone building was clarified. The stone channel, running in an arc, was dug into the earth without use of

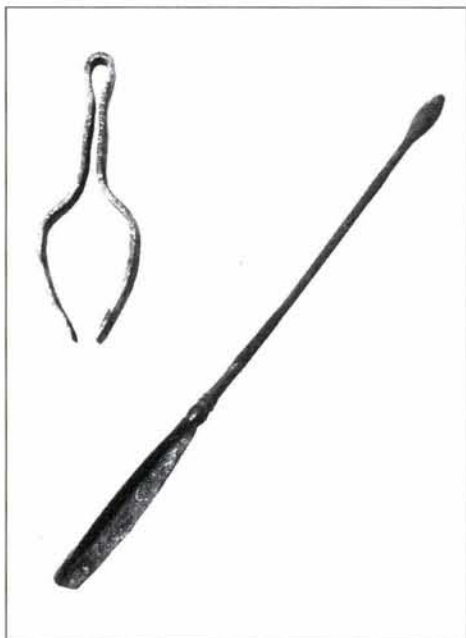
(4. kép) Az újonnan feltárt részen a csatorna keresztmetszete viszonylag szűk volt, lelet belőle nem került elő. A korábbi ásatások során feltárt északnyugati szakasz annyival szélesebb volt, hogy ott a csatorna eredeti funkciójának elvesztése után még betemetkezést is regisztrálni lehetett. A nagyobb keresztmetszet magasabb vízhozamot feltételez, vagyis gyanítható, hogy az eredeti csatornába több mellékág is bekapcsolódott. Ilyen lehetett az a fentebivel konstrukciójában teljesen megegyező csatorna, amelyet a nyugati sáv részsűfalában fedeztünk fel. Ez utóbbi valamelyest magasabban helyezkedett el a kőépület csatormájánál, de mivel csak metszetben volt megfogható, sem a pontos irányát, sem a lejtését nem lehetett megállapítani. Ráadásul a Filatorigát építését megelőző tereprendezés során erősen megrongálódott, beomlott. (Közvetlenül az újkori feltöltés alatt jelentkezett). A későbbiek során, az áruház nyugati támfalának alapárkában talán még lesz mód felületben is megvizsgálni az említett kőcsatornát.

A nyugati sávban nem sikerült elérni a Bogdáni úti temető keleti szegélyét, de

mortar. It began in a northwesterly direction from the stone building, then curved westwards in the area unearthed this year only to turn again to the northwest with another curve (Fig. 4). The cross-section of the channel was rather narrow in the recently unearthed area and it did not yield any finds. The formerly unearthed northwestern stretch of the channel was so much wider that it could even hold a burial after it had lost its original function. The larger cross-section supposes a larger water output, which implies that some side channels joined the original channel. The channel uncovered in the bevelled wall of the western zone, which had an identical construction, may have been such a side channel. It lay somewhat higher than the channel of the stone building. Regrettably, it could only be observed in the section wall so we could not determine either its direction or its slope. To make matters worse, it was badly damaged and collapsed during landscaping work preceding the construction of the Filatorigát. (It appeared just below the modern fill.) Perhaps we will have an op-

4. kép: 2.-3. századi
kőépülethez tartozó
csatorna újonnan
feltárt szakasza
Fig. 4: Part of the
recently excavated
channel of a 2nd-3rd
century building

5. kép: Bronzsipesz és bronzkanál a 2. sírból
Fig. 5: Bronze tweezers and a bronze spoon from Grave no. 2

6. kép: A 2. sír kibontott állapotban
Fig. 6: Grave no. 2 after cleaning

hogy nem járhattunk már messze tőle, arról egy szépen faragott sírkő töredéke tanúskodott. Szórványos, római betemetkezéssel találkoztunk viszont a középső sávban, ahol 4 nyújtott csontvázas sírt tártunk fel. Közülük hármát a homokos altalajba ástak, egyet szürke színű, folyami üledékrétegben találtunk meg. Általában elmondható a vázokról, hogy feltűnően jó megtartásúak, viszonylag magasak, meglehetősen erős csontozatúak voltak. Fakoporsóik nyomát a vas koporsószőgök őrizték meg. Gazdagabb melléklet a 2. sírből került elő, itt a csontváz jobb lába mellé egy bronzsipeszt és egy hosszúkás fejű, hosszú, vékony szárú bronzkanalat helyeztek el, (5. kép) bal lábánál pedig egy sárga színű, oinokhoé típusú kancsót találtunk. (6. kép) A négy síron kívül előkerült még egy ötödik

portunity to examine this stone channel on the surface in the foundation trench for the western retaining wall of the store.

Our excavations did not reach the eastern edge of the cemetery of Bogdáni Road in the western zone. Nevertheless, a fragment of a finely dressed tombstone demonstrated that we came close to it. At the same time, we found regular Roman burials in the central zone where 4 extended inhumation burials were unearthed. Three of them had been sunk into the sandy ground, while one was found in the grey alluvium. It can generally be said that the skeletons were excellently preserved. The deceased had been relatively tall with rather strong bones. Iron nails preserved traces of the wooden coffins. More significant grave furniture was uncovered in grave no. 2. Bronze tweezers and a bronze

csontváz is az egyik nagy méretű beásás bontásakor. Természetellenes testhelyezete arra utalt, hogy általunk ismeretlen okból (gyilkosság áldozata, vagy a társadalomból kivetett személy lehetett) nem részesítették tisztességes temetésben, egyszerűen háttal belökték egy, az egykori vizesárok betöltésébe ástott gödörbe. A csontváz mellett, de szokatlan helyen és szokatlanul távol tőle egy Traianus-kori bronzpénzt találtunk. Sírobulusz szerepe kétséges. (7. kép)

A 7.-8. századi késő avar kori település eddig feltárt részét további földbemélyített házakkal egészítettük ki. Közös ismertetőjegyük, hogy egykori lakóik az északi, keleti vagy északkeleti sarokban tüzelőhelyet építettek. Ezek tört kőből, továbbá a sokat emlegetett kőépület maradványából könnyen beszerezhető római tegula-, és imbrex-töredékekből, valamint rózsaszínű habarcsból készültek. Az itt feltárt avar házak másik közös vonása, hogy egészen a homokos altalajig leásták őket, ezért külön padlóképzéssel nem találkozunk. Falaik enyhén rézsűs kialakításúak. Mivel a középső sávban nem volt módunk az egyes objektumokat a jelentkezési szinttől kezdődően feltárni, csak azokat a cölöplyukakat regisztrálhattuk, amelyek elérték a mi induló szintünket. A cölöprendszerek bizonytalansága miatt a felépítmények rekonstrukciója is nehézségekbe ütközik. A nyugati sávban szerencsésebbek voltunk, itt az egyes objektumokat a jelentkezési szintjüktől tudtuk vizsgálni. Teljes egészében sikerült feltárnunk egy avar lakóházat, hatalmas kemencéje az északi sarokban állt. A két rövid oldal közepén egy-egy nagy átmérőjű cölöplyukat találtunk, amelyek alapján a legszokványosabb, nyeregtetős felépítményt lehet rekonstruálni. A ház

spoon with an elongated bowl (Fig. 5) and a long and thin handle were placed beside the right foot of the deceased and a yellow oinokhoé type jug was found by the left foot (Fig. 6). Beside the four graves, a fifth skeleton was also discovered during the cleaning of a large pit. The "twisted" posture suggests that, for some unknown reason (a murder victim or an outcast), the individual did not receive a normal burial but was simply pushed on the back forward into a pit dug into the fill of the former moat. We found a bronze coin from Trajan's period beside the skeleton although in an unusual place and unusually far from it. Its role as a funeral obulus is questionable (Fig. 7).

The unearthed part of the late Avar settlement from the 7th-8th centuries could be enlarged with some more semi-sub-

7. kép: Szabálytalan betemetkezés a vizesárok feltöltésében

Fig. 7: Irregular inhumation in the fill of the moat

nagy mélysége miatt elképzelhető, hogy felmenőfallal nem is rendelkezett.

A terület keleti részén az áruház építésével párhuzamosan tovább folyhat a feltárás.

Budai Balogh Tibor

Irodalom/References:

NAGY 1993 – Nagy M.: Óbuda a népvándorlás korban, *BudRég* 30 (1993) 353–395.

ZSIDI 1998 – Zsidi P.: Római kori védműrendszer nyomai az aquincumi katonavárostól északra (Bp., III. ker. Filatorigát) (Remains of the Roman fortification system north of the Aquincum Military Town) (Bp., District III, Filatorigát), *Aqfüz* 4 (1998) 65–71.

ZSIDI 2000 – Zsidi P.: Korarómai kori védmű részlete és 2-3. századi kőépület az aquincumi katonavárostól északra (Budapest, III. ker., Filatorigát) (Part of the Early Roman defence system and a stone building from the 2nd-3rd centuries North of the Military Town), *Aqfüz* 6 (2000) 62–75.

ZSIDI 2001 – Zsidi P.: Településszerkezet kutatása az aquincumi katonavárostól északra (Budapest, III. ker., volt Filatorigát HÉV állomás) (Research into the settlement structure north of the Aquincum Military Town), *Aqfüz* 7 (2001) 59–67.

terranean houses. Their common feature is that the inhabitants built an oven in the northern, eastern or northeastern corner of the building. The houses were constructed from rubble, Roman tegula and imbrex fragments and pink mortar which were easy to obtain from the remains of the often-mentioned stone building. Another common trait of the Avar houses at the site is that they were dug down to the sandy ground so there was no need to specifically made floor level. The walls were slightly slanted. As it was not possible to unearth the features in the central zone from the level they appeared, we could record only those postholes that extended until the level from which we started. The reconstruction of the superstructures is difficult because of the uncertainty about the post systems. We were luckier in the western zone. Here, we could investigate the features from the level they appeared. We were able to entirely unearth an Avar dwelling with a huge oven in the northern corner. We found a wide posthole each in the middle of both of the short walls, from which the commonest type of saddle roof structure could be reconstructed. The depth of the house implies that there were no built vertical walls at all.

In the eastern part of the territory, the excavation will be continued in parallel with the construction of the store.

Tibor Budai Balogh

Római kori beépítettség kutatása az aquincumi polgárváros déli városfalán kívül

(Budapest, III. ker., Huszti út 21.,
Hrsz. 18910/109)

Investigation of Roman period occupation outside the southern town wall of the Aquincum Civil Town

(Budapest III, 21 Huszti Road,
Ln:18910/109)

A BTM Aquincumi Múzeuma 2003. július 9. és 28. között végezte el a terület szondázó jellegű régészeti feltárását. Az aquincumi polgárváros délnyugati szomszédságában, régészetiileg védett telken lakóparkot kívánnak építeni, amelynek alapjai – a beruházó által hitelesített tervek alapján – a mai szinttől 1,6 méter mélységig bolygatják a talajt. (1. kép)

A területtől keletre Pető Mária 1977 és 1980 között több kutatóárokban az akkori felszíntől 80–100 centiméter mélyen római kultúrrejteget talált sok kerámiaanyaggal, illetve néhány későrómai sírt. (PETŐ 1984, 275–290) Tovább haladva keletre, a városfaltól délre pedig legalább két római kori épület maradványát (fogadó jellegű épület?) és útrészleteket regisztrált. A feltárás eredményei alapján egyértelművé vált, hogy a polgárváros déli városfalán kívül is számolni kell beépítéssel, a leletanyag alapján elsősorban a Kr. u. 2. század végétől – 3. század elejétől.

A feltárás során – már meglévő épületalapok miatt – csak két árok kialakítására volt mód: egy észak–déli (5×29 méter) „A” és egy kelet–nyugati irányú „B” (5×22,8 méter). A két felületben ugyanaz, az alább ismertetett rétegsor volt tapasztalható.

1. A jelenlegi terepszint alatt körülbelül 80 centiméter vastag újkori feltöltés volt,

The Aquincum Museum of the Budapest Historical Museum conducted test excavations at the site between 9 and 28 July, 2003. The construction of a residential district is planned in an archaeologically protected lot on the southwest side of the Civil Town of Aquincum. The foundations will disturb the soil down to the depth of 1.6 m from the actual floor level according to the plans authorised by the investor (Fig. 1).

Between 1977 and 1980, Mária Pető found a Roman culture bearing layer with many sherds and a few late Roman graves in a number of trenches extending down to a depth of 80–100 cm beneath the contemporary floor level (PETŐ 1984, 275–290). Farther to the east, she documented the remains of at least two buildings from the Roman period (inns?) and segments of a road. The results of the excavation suggested that houses could be expected outside the southern town wall of the Civil Town as well, especially from the end of the 2nd and the beginning of the 3rd centuries based on the find material.

The already existing foundations of buildings allowed us to open only two trenches: trench “A” running in a north–south direction (5×29 m) and trench “B” running in an east–west direction

1. kép: Az ásatás helyszíne az aquincumi polgárváros délnyugati szomszédságában

Fig. 1: Location of the excavation in the southwestern environs of the Aquincum Civil Town

amely az 1970-es évek végén került a területre.

2. Ez alatt – szintén újkori – sárgásbarna agyagos szint következik, felületén barázda, vagy keréknyomokkal. Ez a Kaszásdűlői lakótelep építését megelőzően kis családi házas, mezőgazdasági művelés alatt álló terület járószintje volt. Pető Mária még erről a szintről kezdhetette feltárásait 1977 és 1980 között.

3. Alatta mindkét felületen középbarna színű agyagos szint következik, amelyből már római leletanyag (kerámia, terra sigillata darabok, vastöredékek) került elő, de a vas patkók jelenléte későbbi használatra utal. Az „A” felületen két ponton kisebb, dél felé pedig egy nagyobb terepsüllyedést figyeltünk meg ebben a rétegben. Az utóbbi alján élénksárga sávok is mutatkoztak. Ez az északnyugat–délkeleti irányú árokjellegű objektum a lejjebb húzódó szürke és feketésbarna római rétegek tanúsága

(5×22,8 m). The two trenches contained the same layer sequence:

1. A ca. 80 cm thick modern fill below today’s surface, deposited in the territory at the end of the 1970’s.

2. An also modern yellowish brown clayey layer followed with furrows or wheel ruts on its surface. This was the ground level of the agricultural territory which had been covered with small houses prior to the construction of the Kaszásdűlő housing estate. Mária Pető was able to begin her excavations from this level between 1977 and 1980.

3. Underneath, a medium brown clayey level appeared on both surfaces. Roman find material (ceramics, fragments of Samian ware, iron fragments) came to light here although the presence of iron horse shoes in the find material show the area was also used later. In this layer, we observed two smaller depressions and a larger one towards the south in surface “A”. Vivid yellow stripes appeared at the bottom of the latter. This northwest–southeast running trench-like feature already had previously existed as well based on the underlying grey and blackish brown Roman layers, and it was continuously filled in.

4. An approximately 40–50 cm thick greyish black layer with building debris and Roman finds followed in both trenches. Its exact dating will be possible only after the evaluation of the find material. The horizontal surface of the layer implies artificial levelling. A plank-lined well intersected this layer at the western end of surface “B”. The well yielded a fragment of iron and a larger textile fragment. According to András Grynaeus’ dendrochronological analyses, the wood material came from the end of the 19th

szerint már korábban is létezett, betöltődése folyamatos lehetett.

4. Ezt követte a mindkét árokban közel 40–50 centiméter vastag, római leletanyagot tartalmazó szürkésfekete, épülettörmelék-szint. Pontosabb korhatározása csak a leletanyag kiértékelése után lehetséges. A réteg vízszintes felszíne planírozásra utal. A „B” felületen, annak nyugati végénél ezt a réteget vágta egy deszkabelelű kút, amelyből vastörredék és egy nagyobb textilmaradvány került elő. Faanyaga Grynacus András dendrokronológiai elemzése alapján a 19. század végéről származik. A kút felső részét egy későbbi tereprendezéskor elpusztíthatták, ezért jelentkezett csak ebben a rétegben. (2. kép)

5. Ezen réteg alatt egy feketésbarna, római kori réteg következett. A szintből – összefüggés és objektumok nélkül – nagy mennyiségű római kerámiatöredék, építési törmelék, ember- és állatsont darab, üvegtöredék került elő. A réteg tetején, az „A” felület déli és a „B” felület keleti végében többszörösen megújított, fehér, murvás járósínt-részletek, épületomladék és egy vörös, sávost festésű freskótöredék, elplanírozott (esetleg ké-

century. Later landscaping must have destroyed the upper part of the well which is why it appeared only in this layer (Fig. 2).

5. A blackish brown layer from the Roman period lay beneath this layer. A large number of Roman pottery sherds, building debris, human and animal bone fragments and glass fragments were recovered but lacked any patterning or associated features. On top of the layer were found segments of repeatedly renewed floor levels composed of white rubble, building debris and a red fresco fragment with painted band pattern. These indicate the levelled (perhaps later turned by the plough) ruins of a building in the southern part of surface “A” and at the eastern end of surface “B”. The presence of horseshoes in the layer, which seem to be later, may explain the destruction of the Roman features (agricultural cultivation). We observed traces of a pit in each of the same places.

6. Under this culture-bearing layer, a 10–15 cm thick clay layer followed, which was missing in the eastern and western ends of the unearthed territory. The naturally deposited clay layer contained no finds.

2. kép: 19. századi kút részlete
Fig. 2: Remains of a 19th century well

sőbb szétszántott) épületmaradványokra utal. A rétegből előkerült – és egyelőre későbbinek tűnő – patkók jelenléte magyarázhatja a római objektumok pusztulását (mezőgazdasági művelés). Ugyanitt két ponton egy-egy beásás nyomait is dokumentáltuk.

6. Ez alatt a kultúrréteg alatt egy vékony, 10–15 centiméter vastag sárga agyagréteg következett, amely azonban a feltárt terület nyugati, illetve keleti végénél hiányzott. A természetes eredetű agyagrétegből leletanyag már nem került elő.

7. A rétegsor alján masszív, rétegzett kavicságy bukkant elő, amelynek uralkodóan dolomitanyagú összetétele, nyugati irányból, a hegyek felől érkező eróziós tevékenységre utal.

A jelen feltárás előzetes eredményei tehát megerősítik a Pető Mária által megfigyelteket. Az általunk feltárt rétegsor alapján valószínű, hogy a polgár város nyugati részének déli városfalán kívül eső több tíz méter széles sávja nem csak kelet, hanem nyugat felé is beépített lehetett (a terra sigillata leletanyag előzetes vizsgálata alapján) elsősorban a Kr. u. 2. század második felétől. A későbbi korok mezőgazdasági művelése és tereprendezései ugyan nagyrészt elpusztították a római felszínt, de az épületomladékok, járósíntmaradványok és a nagyszámú leletanyag intenzív használatra utalnak.

T. Láng Orsolya

7. A massive, stratified bed of gravel appeared at the bottom of the layer sequence. The mainly dolomite composition implies erosional activity from the west, from the direction of the hills.

The preliminary results of this excavation support Mária Pető's conclusion. As the layer series we unearthed indicates the existence of a nearby building, it seems that buildings stood in the few dozen metre wide zone outside the southern town wall of the Civil Town not only in the east but also in the west. These constructions mostly date from the second half of the AD 2nd century (based on a preliminary analysis of the Samian ware material). Agricultural cultivation and landscaping in later periods mostly destroyed the Roman surface although the ruins of the buildings, the remains of the floor levels and the large number of finds all bear witness to its former intensive use.

Orsolya T. Láng

Irodalom/References:

PETŐ 1984 – Pető M.: Régészeti kutatások a Kaszás-dűlő területén (Archäologische Forschungen auf dem Gebiet der Kaszás-dűlő). *BudRég* 25 (1984) 275–290.

Feltárás a Szentendrei úti aquaeductus nyomvonalán

(Budapest, III. ker., Szentendrei út
– Záhony utca kereszteződés)

A Szentendrei úti Auchan áruház építéséhez kapcsolódóan, a Záhony utcai csomópont fejlesztése, átalakítása (új bekanyarodó sáv kialakítása) miatt vált szükségessé a római vízvezeték egy szakaszának újbóli feltárása. (1. kép) Az ásatást 2003. szeptember 29. – október 18. között a Varpex Rt. megbízásából végeztük el a Szentendrei út két útpályáját elválasztó füves sávban, a Záhony utca vonalától északra. A kijelölt 3,5 méter széles terület a vízvezeték 60-70. számú pillérei közti szakaszra esett, (Kaba Melinda számozása szerint, KABA 1976, 61. ábra) a római kori városfal vonalán kívül.

A feltárás célja egyrészt a korábbi ásatások hitelesítése, újbóli dokumentálása volt az új sáv alapozása által érintett mélységig, másrészt két, a vízvezeték maradványaihoz tartozó, és a sávval lefedendő területen elhelyezkedő kötömb szakszerű kiemelését és új helyen történő műemléki bemutatását kellett előkészíteni.

Az ásatás folyamán megfigyelhető és elkülöníthető volt a korábbi bolygatások, ásatások több fázisa, érintetlen terület azonban alig mutatkozott. A pillérek kőanyagának kitermelését célzó újkori beásásokat Foerk Ernő 1923-ban publikált kutatásai, (FOERK 1923) majd pedig Kaba Melinda 1975-ös ásatásai követték. (KABA 1976) A területben kibontható

Excavation along the aqueduct on Szentendrei Road

(Budapest III, intersection of Szentendrei Road – Záhony Street)

A new stretch of the Roman aqueduct had to be unearthed because of the development and modifications to the road junction at Záhony Street (the construction of a new turn-off lane) linked with the construction of the Auchan supermarket on Szentendrei Road (Fig. 1). The excavation was commissioned by the Varpex Rt. in the grassy divide between the two carriageways of Szentendrei Road, just north of Záhony Street, between September 29 and October 18, 2003. The 3.5 m wide zone to be excavated included the area between pillars nos. 60 and 70 (based on Melinda Kaba's numbering system, KABA 1976, fig. 61) outside the Roman period town wall.

The aim of the excavations was partly authentication of previous excavations and their re-documentation down to the depth needed for the foundation of the new lane, the appropriate lifting of a stone block from the aqueduct lying in the path of the new lane and its preparation for exhibition in another location.

The individual phases of former disturbances and excavations could be observed and differentiated during the excavation, and we could hardly find surfaces which had not been previously impacted by former excavation work. The modern pits dug with the intention of quarrying stone material from the aqueduct pillars were

1. kép: Az ásatási terület észak felől
(60–62. számú pillérek)

Fig. 1: The excavation area from the north
(pillars nos. 60–62)

első, többé-kevésbé érintetlennek mondható rétegnek a vezeték megépítése utáni legkorábbi lapköves járószint bizonyult, mely közvetlenül a zokli felett csatlakozott a pillérekhez. Korábbi bolygatásoktól mentes, római rétegeket tartalmazó metszetek dokumentálására már csak a terület keleti szélén volt lehetőség. Az 1975-ös ásatásnak az erre a szakaszra eső valamennyi árkát újra kibontottuk és dokumentáltuk.

A többnyire másodlagos környezetből előkerült leletanyag nagyrészt a polgár- város dél felé elterített, szétplanírozott hulladékából állt, a várostól távolodva csökkenő mennyiségben jelentkezett. Említést érdemel továbbá néhány, a közeli Schütz vendéglőről elnevezett római fazekasműhely hulladékaként azonosítható darab: egy mécses negatív (2. kép) és egy terrakotta szobornegatív töredéke. (3. kép)

2. kép: Mécses negatív alján ETERI jelzéssel

Fig. 2: Mould for an oil lamp with ETERI inscription

followed by Ernő Foerk's investigations published in 1923 (FOERK 1923) and Melinda Kaba's excavation in 1975 (KABA 1976). The first, more-or-less, intact layer which could be cleaned, was the earliest Roman floor level consisting of stone slabs which had followed the construction of the aqueduct itself. It joined the pillars right above the foundation. We could document cross-sections of Roman layers free from earlier disturbances only in the eastern part of the excavation territory. All the trenches from the excavations in 1975 were unearthed and documented in this area.

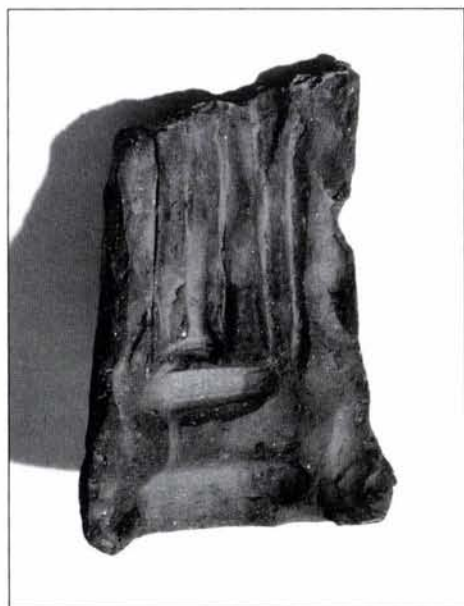
The finds, mostly recovered in secondary positions, came from the spreading and levelling of Roman refuse south of the Civil Town, which seemed to get scarcer farther from the town. A few items that can be identified as the refuse of the Roman pottery named after the nearby Schütz restaurant are worth mentioning: the fragments of the moulds of a lamp (Fig. 2) and a terracotta figurine (Fig. 3). The 20 cm high torso of a small limestone statuette is also noteworthy. The naked male figure, which can be identified as Atlas vased on the joints of the broken

Szintén figyelemre méltó egy kisméretű figurális mészkő faragvány 20 centiméter magas torzója. A meztelen férfialak a le-tört karok ízesüléséből kikövetkeztethető tartása, a hátsó rész kidolgozatlansága és törési felületei alapján Atlas figuraként értelmezhető, talán valamilyen kőbútorhoz tartozott egykor. (4. kép)

A vezeték nyomvonala mentén napjainkig a felszínen fennmaradt mészkőtömbök keletkezésével, szerkezetével kapcsolatban az újabb vizsgálatok megerősítették a korábban már Foerk Ernő (FOERK 1923, 36) és Kaba Melinda (KABA 1976, 226–227) által is leírt folyamatot: azok nagyjából azt a vezetékből (még az ókorban) kifolyt víz által lerakott, szivacsos szerkezetben kikristályosodott mészkőből, kisebb részt a vezeték szerkezetének eredeti részleteiből állnak. (5. kép) A 2003-ban kiemelésre került, eredetileg a 67. pillértől keletre és a 67-68. pillérek közöttől nyugatra elhelyez-

arms, the apparent posture and the rough finish and breakage on the surfaces of the backside, may once have been part of a piece of stone furniture (Fig. 4).

Regarding the date and the structure of the limestone blocks still preserved on the surface along the aqueduct, recent analyses corroborated the process described earlier by Ernő Foerk (FOERK 1923, 36) and Melinda Kaba (KABA 1976, 226–227). These are limestone blocks with deposits on them from the water that leaked on them from the aqueduct (in Antiquity) and crystallised on them in a spongy structure, and, to a smaller degree, original elements from the structure of the aqueduct itself (Fig. 5). It could be observed in the case of the blocks removed in 2003, which originally lay east of pillar 67 and west of the space between pillars 67 and 68 that the aqueduct was already in need of repair before the blocks developed. The

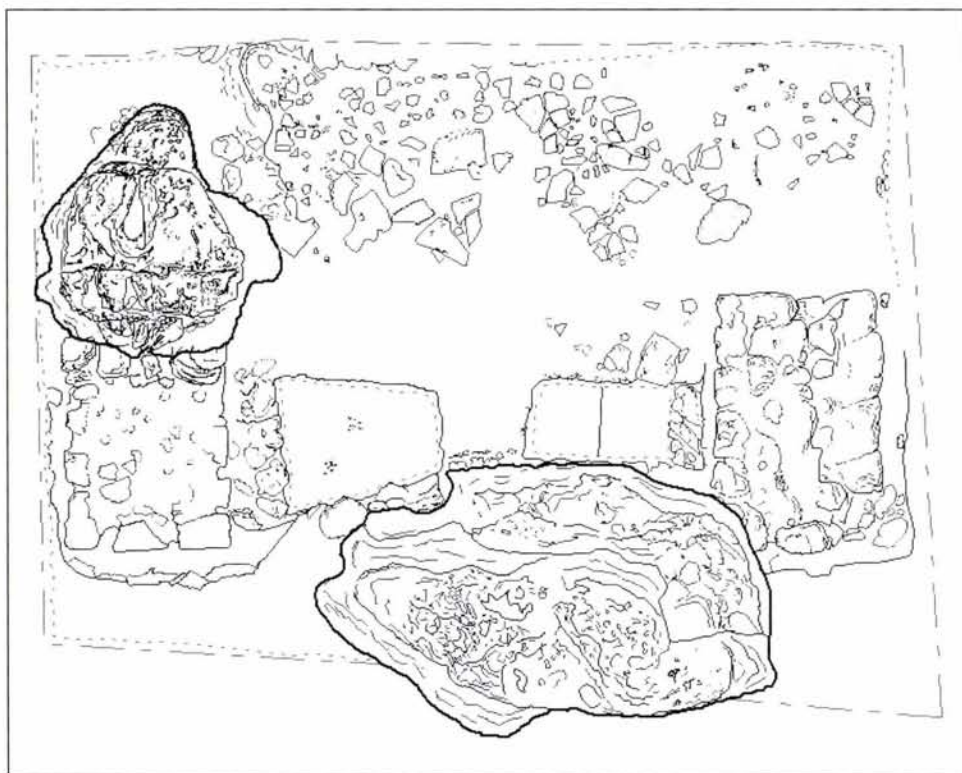

3. kép: Terrakotta szobor negatív
Fig. 3: Mould for a terracotta statuette

4. kép: Figurális mészkő faragvány
Fig. 4: Figurative limestone carving

5. kép: A 67. és 68. pillér a két mésztufa tömbbel
 Fig. 5: Pillars 67 and 68 with the block of lime-tufa

kedő tömbök esetében megfigyelhető volt, hogy a vezeték már a tömbök kialakulása előtt javításra szorult, a pillérek közti ívet a vezeték vonalára merőleges irányban rakott falazattal támasztották alá, illetve váltották ki. Az aquaeductus köveinek újkori kibányászása során az építésre alkalmatlan puha, szivacsos szerkezetű tömböket, és a bennük megtapadt építőköveket meghagyták. Így maradt fenn a 67. pillér nyugati szélének 1-2 kőszora az ívek indításával, a 67-68. pillérek közti ív néhány köve illetve azok lenyomata és az utólagos falazás kövei, lenyomata. Az időjárási és légköri viszonyok hatása szintén jól nyomon követhető a puha kőzet erodálódott, elszíneződött felszínén.

arch between the pillars was supported or replaced by a wall raised perpendicular to the line of the aqueduct. The soft, spongy blocks, which were not suitable for building purposes, and the dressed stone blocks stuck in them were left alone in the Modern period when stone was quarried from the aqueduct. This is how 1-2 stone rows of the western edge of pillar no. 67 survived with the start of the arches, just like a few blocks from the arch between pillars 67 and 68 as well as their impressions together with the stone blocks and the later wall and their imprints. The effects of climatic and atmospheric conditions can also be observed on the eroded, discoloured surfaces of the soft rock.

A tömbök kiemelése a pillércsonkok károsítása nélkül történt meg Harsányi István és H. Vladár Ágnes tervei alapján, az új elhelyezést, műemléki bemutatást H. Vladár Ágnes tervei alapján a Varpex Rt. kivitelezte.

Az ásatás dokumentálása a hagyományos módszereken túl fotogrammetriai felméréssel (Vajda József és Györfy Ilona), geológiai vizsgálattal (Horváth Zoltán), és számítógépes művészi grafikával (Kardos Árpád) egészült ki.

Havas Zoltán

The blocks were lifted according to István Harsányi and Ágnes H. Vladár's plans, without damaging the foundations of the pillars. The new installation and presentation of the blocks was executed by the Varpex Rt following Ágnes H. Vladár's plans.

Traditional methods of documentation were complemented with a photogrammetric survey (József Vajda and Ilona Györfy), geological analyses (Zoltán Horváth) and computerised artistic graphics (Árpád Kardos).

Zoltán Havas

Irodalom/References:

FOERK 1923 – Foerk E.: Az óbudai aquaeductus. *BudRég* 10 (1923) 19–45.

KABA 1976 – Kaba M.: Az aquincumi aquaeductus pilléreinek 1975. évi kutatása (előzetes jelentés) [The 1975 Excavations of the Piers of the Aqueduct of Aquincum (Preliminary Report)] *BudRég* 24 (1976) 225–230.

A Szentendrei út – Záhony utca kereszteződésénél lévő római kori vízvezeték „pillér csonkok” technikai és műemlékvédelmi mentése

(Budapest, III. ker., Szentendrei út – Záhony utca kereszteződés)

A szokatlan feladat az Záhony út – Szentendrei út kereszteződésének átépítése során merült föl, a résztvevőket erős töprengésre és mérlegelésre készítette annak tudomásul vétele után, hogy a megoldás elől – mely nem látszott könnyűnek – „nem lehet kitérni”, azt mindenképpen meg kell találni.

Az aquaeductus még romjaiban is impozáns mérnöki alkotás – „műtárgy” –, melynek maradványai sok helyen láthatóak az egykori Impérium területén.

Amikor a 19.-20. század fordulóján megkezdődtek a módszeres feltárások, már kevés volt meg a pillérekből. Újkori mérnöki munkák – a Szentendrei út rendezése, a HÉV vonal kiépítése – is hozzájárultak a korábban jól látható rendszer megbontásához, a pillérek elérhető részét pedig Óbuda lakói építőkőnek hordták el.

Az 1962-ben elkészült „Aquincum polgár város távlati rendezési terve”, – mely első ízben foglalkozott a római romterület egységes „város”-ként történő kezelésével – kiemelkedő szerepet szánt a vízvezeték-rendszer egy szakasza rekonstrukciójának. Ez 1979-ben a polgár város régészeti parkjával szemben készült el, a kiszélesített Szentendrei út középső – e célra szabadon hagyott – gyepesített sávjában, míg a csatlakozó szakaszokon a

Technical and monument rescue of the “pillar butts” of the Roman aqueduct at the intersection of Szentendrei Road and Záhony Street

(Budapest III, Szentendrei Road – Záhony Street intersection)

The unusual task of removing the aqueduct “pillar butts” arose as a consequence of the reconstruction at the intersection of Záhony Street and Szentendrei Street. The participants in this work were forced to seriously consider and evaluate the situation after it turned out that problem’s solution, which did not seem at all simple, could not be evaded.

Aqueduct remains, an imposing engineering product even today, can be seen in numerous parts of the former Roman Empire.

When systematic excavation began at the turn of the 19th and 20th centuries very few of the aqueduct pillars still existed. Modern engineering works, such as the regulation of Szentendrei Road and the establishment of the HÉV suburban rail line, contributed to the dissection of the formerly clearly visible system. In addition, the inhabitants Óbuda from the end of the Roman Empire used the stones of the pillars they could move to build their houses.

The “Long-term development plan for the Civil Town of Aquincum” was prepared in 1962. It was the first to deal with the Roman ruins as a complex “town”. The plan included a major role to the reconstruction of a stretch of the aqueduct system. These aims were realised in 1979

1. kép: A nagyobbik tömb emeléshez előkészítve, eredeti helyén

Fig. 1: The larger block prepared for lifting in its original location

2. kép: A 14 tonnás „vízkő-pillér” új, végleges helye fölött, irányítás-leeresztés közben

Fig. 2: The 14 ton limestone pillar hanging above its final resting place

felszín fölé emelkedő csomópontok jelezték a rendszer folyamatosságát.

A Szentendrei út érintett részének a módosítása útszélesítéssel, a Záhony utcai kereszteződés lekanyarodó ívének megváltoztatásával járt, és az új ív nyomvonalába került az aquaeductus 67. és 68. számú pillére is.

Döntés született megmentésükről, melynek megvalósítása csak kiemeléssel, és áthelyezéssel történhetett. A feladat nehézségét fokozta, hogy a felszín fölé magasodó két tömb nem falazott „emberi mű”, hanem a felső csatornából évszázadok alatt leszivárgó víz évgyűrű-szerű rétegekként lerakódott mésztartalmából létrejött pillérméretű vízkő! A régészeti feltárás láthatóvá tette ezek

opposite the archaeological park of the Civil Town in the widened, central, grassy zone of Szentendrei Road, which had been left empty for this purpose. In the adjoining sections, the wall remains rising over the ground represented the former continuous nature of the ancient system.

The reconstruction of this part of Szentendrei Road meant the widening of the road and the modification of the curve of the turning lane at the Záhony Street intersection. Pillars nos. 67 and 68 of the aqueduct lay in the path of the new turning lane.

It was decided that these pillars should be rescued, a problem which could only be resolved by lifting and relocating them. The task appeared to be even more dif-

3. kép: A Záhony utcai múzeum-bejárat, előkertjében az elhelyezett vízkő-tömbökkel

Fig. 3: The limestone pillar in its new location in the front yard by the Museum entrance on Zahony Street

teljes magasságát, így a méretek alapján megállapítható volt, hogy a nagyobbik tömb tömege mintegy 14 tonnát tesz ki.

E jelentős súly miatt az első áthelyezési tervváltozat részletesen kidolgozott építéstechnológiája a nagyobb kőtömb vízszintes elvágására tett javaslatot. A vágási vonal meghatározásához, illetve az áthelyezési művelet elvégzéséhez szükség volt a maradványok pontos építészeti felmérésére. A régészeti feltárás révén kibontakozott az egykori falazott pilléreknek az eredeti felszín feletti egy-két sora: ennyi maradt meg a vízvezeték észak-déli menetébe illeszkedő 100×160 centiméteres alapméretű pillérekből.

A nagyobbik tömb átvágásához szükséges műszaki előkészületek során kiderült, hogy a „vízkő-pillér” a számítottnál lazább szerkezetű, károsodás nélkül sem átvágása, sem pedig a kőtömbbe mélyítendő, az emelőhorgok elhelyezéséhez szükséges furatok készítése nem

ficult since the two blocks rising over the ground surface were not human constructions but rather a stratified sediment of pillar size, which had precipitated from centuries of water seeping from the upper channel! The archaeological excavation revealed their total height, so we calculated that the volume of the larger block was about 14 tons.

Due to problems of moving this significant weight, the fully worked out construction technology of the first version of the relocation plan suggested that the larger stone block should be cut horizontally. To determine the line of the cross-section and to execute the relocation, an exact architectural survey of the remains was necessary. During the archaeological excavation, one or two overground rows of the constructed pillars appeared. This is what remained of the pillars of the north-south running aqueduct, the ground surface of which measured 100×160 cm.

It turned out during the technical preparations made for the cutting the larger stone that the “sediment-pillar” had a looser structure than had been calculated. It could not be cut and the holes to receive the lifting-hooks could not be drilled into the rock without causing damage. This meant that it was impossible to move it. As a result of negotiations with the parties interested in these operations, the second suggestion was accepted: the two blocks would be relocated without cutting them. They would be lifted in an upright position with a hoisting cable. By that time, the ultimate place of the blocks had been decided on so there was not need to store them in a temporary position which could have caused further difficulties.

The technical description of the process of the hoisting cannot be the subject

végezhető el, tehát megmozdítása sem lehetséges. A munkában érintett felekkel való egyeztetés során elfogadásra került a második javaslat: átvágás nélkül, eredeti álló helyzetében megemelve, emelőköteles megoldással kerüljön a két tömb áthelyezésre. Ekkor már a végleges hely kijelölése is megtörtént, nem volt szükség átmeneti deponálásra, amely sok nehézséggel járt volna.

Az emelés műveletének technológiai leírása e rövid ismertetésnek nem lehet tárgya, de elgondolható, hogy milyen részletes áttekintést, minden mozzanat megtervezését, végrehajtás közben pedig az összes résztvevő összehangolt, kiszámított munkáját igényelte a felelősséggel járó akció. (Tervezését Harsányi István építésmérnök végezte.) Szükség volt az emelőköteleknek a tömbök alatti átvezetésére, a kötelek töréspontjaiban a felület védelmére vastag gumiszalag (autógumi-külső darab) elhelyezésére, illetve a kötél és a kő közé polifoam – habcsík – betét alkalmazására, stb. (1. kép)

A helyszínről daruval történt felemelést követően egyenként speciálisan előkészített szállító járműre kerültek a súlyos elemek, majd a szükséges út megtétele után következett az elhelyezés művelete. Felemelő érzés volt látni amint a 14 tonnás kő végleges helye fölött lebegett a daru emelőhorgán, a leeresztés előtti pillanatokban. (2. kép)

Megállapítható, hogy az útszélesítéssel járó kényszerhelyzet megoldása eredménnyel zárult. A római aqueductushoz tartozó, valójában azok működési hibája – szivárgás – révén létrejött pillérszerűen magasodó elemeket az Aquincumi Múzeum Záhony utcai előkertés épülete elé helyeztük. (3. kép) A főbejáráthoz vezető útnak a homlokzat síkjához és

of this short report. Nevertheless, it is easy to imagine what an accurate overview was required, how each stage in this process had to be planned in advance and how all the participants had to co-operate in a concerted, deliberate action to execute the enterprise responsibly. (István Harsányi architect developed the plans.) The hoisting cables had to be passed under the blocks, a thick band of rubber (a strip of tire) had to be placed on the surface to protect it at the deflection points of the cables, and a polifoam lining had to be applied between the cable and the stone, etc. (Fig. 1)

After a crane had hoisted the heavy elements, they were placed on a specially

4. kép: A múzeum előkertjének síkjában kirajzolt vízvezeték-axis a vízkő-tömbökkel a múzeum ablakából nézve

Fig. 4: The 2-dimensional drawing of the aquaduct in the front yard of the museum seen along the eastern axis of the limestone block, as seen from the window of the museum

5. kép: Az egykori – 67-es számú – pillér jelzése, a vízkő tömbben maradt eredeti boltvállakkal
 Fig. 5: The former mark on the 67th pillar with the remains of the arch-form on the limestone block

a járdához képest ferde helyzete szinte kínálta a lehetőséget az elhelyezés illetve bemutatás módjához.

A bevezető úttól nyugatra lévő gyepes részben, a vízvezeték észak–déli irányával megegyezően bemértük a 67. és 68. számú pillér alaprajzát és ezekhez viszonyítva alakítottuk ki a két áthelyezendő elem helyét illetve fogadó ágyazatát. A „vízkövek” daruval történő, nagy figyelmet igénylő leeresztése és stabilizálása után került sor az aquaeductus-szakasz terepszintben történő didaktikus jelölésére. A pillérek felületét képlékeny betonajzatba egyenként rakott nagyméretű kavicsburkolat emeli ki, míg a pilléreket összekötő sávot – mely voltaképpen a vízvezeték

prepared transport vehicle. After transportation, the process of placing the blocks followed. It was a touching feeling to see the 14-ton-rock floating above its new resting place on the hook of the crane just before being lowered (Fig. 2).

We could tell that the emergency caused by the widening of the road had been successfully resolved. The tall, pillar-like elements, the result of the malfunctioning, leaking Roman aqueduct, were placed in the yard in front of the Aquincum Museum building on Záhony Street (Fig. 3). The oblique position of the approach road to the plane of the facade of the building and to the pavement seemed to offer an opportunity to install and exhibit the blocks in this arrangement.

The ground plans for pillars nos. 67 and 68 were determined in the grassy area west of the approach road aligned with the north–south path of the aqueduct and we constructed the bed for the two relocated elements accordingly. After lowering and stabilising the “sediments”, which needed to be carried out with great circumspection, we prepared a didactic indication of this stretch of the aqueduct on ground level. The surfaces of the pillars are emphasised by a ground cover of large pebbles placed individually into a soft concrete bed, while the zone that connects the pillars, which is actually the projection of the arches of the aqueduct, is indicated by white limestone rubble (Fig. 4).

Everybody who approaches the entrance of the museum passes by the “exhibition” close to the strange, amorphous formations, which enrich the foreground of the museum with their plastic appearance. An information tablet is placed by the edge of the road with written information and

boltíveinek vetülete – fehér mészkőzúzalék jelzi. (4. kép)

Mindenki, aki a múzeum bejáratához tart, elhalad a „kiállítás” mellett, karnyújtásnyira a különös amorf képződményektől, melyek plasztikai megjelenésükkel is gazdagítják a múzeum előterét. A kis út szegélyénél elhelyezett információs tábla tájékoztató szöveggel, rekonstrukciós rajzzal nemcsak ezt a látványt magyarázza, hanem mintegy „közel hozza” és értelmezi a Szentendrei út közepén lévő római vízvezeték nehezen megközelíthető „in situ” részleteit is. (5. kép)

Vladár Ágnes

a reconstruction drawing. It not only explains the view but also interprets and acquaints the visitor with the less accessible “in situ” details of the Roman aqueduct running down the middle of Szentendrei Road (Fig. 5).

Ágnes Vladár

Feltárások az aquincumi polgárváros délkeleti előterében

(Budapest, III. ker., Szentendrei út – Záhony utca, Szentendrei út 101–105.)

2003. április 22. – június 16. között, több helyszínen próbafeltárást végeztünk a III. ker., Szentendrei út – Záhony utca – Jégtörő utca által határolt területen, a volt Házgyár területén épülő Auchan bevásárlóközpont munkálataihoz kapcsolódva. (1. kép) Az építkezés két hangsúlyos területének megfelelően a munka célja – a Záhony utca tervezett szélesítése miatt az utca alatt fekvő régészeti emlékek, valamint az építési telken belüli mélyebb alapozású közművek, csatorna nyomvonalának – feltárása volt. Az aquincumi polgárváros előteréből számos régészeti emlék került be már korábban is a múzeumba, s több leletmentést végeztek itt a múzeum munkatársai. 1997 és 2000 között már szisztematikus kutatás folyt a területen, amely egy több periódusú árokrendszert és könnyű szerkezetű épület maradványokat, valamint 2.–4./5. századi, vegyes rítusú temetőrészletet hoztak felszínre. (Összefoglalóan: ZSIDI 2002)

Első lépésben a Szentendrei út és Záhony utca sarkán húztunk 24×5 méteres kelet–nyugati kutatóárkot („A” szonda). (2. kép) A szondát északkelet–délnyugati irányban keresztezte egy főnyomócső több méter széles sávja, valamint megtaláltuk egy korábbi, Nagy Lajos által végzett ásás kutatóárkát is, kelet–nyugati irányban. E két újkori objektum négy részre vágta a felületet.

Excavations in the southeastern foreground of the Aquincum Civil Town

(Budapest III Szentendrei Road – Záhony Street, Szentendrei Road, Ln: 101–105.)

Between April 22 and June 16, 2003, we conducted test excavations at several spots in the territory bounded by Szentendrei Road, Záhony Street and Jégtörő Street in connection with the construction of the Auchan shopping center on the territory of the former House Factory (Fig. 1). Regarding the two areas impacted by the construction, we aimed to unearth the archaeological features beneath Záhony Street, which was to be widened, and the track of public utilities and a channel, which would be dug deep into the construction site. Numerous archaeological remains have already been come to the museum from the foreground of the Aquincum Civil Town and the museum archaeologists have conducted many rescue excavations in this area. A systematic investigation was carried out in the territory between 1997 and 2000, during the course of these excavations, remains of a trench system from several periods, a light-structure building and part of a AD 2nd–4th/5th century cemetery with diverse rites were unearthed (See summary: ZSIDI 2002).

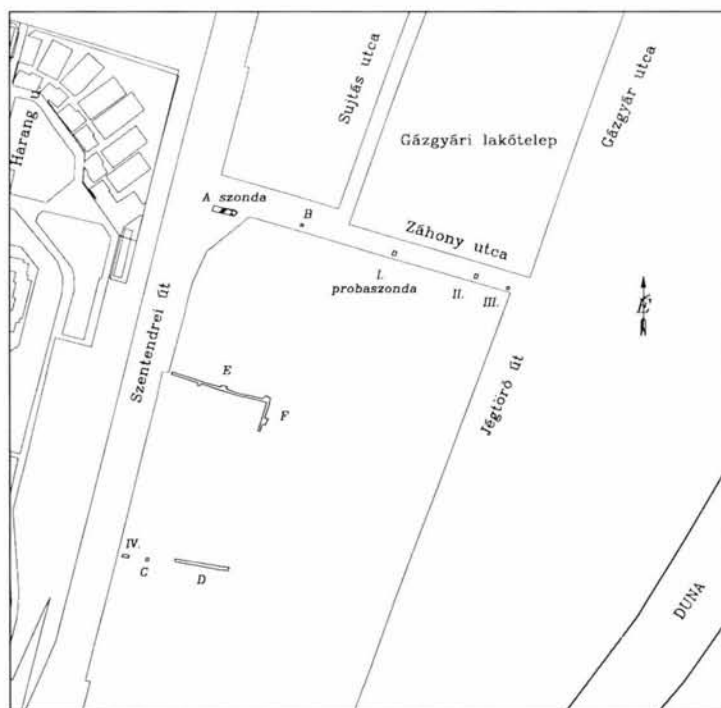
First, a 24×5 m east–west oriented test trench (trench “A”) was opened at the corner of Szentendrei Road and Záhony Street (Fig. 2). A water main intersected the test trench for a couple of meters in

A szonda nyugati részében felszínre került Aquincum polgárvárosát a Flórián téri legiótáborral összekötő észak–déli, köves, sóderes szerkezetű római kori főút-vonal sávja. (5. kép) Az út keleti szegélyét a főnyomócső beásása részben vágta, nyugati irányban pedig a metszettel alá húzódott az útfelület. A feltárás során az út öt periódusát sikerült elkülönítenünk. A legelső útréteget, a humusz legyalulását követően, a sárga agyagos altalajra alapozták. A sóderes útalapozás-fázisok között természetes feltöltődési rétegeket találunk. Ezek közül az első – a geológia vizsgálatok szerint, melyeket Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán az ELTE Alkalmazott- és Környezetföldtani Tanszékének munkatársai végeztek, – ártéri üledéket tartalmaz, amely arra utal, hogy ezt az utat nagyobb áradás idején elöntötte a Duna. Az útfázisok közül felszínre került

a broad northeast–southwest oriented zone. Here, we found the east–west running test trench from a former excavation conducted by Lajos Nagy. These two modern features bisected the surface into four parts.

A strip of the north–south oriented main road from the Roman period came to light in the western part of the test trench (Fig. 5). This road, which had a stony, gravelly structure, connected the Civil Town of Aquincum with the legionary fortress on Flórián Square. The water main trench intersected the eastern edge of the road, while to the west, the road surface extended under the section wall. Five periods of road building could be differentiated during the excavation. The lowermost road layer was founded on the yellow clayey ground after the humus was scraped off. Natural deposits were found

1. kép: A próbafeltárás helyszínei

Fig. 1: Locations of the test excavations

2. kép: Az „A” szonda keletről
Fig. 2: Trench “A” from the East

leletek a Kr. u. 2.-3. századból származnak. Az ennél későbbi rétegeket a későbbi bolygatás elpusztította.

A szonda keleti felében, melyet az úttól a főnyomócső árka vágott el, ugyancsak legalább öt jelentősebb építési periódushoz köthető épületrészt találtunk. Az I., legkorábbi periódushoz cölöpszerkezetes épület csekély maradványai tartoznak, amely valószínűleg egykorú a legkorábbi útrétteggel. Folyamatos kelet–nyugati rétegsort sajnos a főnyomócső miatt nem tudtunk megfigyelni. A II. periódusból csak két kisebb, köves falalapozás maradt meg. E két, legkorábbi periódusból első sorban 2. századi leletanyag került elő.

Jelentős volt a III., valószínűleg Severus-kori építési periódus, melyet kőalapo-

between the gravelly road foundation phases. The first contained floodplain deposits according to the geological analyses carried out by Andrea Mindszenty and Zoltán Horváth from the Department of Applied and Environmental Geology of the ELTE. It seems that floodwaters from the Danube inundated the road during a large flood. The finds recovered from inter-road phases dated to the AD 2nd-3rd centuries. The subsequent layers were destroyed by later disturbances.

In the eastern part of the test trench, cut off from the road by the water main trench, we found part of a building which also had at least five significant construction periods. Scattered remains of a post-structure building belonged to the earliest phase I. This building phase was probably contemporary with the earliest road layer. Regrettably, no continuous stratigraphic sequence could be observed in the layer sequence in the east–west profile because of the disturbance from the water main. Only two small stone wall foundations were preserved from period II. These two earliest periods mostly yielded finds from the AD 2nd century.

Construction period III, probably from the Severine period, was significant. It is represented by three rooms of an adobe-walled building on a stone foundation. The northeastern room facing the road must have been open towards the west. The northern part of the building burned down at the end of period III, and the entire building collapsed (Fig. 6). This destruction layer is most probably identical with the destruction layer of the pottery unearthed by the Schütz restaurant, linked to the Barbarian invasion in AD 214 or 231 (BÓNIS 1993, 231). The two silver coins from the Severine period (Julia

3. kép: Julia Soemias érme
Fig. 3: The Julia Soemias silver coin

4. kép: Geta (?) ezüst érme
Fig. 4: Silver coin of Geta (?)

zású vályogtéglá épület három helyisége képvisel. Az északkeleti helyiség az út felé valószínűleg nyitott lehetett nyugati irányban. Az épület északi része a III. periódus végén leégett, az egész épület összeomlott. (6. kép) Ez a pusztulási réteg minden valószínűség szerint azonos a Schütz vendéglőnél feltárt fazekasműhely pusztulási rétegével, amelyet az eddigi kutatás esetleg a 212–214-es vagy 231-es barbár betöréssel hozott összefüggésbe. (BÓNIS 1993, 231) A pusztulási réteget lezáró szintből előkerült két Severus-kori

Soemias and Geta ?) (Figs. 3–4) recovered from the closed level of the destruction layer corroborate this dating, although the thick burnt layer around the potters' ovens need not necessarily be associated with a violent event.

In period IV, the burnt debris was leveled, but only the northeastern room was reconstructed and the southern wall reinforced by a buttress. Only traces of the floor level of the room were preserved. This phase can probably be dated from the first half and the middle of the AD 3rd century. A 0.2–0.25 m thick leveling layer of lime and debris and the stone rows of a wall corner, preserved to a relatively great height, represent the latest period V at the end of the test trench. The exact date and function of this feature is not yet known.

The remains unearthed in test trench "A" can be linked with the building constructed along the eastern side of the main road that left the Civil Town towards the south. It had an open portico facing the main road to the west. Further investigations and the identification of the exact place of Lajos Nagy's excavation in 1932 may help to clarify the connection between the building and the pottery found by the Schütz restaurant. It seems more likely, however, that this building had a commercial purpose connect with its location on the main road.

Test trench "B" was opened east of trench "A" on Záhony Street, parallel with the new Aquincum Museum building. It was opened in an east–west direction and measured 4×2.5 m. In the southern part of the test trench, we observed a, more-or-less, east–west oriented segment of a stone wall foundation at a significant depth beneath the modern ground sur-

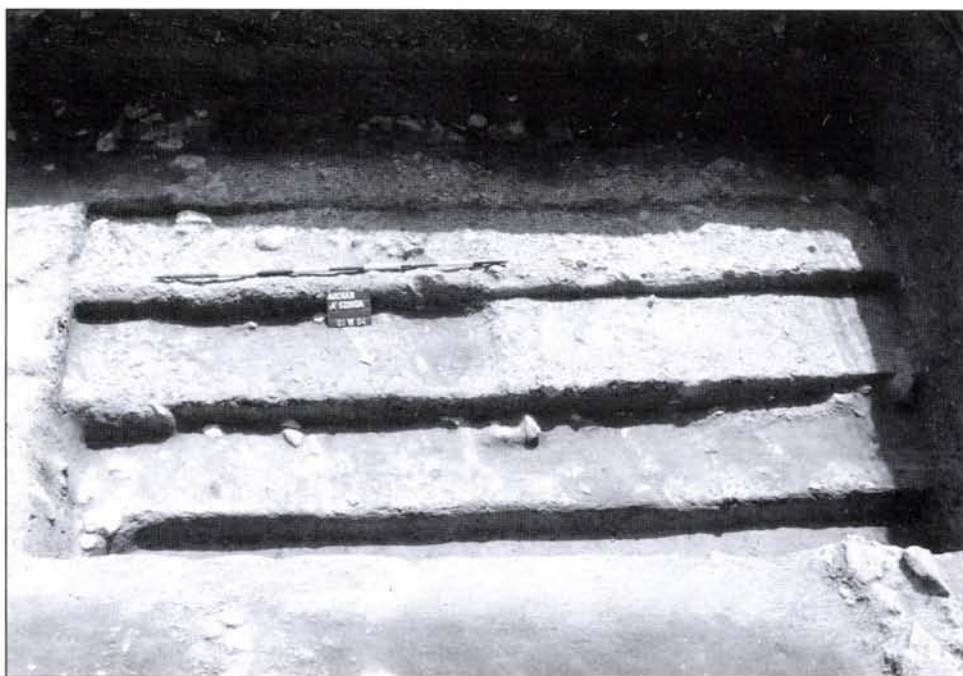
(Julia Soemia és Geta ?) ezüst érem (3-4. kép) megerősíti ezt a datálást, bár égető kemencék közelében nem kell feltétlenül erőszakos eseményre gondolunk a vastag égési réteg kapcsán.

A IV. periódusban, elplanírozva az égési törmelékét, csak az északkeleti helyiséget építették újjá, melynek déli fala egy támasztópillért kapott, a helyiséghez tartozó járószint csak nyomokban található meg. Ez a fázis feltehetőleg a 3. század első felére, közepére keltezhető. A legkésőbbi, V. periódust a szonda végében egy 0,2–0,25 méter vastag meszes, épülettörmelékcs planírozás és egy falsarok magasan megmaradt kősorai jelentik, amelynek pontos kora és funkciója egyelőre ismeretlen.

Az „A” szondában feltárt maradványokat a polgárvárosból déli irányban kivezető főútvonal keleti széle mentén

face. A shallow, east–west running ditch was also outlined in the brown humus. Test trench “C”, which measured 3×3 m, contained only natural soil layers inside the construction site under several meters of a modern cinder layer.

Test trench “D”, measuring 50×4 m, was opened in an east–west direction in the southern part of the construction site. Natural soil layers were observed under the modern cinder layer, in which a 0.5 m thick adobe wall from a north–south directed modern construction was recovered. Interestingly, the sandy substratum in this zone sloped upwards in an easterly direction, towards the Danube, while it declined towards Szentendrei Road to the west as if running into a ditch. This appears to be just the opposite of what we observed north of the trench. We could

5. kép: A polgárvárost a canabaeval összekötő főút rétegei az „A” szondában

Fig. 5: Layers of the main road that connected the Civil Town with the canabae in trench “A”

emelt épülethez köthetjük, amely az építési fázisok jelentős részében, a főút felé nyugati irányban tornácosan nyitott volt. Az épület kapcsolatát az úgynevezett, Schütz-féle fazekasteleppel további kutatások és a 1932-es Nagy Lajos féle ásatás pontos helyének azonosítása tisztázhatja. Valószínű azonban, hogy az útra telepített kereskedelmi célú építményről van szó.

A „B” szondát a Záhony utcában az Aquincumi Múzeum új épületének vonalában, az „A” szondától keletre nyitottuk, $4 \times 2,5$ méteres méretben, kelet nyugati irányban. A szonda déli oldalán, a jelenlegi felszíntől jelentős mélységben, nagyjából kelet–nyugati irányú köves falalapozás részletét sikerült megfigyelni. A barna humuszban sekély, kelet–nyugati irányú árok vonala is kirajzolódott. A 3×3 méteres „C” szonda közvetlenül az építési telken belül csak természetes talajrétegeket tartalmazott a több méter vastag újkori salakréteg alatt.

A „D” szondát 50×4 méteres hosszúságban az építési telek déli részén húztuk kelet–nyugati irányban. A szondában az újkori salakréteg alatt természetes talajrétegeket figyeltünk meg, amelyben egy $0,5$ méter vastagságú észak–déli irányú újkori vályogtéglafalat tártunk fel. Érdekesség, hogy a homokos altalaj ebben a sávban a Duna felé, keletre emelkedik, míg nyugatra a Szentendrei út irányában szinte árokszerűen mélyül. Ez a megfigyelés az ároktól északabbra végzett kutatások során megfigyelttel éppen ellentétes tendenciát mutat. Jelentősebb római használatot ezen a területen nem tudtunk kimutatni.

Az építési telek északi részén – a területen folyt korábbi feltárások helyszínéhez viszonylag közel –, a „D” szondával párhuzamosan 95×4 méteres kutatóárkot nyitottunk („E” szonda). Erre merőlege-

6. kép: Az „A” szonda III. fázisának pusztulási rétege
Fig. 6: Demolished layer of phase III in trench „A”

not demonstrate any significant Roman occupation in this region.

A 95×4 m large test trench (trench „E”) was opened parallel to test trench „D” in the northern part of the construction site, relatively close to the scene of former excavations conducted in the area. A north–south oriented 40×4 m large cross-trench (test trench „F”) was opened perpendicular to the former one from its western end. It was here that we met with the greatest archeological success on the construction site this excavation season.

The earliest feature observed in test trench „E” was a few meters wide trench, the direction and extent of which could only approximately be determined since we ourselves worked in a test trench following the line of a future public utilities

sen, a szonda nyugati végéhez kapcsolódva 40×4 méteres, észak–déli keresztiszondát („F” szonda) húztunk. Az építési telken belül folyt idei kutatás itt járt a legnagyobb eredménnyel.

Az „E” szondában megfigyelt legkorábbi jelenség az a több méter széles árok volt, amelynek irányát és kiterjedését csak hozzávetőlegesen sikerült meghatározni, tekintettel arra, hogy magunk is – miután közműárok helyén dolgoztunk – kutatóárkokban végeztük a feltárást, s amennyire megállapíthattuk a két árok közel azonos nyomvonalon futott. Az északkelet–dél-nyugati irányú római kori árok az „E” szonda keleti végében már jelentkezett, s nagyjából 40-50 méter hosszúságban követhettük a szonda közepéig, ahol vagy végetért, vagy elfordult, feltehetőleg északnak. Szélessége nem meghatározható, déli szélét csak egy rövid szakaszon sikerült megfigyelni. Az árok nyugati végének szélén számos kisebb cölöplyukat figyeltünk meg. Az árokkal körülbelül egykorúak azok a nagyobb cölöp-helyek, amelyek az „E” szonda keleti és az „F” szonda északi végében kerültek elő. Ezek valószínűleg jelentősebb építményhez tar-

trench. As far as could be observed, the two trenches followed approximately the same path. The northeast–southwest oriented Roman ditch, however, already appeared in the eastern end of test trench “E” and could be followed to a length of about 40-50 m until the middle of the test trench where it either ended or turned, probably to the north. Its width could not be determined. Its southern edge could be observed only along a short stretch. Numerous small postholes were observed at the edge of the western end of the trench. The larger postholes uncovered at the eastern end of test trench “E” and the northern end of test trench “F” must have been approximately contemporary with the ditch. They probably belonged to more significant buildings, although without excavation over a large surface and the discovery of wider connections we cannot resolve the interpretation of this feature. In one of these post holes we found a fragment of a double glass vessel (Fig. 11).

It is difficult to say anything about the function or absolute chronology of the large ditch system since the deep trough of the ditch was gradually filled in with

7. kép: Feliratos 3. századi szarkofág
Fig. 7: Inscribed sarcophagus from the AD 3rd century

8. kép: Agyagba rakott kőfal (torony?) alapozás az „F” szondában

Fig. 8: Stone wall foundation (tower?) strengthened with clay in trench “F”

toztak, bár nagyobb felületű feltárás híján, tágabb összefüggések nélkül egyelőre nem zárhatjuk le végérvényesen az objektum értelmezésének kérdését. Ilyen objektumból került elő egy különleges, kettős osztatú üvegedény darabja. (11. kép)

A nagyméretű árokrendszer rendelkezése mellett igen nehéz abszolút kronológiájára vonatkozólag is bármi bizonyosat állítani, miután az árok még mindig mély teknőjét legkorábban a 2. század végétől folyamatosan töltötték fel városi szeméttel. A többrétegű betöltés nagy mennyiségű állat, elsősorban szarvasmarha csontot tartalmazott, ami esetleg egy közelben működő egykori mészárszékből származhat. Az állatcsont anyag meghatározását és feldolgozását Daróczy-Szabó László és Tassi Márta végezte. A nagymennyiségű kerámia töredék (10. kép) és szerves hulladék arra utal, hogy a polgárvárosból rendszeresen hordtak ide szemetet. A leletanyag feldolgozása fontos információkkal szolgál majd Aquincum ellátásával, kereskedelmével és az itteni étkezési szokásokkal kapcsolatban.

Az árok keleti szakaszának feltöltése a leletek alapján a 4. század elejéig foly-

9. kép: II. Constantius érem

Fig. 9: Coin of II. Constantius

the refuse from the Civil town from the end of the AD 2nd century at the earliest. The multi-layered fill contained a large number of animal bones identified by László Szabó-Daróczy and Márta Tassi, derived mostly from cattle, which could have come from nearby butchers' workshops. The large numbers of pottery sherds and organic refuse suggest that refuse was regularly transported here from the Civil Town. The analysis of the find material will provide important pieces of informa-

tatódott. Az árok betöltése fölött annak nyugati végében, számos 0,8–1 méter átmérőjű hamus gödröt találtunk, tele szerves anyaggal és szeméttel. A gödrök felett nagyobb kőalapozású épület maradványait találtuk meg. Az épület falai közül egy 0,7 méter vastag kelet–nyugati irányú falalapozást sikerült megfigyelni, amelyre merőlegesen két további kiszedett falalapozás bizonytalan vonala rajzolódott ki.

A szonda nyugati végében kirabolt, 4. század elejéről származó másodlagos szarkofágos temetkezést tártunk fel. (7. kép) Maga a sérült, feliratos, festett mészkőszarkofág a Severus-korból származik és az ismeretlen nevű nagyszülők kívül ebbe temettek eredetileg egy *Titia Aurelia* nevű 8 éves kislányt. A másodlagos temetkezést jól keltezi a szarkofág beásási gödrének bolygatatlan részéből előkerült II. Constantius caesar szinte verdefényes follisa. (9. kép)

Az „F” keresztiszonda déli részén egy 4×2,6 méteres méretű négyszögletes építmény agyagba rakott kőfalas alapozása rajzolódott ki. (8. kép) Az épület alapozásának csak az utolsó kőora maradt meg, a

tion concerning local catering, commercial and the food customs at Aquincum.

The finds reveal that the eastern stretch of the ditch was continuously filled until the beginning of the AD 4th century. We found numerous ash pits with diameters of 0.8–1 m in the western part of the trench over the fill. These were full of organic materials and refuse. Above the pits, the remains of a larger building with a stone foundation were discovered. One of the walls of the building had a 0.7 m thick, east–west oriented foundation. Vague outlines of empty ditches for two other wall foundations could be observed here.

In the western end of the test trench, a disturbed, secondary sarcophagus burial from the beginning of the AD 4th century was unearthed (Fig. 7). The damaged, inscribed and painted limestone sarcophagus came from the Severine period, and it was intended, in addition to a grandparent with an unknown name, for an 8-year-old girl named Titia Aurelia. The secondary burial is clearly dated by the nearly mint-fresh follis of Caesar Constantius II

10. kép: Reliéfes közép-galliai sigillata edény töredék az „E” szonda nagy árokrendszeréből

Fig. 10: Samian ware fragment with a relief design from Central Gaul from the extensive ditch system in Trench “E”.

11. kép: Kettős osztatú üvegedény töredéke az „E” szondából

Fig. 11: Fragment of a double glass vessel from Trench “E”

keresztfalak folytatását kelet felé az újkori bolygatás eltüntette. A talán 4. századi építmény megmaradt része méretében és formájában leginkább őrtoronyra emlékeztet, közvetlenül mellőle Aurelianus császár kisbronz került elő. A szonda déli részben további, kelet–nyugati irányú falalapozást és cölöplyukakat figyeltünk meg.

Összességében a „E” és az „F” szondában kirajzolódott kép alapján úgy tűnik, hogy a terület északi részén megfigyelt főút menti temetőben (ZSIDI 2002, 145–146) déli irányban már csak szórványos betemetkezések voltak. A Duna irányában pedig a 3. század eleje után több korszakban, különböző rendeltetésű kőépületet is emeltek a korai, feltöltött árok mellett, illetve tetején.

Lassányi Gábor – Zsidi Paula

Irodalom/References:

BÓNIS 1993 – B. Bónis, É.: Töpferei an der Südmauer der Aquincumer Zivilstadt neben dem „Schütz-Gasthof“. (Fazekas-telep az aquincumi polgár város déli, a „Schütz vendéglő” mellett.) *BudRég* 30 (1993), 229–243.

ZSIDI 2002 – Zsidi P.: Az aquincumi polgár város délkeleti előtere az újabb kutatások tükrében. (Der südöstliche Vorraum der Zivilstadt von Aquincum im Spiegel der neueren Forschung) *BudRég* 35 (2002), 143–157.

found in the undisturbed part of the shaft for the sarcophagus (Fig. 9).

In the southern part of cross-trench “F”, the stone foundation of a 4×2.6 m square building was found laid into the clay (Fig. 8). Only the last stone row of the foundation was preserved since modern disturbances have destroyed the continuation of the traverse walls towards the east. The measurements and the shape of the preserved part of the building, perhaps dating to the AD 4th century are reminiscent of a watchtower. A small bronze coin of Emperor Aurelianus was recovered next to it. In the southern part of the test trench we could observe some other wall foundations and postholes running in a east–west direction.

The picture which can be drawn from the features in test trenches “E” and “F” shows on the whole that there were only a few scattered burials towards the south in the cemetery along the main road observed in the northern part of the territory (ZSIDI 2002, 145–146). From the beginning of the AD 3rd century, stone buildings with diverse functions were constructed in various periods along and over the early, filled-in trench in the direction of the Danube.

Gábor Lassányi – Paula Zsidi

Római kori temetőrészlet az aquincumi polgárváros északkeleti szomszédságában

(Budapest, III. ker., Pók utca – Nánási út
– Városház utca, Hrsz.: 23152/297)

Part of a Roman period cemetery northeast of the Aquincum Civil Town

(Budapest III, Pók Street – Nánási
Road – Városház Street, Ln: 23152/297)

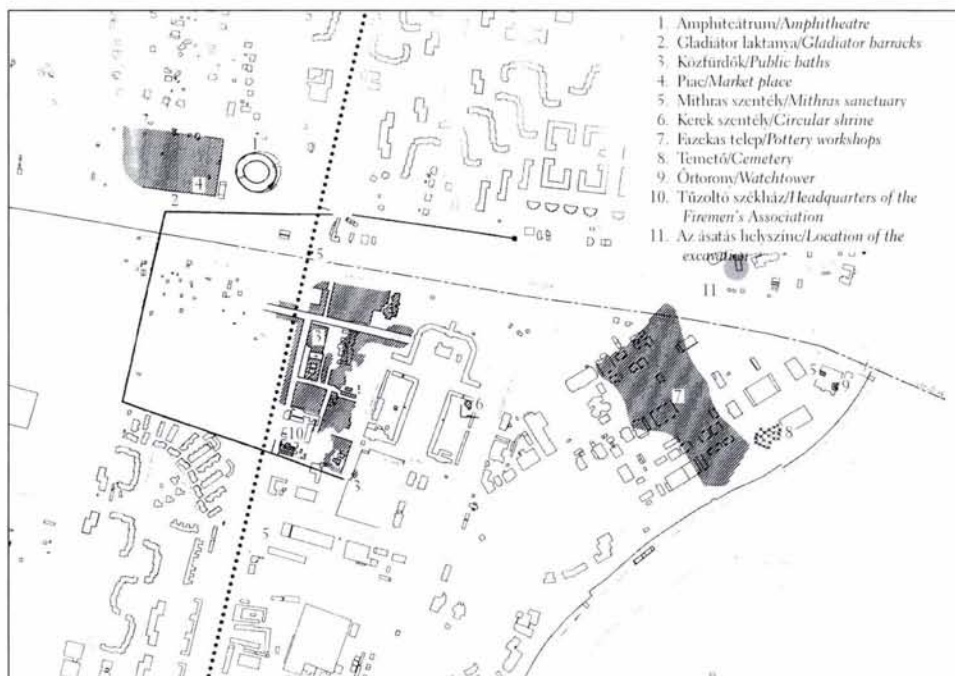
A BTM Aquincumi Múzeuma a terület megelőző régészeti feltárását lakópark-építés kapcsán végezte 2003. április 18. és június 11. között.

A kutatásokat indokolta, hogy terület az aquincumi polgárváros északkeleti, illetve a település keleti temetőjének (az úgynevezett Gázgyári temetőnek) közvetlen északi szomszédságában található. Ez utóbbi északi határát a korábbi kutatás – szórványleletek alapján (SAS 1831, 130–131) – az „esztergomi vasúti töltésen túlra”, az egykori Illés-malom zónájában húzta meg. (NAGY 1942, 469) Ez a terület – egy 1912. évi Budapest-térkép alapján – a jelen telekkel szemben, a Nánási út keleti oldalán található. A 20. század elején meginduló szisztematikus régészeti feltárások azonban ezt a területet nem érintették, elsősorban a Gázgyár kiépítéséhez és további fejlesztéseihez kapcsolódtak (úgynevezett gázgyári fazekastelep és temetőrészletek feltárása). A területhez topográfiai legközelebb Szilágyi János dolgozott, aki a közelben regisztrálta az északi városház egy szakaszát, egy kis toronnyal. (SZILÁGYI 1950, 311–312) A fentiek mellett várható volt még esetleg a limesút, illetve a keleti városház előkerülése is.

A területen első lépésben szondázó jellegű kutatást folytattunk, amelyet megelő-

Preceding the construction of an apartment complex the Aquincum Museum of the Budapest Historical Museum conducted archaeological excavations between April 18 and June 11, 2003.

The investigations were justified by the fact that the territory is situated in the immediate neighbourhood of the Civil Town of Aquincum to its northeast, immediately north of the settlement's eastern cemetery (the so-called Gas Factory cemetery). The northern border of the latter was located on the basis of stray finds (SAS 1831, 130–131) “beyond the embankment of the Esztergom railway”, in the zone of the former Illés mill (NAGY 1942, 469). In a map of Budapest from 1912, this territory can be found lying across the present lot, on the eastern side of Nánási Road. The systematic archaeological excavations, which started at the beginning of the 20th century, did not extend into this territory but were primarily linked with the establishment and the development of the Gas Factory (the excavations of the so-called Gas Factory pottery workshop and parts of a cemetery). From a topographic point of view, J. Szilágyi worked closest to this territory. Not far from here, he noted the presence of a short stretch of the northern town wall with a small tower (SZILÁGYI 1950,

1. kép: Aquincum polgárvárosa és közvetlen környezete az ásatás helyszínével
Fig. 1: Aquincum Civil Town and its surroundings with the location of the excavations

ző feltárás követett. A munka során eddig négy periódust sikerült elkülönítenünk, amelyek közül kiemelhető egy római kori temető részlete. (1. kép)

1. A terület legalsó kutatott szintjén a Duna áradásaira jellemző sóderes szinteket dokumentáltunk.

2. Felette, a terület délnyugati részén kisebb homokos kiemelkedés következett, amelyen a római korra keltezhető temető-részlet került elő, negyven temetkezéssel. A sírok jelentős része melléklet nélküli fakoporsós, csontvázas temetkezés volt. Néhány esetben egy-egy edény vagy viseleti tárgy (például vörös bevonatos sárga korsó, sávos festésű, kék üvegpasztagyöngy) is került a halott mellé.

A nagy részben igen szegényes temetkezések között néhány „gazdagabb” mellékletű sírt is dokumentálhattunk. A 8. sír

311-312). Beside the above, the limes road and the eastern town wall could be expected to run through this territory.

In the first phase of the work we conducted test excavations followed by the rescue operations. We could separate four periods so far, including a fragment of a Roman period cemetery (Fig. 1).

1. In the lowermost investigated level of the territory, we registered gravelly layers characteristically left by the floodwaters of the Danube.

2. This layer was overlain by a small, sandy elevation in the southwestern part of the territory. Here circa 40 burials from part of a Roman period cemetery were uncovered. Most of the graves contained skeletons in wooden coffins without grave-goods. In a few cases, one or two vessels or articles of wear (e.g. a red-slip

mellékleteként bronz bulla, vas övcsat, fa lapocskára fektetett bronz spatula, illetve bronzveretes vaskarika került elő. A 10. sírba egy Drg. 33 csészét és egy Drg. 37. formájú BF ATTONI bélyeges tálat helyeztek. (2. kép) A 19. sírban egy arányos törpe növésű, 30 év körüli nő váza volt. Viseleti tárgyaihoz fa hajtű (*in situ*) kék és zöld üvegpasztagyöngyökből, illetve két *fond'oro* technikával készült gyöngyből álló nyaklánc tartozott. Ezek mellett csont dobókocka, egy – egyelőre bizonytalan funkciójú – megmunkált csonthenger, firmamécses (Loeschke X.) szürke fazék és egy vékonyfalú szürke pohár is előkerült a sírból. (3. kép) Két esetben sikerült szórthamvas temetkezést is feltárnunk, korsó, illetve elszenesedett ládika mellékletekkel.

A temetkezések – a vizes környezet miatt (áradások, talajvíz) – igen rossz állapotban kerültek elő, a vázak hiányosak és rossz megtartásúak voltak. A sírok beásási szintje csak két esetben volt megfigyelhető, a legtöbbnél föld sem volt regisztrálható. A viszonylag sűrű betemetkezések (előfordult hármasszuperpozíció is) ilyen célra csak kis alapterületen alkalmas kör-

yellow jug, blue glass paste beads with striped painting) were placed beside the dead.

Among the usually poor burials, there were a few graves with “richer” grave-goods. A bronze bulla, an iron belt-buckle, a bronze spatula resting on a small wooden plaque, and an iron ring with bronze fittings were found in grave no. 8. A Drg 33 cup and a bowl of Drg. 37 shape with a BF ATTONI stamp were placed in grave no. 10 (Fig. 2). Grave no. 19 contained the skeleton of an approximately 30 year old, proportionately dwarf woman. She wore a wooden hairpin (*found in situ*) and a string of blue and red glass paste beads and two beads prepared by the *fond'oro* technique around her neck. In addition, a bone die, a worked bone cylinder of as yet unknown function, a firma lamp (Loeschke X), a grey pot and a thin-walled grey tumbler were recovered from the grave. (Fig. 3) In two cases we unearthed cremation burials with scattered ashes, which contained a jug and the charred remains of a casket.

The burials were in a very poor condition because of the moist environment

2. kép: A 10. sír mellékletei

Fig. 2: The finds of grave no. 10

nyezetre utalnak, amelynek – elsősorban a keleti – határát a Duna árterülete szabhatta meg. A feltárás során a temető tényleges szélei közül csak az északit sikerült megfognunk. Itt egy körülbelül 2 méter széles, kelet–nyugati irányú, mély árok került elő, betöltéséből a késő római korra jellemző kerámiatöredékekkel, több, zömében 4. századi éremmel, pelta alakú kardkoptató verettel és egy – analógiák alapján a 4. századra tehető – ezüstözött vas pajzsduddorral. (RÖMER 2000, 224) Az ároktól északra sírok már nem kerültek elő.

A terület legészakibb részén a római kor utáni tereprendezésre utaló nyomként római építési törmelékkel, síremlékekből származó töredékekkel betöltött további kisebb árkokat, mélyedéseket találtunk. A betöltések legérdekesebb darabja kisméretű, sírkőről származó relieves férfifej (4. kép) amely hajviselete, szem- és szájformája alapján szintén a 3. század második fele – 4. századra keltezhető. (SZIRMAI 1999, 62)

A temetőrészlet használatának pontos időhatárait csak a leletanyag feldolgozása

(floods, ground water). The skeletons were fragmentary and poorly preserved. The ground level from which the graves were dug could be observed in only two cases, often not even a discolouration could be discerned. The relatively closely packed burials (sometimes even a triple superposition occurred) suggest that only a limited area was considered suitable for such a purpose. The edges, especially the eastern edge, were determined by the floodplain of the Danube. Only the northern border of the cemetery could be identified during the excavation. Here, a circa 2 m wide east–west oriented deep ditch was found. Its fill contained sherds characteristic of the Late Roman period, numerous coins mostly from the AD 4th century, a pelta-shaped chape and a silver-coated iron cone from a shield, which date this object based on analogies to the AD 4th century. (RÖMER 2000, 224) No further graves were found north of this trench.

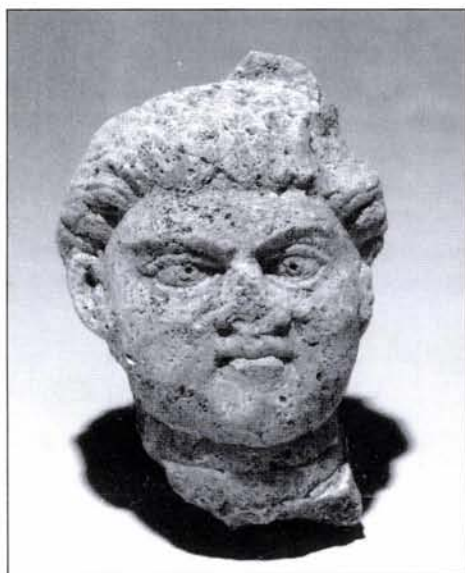
In the northernmost part of the territory, further smaller trenches and depressions were found filled in with Roman building

3. kép: Válogatás a 19. sír mellékleteiből
Fig. 3: A selection from the finds of grave no. 19

után lehet majd meghatározni, a keltező értékkel bíró leletek (terra sigillata edények, szobortöredék, érmek) azonban 3.-4. századi használatot valószínűsítene. A temetőrészletet északról lezáró árok későrómai leletanyaggal történő betöltődése pedig az árokfunkció igen késői (5. század?) megszűnését jelentheti.

3. A római kort követő évszázadokban a területet temetkezési célra már nem használták. A temető rétege feletti iszapos, szürkés szint utalt a későbbi ártéri jellegre. Innen is sok római kerámia, építési törmelék származik, illetve mocsaras részre utaló kisebb állóvizek meszes-iszapos rétegeit sikerült dokumentálnunk. Az utóbbiak valószínűleg a közeli hőforrások vizeinek (Római strand?) levezetésére is szolgáltak: az egykori vízvezeték a mai Római Strandon eredő és ekkor már szabályozatlan forrásvizei folytak keresztül a területen, kisebb állóvizeket hozva létre. Az egykori patakok által vágott kisebb dombhátak,

4. kép: Reliefes szoborfej sírkőről
Fig. 4: Relief portrait from a gravestone

debris and fragments of tombstones evidencing a period of landscaping after the Roman period. The most interesting item in these fills is a small male head in relief from a tombstone, (Fig. 4) which can be dated from the second half of the AD 3rd century and the 4th century based on the hair style and the shape of the eyes and the mouth (SZIRMAI 1999, 62).

The exact chronological framework for the cemetery can be determined only after the analysis of the find material. The finds with dating value (Samian wares, the statue fragment, and the coins) imply that the cemetery was used during the AD 3rd and 4th centuries. The fact that the ditch marking the eastern border of the cemetery was filled in with late Roman finds suggests that the ditch only stopped functioning very late (AD 5th century?).

3. The territory was no longer used as a cemetery in the centuries following the Roman occupation. The loamy, greyish layer over the cemetery indicated that the territory later became part of the floodplain. Many Roman sherds and building debris came from here and we could document the limy, loamy layers deriving from smaller stagnant waters, probably related to the draining of the nearby hot water springs (Római open bath?). The already unregulated water of the springs which had fed the former aqueduct, broke out by the modern Római Open Bath and running across the area created smaller pools of stagnant water (the smaller knolls created by the former streamlets are still outlined in the maps from the beginning of the 20th century: map of Budapest from 1912). The next occupation of the territory, which was used mostly for cultivation, is represented by gunpowder mills from the Modern Period (Krempel-mill, Illés-mill).

vonulatok még a 20. század eleji térképeken is világosan kirajzolódnak: 1912. évi Budapest térkép. Az inkább csak mezőgazdasági célú területrészen legközelebb csak az újkorban jelennek meg lőpormalmok (Kreml-malom, Illés-malom).

4. A terület keleti része már a Duna árterülete lehetett, itt sírokat már nem találtunk, és úgy tűnik, ez a rész egészen az újkorig beépítetlen maradt. Egyedül a 18.-19. századra keltezhető (talán) gazdasági épület pincerésze és omladéka került itt elő, gazdag kerámiaanyaggal és egy malomkövel, tehát egy kőágyba helyezett csatorna részletét dokumentáltuk.

A feltárás során regisztrált rétegsorokból az antik természeti környezetre is következtetni lehetett, amelyre vonatkozó régészeti megfigyeléseinket Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán geológusok terepi vizsgálódásai is alátámasztották. Ezek szerint a temetkezésre használt – és alkalmas – területrészt a kiemelkedő homokdomb volt, bokros, ligetszerű növényzettel. A 19. század első harmadában még szinte ugyanilyen volt itt a terepalakulat. (SAS 1831, 130–131)

A sírok periferikus elhelyezkedése antropológiai szempontból is figyelemre méltó. Annak ellenére, hogy a temető csontanyaga rossz megtartásúnak mondható, sikerült néhány érdekes megfigyelést tenni. A csontok meghatározását Tankó Éva végezte. Az anyag mosása, konzerválása a csontok rendkívül rossz állapota miatt meglehetősen nehéz volt. A vizsgálható koponyákat csak az iszapos homok tartotta egyben. A vázcsontok nagy része darabokra esett, így a mérhető adat meglehetősen kevés. A 31 vizsgált sírból 21 felnőtt és 2 gyermek embertani vizsgálata volt lehetséges. Kormeghatározást 11 esetben végeztünk, ebből 4 eset bizonytalan.

4. The eastern part of the territory may have been part of the Danube floodplain. We found no graves here and the area seems to have remained uninhabited until the Modern Period. Only the cellar fragment and the ruins of a (perhaps) economic out-building from the 18th-19th centuries were discovered here together with a rich ceramic material and a millstone as well as the fragment of a channel constructed in a stone bed.

The layer sequence uncovered by the excavations revealed the contemporary natural environment as well. Andrea Mindszenty and Zoltán Horváth geologists' field surveys corroborated our archaeological observations. Accordingly, the territory suitable and used for burials was a sand knoll covered by shrub vegetation standing in groves. The surface relief was nearly the same in the first third of the 19th century (SAS 1831, 130-131).

The peripheral position of these graves relative to the Civil Town is interesting from an anthropological point of view as well. Although the bones were poorly preserved in the cemetery, a few very interesting observations could still be made. Éva Tankó, identified the bones. The washing and conservation of the bones proved very difficult because of the very poor condition they were in. Only the loamy sand held the skulls together. Many of the bones from the skeleton fell into pieces so that very few metric data could be taken. Of the 31 graves, the anthropologist was able to examine 21 adults and 2 children. Age determination was possible in 11 cases of which 4 identifications were uncertain.

The muscle attachments were well developed on the arms of both men and women, implying that in life these people

Férfiaknál, nőknél egyaránt gyakori jelenség karokon az izomtapadási helyek fejlettsége, melyek erőteljes fizikai igénybevételre, megterhelésre utalnak. A 7. sírban talált *adultus* korú férfi töredékes felkarcsontján feltehetően ütéstől származó traumás nyom látható. A 29. sír nőies jellegeket mutató csontvázhoz tartozó töredékes lábszárcsonton ovális alakú, mintegy 5 centiméter hosszúságú csontkinövés figyelhető meg. Egy további töredéken *periostitis* (csontthártyagyulladás) nyomai láthatóak. A 35. sírban talált, feltehetően idősebb nő állkapcsát fogmederágy gyulladás roncította. A *caries* (fogszuvasodás) nem jellemző az adott korban. A 19. sírban talált *adultus* korú egyén esetében fejlődési rendellenesség állapítható meg. Testmagassága a mért adatok alapján 120,6 centiméter, amely a többi vázcsontot figyelembe véve arányos törpességet jelenthet.

A feltárás eredményei alapján két lehetőség körvonalazódik az újonnan előkerült temetőrészlet topográfiai helyzetére és szerepére vonatkozóan. Egyfelől elképzelhető, hogy a polgárvároshoz tartozóan olyan kisebb, félreeső helyen kialakított, „eldugott”, de folyamatosan használt temetőparcelláról van szó, ahol egyrészt az alacsonyabb társadalmi helyzetű egyének nyertek végső nyughelyet (kemény fizikai munkát végző rabszolgák, libertusok?), illetve a társadalomban valamilyen okból hátrányos helyzetben élőket (törpenövésű) temették.

A másik lehetőség, hogy ez a terület – Nagy L. feltételezésének megfelelően – már valószínűleg a polgárváros keleti temetőjének északi széle volt – erre utalhat a fent említett kelet–nyugati széles árok jelenléte is, amelytől északra sírok már nem kerültek elő. A patológiás esetek

bore heavily burdens and were overstrained. A traumatic trace probably from a blow can be seen on the fragmentary humerus of an adult man in grave no. 7. An oval, about 5 cm long bony growth can be observed on the fragmentary tibia of the skeleton of grave no. 29 showing feminine features. Another fragment shows traces of periostitis. The jaw of a probably older woman in grave no. 35 was damaged by alveolitis. Caries are not characteristic. A disturbance in growth was identified in the case of the adult individual in grave no. 19. Her height, calculated from the measurements, was 120.6 cm. Taken together with the rest of the bones this individual must have suffered from proportionate dwarfism.

Two interpretative possibilities are presented by the results of the excavations relative to the topographical position and role of the recently unearthed fragment of cemetery. One possibility is that it was a smaller, “hidden”, yet continuously used cemetery parcel of the Civil Town where people from the lower social layers were laid to rest (slaves or liberi? people who did hard physical work). The deceased were thus, members of society who were for some reason disadvantaged (such as dwarf) and buried here, a little apart, when they died.

The other possibility is that this territory, as L. Nagy suggested lay at the northern edge of the eastern cemetery of the Civil Town. This is suggested by the above-mentioned wide east–west oriented ditch, north of which there were no more graves. The pathological cases and the presence of people doing hard physical work can be explained by the special function of the edge of cemeteries in Roman times, namely that social cast-offs were

és az egykor nehéz fizikai munkát végző egyének jelenléte magyarázható a temető szélének olyan funkciójával, hogy oda szintén a társadalomból valamilyen okból „kivetett” személyeket temették. A temetőrészlet pontos topográfiai szerepének meghatározása (önálló temető, vagy az ún. gázgyári temető északi periferiája) csak további kutatások során lesz eldönthető.

buried there. The exact topographical role of the cemetery fragment (independent cemetery or the northern periphery of the so-called Gas Factory cemetery) can be determined only after further investigations.

Orsolya T. Láng

T. Láng Orsolya

Irodalom/References:

SAS 1831 – Sas I.: Ó-budai határon újonnan felfedezett római régiségek. [Recently discovered antiquities on the border of Óbuda] In: Sas I. (ed.: Thaiss et Csernecz) Pest, 1831

NAGY 1942 – Nagy L.: Temetők, temetkezés. [Cemeteries and burials] In: Budapest az ókorban. Budapest története II. (szerk. Szendy K.) Budapest, 1942

RÖMER 2000 – Römer zwischen Alpen und Nordmeer. (Hrsg. L. Wamser.) Mainz, 2000

SZILÁGYI 1950 – Szilágyi J.: Jelentés a Fővárosi Ókortörténeti (Aquincumi) Múzeum kutatásairól és szerzeményeiről az 1945–48. évek folyamán. *BudRég* 15 (1950) 303–331.

SZIRMAI 1999 – Szirmai K.: Kaiserzeitliche Portärrits in Aquincum. Katalog der Ausstellung Budapest, 1999

Újabb adatok az úgynevezett Testvérhegyi villa topográfiai helyzetéhez

(Budapest, III. ker., Bécsi út 310.,
Hrsz.: 20023/13, 20023/22)

New data on the topographic position of the so-called Testvérhegy villa

(Budapest III, 310 Bécsi Road,
Ln: 20023/13, 20023/22)

A 2003. év folyamán a BTM Aquincumi Múzeuma folytatta a lakópark-építkezéshez kapcsolódó megelőző régészeti feltárást a fent említett területen, nagyobb, összefüggő rendszer kutatásának harmadik ütemeként. Az idei év folyamán három feltárássra került sor. 2003. május 12. és augusztus 15. között a hegyoldalon húzódó, úgynevezett villaépületek szondázását végeztük el (IV. ütem), illetve az úgynevezett 8. és 9. épületek helyén, a leendő épület teljes kontúrján belül végeztünk megelőző feltárást (V. ütem: „F” felület). A feltárást VI. ütemét az úgynevezett 1. épület helyének megiszondázása („G”–„O” felületek), illetve egy részének teljes felületű feltárása („P”–„Q” felületek) jelentette 2003. augusztus 26. és november 7. között. (1. kép)

„Villa” (IV. ütem)

A Testvérhegy keleti lejtőjén 1934-ben Garády Sándor végzett először – kis felületű, inkább falkutató jellegű – kutatásokat. Ekkor az ásató három különálló épület maradványait vélte megtalálni. Az általa úgynevezett 1. és 3. épületként azonosított objektumokat lakóépületnek, míg a 2. épületet gazdasági rendeltetésűnek határozta meg (istálló, kocsiszín?). A terület azóta, mint az úgynevezett Testvérhegyi villa lelőhelye szerepel a szak-

In 2003, the Aquincum Museum, a branch of the Budapest Historical Museum, carried out archaeological excavations preceding construction of an apartment complex in the area of Testvérhegy. It was the third phase in the investigation of a large, coherent system. This year, three excavations were conducted. The test excavation of the so-called villa buildings was carried out on the hillside between May 12 and August 15, 2003 (Phase IV), and excavation preceding construction work was conducted over the entire ground surface of future buildings 8 and 9 (phase V: surface “F”). Phase VI refers to test excavations in the area of future building 1 (surfaces “G” and “O”). Excavations all took place over the complete surface of a part of this territory (surfaces “P” and “Q”). All excavations were carried out between August 26 and November 7, 2003 (Fig. 1).

“Villa” (Phase IV)

The eastern slopes of Testvérhegy was first investigated by Sándor Garády in 1934 over a small surface, searching rather for walls. He thought he had found the remains of three independent buildings. He identified the features as buildings 1 and 3 as dwellings, while building 2 he called an economic out-building (a stable or a cart shed?) Since then, the territory has

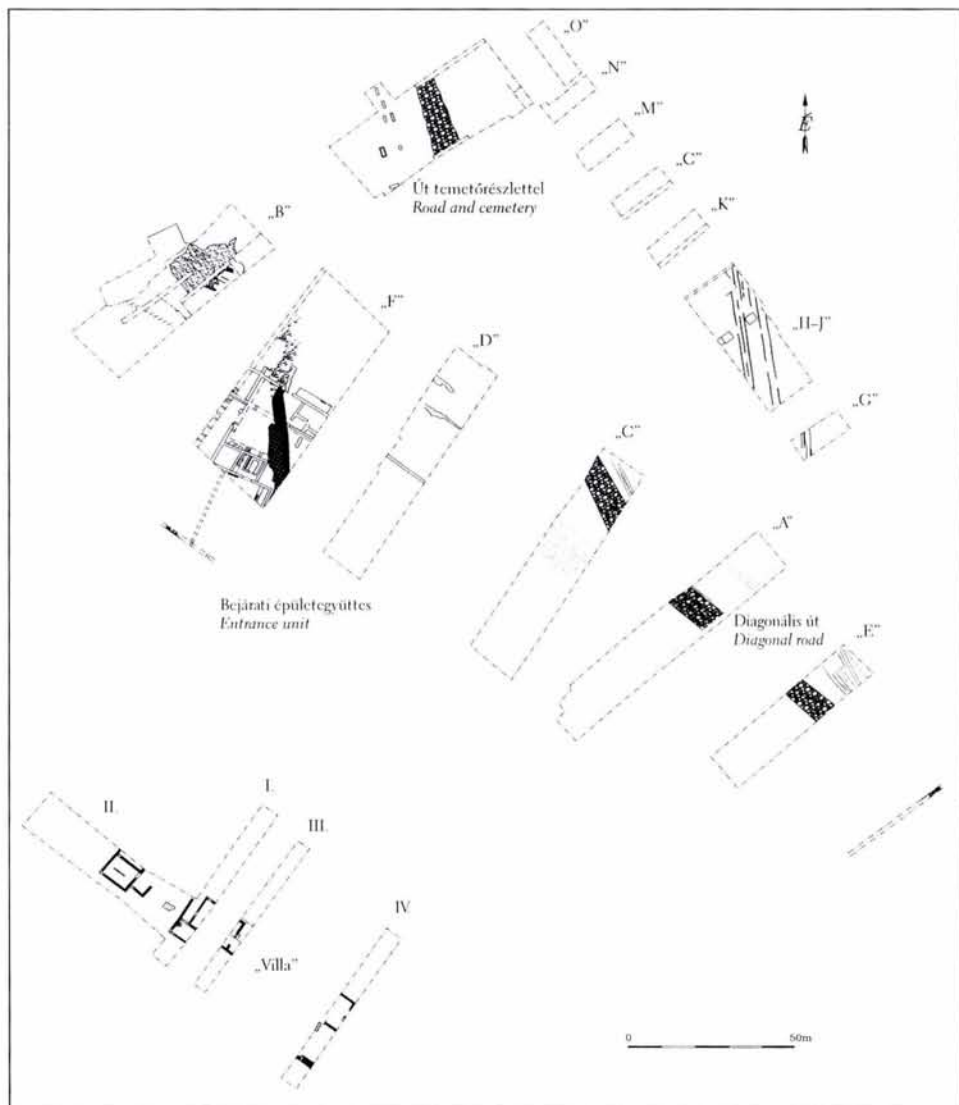

irodalomban. (GARÁDY 1936, 88–96; GARÁDY 1938, 184–871)

Közel hetven év után azért került sor az épületek hitelesítő feltárására, mert a beruházó OPUS VIA Kft. a maradványok feltárását, konzerválását és bemutatását tervezte a leendő lakópark területén. Célunk

been referred to in the archaeological literature as the site of the Testvérhegy villa (GARÁDY 1936, 88–96, 1938 184–871).

The authenticating excavation was begun about seventy years later because the investor OPUS VIA Kft. planned to unearth, conserve and exhibit the ruins

1. kép: A feltárás összesítő geodéziai felmérése (2002-2003. évi feltárások)
Fig. 1: The complex geodetic survey of the excavation (2002-2003 seasons)

2. kép: Az úgynevezett
1. épület részlete
nyugat felől

Fig. 2: Detail of
so-called building 1
from the west

egyelőre csak az épületek pontos helyének (esetleg sarokpontjainak) meghatározása, és nem a teljes felületű feltárás volt, így a kialakított árkokban csak a legfelső római kori szintekig mentünk le, a rétegekbe, omladékokba nem bontottunk bele.

Az épületek pontos fekvéséről, geodéziai felmérés hiányában nem rendelkeztünk adatokkal, így csak Garády Sándor saját, publikációban szereplő rajzából, illetve a terület jelenlegi alaprajzából lehetett kiindulni, amelyeket sikerült hozzátvetőleges pontossággal összerajzolni. Az így nyert adatok alapján öt szondaárkot jelöltünk ki a hegy lejtőjén. Az I., III., IV. árkokat a hegy lejtőjével párhuzamosan, kelet–nyugati irányban húztunk meg, míg a II. árkot erre merőlegesen, észak–déli irányban alakítottuk ki, a lejtő északi részén. Az V. árok, szintén észak–déli irányban, de a lejtő déli részén került kialakításra. Ez utóbbi, néhány rendszert nem mutató természetes kőgorgeteges felületrésztől eltekintve negatív volt. A szondázás során előkerültek a Garády Sándor által már meghatározott épületmaradványok, illetve újabb falak, padlók, útrészletek is, amelyek módosítják az alaprajzi képet, és kérdése-

in the territory of the future apartment complex. For the time being, our main intention was to pinpoint the exact location of these buildings (perhaps their corner points) and not to conduct excavations over the entire surface. Thus, we dug down until the highest layer of the Roman period in the trenches and not into the archaeological layers and ruins.

Given the absence of data from geodesical survey work, we did not have information about the exact location of these buildings. We began from Sándor Garády's drawings which he had published in his paper as well as the modern plan for the territory, which we could collate with reasonable exactitude. Five test trenches were opened on the slope after the data we gained from it. Trenches I, III and IV ran parallel to the slope of the hill in an east–west direction, while trench II lay perpendicular to them running in a north–south direction on the northern side of the slope. Trench V also ran from north to south but in the southern part of the slope. This latter one proved empty apart from the surfaces of a few boulders which lacked any systematic patterning.

ket vetnek fel az egyes épületek esetleges összetartozásával kapcsolatban.

A Garády Sándor-féle 1. épület területén (I–III. szondaárkok) a falkoronák, omladékok a mai szint alatt már igen magasán, 50–80 centiméterre kerültek elő. Több ponton megfigyelhettük Garády Sándor árkainak nyomvonalát is. (2. kép)

A jelen kutatás itt az úgynevezett III., IV. és V. helyiségeket érintette, ahol igen jó állapotú terrazzópadló részletét, illetve tetőomladékokat dokumentáltunk. Előkerültek a már ismert küszöbkövek is, *in situ* állapotban. A falak szintén jó állapotban maradtak meg, rajtuk még olvashatóak voltak Garády Sándor mérőpontjai is („M”, „O”, „P”). A falak kötőanyaga változó: agyagos, sóderes, vagy habarcsos volt. Vakolat, festés vagy stukkódíszítés nyomát nem figyeltünk meg.

A már ismert objektumokon túl új eredménynek számít az úgynevezett III. és IV. helyiségektől nyugatra előkerült, észak–déli irányú falrészlet, amely kidőlt, a hegynyomás miatt deformált állapotban maradt meg, alapozásával és felmenő részével együtt. Észak felé is újabb, kelet–nyugati irányú falrészlet és küszöbkő bukkant elő, illetve egy falsarok, amelyek talán az épület északnyugati lezárását adják. Az így körvonalazódó új helyiségtől északra pedig olyan, igen rossz állapotú terrazzópadló részleteket találtunk, amelyek arra utalnak, hogy az úgynevezett 1. és 2. épület esetleg összefüggő, nagyobb épületkomplexum része lehetett. Szintén új információ az I. szondaárok keleti végében előkerült, északkelet–délnyugati irányú kövezés, amely talán az épület felől a főforgalmú, diagonális út felé vezető belső út része lehet. Ez az útrészlet egyúttal valószínűleg jelöli a komplexum keleti szélét is.

The test trenches revealed the building remains found by Sándor Garády as well as more walls, floors and road segments. These new data caused modifications in the site ground plan and raise questions concerning the possible connections between the individual buildings.

The top of the walls and ruins appeared at very high levels, 50–80 cm under the actual ground level in the area of Sándor Garády's building 1 (test trenches I–III). We could even observe the outlines of Sándor Garády's trenches (Fig. 2).

The actual investigation extended to so-called rooms III, IV and V, where very well preserved fragments of a terrazzo floor and the remains of a collapsed roof were documented. We found the previously noted threshold stone as well, *in situ*. The walls were also well preserved. Even Sándor Garády's measurement points could still be read on them („M”, „O” and „P”). The binding matter of the walls was diverse, clayey, gravelly or mortary. We could not observe traces of plaster, painting or stucco ornamentation.

Beside the already known features, the north–south oriented wall segment with the foundation and the superstructure unearthed west of the so-called rooms III and IV was a new result. This structure had collapsed and the downward pressure of the hill deformed it. Another east–west oriented wall fragment and a threshold stone appeared in the north as well together with a wall corner, which perhaps outlines the northwest end part of the building. North of this new room, we found very poorly preserved terrazzo floor fragments, suggesting that so-called buildings 1 and 2 may perhaps be part of a larger, coherent building complex. The northeast–southwest oriented stone

A 2. épület területének I. és II. helyiségének falai (II. szonda) szintén kidőlt, deformált állapotban kerültek elő, a hegy eróziója, nyomása miatt. Nagy kiterjedésű tetőomladékokat dokumentáltunk (jó állapotú *tegula*, *imbrex*) az úgynevezett II. helyiségben pedig teljes hosszban megfigyelhető elszenesedett fagerendák, bennük *in situ* vasszögekkel, utaltak az egykori tetőszerkezetre. Ez utóbbiakat mintavétel után visszatakartuk.

Az úgynevezett 3. épület területén az I., II., III. helyiségeket szondáztuk meg (IV. szonda). A Garády Sándor által már megtalált falakon, *in situ* küszöbköven túl itt is tetőomladékokat dokumentáltunk, illetve az egyik, észak–déli irányú, Garády Sándor által is regisztrált fal kötőanyagaként olyan masszív habarcsos anyagot, illetve felületén *opus signinum* maradványait találtuk, amely esetleg vízzel való kapcsolatra utal (medence? ciszterna?).

Az épület eddig feltételezett nyugati szélétől nyugatra új, az eddigiektől eltérő struktúrájú, keleti irányban soronként kidőlt falvonulat került elő, iránya észak–dél. Az úgynevezett I. helyiségtől keletre itt is előkerült egy kövezett felületrészlet, talán ez is a belső út része lehet. Két esetben nem találtunk meg olyan falrészleteket, amelyek Garády Sándor rajzán szerepelnek.

A szondázás alapján egyértelműnek látszik, hogy a Garády Sándor által felmért épületeknél nagyobb, más alaprajzú és talán összefüggő komplexummal kell számolni. A feltárás során nem vizsgálhattuk az egyes helyiségek funkcióját, építési periódusait, a leletanyag zöme (építési törmelék, állatsont, római kori házikérámia és néhány terra sigillata töredék) az omladékok tetejéről, illetve a Garády Sándor által már átforgatott felső talajrétegekből származik.

pavement found in the eastern end of test trench I also represents new information. It may be a detail of the interior road that lead from the building to the main, diagonal road. This road fragment also perhaps marks the eastern edge of the complex.

The walls of rooms I and II of building 2 (test trench II) had also collapsed and been deformed by erosion and the pressure of the hill. We documented the remains of a collapsed roof over a large surface (well preserved tegulae, imbrices), while in so-called room II, the charred timbers could be observed in their entire length together with the *in situ* iron nails in them, the remains of a roof structure. We took samples from these latter and reburied them.

Rooms I, II and III were probed in the territory of so-called building 3 (test trench IV). Beside the walls and the *in situ* threshold stone found by Sándor Garády, we documented collapsed roofs and massive mortar matter, the binding matter of the wall with the remains of *opus signinum* on its surface, which perhaps indicates that it was in contact with water (a basin? a cistern?).

West of the wall previously considered the western wall of the building, we unearthed a new part of a wall which was fallen out row-by-row, running in a north–south direction. It was built of stone laid in earth, and it ended in an arch at the top. East of so-called room I, another stone-paved surface came to light, perhaps another segment of the interior road. In two cases we could not find wall sections indicated in Sándor Garády's drawing.

The test excavation shows that this complex is larger and perhaps more coherent than had been previously thought which had a different ground plan than the

3. kép: A bejáratú épületegyüttes feltárás közben déli irányból
Fig. 3: The entrance unit seen from the south during excavation

Így az épületek keltezésére, funkciójára érdemi információnk egyelőre nincs. A 2. épület felett, az újkori feltöltésből (vagy eróziós képződményből) két, a későrómai korra keltezhető érem került elő.

A most előkerült emlékeket előzetesen konzerváltuk (különös tekintettel a padlóakra) majd téliesítve visszatakartuk (fólia, földréteg).

Az épületegyüttes bejáratú része gazdasági épülettel (V. ütem) (3. kép)

A hegy lábánál húzódó területen, a „vilától” keletre a tavalyi év során már öt nagyobb felületen („A”–„E”) vizsgáltuk a római kortól a késő középkorig használt, hét rétegű, diagonális út szerkezetét, illetve egy kerítésfalként értelmezett objektum helyzetét. Így az idei feltárás során ezen fal és a faltól nyugatra húzódó területrészt, illetve az észak felől ebben az irányban húzódó széles, középkori út újabb részleteit vártuk. (LÁNG 2003, 95–110)

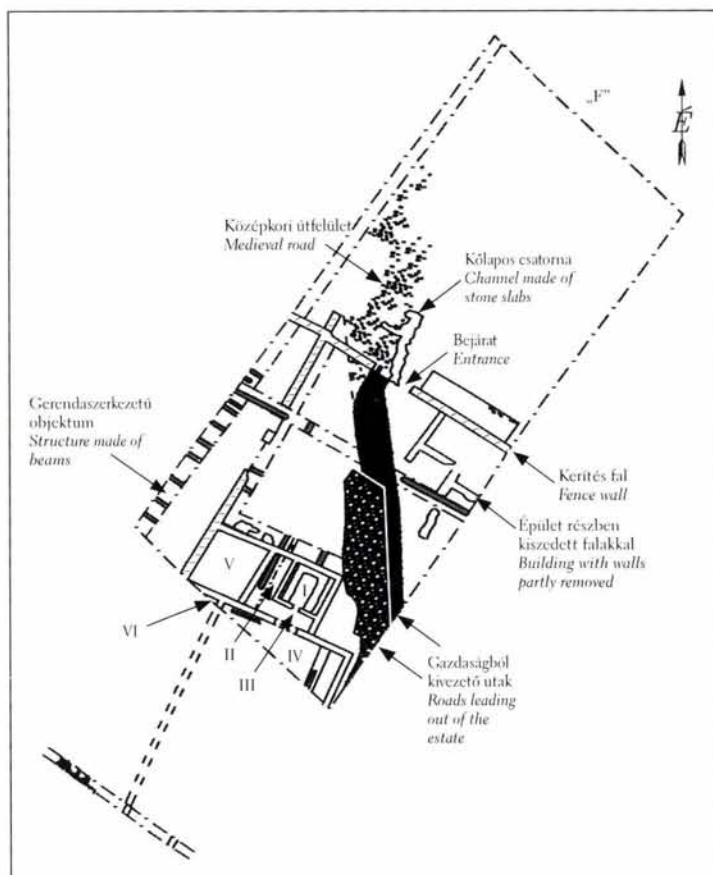
A közel 1000 négyzetméter alapterületű felületen („F” felület = 8. és 9. épület) igen sűrű beépítettséget tapasztaltunk,

buildings surveyed by Sándor Garády. We were not able to examine the function and building periods of the individual rooms during the excavation. The majority of the finds (building debris, animal bones, household pottery from the Roman period and a few fragments of Samian ware) came from the top of the ruins and the upper soil layers which Sándor Garády had already disturbed. This means that we do not have substantial information on the dating and the function of the buildings. Two coins dated from the late Roman period were recovered from the modern filling (possibly formed by erosion) above building 2.

The monuments were preliminarily conserved (especially the floors) and re-covered with protection for winter (nylon and a layer of earth).

The entrance unit of the building complex with the economic out-building (Phase V) (Fig. 3)

Last year, we examined the structure of the diagonal road with seven layers, in use from the Roman period to the Late

4. kép: A bejárat
épületegyüttes részei
Fig. 4: Parts of the entrance
unit

különböző funkciójú objektumokkal. Legfontosabbnak az a bejárat együttes (traktus) tartható, amely valószínűleg a “villa-gazdasághoz” tartozott és kerítésfalakból, kapuból, bekötőútból és egy nagyobb gazdasági épületből állt. A terület rész – a rétegsorok tanúsága alapján – lejtett kelet felé, amely körülbelül a kialakított felület középső részén mélyedésben végződött, majd ismét emelkedni kezdett keleti és északi irányban. Ennek megfelelően az objektumok állapota a szelvény nyugati részében jobb volt, míg a felület keleti felében, újkori planírozások miatt, amelyek gyakorlatilag megszüntették ezt az emelkedőt, igen rossz volt, a tereprende-

Middle Ages, and the position of a feature interpreted as a fencing wall over five large surfaces (“A–E”) east of the “villa” at the foot of the hill. Thus, this year we expected to find more details from this wall, the territory west of the wall and the broad medieval road approaching this area from the north (LÁNG 2003, 95–110).

We found a densely inhabited area with features with diverse functions over a surface measuring nearly 1000 square metres (surface “F” = buildings 8 and 9). The most important feature comprised the entrance unit, which was probably part of the “villa farm”. It consisted of fencing walls, a gate, and approach road

5. kép: Miniatúr ezüst fibula eróziós földrétegből
Fig. 5: Miniature silver brooch from eroded earth

zés szinte „leborotválta” a régészeti objektumokat egykori felületükről. Szintén a rétegsorok tanúsága, hogy a római korban (és a középkorban is) a területre igen gyakran érkezhetett eróziós földréteg a hegy irányából, amely vastag feltöltődéseket eredményezett, és amely szükségessé tette az épületek, utak és egyéb létesítmények folyamatos megújítását. (5. kép)

A felület nyugati végében kelet-nyugati irányítású – valószínűleg gazdasági rendeltetésű – kő épületegyüttes került elő, amelynek keleti helyiségeit sikerült feltárnunk. Az épület tovább húzódott nyugat felé, ez azonban már kívül esett a leendő épület kontúrján, tovább nem követhettük. Az épület hat azonosítható helyiségénél összesen öt építési fázist sikerült elkülönítenünk, amelyeket eróziós földrétegek választottak el egymástól. (4. kép)

I. A legkorábbi periódust fagerendák lenyomatai jelentik, amelyek részben a felület középső részének mélyszondáiban, részben pedig a kő épület keleti helyiség-sora alatt kerültek elő. Összefüggő alaprাজот sajnos nem mutatott a konstrukció,

and a larger economic building. The layer sequence showed that this area sloped towards the east, ending in a depression in the central part of the area. From that point the layers sloped upwards towards the east and north. As a consequence, the features were better preserved in the western part of the trench, while in the eastern part of the surface they were very poorly preserved because of modern leveling work, which, more-or-less, obliterated the slope. The landscaping work quasi “scraped off” the archaeological features from the former land surface. It could also be concluded that eroded earth very often came down the hill building up thick deposits requiring continuous renovation of the buildings, the roads and other institutions (Fig. 4).

An east-west oriented stone building complex, probably used in different kinds of economic activities, was discovered in the western end of the excavation surface. Here, its eastern rooms could be brought to light. The building extended further to the west, over into the territory of the future building so that we could not follow it. We could distinguish five building phases in the six identifiable rooms of the building, each separated by deposits derived from erosion activity.

I. The earliest period is represented by timber imprints, which were partly found in the deep probes in the central part of the surface and partly under the eastern row of rooms from the stone building. The construction did not comprise a coherent ground plan, although it seems that the north-south and east-west oriented beams, lying perpendicular to each other, may have belonged to the footing structure of a large timber building (horreum?). Household pottery from the Roman peri-

de az irányuk szerint egymásra merőleges, észak–dél és kelet–nyugati irányú gerendák talán egy nagyobb gerendavázis épület (*horreum*?) talpszerkezetéhez tarthattak. A lenyomatok bontásából római kori házikeramia került elő, amelynek keltetése csak a leletanyag kiértékelése után válik majd lehetővé. A konstrukció építési és felhagyási időpontja tehát kérdéses, annyi azonban biztos, hogy felszámolása szándékos volt (égés-, vagy pusztításra utaló nyom nem került elő) és közvetlenül ráépültek a későbbi kőépület keleti helyiségei.

Ia. A fakonstrukciós épülettel talán egykorú a kőépület általunk legnyugatabbra feltárt, IV. udvarszerű helyiségével, amelyet figyelembe vett a gerendaszerkezetes épület is. Erre utal, hogy a felületünkkel párhuzamos közműárkokban is előkerült a helyiség déli és északi fala. A nagyméretű, kőlapokkal burkolt udvar (6. kép) kelet–nyugati irányú oldalhossza minimum 15 méter. Az udvar burkolata alatt egy kelet–nyugati irányú, mély, teknős kiképzésű csatorna is feltárássra került, amelyből római kerámia, üveg, faszén, illetve egy bronz veret töredéke származik. Az udvar közműárkokban előkerült déli falának tisztításából több római kori érem jött elő, illetve egy jó megtartású cikkáda fibula. Az utóbbiak az udvart feltöltő eróziós talajrétegből kerültek elő.

II. A következő periódust az a földfelhordás jelenti, amely nagy valószínűséggel a hegy felől érkező földcsuszamlás eredménye, és amely elborította a hegy lábánál húzódó, lejtősebb részt, feltöltve így a kőlapos udvart is (IV. helyiség).

III. A következő időszakban az immár sárral feltöltődött udvar szintjét dőngölt agyagos járószintként újítják meg, illetve megújítják a falakat is. A réteghez tarto-

od was found during the cleaning of these imprints, which can be dated only after the evaluation of the find material. We do not know when the construction was built or abandoned, although it was certainly abandoned intentionally (there was no trace of burning or devastation) and the eastern rooms of the later stone building had been built on top of it (Fig. 4).

Ia. The timber building was probably contemporary to courtyard-like room IV from the stone building, the last feature we unearthed in the west, respected when the timber building was constructed. The large courtyard, paved with stone slabs (Fig. 6), was at least 15 long in an east–west direction. This is supported by the fact that the southern and northern walls of the room were found in the trench for the public utilities which ran parallel to our excavation surface. An east–west oriented, deep and trough-shaped channel was also uncovered under the pavement of the yard. Roman sherds, glass, charcoal and a fragment of a bronze coin were recovered from this channel. The cleaning of the southern wall in the public utility trench yielded numerous coins from the Roman period and a well-preserved “cicada” brooch. The latter finds lay in the eroded deposit that filled the courtyard.

II. The next period was represented by a soil deposit, most probably a consequence of a earth slide from the hill. It covered the sloping area at the foot of the hill and filled in the stone-paved courtyard (room IV).

III. In the next phase, the courtyard, which had by then been filled in with mud, was renewed as a rammed clay floor level and the walls were renovated. The imprints of a square charred wooden frame were found in the room associated

zóan a helyiségben négyszög alaprajzú elszenesedett fakeret-lenyomatokat regisztráltunk (ipari objektumok?). Innen egy lépcsőfokos átjáró vezetett fel kelet felé, ahol ekkor új, döngölt agyag- és kövezett padlós helyiségeket csatolnak az épülethez, az egykori gerendakonstrukció helyére (I., II., III., V. helyiségek). A helyiségek funkciója egyelőre nem eldönthető, az I., talán utólag beépített, kövezett szintű helyiségben feltehetőleg valamilyen tűzveszélyes tevékenységet folytattak.

IV. Később, egyelőre pontosan nem datálható időszakban ismét a hegy felől érkező földréteg borítja el az épületrészeket, amit újabb megújítás követ.

V. A megújítás ebben a fázisban a helyiségek (II–V) ismételt járószint-kialakítását jelenti (döngölt agyagpadló), illetve ide tartozik az I. helyiségben egy U alakú, átégett, paticsos padka. (7. kép) Ez utóbbi Márton Péter archaemágneses vizsgálatai szerint – többször, körülbelül 500°C-on átégett, amely így talán kenyérsütő kemence lehetett. A szomszédos helyiségekben szintén megfigyeltünk a horizonthoz tartozóan egyen-

with this layer (industrial features?). From here, a corridor with a step led eastwards, where new rooms with rammed clay and stone paved floors were annexed to the building in place of the former timber construction (rooms I, II, III and V). The function of the rooms cannot as yet be determined. Perhaps some activity involving a fire hazard was carried out in the later added paved room I.

IV. Later, another soil mass came down the hill and covered the building at an as yet not exactly determined time which was followed by another renovation.

V. The renovation included the reconstruction of the floor levels (rammed clay floor) in this phase. A U-shaped, burnt, daubed bench belongs to this phase in room I (Fig. 7). Based on the archaeomagnetic analyses carried out by Péter Márton, it burnt repeatedly through at a temperature of 500°C which means that it could perhaps have been a bread-baking oven. In this layer, we could observe evenly levelled debris layers containing charcoal and daub in the neighbouring rooms as well.

6. kép: A kőlapos udvar (IV. helyiség) részlete az alatta futó csatornával
Fig. 6: Detail of the stone-paved courtyard (room IV) with the channel running beneath it.

7. kép: Átégett, paticosos padka az I. helyiségben
Fig. 7: Burnt, daubed bench in room I

letesen elterített, faszenes, paticsdarabos omladékokat.

Az ezt követő periódusok már nem voltak rekonstruálhatók, de a felettük húzódó masszív eróziós rétegek alatt az épület lassan „eltűnt”, a középkorban már biztosan nem használták. Az egyes fázisok és a felhagyás pontos időpontját csak a leletanyag kiértékelése nyomán lehet majd megállapítani.

Az épületet dél felől egy délnyugat–északkeleti irányú út kerülte ki, amely körülbelül 2 méter széles, négyrétegű, egyenetlen felületű volt, az egyes rétegek megújítására itt is az erózió miatt volt szükség. Funkcióját tekintve valószínűleg hegyoldal felől érkezett, talán a „villa” keleti szélénél regisztrált köves útfelület folytatása (lásd fent, I. szonda). Az út legfelső rétegének tisztításakor trombitafibula töredéke került elő, de a többi útrétegről is kerültek elő bronz- illetve vasdarabok, római kerámia töredékek.

A gazdaságból kivezető út a felület középső részében előkerült észak–déli irányú kerítésfalhoz vezetett, amelynek

The subsequent periods could not be reconstructed. The building gradually “disappeared” under the overlying massive erosion layers. It was certainly not used in the Middle Ages. The exact date of the individual phases and the abandonment of the complex can be determined only after evaluation of the find material.

A southwest–northeast oriented road curved around the building to its south. It was about 2 m wide with an irregular surface. The road had four layers, which had to be renewed because of continuous erosion. Regarding the function of this road, it probably came from the direction of the hillside. Thus, it may be a continuation of the paved road surface noted at the eastern edge of the “villa” (see above, test trench I). A fragment of a ‘trumpet’ brooch was uncovered during the cleaning of the top layer of the road while bronze and iron fragments and Roman sherds were uncovered in the other layers of the road as well.

The road that left the farm led to the north–south running fencing wall uncov-

egy szakaszát már tavaly is megtaláltuk („D” felület). Az 50 centiméter széles, kötőanyag nélküli fal alapárka nem volt megfigyelhető, nagy valószínűséggel az akkori terepszintre épült, erre utal, hogy a fal alja követi az egykori tereplejtést és egy szintben van a legfelső útfelület. A fal szerkezeti érdekessége, hogy kövei közé vízvezetőként szolgáló imbrexet falaztak be. A talán telekhatárként funkcionáló kerítésfalon nyíló, féloszlopos kapufélfájú bejáratához tartott az út, amelynek használaton kívül kerülése után a bejáratot elfalazták. Ez utóbbi nyilván a terület funkcióváltásával is összefüggött. A fal eredeti magasságáról nem sikerült adatokat nyernünk (omladéka minimális volt).

Az elfalazott bejáratba – valószínűleg a későrómai időszakban – lapos kövekből összerótt, fedett kőcsatornát építettek be. Szerepe szerint a hegyoldali épületek felől vezette le a vizet, azok közműve lehetett. Egy kis részlettől eltekintve azonban, az újkori tereprendezések miatt, sem keleti, sem nyugati irányban nem találtuk folytatását.

Az észak–déli irányú kerítésfalra merőlegesen egy másik, az előbbire merőleges – talán telekhatárként funkcionáló – kelet–nyugati irányú kerítésfalat is dokumentálhattunk. A fal észak felől határolta le az épületegyüttest, így nem zárható ki, hogy a gazdaság északkeleti sarkát sikerült itt megfognunk. A fal egyúttal a gazdasági épület északi határfala is volt, talán a tűzveszélyes funkciójú épülettől védte környezetét. A határfal-elméletet az is alátámasztja, hogy az idei évben tovább bővített „B” felületben (a terület északi része) az észak–déli irányú fő kerítésfal még előkerült, attól nyugatra, a hegyoldal irányába azonban már negatív volt a terület. A szintén kötőanyag nélküli, talajszintre

ered in the central part of the surface, a stretch of which had been found last year (surface “D”). The foundation ditch of the 50 cm thick wall laid in the earth could not be distinguished so that the wall may have been built directly on the ground. This idea is supported by the fact that the bottom of the wall followed the contemporary incline of the surface and lay flush with the top layer of the road. A special feature of the wall is that imbrices were inserted between the rocks to carry off water. The road led to the entrance of a single gatepost opening in the fencing wall, which perhaps functioned as an estate boundary. When it was no longer used, the gate was walled in, an event probably linked with a change in the way this territory was used. We could not determine the original height of the wall (there was little debris left from it). Only the top stone row of the wall was still visible in the Middle Ages because of continuous erosion, and this stone row was later used for the construction of a road surface.

A closed stone channel, constructed of flat stones, was built into the walled-in entrance, probably in the Late Roman period. It carried water away from the houses on the hill side so that it may have been part of the local public utilities. Apart from this small section of it, however, we could not find its continuation either in the east or the west due to modern landscaping activity.

Another, east–west oriented fencing wall, perhaps an estate boundary, was documented lying perpendicular to the former north–south running fencing wall. This wall bordered the complex to the north, so we perhaps have found the northeast corner of the farm. The wall was, at the same time, the northern border

emelt objektumnak az omladéka is előkerült, ebből Hadrianus érmet emeltünk ki. Ez utóbbi omladék a fal feletti, attól dél felé húzódó vonalas elhelyezkedésének oka, hogy a terület a faltól északra ismét emelkedett, így a kövek a domb lábánál „maradtak”.

A faltól keletre, azaz a gazdaságon kívül, a bejárat zónájában földútra utaló nyomokat, illetve egy faszenes, kerámiatöredékes (köztük egy mázas serpenyőfogó) betöltésű gödröt regisztráltunk, amely még antik tereprendezés része volt, talán útközi kátyút töltöttek be ilyen módon. A gazdaságból kivezető út, illetve a fő diagonális út csatlakozási pontját nem sikerült megtalálnunk, valószínűleg későbbi tereprendezés áldozatául esett, hiszen a középkorban itt, az egykori kerítésfallal párhuzamosan, illetve annak omladékát és felső kősorát is felhasználva utat alakítottak ki, amely csak néhány vékony, apróköves rétegből állt. Folytatását a „B” felületben megfigyelt széles, inkább földútszerű és teljes egészében késői út adja. A rossz megtartás másik oka, hogy a – ré-

wall of the economic out-building, which perhaps protected the environment from the building of the activity of fire hazard. The idea of a border wall is supported by the fact that the north–south oriented main fencing wall was found in surface “B” (northern part of the territory) as well, which was enlarged this year, while west of it, the surface was empty in the direction of the hill. We found debris from this feature, which was also in the ground-level earth, and included a Hadrian coin. This debris lay over the wall and extended in a band towards the south since the territory sloped upwards from the wall towards the north and the stones “stayed” at the foot of the hill.

We found traces of a dirt road and a pit filled with charcoal and pottery fragments (among them a glazed pan holder) in the entrance zone east of the wall, that is, outside the farm. The latter may have belonged to landscaping work in Roman times or perhaps a pothole was filled in this way. We could not find the juncture of the road that left the farm and the main

8. kép: C. Iulius Sabinus szarkofágja
Fig. 8: C. Iulius Sabinus' sarcophagus

tegsorok alapján – a terület kelet felé eredetileg emelkedett, az újkorban azonban nagy mértékű planírozást végeztek itt, így eltüntették a régészeti objektumokat.

Út temetőrészlettel (VI. ütem)

A leendő lakópark területének keleti részén még egy épület helyének feltárására került sor (I.épület). Itt, a mai Bécsi úttal párhuzamos területén több szondát húztunk („G–O”), amelyekben egy északkelet–délnyugati irányú, apróköves, rövid ideig használt, mindössze három rétegű útfelület került elő („G–J”), amelyet kelet felől sekély árok kísért. Az igen kisszámú leletanyag alapján az útrészlet újkorinak határozható meg (cseréppipa töredéke, 18. század). A legészakibb szondákban („N–O”) egy igen széles, V alakú árok került elő, amelynek iránya észak–északkelet – dél–délnyugat volt. Iránya és helyzete alapján a római kori diagonális út valamely rétegének vízvezető árka lehetett. Pontos hovatartozása csak a szintadatok összevetése után lesz eldönthető.

A terület északkeleti részén megnyitott összefüggő felületen („P–Q”) újabb szakasza került elő a diagonális útnak, amely itt már egyértelműen észak felé fordul. A csak átvágásokban vizsgált út hét rétege itt is jól láthatóan „elcsúszott” egymás felett, erőteljesen észak felé tolódva.

Az utat nyugati oldalán egy kisebb, hét sírból álló sírcsoport kísérte, amelyek több rétegben kerültek elő. A temetkezések jelentkezési szintje igen magas volt: néhány esetben 20–50 centiméterre a mai felszín alatt, illetve két esetben az újkori salakos feltöltésben mutatkoztak. Valószínűnek látszik, hogy a római korban magasabban volt a járószint, amelyet azonban az újkorban legyalultak (az „F” felület keleti részének folytatásaként).

diagonal road. It was perhaps destroyed by a later landscaping work since a road comprised of only a few thin gravel layers was constructed in the Middle Ages parallel to the former fencing wall using its debris and its uppermost stone row. Its continuation may be found in the broad, late road observed in excavation surface “B”, which seems to have been a dirt road. Another reason for the poor preservation is that the surface originally sloped upwards in an easterly direction, as it can be seen in the layer sequences, while in the modern period, large-scale landscaping work took place here destroying the archaeological features.

Road with a cemetery fragment (phase VI)

The place of yet another building (building 1) was unearthed in the eastern part of the future apartment complex. We opened a number of test trenches in the territory parallel to present-day Bécsi Road (“G–O”), in which a northeast–southwest running road surface was discovered (“G–J”). The road was only used for a short period of time. It comprised only three layers, and its surface was covered with small pieces of rubble. A ditch ran along its eastern side. The very few finds date the road segment to the modern period (e.g. a fragment of an 18th century clay pipe,). A very broad, V-shaped ditch was brought to light in the northernmost test trenches (“N–O”), running in a north–northeast – south–southwest direction. Judged from its direction and location, it may have been the drainage channel for one of the layers of the Roman period diagonal road. Its exact affiliation can be clarified only after the layers are correlated.

Another stretch of the diagonal road was found on the contiguous excavation

A sírokat egy kivételével az úthoz tájolták, azaz észak–déli irányításúak, egy esetben pedig kelet–nyugati tájolást figyeltünk meg. A sírok közül egy hamvasztásos sírt dokumentáltunk, a többi csontvázas rítusú volt (6 darab), egy lezárt szarkofágos temetkezéssel. Ez utóbbi, az ábrázolás jellegzetességei miatt a Kr. u. 3. század első harmadára keltezhető sírláda felirata szerint, *C. Iulius Sabinus*, campaniai illetőségű, Capuából származó *legionarius* (*legio II adiutrix*) nyughelye volt. (8. kép) A szarkofágot felesége, a cariai(?) származású *Aurelia* állította. A feliratos mezőt barokkos, kettős S kereteléssel látták el, két oldalán az elhunyt és felesége egészalakos ábrázolásával. A szarkofágban két, erősen bolygatott, hiányos vázat találtunk. Háztetőt mintázó teteje – az itt húzódó csővezeték miatt – sérülten került elő.

A többi csontvázas sír bolygatatlan volt, keltező értékű kísérő leletanyagaik alapján a Kr. u. 3. század közepe – 4. század elejére keltezhető (III. Gordianus(?), Phlippus Arabs, Hostilianus, Galerius (?) érmei). Két sír között elszórtan előkerült egész edény (Spruchbecher) üveggyöngy és egyéb kerámiaedény töredéke azonban arra utalnak, hogy történhettek sírablások a területen. Tankó Éva antropológus vizsgálata szerint az igen rossz megőrzésű hat csontvázas sír közül öt felnőtt temetkezése volt, egy pedig gyermekhez tartozott.

A területrészen a sírok periódusát megelőzően, északnyugat–délkeleti irányú, háromrétegű apróköves, de inkább földútszerű dűlőút is keresztülvetett, ennek hovatartozása kérdéses. A temető kialakítása során az utat már biztosan nem használták.

A diagonális út nyugati oldalán feltárt jelenségek (temetőrészlet, dűlőút) topo-

surface (“P–Q”) opened in the northeast part of the territory. Here, this road obviously turned to the north. The seven layers of the road, studied only in cross-section, evidently veered in a northerly direction.

A small grave group of seven graves was situated on the western side of the road. It was uncovered in subsequent layers. The burials appeared very high up in the sequence, sometimes only 20–50 cm under the actual ground surface, and in two cases they were spotted in the modern cinder fill. The ground surface must have been higher in the Roman period but it was scraped off in the modern period (as the continuation of the eastern part of excavation surface “F”).

All the graves, except one, were oriented parallel to the road, that is, in a north–south direction. The exception had an east–west orientation. One of the graves was a cremation burial and the rest were inhumation burials (6 graves). There was one closed sarcophagus burial. The latter can be dated to the first third of the AD 3rd century based on the characteristics of the depictions on it. The inscription on the sarcophagus says that *C. Iulius Sabinus* Campanian, legionary from Capua (*legio II adiutrix*), lay in the grave (Fig. 8). *Aurelia* his wife from Caria, had the sarcophagus made. The inscription field was framed by a Baroque double-S with the full figure of the deceased and his wife on the sides. We found two badly disturbed fragmentary skeletons in the sarcophagus. The roof-shaped lid was found in a damaged state because of a pipeline that crossed this area.

The remainder of the inhumation graves were undisturbed and the finds with dating value suggest these people were buried sometime between the middle of the

gráfiai helyzete nem lehet véletlen. A villagazdaság bejáratí komplexumával szemben fekvő területéről van szó, ahol a gazdaságból kivezető belső útnak rá kellett csatlakoznia a fő, diagonális útvonalra. Így itt kisebb útesomópontot kell feltételeznünk, amely talán a környék lakóinak temetkezési helye is volt. A 3. század első fele és a 4. század eleje közé keltezhető sírok mindenesetre az Aquincum környéki villagazdaságok prosperáló korszakát idézik.

T. Láng Orsolya

Irodalom/References:

GARÁDY 1936 – Garády S.: Ásatások az óbudai Leopold-téglagyár mellett. [Excavations next to the Óbuda brick factory] *ArchÉrt* 49 (1936) 88–96.

GARÁDY 1938 – Garády S.: Az Aquincum–Brigetiói római út felkutatása az óbudai Aranyhegyi árok mentén. [Research on the Aquincum–Brigetio road along the path of the Óbuda Aranyhegy ditch] *Laureae Aquincenes DissPan* II, 10 I (1938) 184–187.

LÁNG 2003 – Láng O.: Római kori útrészek az aquincumi polgárváros municipális territoriumán (az úgynevezett testvérhegyi villa környezetében) [Roman period road segments in the municipal territory of the Aquincum Civil Town (the environs of the so-called Testverhegy villa)] *Aqfűz* 9 (2003) 95–110.

AD 3rd century and the beginning of the AD 4th century (III Gordianus(?), Philip-pus Arabs and, Hostilianus, Galerius (?) coins). An intact vessel (Spruchbecher), a glass bead and other sherds found scattered between two graves imply that some graves must have been violated in this area. According to the antropologist Éva Tankó's analyses, five of the six very poorly preserved skeletons were from burials of adults while one of the burials was that of an infant.

Prior to the period the graves were placed there, a northwest–southeast oriented cart road consisting of three layers crossed the territory. It was made from small pieces of rubble and appeared to have been a dirt road. Its affiliation is uncertain but it was certainly no longer in use when the cemetery was established.

The topographical situation of the features uncarthed on the western side of the diagonal road (cemetery fragment, cart road) cannot be incidental. It is the area facing the entrance to the villa farm where the interior road coming from the farm must have joined the main diagonal road. Perhaps a small road junction was the place the inhabitants of the area buried their dead. The graves, dated from the first half of the AD 3rd century and the beginning of the AD 4th century, represent a time when life at the villa farms flourished around Aquincum.

Orsolya T. Láng

Feltárások a vízivárosi castellumtól északra

(Budapest, II. ker., Ganz utca 12–14.,
Hrsz.: 13572/6)

Excavations north of the Víziváros castellum

(Budapest II, 12–14 Ganz Street,
Ln: 13572/6)

Az építést megelőző feltárást a Glotech Kft. megbízásából végeztük. Az első ütemben, 2003. április 14–23. között, az újkori rétegek eltávolítása történt meg, mintegy 1,5 méter mélységig, gépi erővel. Mivel az előzetes tárgyalások elhúzódtak, a második ütemet – a régészeti feltárást – csak június 18-án tudtuk megkezdeni. (1. kép) A 8–10 hónapra tervezett munkák mielőbbi befejezése érdekében két műszakos munkavégzésre kényszerültünk október 15. és december 12. között. A beruházó által előrehozott határidő betartása így is csak azért volt lehetséges, mert a területen több újkori pince is napvilágra került. Ezek betöltésének gépi eltávolítása meggyorsította a feltárást. A területen a legmélyebb réteg, melyből objektumok indultak, átlagosan 4,5 méter mélységben volt. Egy-egy objektum alja a mai felszíntől nem egyszer 6–7 méterre volt.

A terület a középkorban Buda város Szentpétermártír külvárosának peremén helyezkedett el, közvetlenül a Váralját körítő városfal szomszédságában. Magáról a telekről közelebbi információval nem rendelkezünk.

A terület a feltárást megelőzően üresen állt. Korábban a Ganz gyár üzemének elhelyezésére szolgált. A telket fedő feltöltés felső, mintegy másfél métere újkori eredetű volt. Ebbe a feltöltésbe épültek

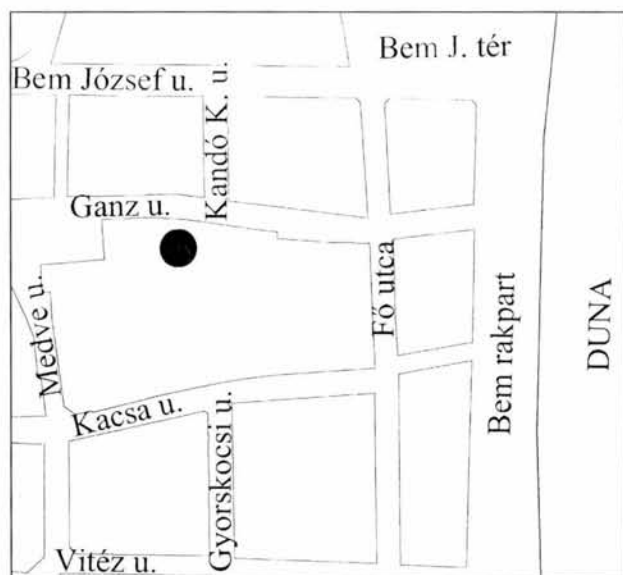
Excavations preceding construction work were carried out at the commission of the Glotech Kft. The modern layers were removed mechanically down to a depth of about 1.5 m in the first phase of work (April 14–23, 2003). As the preliminary negotiations were protracted, the second phase, the archaeological excavations, could begin only on the 18th of June (Fig. 1). In order to finish the operations, planned to last 8–10 month, on time we were compelled to work in two shifts between October 15 and December 12. Even so, the only reason we were able to respect the deadline the investor demanded was that a number of modern cellars were discovered in the area. The mechanic removal of their fill accelerated the pace of the excavations. The lowest layer, where features first appeared, lay at a depth of 4.5 m on average. The depth of the features extended down to depths of up to 6 or 7 m.

The territory was situated at the very edge of the settlement of Szentpétermártír which lay on outskirts of the medieval town of Buda, next to the town wall enclosing the Váralja (castle foot). We had no information on the lot itself.

The territory was vacant at the start of the excavations. Formerly, workshops for the Ganz factory stood here. The upper, circa 1.5 metres of fill covering the lot, was deposited in modern times. The founda-

a Ganz gyári létesítmények (épületfalak, gépalapozások, kemencék), illetve magának a feltöltésnek felső része is néhol a Ganz gyár hulladékát, salakját tartalmazta. Több újkori pince szintén nagyrészt ebbe a feltöltésbe mélyedt, de néhol a mélyebben fekvő rétegeket is megbolygatta. Az első pince a Ganz utca 14. keleti szélén, a telekhatár mellett helyezkedett el, a második ugyanennek a teleknek a nyugati szélén hosszan húzódott végig a telek mélységében. A telek hátsó részén, e két pince között egy harmadik, kéthelyiséges pincét találtunk. A Ganz utca 12. keleti szélén, a telek középső részén ép boltozatú, igen mély újkori pince került elő. A pincék nagy része a Ganz gyárat megelőző időszakból származik, polgárházak maradványai. Az említett újkori feltöltés alsó, jelentős része a török kort közvetlenül követő időszakból, a 17-18. század fordulójáról származik. Innen került elő egy jelentős kályhacsempeszelet, feltehetően egy szemétre vetett kályha maradványai. Az újkori feltöltés alján

tions of the Ganz factory were built into this fill (walls of buildings, foundations for machines and kilns). At a few spots, the upper part of the fill itself contained the debris and the dross from the Ganz factory. Several modern cellars were also dug into this modern fill, although these sometimes disturbed the deeper layers as well. The first cellar was found at the eastern edge of lot 14 Ganz Street while the second one extended all along the western edge of the same lot. In the back of the lot, a third cellar with two rooms was found between the two above-mentioned cellars. A very deep modern cellar with an intact dome was found in the central part of the eastern edge of lot 12 on Ganz Street. Most of the cellars were built before the time of the Ganz factory and had belonged to town houses. The lower, thick part of the modern fill came from the turn of the 17th-18th centuries, the period following the Turkish occupation. A significant stove tile find was recovered here, probably from a discarded heating stove. A dark grey, rather homog-

1. kép: A feltárás helyszínrajza
Fig. 1: Location of the excavations

sötétbarna, meglehetősen homogén, enyhén köves, humuszos jellegű talaj borította be a telket változó vastagsággal. Ez a réteg a geológiai szakvélemények szerint többszörös ártéri kiöntés eredményeként keletkezett, majd jelentős talajosodási folyamaton ment keresztül. Belsejéből rendkívül kevés régészeti leletanyag került elő, a szórványos kerámia anyag a középkorból származik. A réteg tetejéről számos gazdag leletanyagot őrző, török kori gödör mélyedt a talajba, de török kori építmény nyomát nem találtuk. A telek délkeleti részének jelentős felületét a humuszos talaj alatt hatalmas méretű, szabálytalan alakú és nagyméretű, egymásba ázott gödrök csoportja foglalta el. Ez a gödörfűzér minden korábbi réteget elpusztított, egészen az altalajig hatolt. A gödrök betöltésében rendkívül kevés leletanyagot találtunk, ám egységesen a 13.-14. század fordulójára keltezhető kerámia jellemezte. A telek déli határa mellett, már túl a gödörfűzén két kút mélyedt az altalajba egymás szomszédságában. Az egyik a török korból származó betöltést tartalmazott (teljesen feltártuk), a másik betöltéséből több állat csontváza (kutya, ló) került elő, középkori kerámia (14.-15. századi) kíséretében. Ezt a megemelkedett talajvíz miatt teljesen kiásni nem lehetett. A telek többi részén, a humuszártalaj alatt, vékony, római kerámiát is tartalmazó humuszos réteg húzódott. A római rétegek többségét úgy tűnik, hogy a középkorban elplanírozták, és erre terül rá a vastag, humuszos réteg.

A római kori topográfia szerint a telek az 1. századi római tábor feltételezett területétől északra helyezkedik el. Az ásatási területen két bizonytalan rendeltetésű köves felület kivételével római kori járószintet nem tudtunk megfigyelni. Kőfal alapozása csak egy helyen került elő, a

2. kép: A római kút a famaradványokkal
Fig. 1: Roman well with wooden remains

enous, slightly stony, humic soil covered the lot in various thicknesses under the modern fill. The geological analysis showed this layer was the product of repeated floods. The layer later underwent a significant humification process. It contained very few archaeological finds, with scattered Medieval sherds. Many pits were dug from the top of this layer in the Turkish period. They contained a rich find material, but we could not find any trace of a construction from the Turkish period. A large surface in the southeastern part of the lot was occupied by a vast array of large, irregular pits dug into each other under the humic soil. This series of pits destroyed all the earlier layers down to the virgin soil. Very few finds were recovered from the fill of the pits, which, however, could uniformly be dated to the turn of the 13th-14th centuries. At the southern border of the lot, beyond the pit series, two wells were sunk side by side into the virgin soil. One contained a fill from the Turkish period (entirely unearched). In the other we found the skeletons of animals (horse and dog) together with medieval sherds (13th-14th centuries). (The high ground water table did not permit us

telek északnyugati részén, annak ellenére, hogy innen nem messze, a Király-fürdőnél, (KABA 1963) illetve a Kacska utca 7. szám alatti feltáráson (KÉRDŐ–VÉGH 2001) ezek több periódusát is megfigyelték. Ennek okai az újkori bolygatások, illetve az lehetett, hogy a középkorban a falakat teljesen elbontották. Előkerült ezzel szemben több tucat szemét-, illetve tárolóverem. Ezek egy részében La Tène D és római kerámiát vegyesen találtunk. Leletanyaguk feldolgozása a római foglалás és az azt közvetlenül követő időszak kronológiájához szolgáltat majd újabb adatokat. Feltártuk több kisebb árok részletét, egyiken egy kutya teljes csontvázával. Különösen érdekes lelet volt egy római kút, (2. kép) melynek alja deszkacölöpökkel volt kibélelve. Ezek már sódéres rétegben helyezkedtek el, s a betörő víz miatt nem tudtuk teljes mélységben kibontani. Mivel az építkezés során a kút megsemmisült, a deszkákat kiemeltük.

A területen napvilágra került őskori objektumok (késő rézkori, késő bronzkori) feltárását Szilas Gábor irányította.

H. Kérdő Katalin – Végh András

Irodalom/References:

KABA 1963 – Kaba M.: Római kori épületmaradványok a Király-fürdőnél (Römerzeitliche Gebäudereste beim Király-Bad). *BudRég* 20 (1963) 259–298.
KÉRDŐ–VÉGH 2001 – H. Kérdő K. – Végh A.: Budapest, II. ker., Kacska u. 7 (Budapest, District II, 7 Kacska Street). *Aqfűz* 7 (2001) 131–132.

to finish its cleaning). In other parts of the lot, a thin humic layer lay under the humus. This contained some Roman ceramics as well. Most of the Roman layers seem to have been levelled in the Middle Ages. This levelling was overlain by the thick humic layer.

According to the topography of the Roman period, the lot lay north of the supposed place of the 1st century Roman fort. Apart from two stony surfaces which had an uncertain function, we were not able to see a floor level from the Roman period. Only in one single spot was the foundation of a stone wall found in the northwestern part of the lot. However, layers from various periods had been noted not far from here by the Király baths (KABA 1963) and at the excavation at 7 Kacska Street (KÉRDŐ–VÉGH 2001). This can be explained by modern disturbances and the fact that the walls had been entirely pulled down in the Middle Ages. At the same time, dozens of refuse and storage pits were uncovered. In some of them La Tène D and Roman sherds were mixed. The analysis of the find material of these pits can contribute to the chronology of the first Roman occupation and the following period. Segments of a few smaller trenches were unearthed. In one, there was the complete, articulated skeleton of a dog. A Roman well was an especially interesting find. (Fig. 2) Its bottom was lined with plank posts, which, however, could not be cleaned to the entire depth because of ground water. As future construction would destroy the well, the planks were lifted out.

Gábor Szilas conducted the excavation on the prehistoric features (late Copper Age, late Bronze Age) discovered in the territory.

Katalin H. Kérdő – András Végh

Újabb római kori sírok a vízivárosi ala-tábor déli temetőjéből

(Budapest, I. ker., Szalag utca 22–30.,
Hrsz.: 14249/4, 14249/5, 14254, 14255,
14256)

New Roman period graves from the southern cemetery of the Víziváros auxiliary fort

(Budapest I, 22–30 Szalag Street,
Ln: 14249/4, 14249/5, 14254, 14255,
14256)

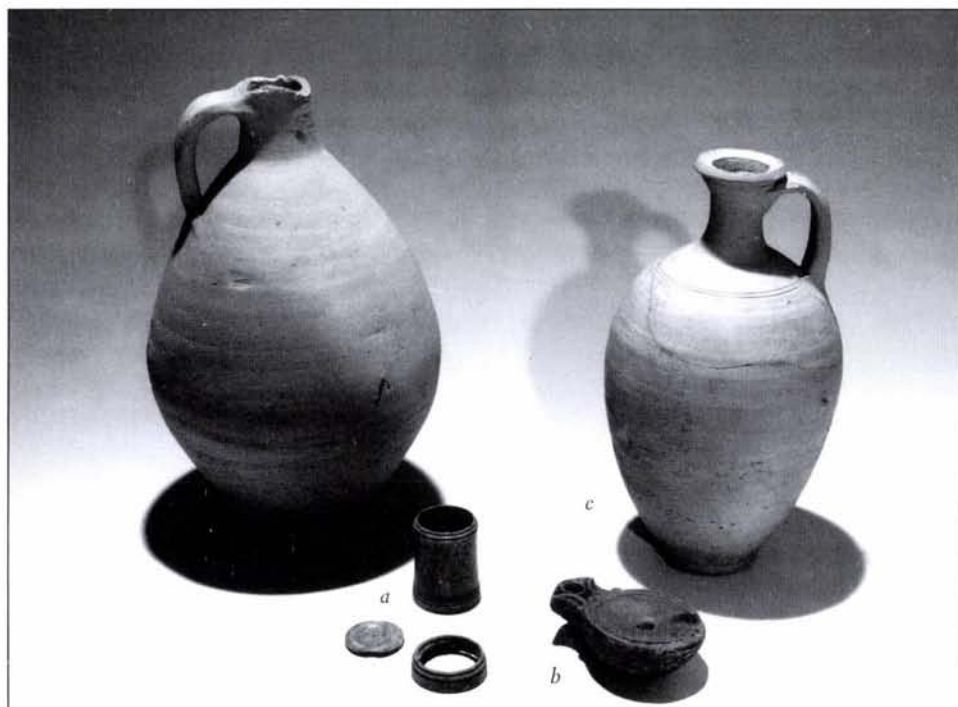
A 2003. április 29. és szeptember 19. között, nagy felületen végzett ásatás zömében a középkorból származó emléket eredményezett. Napvilágra került a Szent István külváros kis részlete és egy török kori temető sírjai. Mivel a Várhegy lábánál található, eredetileg lejtős területet a 18. században lakóházak építése céljára igen

Most of the remains unearthed by the excavations conducted over a large surface between April 28 and September 19, 2003 came from the Middle Ages. A small part of the outskirts of St. Steven and graves from a Turkish period cemetery came to light. As the originally sloping territory at the foot of the Castle Hill was heavily scraped to produce a horizontal surface in the 18th century for the construction of dwellings, a large proportion of earlier archaeological features were destroyed. We found a thick, north–south running medieval wall in lots 26, 28 and 30. This wall probably functioned as a retaining wall based on the analysis of the surface formations. Behind it, medieval refuse layers accumulated in a smaller natural depression which yielded a few finds of religious character (corpus, fragment of a candlestick). These remains can probably be linked with the nearby Augustine church and monastery named after the protomartyr, St Stephen. András Végh unearthed the cemetery of this monastery in 1997 (VÉGH 1998). We documented a medieval cellar, numerous features from the Turkish period and prehistoric and Roman period features at lot number 30. On the side facing Castle Hill, 160 graves from a Turkish period cemetery were uncovered, all dug into the very thick medieval humus layer. (JB)

1. kép: Római kori csontvázak temetkezése
(Budapest, I. ker., Szalag utca 30.)

Fig. 1: Roman inhumation burial (Budapest I, 30
Szalag St.)

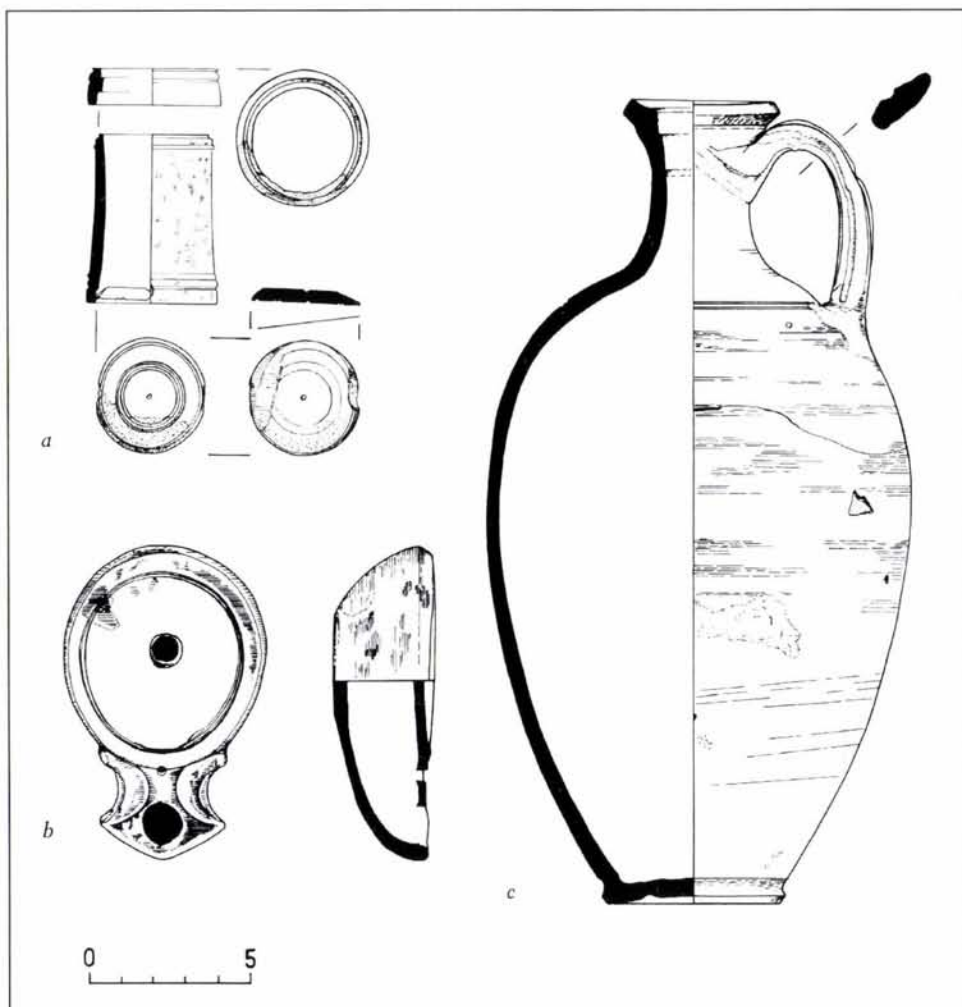

2. kép: Válogatás a római kori sírok leletanyagából
Fig. 2: Selection of burial goods from Roman period graves

erősen megnyesték és vízszintesre alakították, a korábbi régészeti objektumok jelentős része elpusztult. A 26., 28. és 30. telken észak–déli irányú, vastag középkori falat találtunk, ami – a terepjelenségek vizsgálata alapján – feltételezhetően támfalként funkcionált. E mögött, egy kisebb, természetes mélyedésben középkori szemétrétegek halmozódtak fel, melyekből több vallási tárgyú lelet (korpusz, gyertyatartó töredéke) is előkerült. Ezek az emlékek valószínűleg, a közeli Szent István protomártírról elnevezett ágostonos templomhoz és kolostorhoz kapcsolhatók, amelynek temetőjét Végh András tárta fel 1997-ben. (VÉGH 1998) A 30. szám alatt egy középkori pincét és több török kori jelenséget dokumentáltunk, valamint őskori és római kori objektumokat. A te-

The excavations conducted in the neighbouring lots in recent years yielded rich information on the Roman period in this territory. Altogether 144 Roman period inhumation and cremation burials were unearthed along Fő Street (west of the former limes road) in 1997 and in 1998. The majority of the graves found on Corvin Square can be dated from between the end of the AD 1st century and the second half of the AD 2nd century (HABLE 1999). The earliest graves were dug at the time of the establishment of the so-called “Víziváros auxiliary fort” (HABLE 1998). A few metres from the territory discussed here (Budapest I, 19 Szalag Street) the ashes of a young woman were buried with rich grave goods around AD 115 (HABLE–BERTIN 1998). Most of the 12 graves unearthed on

3. kép: Válogatás a római kori sírok leletanyagából
Fig. 3: Selection of the grave goods from Roman graves

rület Várhegy felőli oldalán igen vastag, középkori humuszrétegbe ázott, török kori temető 160 sírját sikerült kibontanunk. (BJ)

A terület római korára vonatkozólag az elmúlt években a környező telkeken végzett feltárások során számos új adatot nyertünk. A Fő utca mentén (az egykori limes-üttől nyugatra), 1997-ben, majd 1998-ban összesen 144 római kori, csont-

the northeastern side of Szalag Street in 2003 were disturbed inhumation burials with a north-south orientation. Two were new-born babies (*neonatus*), two were older children (*infans II*). The grave of a young girl (Fig. 1) yielded light blue, ribbed glass paste beads from beside her right shoulder while a turned bone box lay by her left ankle (2, Fig. 3: a; BÍRÓ 1994). This type of perfume jar (narthe-

vázás és hamvasztásos rítusú temetkezést tartunk fel. A Corvin téri sírok többsége a Kr. u. 1. század vége – 2. század második fele közti időszakra datálható, (HABLE 1999) a legkorábbiak az úgynevezett „vízvárosi ala-tábor” kiépülésével egyidősek. (HABLE 1998) Jelenleg tárgyalt területünkől pár méterre (Budapest, I. ker., Szalag u. 19.) egy fiatal nő hamvait temették el Kr. u. 115 körül, gazdag mellékletekkel. (HABLE–BERTIN 1998) 2003-ban, a Szalag utca északkeleti oldalán feltárt 12 sír többsége bolygatott, észak–déli tájolású, csontvázás temetkezés, kettő csecsemő (*neonatus*) maradványa, kettő nagyobb gyermeké (*infans II*) volt. Egy fiatal lány sírjából (1. kép) világoskék, bordás üvegpaszta gyöngyök kerültek elő a jobb váll mellől, és egy esztergált csont

4. kép: Traianus-kori bronz veret a Szalag utcaiból
Fig. 4: Trajan period bronze coin from Szalag St.

cium) were already commonly placed in the graves of Augusta Treverorum (Trier) in the middle of the AD 1st century (GOETHER 1983). An undecorated, reddish brown voluted lamp of Loeschke's type 1 C lay beside the disarticulated bones of an adult (Fig. 2, Fig. 3: b) while a broken jar lay in the eastern part of another grave (Fig. 2, Fig. 3: c). The latter grave could have been manufactured in the first half of the AD 2nd century based on its amphora-like profiled neck and mouth (TOPÁL 2003). A coin minted during Emperor Trajan's second consulship (AD 98) dated the only cremation burial with scattered ashes found here (SEAR 1970). Although the rest of the features are difficult to evaluate, the small find assemblage clearly indicates that the Roman cemetery may already have extended up to the slopes of the Castle Hill at the beginning of the AD 2nd century. (TH)

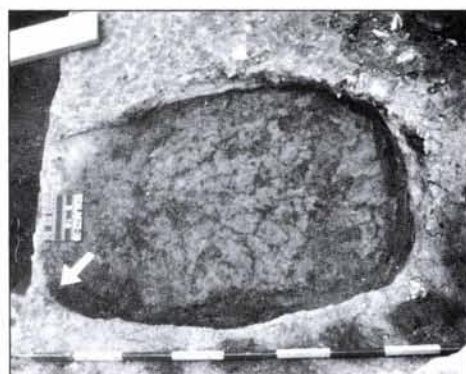
Traces of scattered Late Bronze Age (Umfield culture) and Celtic settlements were also uncovered during these excavations. Judging from the results of the test excavations conducted in 1989, further finds were expected on lots 24, 28 and 30. Most of the finds, however, were not recovered from features as a consequence of repeated landscaping and the devastation of World War II. Landscaping was already carried out in the territory before the establishment of the Roman cemetery at the end of the AD 1st century. Natural erosion and the foundation walls of medieval and modern constructions further caused the condition of the remains of earlier periods to deteriorate. Contrary to our expectations, we could not find the rest of the semi-subterranean house observed in the section-wall of the cutting, which had stood open in lot no. 24 since 1989.

dobozka feküdt a bal boka mellett. (2., 3. kép: a; BÍRÓ 1994, 189, Pl. LI. 446.) Ilyen illatszerezes tégely (*narthecium*) gyakori már az 1. század közepén is Augusta Treverorum (Trier) sírjaiban. (GOETHER 1983, 272, 234 b) Egy felnőtt szétdőlt csontjai mellett díszítetlen, vörösesbarna, Loeschcke 1 C típusú, volutás méceses (2., 3. kép: b), egy másik sír keleti oldalán törött korsó hevert. (2., 3. kép: c) Utóbbi, amfora-szerűen profilált nyaka és szája alapján, a 2. század első felében készülhetett. (TOPÁL 2003) Traianus császár második konzulása idején (Kr. u. 98) vert érme datálja az egyetlen szórthamvas temetkezést. (4. kép; SEAR 1970, 130, 922) Bár a többi objektum alig értékelhető, e szűk leletgyűjtés is világosan jelzi, hogy a római temető a 2. század elején már a Várhegy lejtőjén is terjeszkedett. (HT)

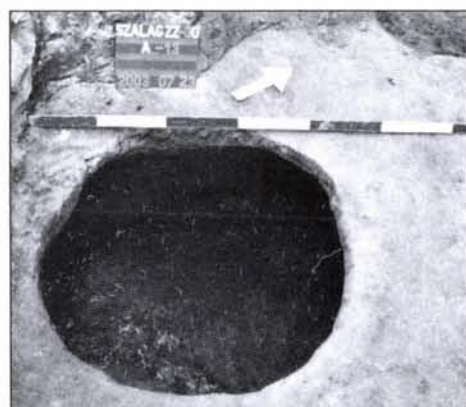
A feltárás során szórványosan későbronzkori (urnamezős kultúra) és kelta településnyomok is kerültek elő. Az 1989-ben elvégzett próbafeltárás eredményei alapján a 24., 28. és 30-as számú telkeken számítottunk további leletek előkerülésére. A leletek többsége azonban a területen végrehajtott többszörös tereprendezés és a II. világháborús pusztítások miatt sajnálatos módon, nem objektumból került elő. A Kr. u. 1. század végén megjelenő római temető létesítése előtt, már végeztek tereprendezést, és a természetes erózió, valamint a középkor- és újkori építkezések alapfalai tovább rontották a korábbi korok emlékeinek állapotát. Számításainkkal ellentétben, a 24. számú telken az 1989-óta nyitva álló szelvényben nem sikerült megfognunk a metszetfalban regisztrált félig földbe mélyített ház további maradványait. A 30-as számú telken két középkori falcsont közé szorítva, egy kelta objektum (valószínűleg ház) marad-

5. kép: Kelta őrlőkö
Fig 5: Celtic mortar

6. kép: Kemetence
Fig 6: Oven

7. kép: Tárológödör
Fig 7: Storage pit

ványai kerültek elő, egy őrlőkő (5. kép) és kevés kerámiatöredék kíséretében. Alaprajzát és tényleges rendeltetését azonban a többszörös bolygatás miatt nem lehetett pontosan meghatározni. Az őrlőkő és a szomszédos szelvényekben előkerült objektumok (kemence és hulladékgyűjtők) (6-7. kép) utalnak az eredeti funkcióra. (HMA)

*Benda Judit – Hable Tibor
– Horváth M. Attila*

The remains of a Celtic feature (probably a house) were uncovered jammed between the ruins of two medieval walls in lot no. 30. It contained a quern (Fig. 5) and a few sherds. The repeated disturbances hindered the exact identification of its ground plan and function. The quern and the features found in the neighbouring cuttings (an oven and refuse pits) (Figs. 6-7) imply its original function. (AHM)

*Judit Benda – Tibor Hable
– Attila M. Horváth*

Irodalom/References:

- BÍRÓ 1994 – Bíró M. T.: The Bone Objects of the Roman Collection, (1994)
GOETHER 1983 – Goether P. K., Beimbüschchen. In Römer an Mosel und Saar. Ausstellungskat. Red.: H. Cüppers, G. Collet, A. Kolling, G. Thill. (1983)
HABLE 1999 – Hable T.: A Corvin téri ásatás legújabb eredményei – 1998 (Recent results of the Corvin Square excavations – 1998), *Aqfűz* 5 (1999) 109–120.
HABLE–BERTIN 1998 – Hable T. – P. Bertin: Gazdag római nő sírja a Szalag utcában (The grave of a wealthy Roman woman on Szalag Street), *Aqfűz* 4 (1998) 19–24.
SEAR 1970 – R. Sear, D.: Roman Coins and their values (1970)
TOPÁL 2003 – Topál, J.: Roman Cemeteries of Aquincum, Pannonia. The Western Cemetery, Bécsi Road II. Budapest (2003), 305, Pl. 179: 3/5 és 310, Pl. 184: 17/1.
VÉGH 1998 – Végh A.: A középkori ágostonos kolostor felfedezése a Vízivárosban [Discovery of a Medieval Agoston monastery in the Víziváros section of Budapest], *Magyar Múzeumok* 4/3 (1998) 15–17.

Feltárások és leletmentések az auxiliaris castellum vicusában Albertfalván

(Budapest, XI. ker., Hunyadi János út,
Hrsz.: 43572)

Excavations and rescue work in the vicus of the auxiliary castellum at Albertfalva

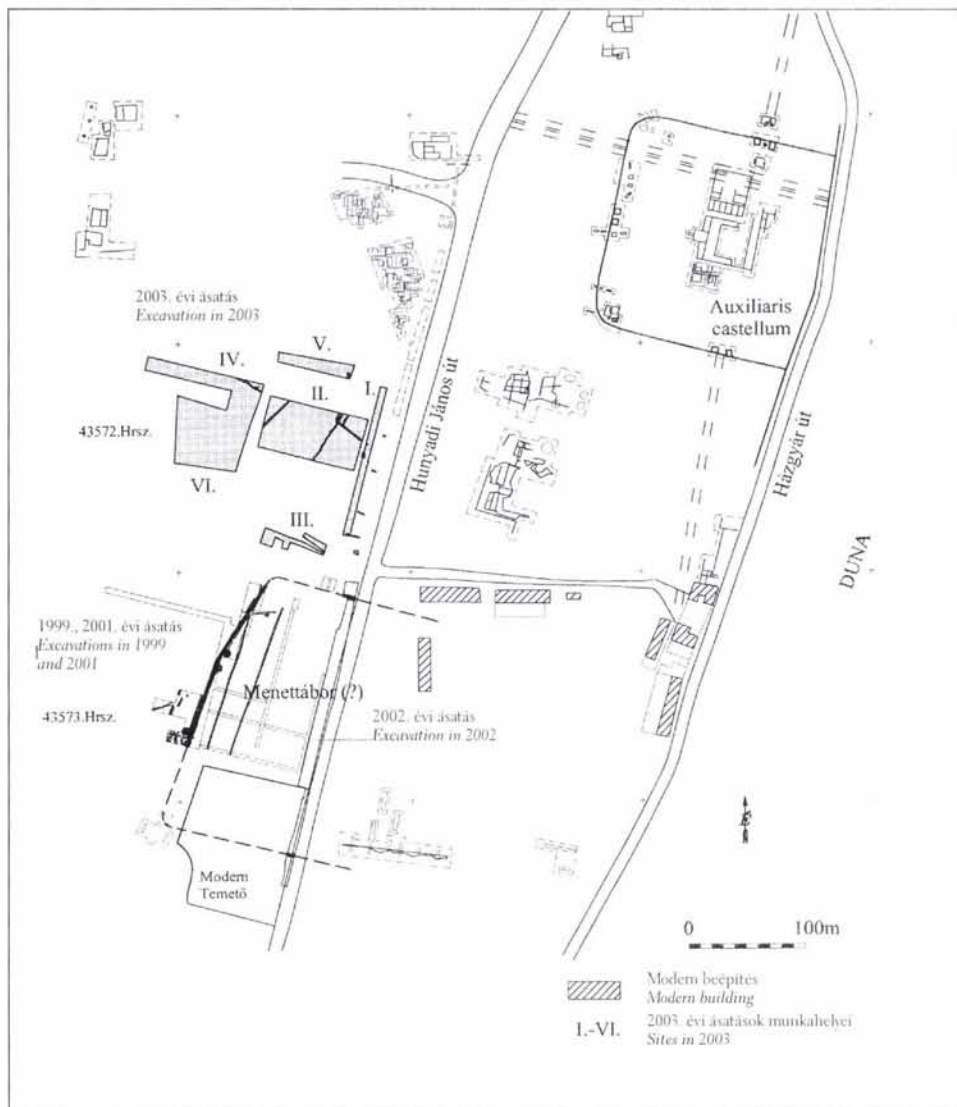
(Budapest XI, Hunyadi János Road,
Ln: 43572)

A Budapesti Történeti Múzeum két szakaszban végezte el a régészeti feladatokat Albertfalván, a GRC-Hungária Kft. építési területén. (1. kép)

I. szakasz: 2003. augusztus 11. és szeptember 2. között, a XI. ker., Hunyadi János út vonalában, az úgynevezett 6-os út tervezett szélesítésének újabb szakaszán szondázó feltárást végeztük körülbelül 600 négyzetméter felületen (= I. munkahely). Ezen a területen vártuk a korabronz kori telep északi részét és az albertfalvi auxiliaris castellum vicusának maradványait. (ENDRŐDI 2002, 81–91; ENDRŐDI–REMÉNYI 2003, 146–150; SZIRMAI 1994, 27–51) A szóban forgó felületen a 2001-ben, és a 2002-ben feltárt dombszerű kiemelkedés északi lejtőjét dokumentáltuk. (1, 2, 3. szonda) Az északi lejtő után egyenes vonalú az eredeti szint (4., 5., 6., 7., 8. jelű szonda), majd az ismét észak felé emelkedik (9., 10., 11., 12., 13. szonda). Tehát az eredeti talajszint teknőalakot mutat. A geológiai jelenségeket az ELTE geológusai, Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán vizsgálták, értékelték, dokumentálták. A régészeti munkák során két római kori objektumot figyeltünk meg: két kelet–nyugati irányú vizesárok szakaszt. A jelenségek kibontása után kiderült, hogy ezek víznyelő árokrendszerhez tartoztak.

The Budapest Historical Museum carried out archaeological work at the construction site of the GRC-Hungária Kft. at Albertfalva in two phases (Fig. 1).

Phase I: A test excavation was conducted in the new widened stretch of so-called Route 6 running along the line of Hunyadi János Road in Budapest, District XI between August 11 and September 2, 2003 over a surface of about 600 square meters (= site I). It was expected that the northern part of an Early Bronze Age settlement and the remains of the vicus of the auxiliary castellum of Albertfalva would be encountered in this area. (ENDRŐDI 2002, 81–91; ENDRŐDI–REMÉNYI 2003, 146–150; SZIRMAI 1994, 27–51) In 2001 and 2002, we documented the northern slope of a knoll-like elevation in this area (test trenches 1, 2 and 3). Beyond this northern slope, the original surface was flat (test trenches 4, 5, 6, 7 and 8) and then rose again northwards (test trenches 9, 10, 11, 12 and 13). This means that the original surface was trough-shaped. Andrea Mindszenty and Zoltán Horváth, geologists from ELTE University, examined, evaluated and documented the geological phenomena. We observed two features, two stretches of east–west oriented Roman period water channels during the archaeological excavations. After clearing,

1. kép: Helyszínrajz a 2003. évi régészeti munkákról Albertfalván
Fig. 1: Ground plan of the 2003 excavations at Albertfalva

A fenti eredmények alapján megállapítottuk, hogy az előző években feltárt korabronz kori telep további, északi objektumai itt már nem jelentkeztek. A 2. századi római kori jelenlétet a vicushoz tartozó víznyelő árokrendszer feltárt szakasza igazolja.

we found that they were part of a formal drainage system.

We could determine from the above results that no more features from the Early Bronze Age settlement unearthed in the previous years appeared in this more northerly territory. The unearthed frag-

2. kép: Lócsontváz
maradványa az egyik kútból
(II. munkahely, 27. obj.)
Fig. 2: Remains of a horse
skeleton in one of the wells
(site II, feat. 27)

Itt jegyezzük még meg, hogy a 6-os út (XI. ker., Hunyadi János út) keleti szélesítésének földmunkáit is figyelemmel kísértük a XI. ker., Panel utca – XXII. ker., Duna utca közti szakaszon. Itt a metszetekben, a kiásott mélységben újkori feltöltés jelentkezett. Régészeti objektum, lelet nem mutatkozott.

II. szakasz: 2003. szeptember 1-től 2003. december 19-ig folytattuk a munkákat a régészetileg védett területen, a GRC-Hungária Kft. építési területén (Budapest, XI. ker., Albertfalva, Hunyadi János út), az 1994. évi feltárásoktól délkeletre. (SZIRMAI 1999, 155–195)

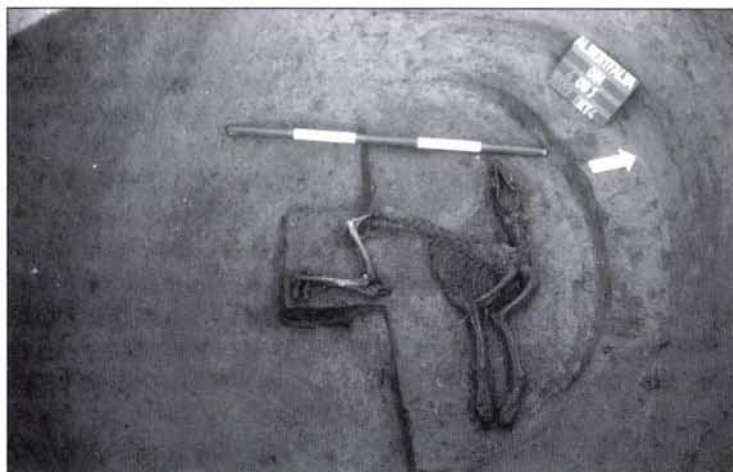
A földmunkák során a tervezett OBI épületének területén (II. munkahely) 70 régészeti objektumot tártunk fel. Ezek között vízvezető árkok, kutak, nagyobb kör alakú tárolók, vermek, kisebb méretű kör alakú kemencék, stb. voltak felismerhetők. Itt egy ló (2. kép) és egy teljes kutyacsontváz (3. kép) is kibontottunk. Az épülő Auchantól északra tervezett kelet–nyugati irányú út keleti szakasza alatt (III. munkahely) is vártuk a 2001-ben és a 2002-ben feltárt korabronz kori telep északi részét. (ENDRÓDI 2002, 81–91, ENDRÓDI-REMÉNYI 2003, 146–150)

ments of the drainage system evidence the AD 2nd century occupation of the territory during the Roman period.

We also checked the earth moving work carried out at point where Route 6 was to be widened in the east (Budapest XI, Hunyadi János Road) in the stretch from Budapest XI, Panel Street to Budapest XXII, Duna Street. The cross-sections reveal a modern fill down to the bottom of the excavated trench. Neither archaeological features nor finds came to light.

Phase II: Investigations were carried out in the archaeologically protected territory, the construction site of the GRC-Hungária Kft (Budapest XI, Albertfalva, Hunyadi János Road), southeast of the 1994 excavations, from September 1 to December 19, 2003. (SZIRMAI 1999, 155–195)

We unearthed 70 archaeological features during the excavations in the area of the future OBI building (site II). Water channels, wells, large round storage pits, pits, small round ovens etc could be identified. A horse skeleton (Fig. 2) and the entire skeleton of a dog (Fig. 3) were also recovered. We also expected to encounter the northern part of the Early Bronze Age

3. kép: Kutya csontváz
maradványa (II.
munkahely 4. obj.)
Fig. 3: Remains of a dog
skeleton (site II, feat. 4)

4. kép: Kenyérsütő(?)
kemence maradványa
(VI. munkahely 12. obj.)
Fig. 4: Remains of a
bread oven(?) (site VI,
feat. 12)

Megállapítottuk, hogy itt már a korabronz kori telepnyomok nem jelentkeztek a geológiai változások miatt. Ezen a munkahelyen viszont egy kisebb kör alakú kemencét és egy melléklet nélküli lócsontvázat, valamint egy emberi csontvázat dokumentáltunk, melynek koponyájába vas tárgy fúródott. E földsírban jellegzetes korhatározó lelet nem került elő. Az épülő, úgynevezett FORUM épület helyén (IV. munkahely) 13 régészeti objektumot tártunk fel: vízelvezető árkot, kutakat, tárolókat, vermeket.

settlement unearthed in 2001 and 2002 under the eastern stretch of the east–west running road planned north of the Auchan supermarket, which was being constructed at that time (site III). (ENDRŐDI 2002, 81–91, ENDRŐDI–REMÉNYI 2003, 146–150) We could observe that the Early Bronze Age features did not appear here because of geological disturbances. At the same time, we documented a small, round oven and a horse skeleton without any accompanying grave-goods as well as a human skeleton with an object found

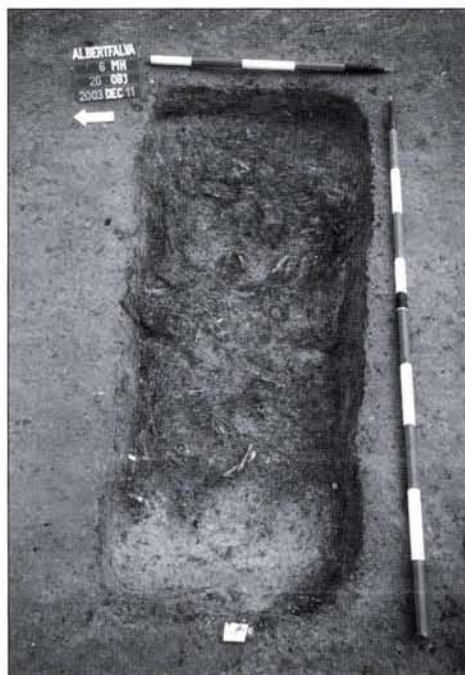
A régészeti munkák szomszédságában, az OBI-tól északra, az úgynevezett be-
kötő udvar északi részén (V. munkahely)
és a tervezett OBI parkolójának keleti
részén (VI. munkahely) az építés során a
beruházók a megengedettnél mélyebben
szedették ki a földet – gépi erővel – a
talajcseréhez. A gépi munkák leállításá
után a leletek védelme érdekében továb-
bi feltárást végeztünk, melynek során 25
objektum került elő: kenyérsütő kemence,
(4. kép) félig földbemélyített házak, na-
gyobb kör alakú tárolók, kutak, vermek,
sőt köztük egy hamvasztásos sír alját is
kibontottuk – leletek nélkül. (5. kép)

A leletanyagból a római kori házike-
rámia jellegzetes töredékei mellett kell
megemlítenünk a vas, ólom, és bronzból
készült tárgyakat, többek között trombi-
ta és az egygombos fibulákat, nyílhegyet,

piercing the skull. No characteristic finds
of dating value were found in the earth
of the burial. Thirteen archaeological
features were unearthed in the place of
the so-called FORUM building (site V)
including a water channel, wells, storage
pits and pits.

The investors dug deeper with a ma-
chine, agreeing to change the soil next to
the site of the archaeological work, north
of the OBI, in the eastern part of the
parking lot of the OBI (site VI) and in the
northern part of the so-called approach
yard (site V). After the mechanical work
ended, we conducted an excavation to pre-
serve the archaeological finds. This work
resulted in the recovery of 25 features: a
baking oven (Fig. 4), semi-subterranean
houses, large round storage pits, wells, pits
and we could unearth the bottom of a
cremation burial without associated finds
(Fig. 5).

Besides characteristic shards of Roman
household pottery the excavations revealed
iron, lead and bronze objects including
trumpet and single-knobbed brooches,
fittings (Fig. 6), arrowheads, various iron

5. kép: Hamvasztásos sír Albertfalváról
Fig. 5: Inhumation grave in Albertfalva

6. kép: Lószerszám dísz (phalera)
Fig. 6: Horse harness ornament (phalera)

7. kép: Vesszőfonatú kosár
maradványa az egyik
kútból vagy tárolóból (II.
munkahely 42. obj.)

Fig. 7: Remains of wicker
basket from one of the
wells/storage pits (site II,
feat. 42)

vereteket, (6. kép) különböző vastárgyakat. Több ízben üvegpalackok aljtöredékei is napvilágra kerültek. Néhány érem, rheinzaberni és galliai műhelyekhez köthető sigillatátöredékek, valamint ősz és római, de középkori, török kori újkori kerámiatöredékeket is összegyűjtöttünk. Az állatsont leletek is jelentős mennyiségben fordultak elő. Anyagvizsgálatokra földmintákat, karókat, kosarakhoz tartozó vesszőfonatokat, stb. is ellettünk. (7. kép)

Az előkerült 111 régészeti objektum csaknem teljes egészében az albertfalvi 1.-3. századi *auxiliaris castellum* vicusának délnyugati részéhez tartozott. A 2003. évi feltárt emlékek a vicus két periódusához tartoztak a 2. században. A vicus 2003-ban feltárt telepjelenségei között előkerült szórvány sír hamvasztására is valószínűleg valamikor a 2. században kerülhetett sor (VI. munkahely 20. objektum). A legkésőbbi emlékre – a relatív kronológia alapján – a vas tárggyal megsebzett emberi csontváz utal (III. munkahely 1. objektum).

Információink szerint a GRC-Hungária Kft. a közeljövőben tervezett beruházásai

objects. We found a few base fragments from glass flasks. A few coins, Samian ware fragments from Rheinzabern and Gaulish workshops and prehistoric, Roman, medieval, Turkish period and modern shards were also collected. The number of animal bones was also significant. Soil samples, stakes, wickerwork from baskets were all collected for analyses requiring laboratory instruments (Fig. 7).

Nearly all the 111 archaeological features belonged to the southwest part of the Albertfalva vicus of the auxiliary castellum from the AD 1st–3rd centuries. The remains uncovered in 2003 represent the two periods of the vicus (end of the AD 1st century in the 2nd century). The stray grave found among the settlement features of the vicus unearthed in 2003 can be dated from sometime in the AD 2nd century (feature 20 from site VI). The latest find was, based on relative chronology, the human skeleton injured by an iron object (feature 1 in site III).

As far as we know, the investment plans of the the GRC-Hungária Kft. in the near future will involve more earth moving

földmunkákkal járnak, melyek további régészeti kutatásokat igényelnek az albertfalvi vicus területén.

which will necessitate further archaeological investigations in the area of the Albertfalva vicus.

Szirmai Krisztina – Beszédes József

Krisztina Szirmai – József Beszédes

Irodalom/References:

ENDRŐDI 2002 – Endrődi A.: Korabronz-kori telepfeltárás Budapest-Albertfalván (The excavation of at Early Bronze Age settlement at Budapest/Albertfalva) *Aqfűz* 8 (2002) 81–91.

ENDRŐDI-REMÉNYI 2003 – Endrődi A. – Reményi L.: Az Albertfalva, 6-os számú főút bővítését megelőző régészeti feltárások eredményei (The results of the excavations preceding the enlargement of route 6 by Albertfalva) *Aqfűz* 9 (2003) 146–150.

SZIRMAI 1994 – Szirmai K.: Új régészeti adatok az albertfalvi vicushoz. 1990-1991 [New archaeological Data to the Research of the Albertfalva vicus. 1990-1991] *CommArchHung* (1994-1995) 27–51.

SZIRMAI 1999 – Szirmai K.: Az albertfalvai vicus, 1994 (Das vicus von Albertfalva, 1994) *BudRég* 33 (1999) 155–195.

Másodlagosan felhasznált római kori sírkő a Herman Ottó utcából

(Budapest, II. ker., Herman Ottó utca 20.,
Hrsz.: 12027/1)

Secondary use of a Roman period tombstone from Herman Ottó Street

(Budapest II, 20 Herman Ottó Street,
Ln: 12027/1)

Az Aquincumi Múzeumba telefonos bejelentés érkezett 2003. február 4-én, hogy a fenti cím alatt, egy társasház építkezési munkálatai közben latin betűs feliratos követ találtak.

Még aznap helyszíni szemlét tettem, melynek során beigazolódott, hogy a dolgozók egy római kori sírkövet találtak, amely a képmező koszorúábrázolása és a *dis manibus* dedikáció alapján a 2. század első felére keltezhető.

A munkások elmondása szerint a kőemléket az építési törmelékben fedezték fel, ahová vagy az új épület alapozási munkálatai, vagy az attól nyugatra húzott 40 centiméter széles 3,5 méter mély kábelkutató árok gépi kiásása során kerülhetett.

A terület tulajdonosa, Denni Matos Gamboa február 19-én adta át az Aquincumi Múzeumnak a sírkövet, amely még aznap épségben bekerült a múzeum gyűjteményébe. A homokkőből készült sírkő 86 centiméter magas, 64 centiméter széles és 20 centiméter vastag. (1. kép) Felül vízszintesen záródik, képmezőjében koszorút faragtak ki, melynek alján szalagdísz, felső részén *clipeus* látható. A koszorúban faragták ki a *dis manibus* bevezető formula első két betűjét. A képmező két felső sarkában egy-egy koncentrikus kört képeztek ki. A hevenyészetten kifaragott,

The Aquincum Museum received a report by telephone on February 4, 2003 that a stone with an inscription in Latin letters had been found at the above address during construction of a block of freehold flats.

The same day, I surveyed the site and found that the workers had brought to light a tombstone from the Roman period, dated to the first half of the AD 2nd century based on the wreath in the picture field and the *dis manibus* dedication.

The workers told me that they had discovered the stone monument in the construction debris. It may have been brought there during the digging of the foundation for the new building or the mechanical digging of the 40 cm wide and 3.5 m deep trench for finding cables running west of it.

Denni Matos Gamboa, the owner of the territory, handed the tombstone over to the Aquincum Museum on February 19. It was placed in the collection of the museum that very day. The sandstone tombstone is 86 cm high, 64 cm wide and 20 cm thick (Fig. 1). At the top it is horizontally closed. A wreath was carved in the picture field. At the bottom of this wreath can be seen a ribbon ornament while a *clipeus* may be seen at the top. The two first letters of the introductory formula *dis manibus* were carved inside the wreath.

kissé kurzív jellegű betűkből álló feliratot az alábbiakban közlöm (Németh Margit segítségét ezúton is megköszönöm):

*D(is) M(anibus) / Statia · lib/erta · Ingen/ui
· an(n)orum / XXXV*

Fordítása:

A halotti istenségeknek (dedikálva). Statia Ingenuus felszabadított rabszolganője élt 35 évet

A NKÖM által anyagilag támogatott leletmentésre február 24. és február 28. között került sor, tisztázandó a sírkő lelőköörülményeit. A telek déli sarkában egy csupán 15 négyzetméter felületű kutatóárkot tudtunk kimérni, az erősen bolygatott területen ugyanis itt volt lehetőség viszonylag intakt felületek átvizsgálására. (2. kép)

A feltárás 5 napja alatt egyetlen római-kori, vagy egyéb történeti korszakból származó lelet sem került elő. Csupán néhány 19.-20. századi kerámiatöredéket és üveget találtunk. Nem észleltünk továbbá semmi olyan foltot, talajelszíneződést, ami régészeti objektumhoz lenne köthető.

A felület egyetlen említésre érdemes újkori jelensége egy 40 centiméter mélyen előkerült, nagyjából északnyugat–délkeleti irányú, körülbelül 60 centiméter széles köves sáv volt, amely valószínűleg a telken korábban álló, lebontott épület kertjéhez tartozott támfal, esetleg valamilyen más kerti építmény részeként. Ezt a mészkövekből és palás-jellegű laposabb kövekből összehordott egy-két sorból álló köves sávot a 2003. év legelején ásott kábelkutató árokkal részben elbontották. Valószínűleg ekkor kerülhetett elő a római-kori sírkő is, ami ebbe az újkori kövezésbe lehetett

One concentric circle each was drawn in both upper corners of the picture field. The roughly carved inscription with letters in a semi-cursive style runs as follows (I am grateful to Margit Németh for her help in reading the inscription):

*D(is) M(anibus) / Statia · lib/erta · Ingen/ui
· an(n)orum / XXXV*

Its translation:

(Dedicated) to the death deities. Statia Ingenuus' liberated woman slave lived 35 years

The rescue excavations, financed by NKÖM, were conducted between 24 and 28 February to clarify the find circumstances of the tombstone. We were able to open a research trench over no more than 15 square metres since this was the only

1. kép: Felírtos római kori sírkő
Fig. 1: The Roman period inscribed gravestone

2. kép: A kutatóárok nyugat felől
Fig. 2: The trench from the West

beépítve. A római sírkő laposabb formája és mérete révén jól beilleszthető ezen „falazat” kövei közé.

Mindez azt jelenti, hogy a feliratos római kori sírkő egy utólagos (19.-20. századi) felhasználás révén, került a szóban forgó telekre, egy ma már meghatározhatatlan lelőhelyről. A köemlék előkerülési helye így nem bizonyult régészeti lelőhelynek.

Beszédes József

Irodalom/References:

BURGER 1959 – Sz. Burger A.: Collegi-
umi kőfaragóműhelyek Aquincumban
(Marbreries collégiales a Aquincum),
BudRég 19 (1959) 9–26.

place where relatively intact surfaces could be investigated in the greatly disturbed territory (Fig. 2).

Not a single find was uncovered from the Roman period or any other historical period during the 5 days of the excavation. Only a few sherds and glass fragments from the 19th and 20th centuries came to light. We could not observe any discolouration that might have indicated an archaeological feature.

The only feature from the Modern period that is worth mentioning is an approximately 60 cm wide stony strip found at a depth of 40 cm running in a, more-or-less, northwest–southeast direction. It may perhaps come from the retaining wall of the garden of a building which had been demolished earlier or come from another garden construction. This stone strip, constructed from one or two rows of limestone and schist-like flat rocks, was partly destroyed by the trench for finding cables dug at the very beginning of 2003. The Roman tombstone was probably also brought to light at that time which suggest that it must have been built into this Modern period rock construction. The Roman tombstone with its flat shape and measurements could easily have fit among the stones of the “wall”.

For all these reasons it was determined that the inscribed tombstone from the Roman period came to this lot from an unknown provenance as a consequence of having been used secondarily (19th-20th centuries). Thus, the site where the stone monument was recovered did not prove to be an archaeological site.

József Beszédes

Nagytétény-CAMPONA 2003

(Budapest, XXII. ker., Úttörők útja 13/a,
Hrsz.: 232504)

2003 július 14-ét követően tovább folytatódott Budapest XXII. kerületében, Nagytétényben a Campona erőd kilencedik évadba lépő ásátása és megelőző feltárása. Az idei kutatásokkal egyrészt, hasonlóképpen az elmúlt időszak feltárásaihoz, a régi ásátási eredmények és azok pontos helyszíneinek azonosítása mellett a közeljövőben kialakítandó Campona-Régészeti Park tervezéséhez szükséges adatokat kívántuk tovább bővíteni, másrészt a helyszínre látogató 19. Nemzetközi Limes-kongresszus résztvevőinek ismét feltártuk és láthatóvá tettük a korábbi évek hitelesítő ásatainak a föld alatt jól megőrződött eredményeit.

Az idén tovább folytattuk az erőd keleti főkapuja, a *porta principalis sinistra* körzetében az előző években megkezdett kutatásokat. Újabb adatokat nyertünk a *via principalis* és az erődfalat belülről követő út, a *via sagularis* kereszteződésében levő észak–déli csatornáról, a csatorna alatti I. útrétegről, valamint az út alatti palánk periódusról.

A *via praetoria*, a *principia* déli oldalához csatlakozó részén, a korábbi ásátások téliésítésének eltávolítása során újabb adatokat nyertünk a Dunához vezető út későrómai hasznosításához.

Az Úttörők útján, csatorna építést megelőző feltárás során az erőd nyugati

Nagytétény-CAMPONA 2003

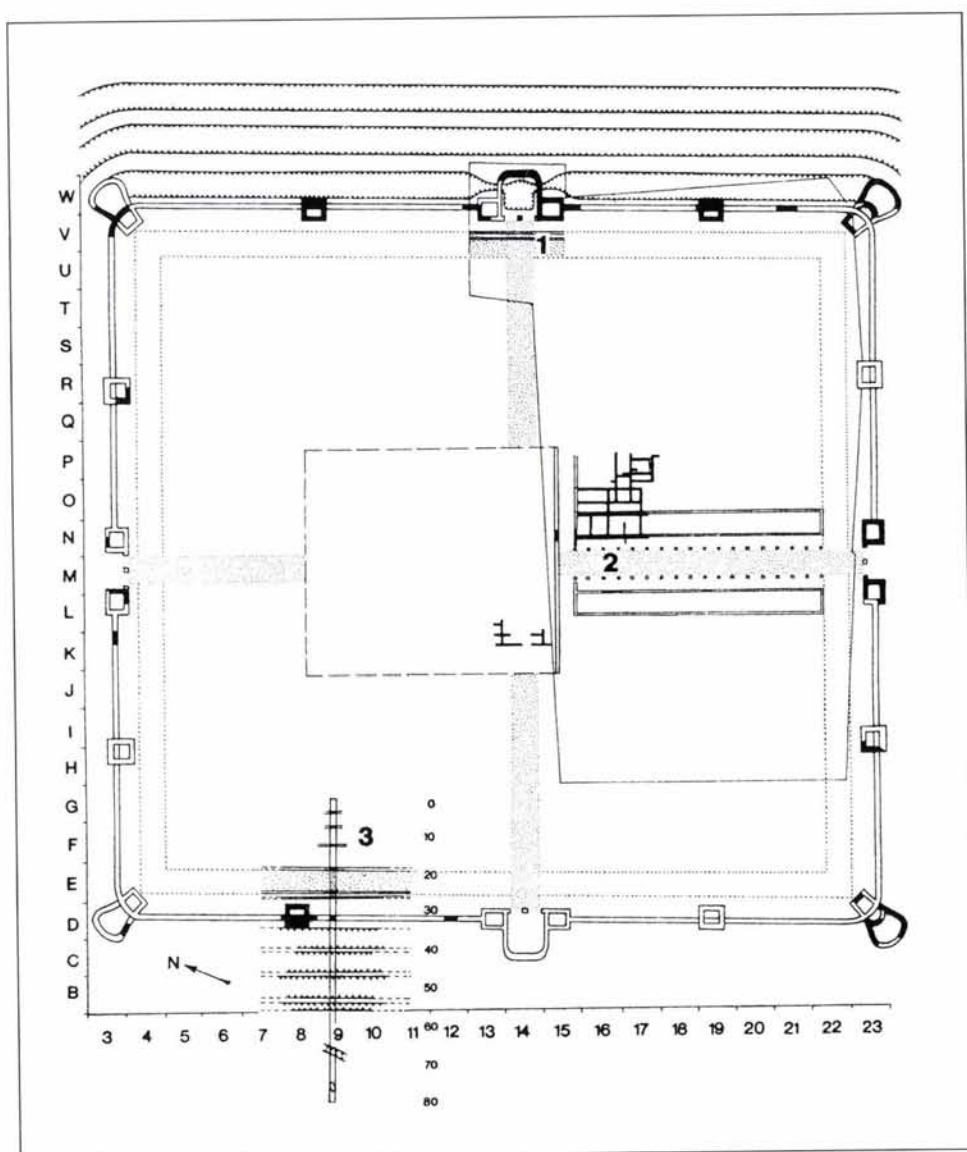
(Budapest XXII, Úttörök Street 13/a, Ln:
232504)

The ninth season of excavations at the Campona fort got underway at Budapest XXII, Nagytétény on July 14, 2003. The investigations concentrated this year, just as in previous years, on authentication of old excavation results and pinpointing exact find locations, and on obtaining more data for the Campona – Archaeological Park planned for the near future. At the same time, we again uncovered the remains uncovered during the authenticating excavations of previous years, excellently preserved under the earth, in order to show them to the participants in the 19th International Limes Congress, who visited the site.

We carried on investigations started the last year in the region of the *porta principalis sinistra*, the eastern main gate of the fort. We obtained new data on the north–south oriented channel at the intersection of the *via principalis* and the *via sagularis*, which ran along the interior side of the fort wall. We also learned more about road layer I lying beneath the channel and the timber period lying under the road.

New data emerged after the protecting winter covering had been removed on the Late Roman utilisation of the road leading to the Danube on the *via praetoria* where it met the southern side of the *principia*.

1. kép: Az erőd alaprajza a munkahelyekkel
 Fig. 1: The ground plan of the fort with the excavation sites

oldaláról és védműveiről, valamint az itt azonosított temetőről kaptunk pontos információkat. S végül, a Duna rendkívül alacsony vízállása lehetővé tette azt, hogy az erőd előterében levő partot, egészen a modern mederkotrás pereméig, híd nyomait keresve megvizsgáljuk.

Az ideai kutatások az 1996-ban létrehozott, a pontos tájékozódást elősegítendő blokkrendszerünk szerint: az 1. helyszín: az V-13-14-15-ös, a 2. helyszín: az M-N-16-os, valamint a 3., a megelőző feltárás helyszíne az A-B-C-D-E-F-9-es blokkok szelvényeibe eső 80 méter hosszú kutatóárrok. (1. kép)

Az 1. helyszínen az 1997 év munkálatait követve (KOCSIS 1998, 84–88; KOCSIS 1999, 124–130; KOCSIS 2000, 93–114; KOCSIS 2001, 105–114; KOCSIS 2002, 105–113) a 2002. év kihagyásával tovább folytattuk a feltárást a V-13 blokk III-IV., a V-14. blokk III. és IV., valamint a V-15-blokk I-II. szelvényeiben a keleti kapu tornyaihoz kapcsolódó területen.

Az elmúlt évek során végzett kutatással kimutathatóvá vált, hogy a *porta principalis sinistra*, kétszartú kapuátjáróval épült meg. (KOCSIS 1998, 84) Azonban a kapu 1970-es évek elején „romkonzervált”, a felszínre felhozott, kibetonozott alaprajza nem felelt meg a hitelesítő ásatások eredményeinek. Mivel a kapu északi tornyának a középpillér azonosításában az 1828-ban ide épített pince munkálatai során elbontott déli oldala már nem játszhatott szerepet, (KOCSIS 1998, 84) a még megmaradt déli torony északi oldalfalán levő boltív indító falpillérek maradtak az egyedüli maradványai a két tornyot összekötő, feltételezett kapuháznak. A déli torony hátsó frontján, az északnyugati sarkon levő boltívat indító falpillér, valamint a kapuházra utaló közép-falpillér hitelesítésére ástott

Precise information was obtained about the western side of the fort on Úttörők Road, including its defence works and the cemetery found here during excavation preceding the construction of a channel. Finally, the extremely low water level of the Danube allowed us to investigate the bank in front of the fort up to the edge of the modern dredged basin. Our purpose in looking here was to locate a bridge-head.

The following sites were investigated this year based on the grid system set up in 1996 to help in orientation: site 1 in blocks V-13-14-15, site 2 in block M-N-16 and site 3 from the excavation preceding construction work was an 80 m long trench in blocks A-B-C-D-E-F-9 (Fig. 1).

At site 1 we conducted excavations in 1997 (KOCSIS 1998, 84–88; KOCSIS 1999, 124–130; KOCSIS 2000, 93–114; KOCSIS 2001, 105–113; KOCSIS 2002, 105–113) but did not excavate here in 2002. This year we conducted excavations in trenches III-IV in block V-13, trenches III and IV in block V-14 and in trenches I-II in block V-15 in the territory next to the towers of the eastern gate.

The investigations of previous years demonstrated that the *porta principalis sinistra* was constructed with a double gate passage (KOCSIS 1998, 84). We brought to light the ground plan of the gate, which had been conserved as a ruin by being cast in concrete at the beginning of the 1970's. However, its form did not match the results of the authenticating excavations. As the southern side of the northern tower of the gate, which had been pulled down at the time of the construction of a cellar in 1828, could not have any role in the identification of the central pillar of the tower (KOCSIS 1998,

2. kép: A déli torony
északi falának
alapozása északról
Fig. 2: The base of the
northern wall of the
southern tower from
the north

szonda a kapu kereszt irányú tengelyében azonban nem a várt eredménnyel zárult. (2. kép)

Az északnyugati és a közép-falpillér is teljes mértékben rekonstrukció, amit feltehetőleg 1936-ban a Paulovics féle ásatás lezárásakor vagy a 1970-es években a készítették a MNM Adattárában fennmaradt VÁTI (Várostervezési Intézet) tervek alapján. A toronyfal alapozása a felső, nagyméretű kvádorsor alatt nagyon rossz megtartású habarcsba, majd alul sárba rakott, amorf kövekből áll. A hátsó fronton levő északnyugati puha mészkőből faragott, kis méretű kváderkövekből összerakott falpillér tetejét újkori téglákkal zárták le, mintegy jelezve, hogy addig „eredeti” a római fal. Azonban a szonda feltárása során kiderült, hogy a kváderkövek nincsenek bekötve az omlékony toronyfalba sem, valamint, hogy a kváderkövek alatt földi és újkori üveg és kerámia anyagot találtunk. Ugyanezt a jelenséget észleltük a közép-falpillér esetében is. Sajnos a korabeli ásatási beszámolók nem tudósítanak bennünket arról, vajon ez a rekonstrukció egy esetleges falkisze-

84), the only remains of the supposed gatehouse that connected the two towers were the wall pillars found with the start of the vaults in the northern wall of the surviving southern tower. Nevertheless, the test trench opened at the cross-axis of the gate by the back front of the southern tower with the purpose of authenticating central wall pillar and the wall pillar in the northwestern corner where the vault started, suggesting the existence of a gatehouse, led to an unexpected result (Fig. 2).

The northwestern and the central wall pillars were pure reconstructions probably carried out at the end of Paulovics's excavation in 1936 or in the 1970's based on the VÁTI (Town Development Institute) designs preserved in the Archives of the MNM. The foundation of the tower under the upper row of large ashlar was built of irregular blocks laid in very poorly preserved mortar, and in mud at the bottom. The northwestern wall pillar at the back front was built of small ashlar carved from soft limestone. It finished at the top by modern bricks, built in to mark the end

désen alapszik-e vagy teljes mértékben hipotetikus. A *porta praetoria* esetében, ahol még nem volt lehetőségünk hitelesítő ásatás végzésére, a mai felszínen kibetonozott kétosztatú, kapuházaz átjárójú kapu alaprajza jelenik meg előttünk, ahol annak a rendje és módja szerint a tornyok oldalán ott vannak a szükséges falpillérek és a középpillérek is. Hogy ez mennyire hipotetikus, ezt ma még helyszíni kutatás nélkül megítélni nem lehet.

A *porta praetoria sinistra* korábbi hitelesítő és a jelenlegi ásatások (KOCSIS 2001, 107) eredményeinek birtokában azonban egy új típusú kapu képe vázolható fel, ahol nincs kapuház. A kapuház általában fél toronyszélességű, fedett vagy pártázattal, a kapuátjáró felett kialakított építmény, amire az őrk felmehettek, és ami a két tornyot összekötötte. A mi esetünkben, ennek az építményrésznek hiányában a befelé nyíló kapuszárnyak csak a tornyok hátsó frontján kialakított, két boltíves átjáróval megépített falazat nyílásait zárhatta le.

Ezt az elgondolást támasztja alá egyrészt a hátsó fronton egyedül fennmaradt, viszonylag jó alapozású középpillér megléte, másrészt a kapuzat kereszt-tengelyéből hiányzó középpillér, és az a tény, hogy a kapu előterét a kapuzat kereszt-tengelyéig beérő híddal takart verem védte. (KOCSIS 2002, 105, 1. kép, 108) Számos jel mutat arra, hogy a Duna vidéki auxiliáris erődök kapuzatainál megfigyelt úgynevezett „patkó alakú” elfalazások egy részénél hasonló megjelenésű kapuház nélküli kapuzattal kell számolnunk. Ez a tény további kérdések megfogalmazásához vezet például a „patkó alakú elfalazás” létrejöttének a kora, a szónak a jogosultsága, stb. E problémakör tárgyalása azonban már túlmutat ennek a beszámolónak a

of the “original” Roman wall. The test trench revealed, however, that the ashlar were not joined to the ruined wall of the tower, and we found plastic foil and modern glass and pottery material beneath the ashlar. We observed the same phenomena by the central wall pillar as well. Regrettably, contemporary excavation reports do not inform us whether this reconstruction was based on traces of a removed wall or whether it was entirely hypothetical. In the case of the *porta praetoria*, where we have not yet had the opportunity to conduct authenticating excavations, the ground plan of a double gate with a gatehouse appears cast in concrete on the modern surface, where the necessary wall pillars and central pillars can be found at the sides of the towers, as one would expect them. It cannot be decided without further investigations to what degree they are hypothetical.

Nevertheless, a picture of a new gate type without a gatehouse can be drawn from the results of the former authenticating and the actual excavations (KOCSIS 2001, 107). The gatehouse was a construction usually built over the passage of the gate. It was half the width of the tower and it was either covered or had a battlement. It connected the two towers and the guards could walk along its length. In our case, due to the absence of this construction unit, the gate wings, which opened inwards, would have closed only the vaulted openings in the wall built at the back front of the towers.

This theory is supported, on the one hand, by the existence of the only central pillar that was preserved in relatively good foundation by the back front and, on the other hand, by the missing central pillar at the cross-axis of the gate and the

keretein, ezért ez más alkalommal kerül majd megfogalmazásra.

A kapuátjáró mögötti terület feltárása során a V-14-III-IV-es szelvényekben az elmúlt években fokozatosan, rétegről-rétegre jutottunk le a *via principalis* és a *via sagularis* csatlakozási pontján a legelső útréteggig. Ez a réteg már az 1999-es ásatás során ismertté vált, amikor a korábbi bolygatások árkait követve és ismét kibontva, az útfelszínt megtaláltuk. (KOCSIS 2000, 96–97., 4. kép) Ekkor az is nyilvánvalóvá vált, hogy az út alatt még további településrétegek várhatók. (KOCSIS 2000, 98, 5. kép)

Ebben az évben a 3. réteg bontásával folytattuk a feltárást. A 3–5 centiméter vastag hamus, faszenes réteg alatt bedőlt agyaggal feküdt agyagos, kavicsos járószinten, amely azonos volt a korábbi években a V-15-III. szelvényben napvilágra került járószinttel, (KOCSIS 2001, 112) melynek egységesnek látszó felületét a középpillér nyugati oldalán beásás bolygatta meg. Ez a bolygatás a V-14-IV szelvény „a” szektorában, a középpillér nyugati oldalán egy, a pincével is vágott, ovális, 170×140 centiméter méretű, méhkas alakú gödör, tetején észak–déli sárba rakott falmaradvánnyal. A középpillér tetejétől mérve 70 centiméterre kemény földes felületet találtunk. Ezt a felületet fogja körbe a gödör szélét követő 30–35 centiméter szélességű, amorf köveket tartalmazó falszerű képződmény. A jelenség nagyobb kimenécekre emlékeztet, amelynek észak felől, a pince helyéről lehetett a fűtőnyílása. Ezt az elképzelést erősíti az a tény is, hogy az egész objektum „U” alakú felülnézettel, alul méhkas szerűen kibővülő objektumként jelenik meg, betöltésében átégett agyagtömbök, égett kövek, hamu és mennyiségű korom került napvilágra. (3. kép)

fact that the foreground of the gate was protected by a pit covered by a bridge extending to the cross-axis of the gate (KOCSIS 2002, 105, fig. 1, 108). There is a great deal of evidence that imply that similar gate structures without gatehouses can be expected for some of the “horse-shoe-shaped” walling-ins observed at the gates of the auxiliary forts built along the Danube. This fact leads to more questions such as the date of the “horseshoe-shaped walling-ins”, justification for the term etc. The discussion of this problem, however, is beyond the framework of the present report and will be dealt with at another time.

During the course of the excavations in the territory behind the gate, the surface had been gradually deepened, layer by layer, for years until this year when we reached the lowermost road layer at the intersection of the *via principalis* and the *via sagularis* in trenches V-14-III-IV. This layer was already encountered in 1999 during the tracing and cleaning of trenches from former disturbances. Here, we found the surface of the road (KOCSIS 2000, 96–97, fig. 4). It also became evident that further settlement layers could be expected beneath the road (KOCSIS 2000, 98, fig. 5).

This year we continued the cleaning of layer 3. Under a 3–5 cm thick layer of ash and charcoal, a collapsed clay wall lay on the clayey, pebbly floor level. This floor level was identical with the floor level unearthed in previous years in trench V-15-III (KOCSIS 2001, 112). A pit dug on the western side of the central pillar disturbed the lowermost, otherwise uniform, surface. This pit, found on the western side of the central pillar in sector “a” of trench V-14-IV, was a 170 × 140 cm, oval, beehive-shaped pit intersected by a cellar.

3. kép: A középpillér
melletti beásás északról
Fig. 3: The pit beside
the central pillar from
the north

A kemence beásás keleti oldalán a középpillér helyezkedik el, ahol megfigyelhető volt annak alapozása: a nagyméretű kváderkő alatt agyagba rakott amorf kőalapozás van, hasonlóképpen, mint a déli torony falainak alapozásánál.

A 10-12 centiméter vastag kavicsos járószint bontása során elértük a korábbi évek ásatásai (KOCSIS 1999, 124; 2001, 113) alkalmával napvilágra került észak-déli csatorna fedlapját. A csatorna fedlapja 30 centiméter mélyen van a kavicsos járószint felületétől. A járószint alatt vastag faszenes, hamus, humuszos földfeltöltést találtunk, amiből számos szürke bepecsételt, Resatus illetve Pacatus körének fazekasműhelyeihez tartozó táltörödékeit hoztunk felszínre.

A V-15-III szelvényben a keleti kapu déli tornya mögötti területen ezt a kavicsos járószintet – ott már a *via sagularis* felületeként – áttörve 15-20 centiméter vastag földes kavicsos útmaradványt, alatta pedig 20 centiméter vastagságban öklömnyi köveket, kavicsot tartalmazó útalapozást találtunk. Ez alatt az út alapozás alatt került elő az, az előbb említett faszenes, humuszos földfeltöltés, amit néhány méterre északabbra a

The ruins of a north–south running wall based on mud were found on its top. Seventy centimeters from the top of the central pillar, we found a hard earth surface. This surface surrounds the 30-35 cm wide wall-like formation composed of irregular rocks scattered around the edge of the pit. This feature resembles a large oven with a firing hole possibly opening to the north from the side of the cellar. This theory is supported by the fact that the entire feature has a “U”- shape from above and widens into a beehive-shape at the bottom. Its fill contained burnt clay lumps, burnt stones, ash and a large quantity of soot (Fig. 3).

The central pillar is situated on the eastern side of the oven pit. Its foundation comprised irregular stones laid in clay under a large ashlar, similarly to the foundation of the walls of the southern tower.

Having cleared the 10-12 cm thick pebbly floor level, we reached the cover of the north–south oriented channel unearthed during the previous years' excavations (KOCSIS 1999, 124; 2001, 113). The cover of the channel lay 30 cm below the pebbly floor level. Under the floor level, we

két út – a *via sagularis* és a *via principalis* járószintje alatt is megtaláltunk.

Ez a humuszos, faszenes földfeltöltés az 1. útfelületen keletkezett réteg volt. A 2. útréteg alatt talált észak–déli csatorna fedlapjára az útréteg kavicsos járószintje ráhúzódik, tehát a csatorna építése megelőzte a 2. útszint kialakításának az idejét. A csatorna szintje, ami északi irányban, a kapu mögött haladva emelkedik, már vágja az 1. út köves rétegét. Nagy valószínűséggel az 1. útrétegen talált vastag faszenes, humuszos földfeltöltés a vastag faragott kőtömbökből, aljzat nélkül létrehozott csatorna építését megelőző földmunka emléke.

Az 1. útréteg feltárása alkalmával az út felületéről gazdag kerámiaanyagot, bőrtalpmaradványt és vas talpszegecseket tártunk fel. Néhány évvel korábban egy régi kutatóárok betöltését követve már ráakadtunk erre a rétegre. (KOCIS 2000, 97)

Elbontva a 8-12 centiméter vastag köves, kavicsos föld alkotta 1. útréteget, látta a V-14-III. és a IV. szelvényben is 80-120 centiméter átmérőjű kerek beásásokat, illetve azok maradványát találtuk. Betöl-

found a thick, humic earth fill containing ash and charcoal, from which numerous grey, stamped bowl fragments were recovered made in the pottery workshops operating under the aegis of Resatus' and Pacatus' workshops.

We broke through this pebbly floor level behind the southern tower of the eastern gate in trench V-15-III, where it was already the surface of the *via sagularis*. We found a 15-20 cm thick earthy, pebbly road remaining and, underneath, a 20 cm thick road foundation of fist-sized stones and pebbles. The above-mentioned humic earth fill with charcoal lay under this road foundation. It was also found a few meters to the north, under the floor levels of the two roads, the *via sagularis* and the *via principalis*.

This humic earth fill with charcoal was deposited on road surface 1. The pebbly floor level of the road layer extended over the cover of the north–south running channel found under road layer 2. It means that the construction of the channel preceded the development of road surface 2. The level of the channel, which slanted

4. kép: A palánkperiódus oszlopbeásásai északról

Fig. 4: The postholes from the timber period from the north

tésükben faszenes humuszos föld volt. A beásások feltárását követően a déli torony mögötti szelvényben is elbontottuk az 1. útréteg felületét. A 2. század első feléből származó leletanyag alapján felételezett, de itt még objektummal nem alátámasztott építési periódus maradványát sikerült azonosítanunk. A feltárt beásások, cölöplyukak nagy valószínűséggel az eddig még régészetileg nem dokumentált, de feltételezett camponai palánk tábor *porta principalis sinistra*-jának emlékei. (4-5. képek)

A V-13-III szelvény „c” szektorban a kapu északi tornya mögötti területen a földbemélyített ház déli oldalán, a délnyugati szelvény sarokban már a korábbi feltárási munkálatok során megismert, de nem feltárt és dokumentált kemence külső köpenyfala látszott a sarokban, ami a legutóbbi tél hatására leomlott. A szelvény déli sarokrészén azonban még jól látszik a tegulatöredékekből, sárga agyagba rakott kemence boltozata, a 80 centiméter szélességű, több átégett megújítással alakított platni, amin vastag, hamus betöltést találtunk. A sztratifírásiailag későrómai idősakra keltezhető kemence-maradvány pontosabb keltezése a szomszéd U-13-IV szelvény feltárása és a leletanyag beható vizsgálata nélkül csak feltételezés lehet. (6. kép)

Az északi torony nyugati oldalán levő két szelvény a V-13-III. és IV. feltárását addig a 2. útszintig, a kavicsos járósínt felületéig folytattuk, amelyet a déli torony mögött, a V-15-III. és a V-14-III. szelvényekben már azonosítottunk.

A V-13-IV. szelvény „c” szektorában lebontottuk a korábbi évek során dokumentált, (KOC SIS 2002, 107) az északi torony nyugati oldalához ívesen kapcsolódó, sárba rakott falat, és feltártuk az alatta levő, már 2001-ben észlelt kemencét. (KOC SIS

5. kép: A palánkperiódus oszlopbeásásai délről

Fig. 5: The postholes from the timber period from the south

upwards towards the north behind the gate, intersected the stone layer of road 1. The thick humic earth fill with charcoal found on road layer 1 was probably the result of the earth moving preceding the construction of the channel built of stone blocks but without a bottom.

Rich ceramic material, the remains of a leather sole and iron sole rivets were recovered when road surface 1 was cleaned. A few years previously, we had already come across this layer following the fill from an old research trench (KOC SIS 2000, 97).

When the 8-12 cm thick, stony, pebbly earth fill of road layer 1 had been cleared away, we found round pits with diameters of 80-120 cm as well as finds from them in trenches V-14-III and IV. They were filled with humic soil mixed with charcoal. After the pits were cleaned, the surface of road layer 1 was cleared in the trench

6. kép: A V-13-III. szelvény „c” szektorának sarkában leomlott kemence rétegei

Fig. 6: The layers of the collapsed oven in the corner of sector “c” in trench V-13-III

2002, 108) A kemence csaknem teljes épségben fennmaradt boltívének építési módja a megmaradt leletanyag alapján rekonstruálható.

A kemence előterében és északi oldalán több, égett tegulás omlásréteg terület el az íves elfalazáson belül, és kívül. A pusztulási rétegek a földbemélyített ház keleti és déli oldalán meglevő kemény agyagos járósínterületek el bizonyítékául a kapu és közvetlen környezetének késő-római hasznosítására. Ezen a területen több, a római tájolási rendszert követő, így a kapu tornyokhoz kapcsolódó agyagfalú helyiség került azonosításra az elmúlt évek feltárásai során. (KOC SIS 2000, 97) A több, egymást követő kemence megléte a V-13-III-IV szelvény határán, a gazdag késő-római leletanyag a terület intenzív használatára utal a késő valentinianusi idők után is.

Az északi torony mögött elérve a kavicssos járósínt az észak-déli csatornát, illetve a déli torony mögötti palánkperiodus maradványait azonosítottuk. A szonda keleti végében elértük az északi torony nyugati oldalfalát, ahol dokumentálhattuk

behind the southern gate as well. Here, we could identify the remains of a construction period supposed from finds dated from the first half of the AD 2nd century, which, however, have not until now been corroborated by features. The unearthed pits and postholes are probably the remains of the *porta principalis sinistra* of the timber fort phase at Campona, which has not yet been documented archaeologically (Figs 4-5).

The outer wall of the oven discovered, although not yet unearthed or documented, in the corner of the southwestern trench on the southern side of the semi-subterranean house in the territory behind the northern tower of the gate in sector “c” of trench V-13-III was still visible in the corner as it had collapsed during the winter. Nevertheless, the dome of the oven built of tegula fragments laid in yellow clay, the 80 cm wide baking oven, which had repeatedly been burnt through and renewed, covered by a thick, ashy fill could clearly be observed in the southern corner of the trench. The stratigraphical position dated it from the Late Roman

a fal szerkezetét. Az alapfalat alkotó nagyméretű, itt 120 centiméter hosszú, 80 centiméter széles és 40 centiméter vastag kváderkö alatt csak vékony kőporos réteget azonosíthattunk. A sárba, illetve az agyagba rakott amorf kövekből kirakott alapfalnak itt nem találtuk nyomát, bár a kváderkö alja és az őshumusz felszíne között, a metszet tanúsága szerint még 40 centiméter vastag humuszos föld volt. A kutatóárok északi tanufalában a torony falától 80 centiméterre egy 50 centiméter átmérőjű oszlop beásása helyezkedik el, alján kövekkel. Azonban az oszloplyuk mérete, sem mélysége nem támogatja azt a feltételezést, miszerint ez a palánk periódushoz tartozna. Feltehetőleg a torony építése során használt állványzat egyik oszlopának gödre lehetett. Ezt az elképzelést támasztja alá az a tény, hogy a cölöplyukban kavicsos, kőporos betöltést találtunk. A toronyfaltól mérten 2,4 méterre nyugatra megtaláltuk a kapu mögött húzódó észak–déli csatornát, ami dél felé, a Duna irányában lejt.

A kutatóárok nyugati végében a V-13-III szelvény „a” szektorában megtaláltuk azt a beásást, illetve annak egy részét, ami erősen emlékeztet bennünket a V-14-III és a V-15 I szelvényben talált oszlopbeásásra. Ez is közel 1 méterre mélyed az őshumusz felületébe, mint az előzők közül a nyugati oldalon levők, azonban feltárás nélkül nincs módunkban ebben az esetben meszesemenő következtetések levonására.

A 2. munkahelyen a korábban újra feltárt és hitelesített területen, az 1999. évi téliesítést távolítottuk el. Ennek során az M-16-III. szelvény „a–c” szektorában elbontottuk a nagy mértékben elgazosodott későrómai szinteket a *via praetorián* és az út nyugati oldalát szegélyező oszlopbázis-sortól nyugatra levő részen.

period. A more exact dating of the oven remains must await excavation of the neighboring trench U-13-IV and a detailed analysis of the finds (Fig. 6).

We continued cleaning in trenches V-13-III and IV on the western side of the northern tower down to the surface of the pebbly floor level of road level 2, identified in trenches V-15-III and V-14-III behind the southern tower.

In sector “c” of trench V-13-IV, we pulled down the mud-based wall joining the western side of the northern tower in an arch, which had been documented in previous years (KOC SIS 2002, 107), and unearthed the oven beneath it, which had already been observed in 2001 (KOC SIS 2002, 108).

The construction technology of the oven can be reconstructed from its nearly entirely preserved dome.

In the foreground and on the northern side of the oven, a number of debris layers with tegulae extended inside and outside the arched walling-in. The destruction layers lay on the hard clayey floor level on the eastern and southern sides of the semi-subterranean house, evidencing the Late Roman use of the gate and its close environs. Here, a number of clay-walled rooms were unearthed in previous years, all following the Roman orientation system and thus, linking them with the gate towers (KOC SIS 2000, 97). The presence of later ovens and a rich Late Roman find material on the border of trenches V-13-III-IV demonstrate the intensive use of the territory even after the late Valentinian period.

Having reached the pebbly floor level behind the northern tower, we identified the north–south running channel and the remains of the timber period behind the

A kitisztított *via praetoria* felszínének közepén, az M-16-III szelvény „b–d” szektorában, az út nyugati szegélyén levő oszlopbázis-sortól keletre 210 centiméterre, 10-15 centiméter magasságban kiemelkedő sávban jelentkező út épített szegélyű felülete került napfényre. A nyugati széle gondosan szegélyezett, míg a keleti oldalon az útszegély csak nyomokban volt megfigyelhető. Az oszlopbázis-sor és a szegélyezett, középső út-szegély közötti felület betöltése a taberna tetőzetéről lehullott vastag tegulatörmeléből áll, ami teljesen hiányzik a *via praetoria* beszűkített 245 centiméter szélességű, középső sávjáról. A tegulatörmelék alatt levő járószintet az amorf kővekből megépített szegélyű, beszűkített útsáv szelígi, a „b–d” szektorban, sima apró kavicsos felület alkotja. (7. kép) Az út teljes szélessége a két oldalon levő oszlopbázisokig 6,7 méter.

A *via praetoria* nyugati oldalán, az M-16-III szelvény „a–c” szektorában, az oszlopbázis szintjével egy magasságban, illetve attól 8-10 centiméterre kavicsos, szétmállott terrazzóra emlékeztető járó-

southern tower. We found the western wall of the northern tower at the eastern end of the test trench, where we could document the structure of the wall. Under the large, 120 cm long, 80 cm wide and 40 cm thick ashlar stones of the foundation wall, we could observe only a thin, disintegrating stone layer. We did not find any trace of the foundation wall built from irregular stones laid in mud and clay, although a 40 cm thick humic layer could be seen in the cross-section between the bottom of the ashlar row and the surface of the ancient humus. A posthole, 50 cm in diameter, was found 80 cm from the wall of the tower in the northern section wall of the trench, with stones at the bottom of the hole. However, neither the measurements nor the depth of the posthole support the supposition that it belonged to the timber period. It could be the hole for one of the posts of the scaffolding used during the construction of the tower. This idea is supported by the fact that a pebbly, stone dusty fill was found in the posthole. We found the north–south oriented channel behind the gate, 2.4 m west of the wall

7. kép: M-16-III szelvény a *via praetoria* felszíne északkeletről

Fig. 7: The surface of the *via praetoria* in trench M-16-III from the northeast

szintet tártunk fel a későrómai tegulatöredékes épülettörmelék alatt. Ezen a szinten több rétegben agyagos padlómegújítások voltak. A „c” szektor közepén, az oszlobázisokkal párhuzamosan futó, sárba rakott 40 centiméter széles kőfalat találtunk, ami az „a–c” szektor határán futó, kelet–nyugati, szintén 40 centiméter szélességű sárba rakott kőfalba kötött.

Általánosságban elmondható, hogy a korábbi évek során napvilágra került 4 oszlobázis két keleti oldali darabja jobb állapotban maradt fenn, mint a két nyugati oldali, ahol a kő-kvader felületén még kocsikerék koptatta mély sávokat is megfigyelhettünk. Az előkerült szegélyezett útfelszín a jelenlegi terepszinttől 90 centiméterre, míg a két oldalán húzódó finom kavicsos sáv 100–104 centiméterre helyezkedik el.

A *via praetoria* keleti oldalán, az M-16-II szelvény „b” szektorában ásott szondánkban a principia irányában a taberna soron következő oszlop alapozását kerestük. A szondában az oszlopalapozásként várt kvaderkő helyén beásást találtunk, amelyben becsúsza egy kisebb méretű kvaderkő volt. A kvaderkő mellett az út rétegeibe süllyedve pedig egy oszloptörzs töredékét tártuk fel.

A 3. munkahelyünk a camponai ala tábor retentura részén volt, a mai Úttörők útja vonalában, ahol a Budapest XXII ker. Városüzemeltetési KHT egy csatornát kívánt építtetni. E beruházást megelőzően, a kijelölt nyomvonalon, megelőző feltárást végezhattünk. A 80 méter hosszú, római rétegeket érintő árok 1,5 méter szélességű, a feltört útburkolat engedte szabályossággal készült. Az árokban korábbi ismereteink alapján (KOCSIS 2003, 155–161) az erőd teljes nyugati védmű rendszeréről vártunk adatokat. A feltárás során újabb

of the tower, which sloped southwards towards the Danube.

In sector “a” of trench V-13-III in the western end of the trench we found a pit, or at least a part of it, which was strongly reminiscent of the posthole found in trenches V-14-III and V-15-I. It was also dug into the ancient humus down to a depth of 1 m, similarly to the westerly ones among postholes formerly uncovered. Nevertheless, we cannot draw conclusions without further excavation work.

We removed the winter covering prepared in 1999 at site 2, an area unearthed and authenticated earlier. We cleared the Late Roman layers in sectors “a–c” of trench M-16-III, overgrown by vegetation, by the *via praetoria* and in the territory west of the row of column bases flanking the western side of the road.

In the middle of the cleaned surface of the *via praetoria* in sectors “b–d” of trench M-16-III, 210 cm east of the row of column bases on the western border of the road, we uncovered the surface of the constructed road curb appearing as a strip sticking up to a height of 10–15 cm. The curb was carefully constructed on the western side of the road, while on the eastern side, only traces of it could be observed. The fill in the territory between the row of column bases and the curbed central curb consists of thick tegula debris fallen down from the roof of the taberna. This debris is entirely missing from the narrowed, 245 cm wide central lane of the *via praetoria*. The floor level under the tegula debris comprised a flat surface of small pebbles down to the narrowed road lane with its curb made of irregular stones in sectors “b–d” (Fig. 7). The entire width of the road between the column bases on the two sides measured 6.7 m.

8. kép: A észak–déli
kiszedett erődfal felett
előkerült 1. sír
Fig 8: Grave no. 1 found
above the pulled-down
north–south oriented
wall of the fort

adatokat nyertünk a retentura északnyugati részén levő épületekre, egy észak–déli, az erődfallal párhuzamosan futó csatornára vonatkozólag. A csatornától nyugatra megtaláltuk az erőd kiszedett falát, ami a két ütemben történő feltárás határvonala is volt egyben. A kutatóárok feltárása során előkerült objektumokat az árok hosszában méterenként jelölt pontokhoz mérve dokumentáltuk.

1. ütem: A kiszedett erődfal a 31–32. méternél helyezkedik el. szélessége 1,50 centiméter, mélysége az őshumusztól számítva 1 méter. Innen indul nyugati irányban egy 80 centiméter szélességű *berma* út nyugati oldalán az észak–déli irányú 1. vizesárok keleti részsűje. A kiszedett erődfal felett az újkori közművek bolygatta réteg határán a déli tanufalhoz közel, egy délnyugat–északkeleti tájolású, melléklet nélküli háton fektetett csontváz – feltehetően római kori – került elő. (8. kép)

26,4 méternél előkerült az észak–déli csatorna nyugati szegélye. A csatornát faragott kőhasábokból falazták épített fe-

A pebbly floor level reminiscent of weathered terrazzo was unearthed under the Late Roman building debris mixed with tegula fragments 8–10 cm from the base of the column, in the same level, in sector “a–c” of trench M-16-III, on the western side of the *via praetoria*. On this level, we observed subsequent layers of clay floor renovations. A 40 cm wide stone wall was found laid in mud in the center of sector “c”. It ran parallel to the column bases and it was joined to the east–west oriented 40 cm wide stone wall laid in mud, which ran along the border of sector “a–c”.

It can be said in general that the two eastern lateral pieces of the 4 column bases unearthed the previous years were better preserved than the two westerly ones, where we could also observe the deep ruts the cart wheels had cut into the surface of the stone eslar. The unearthed, curbed road surface was found –90 cm from the modern ground surface, while the fine gravelly band on the two sides lay at a depth of 100–104 cm.

nék nélkül, mint a keleti kapu térségében előkerült csatornáét. Teteje kőlapburkolással kialakított, amelynek szélessége: 126 centiméter. A csatorna teteje a jelenlegi felszíntől 152 centiméterre található. (9. kép) A csatornától keletre, úgy tűnik, egyrétegű vékony kavicsos útfelületként jelenik meg a *via sagularis*.

18 méternél napvilágra került az első fal, amely keletről szegélyezi a *via sagularis*-t. A habarcsba rakott, észak–déli irányú, 60 centiméter szélességű falba egy *praeurnium* nyílását építettek, amelynek szélessége 56 centiméter. Három, erős átégés nyomokat viselő kőlapból állították össze. A *praeurnium* túloldalán, az épületen belül, fűtőcsatorna maradványait tártuk fel. Közvetlenül a kemence szájnyílása mögött körülbelül 80 centiméter szélességű fűtőcsatorna helyezkedik el, amelynek falazott oldalfalai maradtak fenn. Ebből a központi fűtőcsatorna részből keleti irányba egy 52 centiméter szélességű további csatorna indul ki. A csatorna két oldalán megemelt padlószint maradványa észlelhető. A padlószint csaknem teljes magas-

In the test trenches opened in sector “B” of trench M-16-II on the eastern side of *via praetoria*, we searched for the next column base of the taberna toward the *principia*. We found a pit in the place of the expected ashlar of the column foundation with a smaller ashlar slid into it. Beside the ashlar, we discovered a fragment of a column shaft sunk into the road layers.

Site 3 was located in the retentura part of the ala fort of Campona in line with the modern Úttörők Road, where the Budapest XXII City works KHT intended to build a channel. We conducted excavations preceding the development work along the path of the channel. The broken up pavement determined the regularity of the 80 m long and 1.5 m broad trench, which intersected Roman layers. In the trench we expected data on the entire western defence works of the fort based on former experience (KOC SIS 2003, 155–161). We obtained new information on the buildings in the northwestern part of the retentura and a north–south oriented channel, which ran parallel to the

9. kép: Az észak–déli csatorna és az őshumuszon levő *via sagularis* rétege délkeletről

Fig. 9: The north–south running channel and the layer from the *via sagularis* on top of the ancient humus from the southeast

10. kép: Az 1. vizesárok
kibontva, bal oldalt
a kiszedett erőd fal
északnyugatról
Fig. 10: The cleaned
water channel no. 1
and the pulled-down
wall of the fort from the
northwest on the left

ságára az északi tanufalban fennmaradt amorfi kövekből agyagba rakott osztófal magassága nyújthat támpontot. A déli oldalon még mindig látható a padlófűtő csatorna szegélyköve.

13 méternél napvilágra került a praefurniumos fal párja. Rosszabb megtartású fal, mint az előző. A falszövet felázott állaga miatt nem tisztázható, úgy tűnik, mintha sárba rakott falról lenne szó. A fal túloldalán sárga agyagtégla került elő, amelyeket sötét színű, humuszos sárral ragasztottak egykoron egybe. A téglák mérete különböző: 37-40 centiméter hosszú és 29-30 centiméter szélességű, vastagsága pedig 7-8 centiméter.

7,5 méternél öntött habarcsos fal került elő, amelynek szélessége 44 centiméter. A fal keleti oldalán nyitott tér következik, ahol járószintet sem tudtunk azonosítani. Feltárása során, 218 centiméter mélyen elértük a löszhatárt.

4 méternél megjelenő feltehetőleg sárba rakott, az előzővel csaknem párhuzamos észak-déli fal szélessége 58 centiméter. A faltól keletre elértük az őshumusz felületét, ahol azonosítani lehetett egy vékony,

fort wall. West of the channel, we found the pulled down wall from the fort, which also marked the edge of the two-stage excavation. The features unearthed in the trench were measured from the measurement points pegged out each meter down the length of the trench.

Stage 1: The pulled-down wall of the fort was found at 31-32 meters. Its width was 1.5 m and it was 1 m deep, measured from the ancient humus. An 80 cm broad *berma* road began here running west parallel with the eastern, sloping wall of the trench 1 running in a north-south direction along its western side. Above the pulled-down wall of the fort, at the border of the layer disturbed by the modern public utility, a southwest-northeast oriented skeleton laid on its back without grave goods, close to the southern wall of the trench (Fig. 8).

The western edge of the north-south channel was found at 26.4 meters. The wall of the channel was built of dressed stones. It did not have a bottom, similarly to the channel discovered in the region of the eastern gate. It was covered with stone

kormos pusztulási réteget. E vékony réteg fölött és alatt is sötét humuszos betöltődés és négy cölöplyuk került elő.

2. ütem: Az 31-32. méternél előkerült kiszedett erődfaltól nyugatra az 1. árkot tártuk fel 34,2 métertől 39. méterig. Az árok „V” alakban, meredeken fut le egészen mélyre. A középpontja 37 méternél van, mélysége pedig mai aszfalttól, 4 méter.

Az árok „V” alakú aljában beiszapolódás figyelhető meg 50 centiméter magasságig, ahol sárga löszös berétegződés is látható. Az árok betöltésben 180 centiméterig római anyaggal (10. kép) találkozhatunk, tegula és kötörmelék formájában, míg fellette sárga agyagos réteg jelentkezik, amiből középkori kerámia került napvilágra.

40 méternél kezdődik a 2. számú árok. Középe 43 méternél, míg a nyugati széle 46 méternél helyezkedik el. Jelenlegi mélysége 353 centiméter, azonban objektív okok miatt az árok fenekét nem volt módunkban feltárni. Betöltésében zömmel középkori kerámiát találtunk.

46,8 méternél kezdődik a 3. számú árok, ami hasonló formájú lehet mint az 1. számú árok. „V” alakban kialakított fenekű, bár itt sem sikerült teljesen lejutni az aljára. 49 méternél a mélysége 380 centiméter, ahol még mindig elég széles az a betöltési folt, ami arra utal, hogy legalább még 50-80 centiméter betöltést kellene eltávolítanunk, hogy elérjük az árok fenekét. Erre sajnos a határidő miatt nem volt módunk. Így tehát a 3. árok becsült mélysége a mai felszíntől mérve 430-450 centiméter között lehet. Az árok nyugati oldala 53,4 méternél található.

Ezen a helyen egy körülbelül 1 méter szélességű sáv helyezkedik el, amitől nyugati irányban 54,5–56,2 méter között újabb, kisebb, észak–déli árok került elő,

slabs measuring 126 cm across. The top of the channel was found at a depth of 152 cm from the modern ground surface (Fig. 9).

East of the channel, the *via sagularis* appears as a single layered thin, pebbly road surface.

The first wall, which borders the *via sagularis* to the east, was found at 18 meters. The 56 cm wide opening of a *praeurnium* was built into the 60 cm wide, north–south oriented wall laid in mortar. It was composed of three stone slabs, which attest to heavy burning. The remains of a heating channel were uncovered inside the building, on the other side of the *praeurnium*. An approximately 80 cm wide heating channel was found just behind the mouth of the oven, of which the lateral walls have survived. A 52 cm wide channel forked from this central heating channel section towards the east. The remains of a raised floor could be observed on the two sides of the channel. The height of the floor level can be calculated from the height of the division wall built of undressed stones laid in clay, which was preserved in the northern wall of the trench. On the southern side, the edge stones of the floor-heating channel were still visible.

The pair to the wall with the *praeurnium* was found at 13 meters. It was less well preserved than the other. The wall itself was too weathered to permit interpretation. It seems to have been laid in mud. Yellow clay bricks were uncovered on the other side of the wall, stuck together with dark, humic mud. The bricks had diverse measurements: 37-40 cm long and 29-30 cm wide with a thickness of 7-8 cm.

A cast, mortary wall was found at 7.5 meters, which measured 44 cm across.

a 4. számú árok, aminek a szélessége 170 centiméter, mélysége pedig a jelenlegi felszíntől mérve 220 centiméter. A 4. árok felett már jelentkezett az az egyrétegű, újkori köves út, aminek a keleti szélét a 3. árok jelölte ki ebben a sávban. A köves felület 125 centiméterre van a jelenlegi felszíntől és gyakorlatilag a kutatóárok csaknem teljes további hosszát, (16,5 méter szélességben) 65,5 méterig lefedi. Felületének kibontása során nem találtunk a középkori, újkori utakra jellemző kocsikerék mélyítette árkokat, amiből következtenni lehetett volna az út irányára.

Ezt az utat mint a lezárná 67-68 méter között levő „V” alakú, 5. számú kisárok. Az 5. árok és a 62 méternél levő objektum között sík felület jelentkezett, ahol gyakorlatilag a löszös altalaj felületét értük el, ami fölött római és újkori anyaggal teli humuszos betöltést találtunk. Az előbb említett objektum 35-40 centiméter széles, lapos fenekű árok, ami északnyugat–délkeleti irányba fut és nem illeszkedik a római tájolási rendszerhez. Ettől az ároktól nyugatra a 64. méternél 1,4 méter átmérőjű kerek formájú beásás helyezkedik el, amit a löszhatártól 20 centiméterrel mélyebbre ástak. A lösz bolygatatlan sík felülete a mai felszíntől 160 centiméter mélyen van.

Az újkori út felületét az előbb említett 5. számú, 66-67,5 méter között levő „V” alakú észak–déli árok zárja, és nem kapcsolódik a római tájolási rendszerhez. Betöltésében löszös, agyagos kőomladék látható, mintha ez lenne az út vagy tér nyugati árka. Mélysége középpontjánál 66,80 méternél 236 centiméter, szélessége 124 centiméter.

75 és 77 méter között, 195 centiméter mélyen a 3. század második felére keltezhető, délnyugat–északkeleti irányú, csontvázas sír került elő. A háton fekvő

An open area followed on the eastern side of the wall, where no floor level could be demonstrated. We reached the loess at a depth of 218 cm.

The north–south oriented wall, probably laid in mud, was found at 4 meters. It ran nearly parallel to the previous wall and measured 58 cm in width. East of the wall, we reached the surface of the ancient humus, where a thin, sooty destruction layer could be identified. Over and under this thin layer, another humic fill appeared together with four postholes.

Stage 2: West of the pulled-down wall of the fort uncovered at 31-32 meters, we established ditch no. 1 between 34.2 and 39 meters. The ditch had a steep “V”-shape down to a great depth. Its center was at 37 meters, where its depth measured 4 meters from the modern asphalt pavement.

Loam development could be observed on the “V”-shaped bottom of the ditch to a height of 50 cm, where yellow loess layers could also be observed. The fill of the ditch contained Roman material down to a depth of 180 cm (*Fig. 10*) represented by tegula and stone fragments. A yellow clayey layer with medieval shards lay over it.

Ditch no. 2 started at 40 meters. Its center lay at 43 meters, its western edge at 46 meters. Its present depth was 353 cm, although we could not get to its bottom for objective reasons. Its fill contained mostly medieval ceramics.

Ditch no. 3 started at 46.8 meters. It may have had a similarly “V”-shaped bottom like ditch no. 1, although we could not reach its bottom. Its depth was 380 cm at 49 meters, where the fill still seemed rather broad suggesting that we would have had to remove an approximately 50-80 cm deep fill to reach the bottom of the ditch. Regrettably, we had too little time

11. kép: A csatornák nyugati végén előkerült temető egyik sírja (2. sír)

Fig. 11: One of the graves from the cemetery uncovered at the western end of the trench of the channel (grave no. 2)

váz lábánál elhelyezett melléklete egy ivó készlet, szürke kicsorbult peremű korsó, mellette pedig egy sárga, vörös festésű bögre. (11. kép)

Ettől a sírtól nyugat felé már bolygatlan felületeket találtunk egészen a Hársfa utcáig, ahol szeptember folyamán, csatorna fektetés során 4 hasonló tájolású, de melléklet nélküli sírt bolygattak meg. Feltehetőleg ezek a vázak is a római temetőhöz tartozó sírokból származhattak.

Duna rendkívül alacsony vízállása lehetővé tette azt, hogy az erőd előterében, a folyam jobb partján, az eddig víz alatt levő modern mederkotrás peremén dokumentáljuk a napvilágra került összesen 23 cölöpöt és cölöpköteget. (12. kép) Az elő-

to permit us to finish cleaning the ditch. Thus, the estimated depth of ditch no. 3 is 430-350 cm from the modern ground surface. The western side of the ditch was found at 53.4 meters.

At this spot we found an approximately 1 m wide stripe, while west of it, a smaller north-south oriented ditch, ditch no. 4, was found between 54.5 and 56.2 meters. It was 170 cm wide and had been dug down to a depth of 220 cm from the modern ground surface. The single-layered modern paved road, the eastern edge of which was identified here with the western side of ditch no. 3, appeared above ditch no. 4. The pebbly surface lay 125 cm under the modern ground surface and it practically covered the entire length of the excavation trench (over a width of 16.5 meters) to 65.5 meters. We found none of the wheel ruts characteristic of medieval and modern roads on the cleaned surface. Thus, it was not possible to determine the direction of the road.

This road seems to have ended in small, "V"-shaped ditch no. 5 between 67 and 68 meters. A flat surface appeared between ditch no. 5 and the feature appearing at 62 meters, where we essentially reached the surface of the loess substratum overlain by a humic fill full of Roman and modern finds. The above-mentioned feature was a 35-40 cm wide ditch with a flat bottom, which ran in a northwest-southeast direction. It was not aligned with the Roman system. West of this ditch was a round pit at 64 meters. It was 1.4 meters across and was dug 20 cm beneath the loess surface. The flat, undisturbed surface of the loess appeared 160 cm below the modern ground surface.

The surface of the modern road ended in the above-mentioned "V"-shaped,

12. kép: A Dunaparton napfényre került cölöpköteg
Fig. 12: Bunch of posts on the Danube bank

került cölöpök a meder aljából körülbelül 5–55 centiméter magasságban álltak ki. A legjellegzetesebb az a nyolc cölöpből álló bokor volt, közvetlenül a kotrás peremén, ami a mederre derékszöben álló két sorban elhelyezkedő cölöpsortól a folyás irányával szemben, 3 méterre helyezkedett el. A két sorban levert cölöp nyugati sora csaknem nyíl egyenesen halad a part irányában, azonban az ettől a sortól keletre néhány deciméter távolságban levő cölöpsor már nem volt olyan szabályosan leverte. Az összesen 12 oszlopból álló cölöpsor a mélyített medertől 6,5 méterig volt követhető a parti kavicsos fövényben. Ettől a cölöpsortól nyugati irányban 7,5, 10,5 majd 20 méterre találtuk egy-egy cölöpöt nagyjából párhuzamosan elhelyezkedve a mederkotrás peremével. A cölöpök mellett

north–south running ditch no. 5 between 66 and 67.5 meters, and was not connected with the Roman orientation system. Its fill contained loess, clayey rubble, as if it was the western ditch for the road or square. It lay at a depth of 236 cm at 66.80 meters. It was 124 cm. wide.

We found an inhumation burial oriented southwest–northeast at a depth of 195 cm between 75 and 77 meters. It may be dated from the second half of the AD 3rd century. The grave goods included a drinking set, a jug with a chipped rim and a red-painted yellow cup beside it, placed by the feet of the deceased (Fig. 11).

West of this grave we found undisturbed surfaces up until Hársfa Street during the digging of a modern channel in September. Here, 4 graves with the same orientation were found. All lacked grave furniture. These skeletons also probably came from the Roman cemetery.

The extremely low water levels of the Danube allowed us to document altogether 23 posts and bunches of posts on the right side of the river in the foreground of the fort (Fig. 12). Until now they lay under water on the edge of the dredged basin. The posts protruded from the bottom of the basin to a height of about 5–55 cm. Their most characteristic feature was a bunch of eight posts right on the edge of the dredged basin, which was situated 3 m away from the two rows of posts standing right angle to the basin. The western row of posts ran in a nearly perfectly straight line to the bank, while the other post row appeared a few decimeters to the east, was not so regularly placed. The post row with 12 posts could be followed from the dredged basin to 6.5 m in the gravelly bank. West of this post row, a post was found at 7.5, 10.5 and 20 meters, more

a parton több tucat kemény mészkőből faragott kváderkövet is dokumentáltunk. Nem jártunk sikerrel a part túl oldalán, a Csepel sziget északi partján végzett felszíni kutatásunkkal, ahol nem találtuk a feltételezett híd ottani hídfőjének cölöpjeit. Ezért megerősödött bennünk az a gyanú, hogy a dokumentált cölöp és faragott kő lelet feltehetőleg nem egy híd, hanem talán egy kikötő maradványa lehet. Dendrokronológiai vizsgálat alá vontunk 3 cölöpöt, valamint két darabot kiemeltünk múzeumi kiállítás céljára. Feltűnő volt az, hogy a cölöpök hegye rendkívüli gondossággal szemet gyönyörködtető módon volt megfaragva. Koruk kísérő leletanyag hiányában bizonytalan.

Kocsis László

or less, parallel to the edge of the dredged basin. Dozens of dressed, hard limestone blocks were documented on the bank beside the posts. We were not so lucky with the above ground investigations on the other side of the river. No trace could be found of the suggested bridgehead on the northern bank of Csepel Island. Thus, we surmised that the documented post and dressed stone finds belonged not to a bridge but were part of a harbor. Dendrochronological analyses were made on three posts, and two posts were lifted to be put into a museum exhibition. It is remarkable how carefully and finely the points of the posts were carved. Their dating is uncertain due to a lack of accompanying finds.

László Kocsis

Irodalom/References:

- KOCSIS 1998 – Kocsis L.: Nagytétény-Campona 1997 (Bp. XXII. ker.) Aqfüz 4 (1998) 79–88.
 KOCSIS 1999 – Kocsis L.: Nagytétény-Campona 1998 (Bp. XXII. ker.) Aqfüz 5 (1999) 121–130.
 KOCSIS 2000 – Kocsis L.: Nagytétény-Campona 1999 (Bp. XXII. ker.) Aqfüz 6 (2000) 91–101.
 KOCSIS 2001 – Kocsis L.: Nagytétény-Campona 2000 (Bp. XXII. ker.) Aqfüz 7 (2001) 103–114.
 KOCSIS 2002 – Kocsis L.: Nagytétény-Campona 2001 (Bp. XXII. ker.) Aqfüz 8 (2002) 104–113.
 KOCSIS 2003 – Kocsis L. – Koós I.: Nagytétény-Campona 2002 (Bp. XXII. ker. Úttörők útja 13/a, Hrsz.: 232504) Aqfüz 9 (2003) 155–161.

Középső bronzkori település nyomai Lágymányoson

(Budapest, XI. ker., Fehérvári út – Bocskai
úti csomópont)

A Fehérvári út – Bocskai út csomópontjába tervezett gyalogos aluljáró építéséhez kapcsolódó, a BKV Rt. DBR METRO Projekt Igazgatóság megbízásából tavaly megkezdett régészeti feltárást 2003. május 31. és június 24. között folytattuk.

A Bocskai úti gyalogosfeljáró területén végzett 2002. évi rövid próbafeltárás eredményeként a jelenlegi felszíntől 2,9 méter mélységben középső bronzkori gödörobjektumokat sikerült dokumentálni (BESZÉDES–TEREI 2003, 195), így várható volt, hogy az aluljáró többi részét érintő 2003. évi feltárás is eredményes lesz.

A kivitelező ALTERRA céggel történt folyamatos egyeztetéseket követően a területről mintegy 2–2,5 méter mélységig gépi földmunka révén került el az újkori, jórészt törmelékes feltöltés, ezután vált lehetővé a régészeti feltárás.

Ennek során több mint 90 régészeti objektum került elő, amelyek döntő többsége a Vátya-kultúra hagyatékát képezte. (1. kép) A középső bronzkori telep többperiódusú lehetett, amire a számos helyen megfigyelt szuperpozíciókból következtethetünk. (3. kép) Mivel az újkori közműárkok erősen megbolygatták a területet, több objektum csak részleteiben volt feltárható.

A gödörobjektumok közül kiemelendő a 16. objektum, mely egy szűk területen

Traces of a Middle Bronze Age settlement at Lágymányos

(Budapest XI, Fehérvári Road – Bocskai
Road junction)

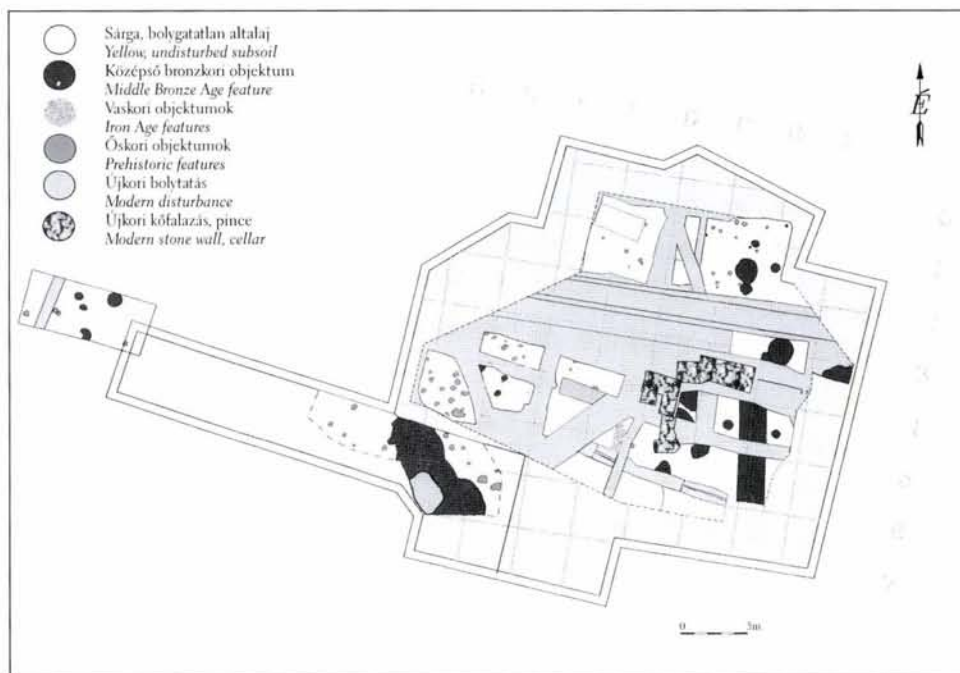
The archaeological excavation linked with the construction of a pedestrian subway planned at the junction of Fehérvári Road and Bocskai Road was begun on the commission of the BKV Rt. DBR METRO Project Directorate last year and continued between May 31 and June 24, 2003.

Bronze Age pit features were recorded at a depth of 2.9 m from the modern floor level during the short test excavation carried out in 2002 in the territory of the pedestrian ramp on Bocskai Road, (BESZÉDES–TEREI 2003, 195). Thus, we anticipated a successful excavation season in 2003 as well in the rest of the territory of the subway.

After continuous negotiations with the contractor, the ALTERRA firm, the Modern period fill, mostly debris, was mechanically removed from the territory down to a depth of about 2–2.5 m, followed by the archaeological excavation.

More than 90 archaeological features were uncovered, the overwhelming majority of which could be assigned to the Vátya culture (Fig. 1). The Middle Bronze Age settlement may represent more than one period as suggested by the superposition of the features observed in numerous places (Fig. 3). As the modern public utility trenches badly disturbed the territory,

1. kép: A 2002-2003. évi feltárások összesítő alaprajza

Fig. 1: Ground plan of the 2002-2003 excavations

több, agyaggyerés céljából ásott gödörből álló komplexum, (2. kép) betöltésében sárga agyagsíkokkal, melyek omlási szintek, és egyben jelzik a gödör felhagyásának idejét is. Előkerült továbbá egy méhkas alakú, egyenes aljú tárolóerem (41. objektum) is.

Három gödörobjektum betöltését tekintve erőteljesen elkülönült a többi barna-sötétbarna agyagos betöltésűektől. A 64., 65. és 66. gödör erősen hamus-faszenes, laza betöltődésű volt, gazdag középső bronzkori kerámiaanyaggal. Utóbbiból agyag fúvócső töredéke és egy trianguláris bronz tűr (4. kép) került elő, mely helyi öntőműhely meglétét feltételezi. Ebből a korszakból igen kevés adattal rendelkezünk a bronzművészetre vonatkozóan; ismerünk egy műhelymaradványt Lovasberényből és egy ötvössírt Alsómislényből (Nižna Mýsla, Szlovákia).

a number of features could be unearthed only in a fragmentary way.

Among the pits, feature no. 16, a complex clay pit in a narrow territory should be mentioned (Fig. 2). The yellow clay stripes in the fill represent traces of the collapsed walls and also indicate the time the pit was abandoned. In addition, a beehive-shaped storage pit with a flat bottom (feature no. 41) was also brought to light.

The fill of three pits differed from the rest, which had brown-dark brown clayey fills. Pits nos. 64, 65 and 66 had a loose fill heavily mixed with ash and charcoal and containing a rich ceramic material from the Middle Bronze Age. Pit number 66 yielded a fragment of a clay tuyere and a triangular dagger (Fig. 4), which suggest the presence a local smelting workshop. Very little data on bronze working exists

A csomópont területének keleti szélén egy nagyjából észak–déli irányú, kavicbarra betöltésű, 220 centiméter széles, helyenként több mint 2 méter mély árok (106. objektum) feltja rajzolódott ki, amely igen kisszámú bronzkori leletanyagot adott. Egy másik, kisebb méretű, 54 centiméter mély, 130 centiméter széles árok (88. objektum) kelet–északkelet – nyugat–északnyugati irányban futott a terület déli szélén.

Az aránylag nagyszámban előkerült cölöp- és karólyukak közül igen kevés illeszthető rendszerbe. Az 52–53., 47., 51., 55., 61. objektumok derékszögben futó vonalat alkotnak, melyből talán cölöpszerkezetes épület meglétére gondolhatunk.

A La Tène D korba keltezhető egy teknősaljú árokszerű képződmény (105. objektum).

A lelőhely archacobotanikai vizsgálatát Gyulai Ferenc végezte el, aki búza, árpa, hüvelyesek, valamint kása maradványát mutatta ki.

A szóban forgó területen elterülő bronzkori településről már a múlt század elejétől vannak információink. Nagy Lajos a református templom mellett 30 gödör feltárását végezte el, (TOMPA 1943) ezen kívül mellékletet nem tartalmazó zsugorított csontvázas sírokra is bukkant 1928-ban. A Fehérvári út 12. alatt 1949-ben Wellner István tárt fel bronzkori maradványokat. Nagy Tibor a Mező utca (ma Körösy József utca) 6–10. szám alatt 1958 tavaszán közműárkok ásásakor, (NAGY 1959) ugyanez év nyarán a Fehérvári út 31-nél épület alapozáskor, (NAGY 1959a) Póczy Klára ugyanez év őszén a Schönherz utca – (ma: Október 23. út) Fehérvári út közötti szakaszon csatornaárok ásásakor (PÓCZY 1959) tárt fel korai- és középső bronzkori település-

2. kép: A 16-os számú gödörkomplexum bontás közben

Fig. 2: Trench complex no. 16 during opening

from this period. The remains of similar workshops have been found at the Lovasberény Vátya hill-fort and a bronzesmith's grave from Alsómislény (Nižna Mýsla, Slovakia).

The outlines of a 220 cm wide, in places more than 2 m deep trench (feature no. 106), appeared running in an approximately north–south direction along the eastern edge of the territory of the junction. The coffee-brown fill of this feature contained only a few finds from the Bronze Age. Another, smaller, 54 cm deep and 130 cm wide trench (feature no. 88) ran in an east–northeast – west–southwest direction along the southern edge of the territory.

Very few of the relatively many postholes and stake holes displayed a systematic dis-

3. kép: Egymásba ástott középső bronzkori gödrök (37-38 obj.)
Fig 3: Middle Bronze Age pits dug into each other (features 37-38)

4. kép: Trianguláris, három nittszeggel ellátott bronz tör
Fig 4: Triangular bronze knife with three nails

maradványokat, gödröket, tűzhelyeket, karólyukakat. Alföldy Géza a Baranyai utca – Fehérvári út sarkánál, a Baranyai út déli oldalán egy tucat gödör és cölöplyuk dokumentálását végezte el 1959-ben. (ALFÖLDY 1963)

Emellett szép számmal tudunk a területről származó szórványleletekről, melyek közül kiemelkedik a Mihalik-gyűjtemény gazdag bronzkori kerámia- és csontesz-kőanyagával (faragott csontzabla, stb.).

A fentebb leírtakból kitűnik, hogy a Móricz Zsigmond körtértől délre eső területen, a Bocskai út – Kőrösy József út – Baranyai utca zónájában egy, a korai bronzkor végétől induló (Kisapostag-kultúra, késő Nagyrév-kultúra), a középső bronzkor végéig (késő Vátya-koszideri periódus) fo-

tribution. Features nos. 52-53, 47, 51, 55 and 61 formed a line running at a right angle, suggesting the existence of a building of a post structure.

A trench-like formation with a trough-shaped bottom (feature no. 105) dates to the La Tène D period.

Ferenc Gyulai did the archaeobotanical analysis of the site. He demonstrated the presence of the remains of wheat, barley, legumes and mush.

We already have information about Bronze Age settlement in this territory from the beginning of the last century. Lajos Nagy unearthed 30 pits next to the Calvinist church (TOMPA 1943), and found crouched inhumation burials without grave furniture in 1928. István Well-

lyamatosan lakott település területén. Határainak pontos lokalizálása problematikus, hiszen az erőteljes beépítettség miatt csak kis területek kutatására nyílt lehetőség. Északi irányban az SZTK-rendelő magasságáig tarthatott, ahol a kutatások szerint már az urnamezős kultúra települése található. Nyugati határa az Ulászló utca 1–3. környékén lehetett, ahol Nagy Tibor már negatív szelvényeket is dokumentált. (NAGY 1959a) Déli és keleti irányban azonban semmilyen támpontunk sincsen.

A 2003. évi ásatási terület a település nyugat-északnyugati perifériális zónájában lehetett, melyre a nyugati, északnyugati irányban ritkuló régészeti aktivitás, valamint a nagyobb agyaggyerés céljából ásott gödörkomplexum helyzete utalhat. Továbbá talán ennek tulajdonítható, hogy ehelyütt nem tudtuk megfigyelni a – Nagy Tibor által – területünkől keletre eső Mező utcai részen dokumentált három települési szintet sem.

A település egykori földrajzi-geomorfológiai viszonyai ma már nehezen rekonstruálhatók, mindenestre valószínű, hogy lakói a Duna jobb partját övező, kedvező feltételeket biztosító, ezért az őskor több időszakában intenzíven lakott úgynevezett Alberfalva-lágmányosi – löszös altalajú – dombor adottságait használták ki.

Beszédes József – Szilas Gábor

Irodalom/References:

ALFÖLDY 1963 – Alföldy G.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1959. évben. *BudRég* 20 (1963) 533–534.

ner uncovered Bronze Age remains at 12 Fehérvári Road in 1949. Early and Middle Bronze Age settlement remains, pits, hearths and stake holes were brought to light by Tibor Nagy during the digging of public utility trenches at 6–10 Mező Street (now Kőrösy József Street) in the Spring 1958 (NAGY 1959) and in the same year during the digging of the foundation of a building at 31 Fehérvári Road (NAGY 1959a) and by Klára Póczy in the stretch of this road between Schönherz Street (now Október 23 Street) and Fehérvári Road during the digging of a drainage ditch (PÓCZY 1959). Géza Alföldy documented a dozen pits and postholes at the corner of Baranyai Street and Fehérvári Road and on the southern side of Baranyai Road in 1959 (ALFÖLDY 1963).

In addition, we know of many stray finds from the area of which the Mihalik collection has the richest Bronze Age ceramic and bone tool (carved antler bit, etc) material.

The facts detailed above suggest that a settlement, continuously inhabited from the end of the Early Bronze Age (Kisapostag culture, Late Nagyrév culture) to the end of the Middle Bronze Age (Late Vátya-Koszider period), occupied the territory south of Mórész Zsigmond circle, in the area of Bocskay Road, Kőrösy József Road and Baranyai Street. Exactly locating the edges of the settlement will prove problematic since the closely built houses allow only narrow zones to be investigated. In the north, the settlement may extend up to the area of the SZTK clinic, where already research indicates that a settlement of the Urnfield culture can be found. The western border must have been located somewhere around 1–3 Ulászló Street, where Tibor Nagy already

BESZÉDES–TEREI 2003 – Beszédes J. – Terei Gy.: A Budapest, XI. ker., Bartók Béla út – Fehérvári út felszíni rendezéséhez kapcsolódó régészeti feltárások és megfigyelések 2002-ben [Archaeological excavations and observations in Budapest, District XI, Bartók Béla Street – Fehérvári Road in 2002]. *Aqfűz* 9 (2003) 194–196.
 TOMPA 1943 – Tompa E.: Adatok Budapest őskorához. *BudRég* 13 (1943) 11–31.
 NAGY 1959 – Nagy T.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1958. évben. *BudRég* 19 (1959) 246–247.
 NAGY 1959a – Nagy T.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1958. évben. *BudRég* 19 (1959) 247.
 PÓCZY 1959 – Póczy K.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1958. évben. *BudRég* 19 (1959) 247.

documented empty test trenches as well (NAGY 1959a). In the south and the east we have no clue at all where the settlement ended.

The territory of the excavation in 2003 may lie near the west–northwest periphery of the settlement, something suggested by the thinning of archaeological activity in the west and northwest and the location of the large clay extraction pit complex. This may also explain why we were not able to observe the three settlement levels that Tibor Nagy documented east of our territory on Mező Street.

The geographical and geomorphological conditions at the settlement are difficult to reconstruct. It seems probable, however, that the inhabitants made use of the natural advantages offered by the loessy ground of the so-called Albertfalva-Lágymányos hill range on the right side of the Danube, an intensively inhabited locations in several prehistoric periods.

József Beszédes – Gábor Szilas

Feltárás a Paskál lakópark területén

(Budapest, XIV. ker., Egressy út – Vezér utca – Paskál strand által határolt terület, Hrsz.: 31373/5)

A Budapest, XIV. ker., Zuglói Önkormányzat döntése alapján a Paskál Park Rt., valamint több társ-, kivitelező és alvállalkozó cég közreműködésével az Egressy út – Vezér utca – Paskál strand – Rákos patak által határolt területen, „Paskál lakópark” néven, összességében, mintegy 4 hektár nagyságú területre 13 lakó- és irodaépületet terveztek. Az építési terület Egressy út – Vezér út sarka felé eső részen megkezdett építkezés során a Paskál strand korábban megkezdett és félbehagyott bővítési munkálatainak nyomai kerültek elő, körülbelül másfél – két méter mélységben (betonalapozások, cölöpök, stb.).

2003. június 23-án a Paskál Park Rt. megbízásából kezdtünk feltárásokat, az érintett területen. Az ásatást a fennmaradó 12 ház, közel 1 hektárnyi alapozási területén végeztük el.

A megnyitott szelvények többségében új- és legújabb kori bolygatással már korábban jelentősen sérült a lelőhely. A kutatószelvényekben több helyen is megfigyeltük, a Rákos patak egykori, az átépítés előtti medrének nyomait.

A régészeti leleteket tartalmazó szelvényekben is igen nagymértékű volt a pusztulás. Ennek ellenére megfigyelhető volt, hogy a leletek és az objektumok a Rákos patak mai nyomvonalával közel

Excavation in the territory of the Paskál apartment complex

(Budapest XIV, territory bordered by Egressy Road – Vezér Street – the Paskál open bath, Ln: 31373/5)

The construction of the “Paskál apartment complex” comprising 13 residential and office buildings was planned on the orders of the local government of Zugló (Budapest XIV) with the co-operation of the Paskál Park Rt. and a number of contractor, subcontractor and co-operative firms in the approximately 4 ha territory bordered by Egressy Road, Vezér Street, Paskál open baths and the Rákos stream. The construction was started in the area next to the corner of Egressy Road and Vezér Street, where the traces of the formerly started and then abandoned enlargement of the Paskál open bath were found in a depth of about one and a half, two metres (concrete foundations, posts, etc.).

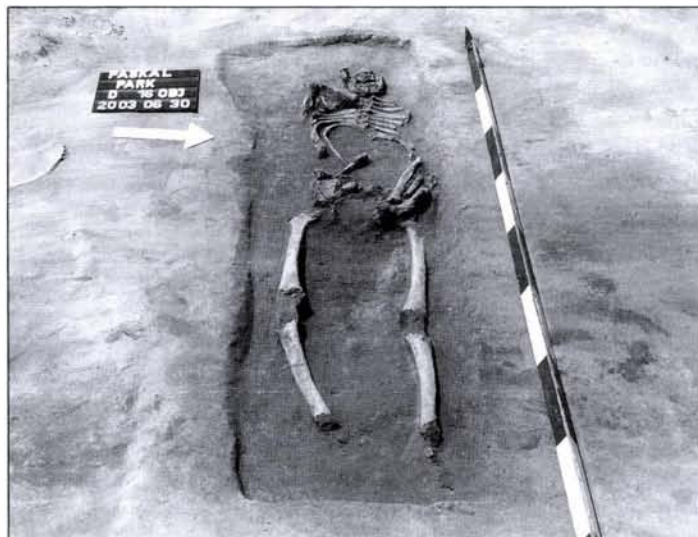
The excavations began at the request of the Paskál Park Rt. on June 23, 2003 in the approximately 1 ha territory that the foundations of the remaining 12 houses would occupy. The site proved to be seriously disturbed by modern disturbances in the majority of the excavation trenches. In several places we could observe the remains of the former bed of the Rákos stream from the time before its reconstruction.

The destruction was also significant in the trenches that contained archaeological finds. Nevertheless, we could observe that the finds and the features were distributed in an approximately east–west oriented

megegyező vonalban, megközelítőleg kelet–nyugati sávban helyezkedtek el. Az építési terület Vezér utcai szakaszán, a Szugló utcához közeli területen nyitott, általunk „A” szelvénynek nevezett kutatóárókban, szarmata kori tároló gödrök, tűzhely és egy félig földbe mélyített ház maradványa került elő, szerény leletanyaggal. A „C” szelvényben számos újkori, szeméttel feltöltött beásás mellett, minden bizonnyal szarmatakori árok részlete, középső rézkori gödöralkak kerültek elő, minimális kerámia anyaggal. A szelvény északkeleti sarkában a vastagodó áradmányos humuszrétegből a korábbiakhoz képest nagy mennyiségűnek mondható középső rézkori Ludanice kultúra leletanyaga került elő, értékelhető objektumfolt nélkül. A „D” szelvény egy újkori felhordású domb alatt terült el, amelyben szórványosan előkerülő őskori (Ludanice) kerámiatöredékek mellett, szarmata kori árok, egy tűzhely maradványa és egy csontvázas sír került elő, ugyancsak szerénynek mondható, mindössze egy rossz megtartású bronz hajkarika vagy

band running parallel to the modern course of the Rákos stream. Storage pits, an oven and the ruins of a semi-subterranean dwelling were uncovered together with a modest find material from the Sarmatian period in test trench “A” in the section of the site by Vezér Street, close to Szugló Street. Trench “C” contained numerous modern pits filled with refuse, the detail of a ditch, certainly from the Sarmatian period, and the bottoms of middle Copper Age pits containing only a very few sherds. In the northeastern corner of the trench, the relatively rich material from the middle Copper Age Ludanice culture was brought to light although this lacked any kind of discoloration related to a feature which could be evaluated in ever thickening humic inundation layer. Trench “D” lay under a hill accumulated in modern times. It yielded, apart from scattered prehistoric Ludanice sherds, a Sarmatian ditch, the remains of an oven and an inhumation burial with the modest grave goods including a single poorly preserved bronze lockring or earring. (Fig. 1) Modern pits

1. kép: Szarmata kori sír
Fig. 1: Sarmatian period grave

2. kép: Szarmata ház
Fig. 2: Sarmatian house

fülbevaló melléklettel. (1. kép) A terület igen nagymértékben újkori beásásokkal bolygatott. A „G” szelvényben bizonytalan korú, de betöltésük alapján régészeti jellegű (valószínűleg szarmata), egymást keresztező árok kerültek elő. A „J” szelvényben legújabb kori szemetes feltöltés és egy észak–déli irányú, újkori árok és hasonló korú gödrök mellett egy félig földbe mélyített szarmata kori ház (2. kép) és egy gödör kerültek elő. A ház négyzet alakú, északi sarkában kővel kirakott tüzelőhely volt. északkelet–délnyugati tengelyében három cölöplyukkal. Padlója nem volt, bejáratát sem sikerült megtalálnunk.

A „B”, „E”, „F”, „H”, „K”, „L” szelvények, régészetileg negatívnak bizonyultak.

Endrődi Anna, Horváth M. Attila

had largely damaged the surface. Ditches crossed each other in trench “G”. They cannot be dated certainly although the fill suggests that they are archaeological features (probably Sarmatian). Trench “I” was filled in with modern refuse. It contained a north–south oriented modern ditch and pits as well as a semi-subterranean house (Fig. 2) and pit from the Sarmatian period. The house was quadrangular and had a fireplace paved with stone in its northern corner. Three postholes were found set along the northeast–southwest axis. The dwelling did not have a floor and we could not find the entrance.

Trenches “B”, “E”, “F”, “H”, “K” and “L” contained no archaeological finds.

Anna Endrődi – Attila Horváth M.

Középső neolitikus település Törökbálint-Dulácskán

(Törökbálint, Hrsz.: 3166/9)

A Middle Neolithic settlement at Törökbálint-Dulácska

(Törökbálint, Ln: 3166/9)

A Törökbálint-Dulácskán az M0-autópálya törökbálinti lehajtójától délkeletre, a közeljövőben építendő Outlet áruház területén 2003. május 26. és július 18. között régészeti feltárást végeztünk. A terület nagyméretű, 12 méteres lejtésű domb Törökbálint északnyugati szélén. (1. kép)

Munkánk előzménye az 1991-92-ben a BTM munkatársai, Endródi Anna, V. Vadász Éva és M. Virág Zsuzsanna által vezetett leletmentés, amely az M0-autópálya építését előzte meg, és amely egy nagy-kiterjedésű neolitikus település feltárását eredményezte.

A dombon az 1990-es évek közepén végzett autópálya-építés során két helyen halmoztak fel újkori építési hulladékot illetve földet. Az egyik feltárt területünk északnyugati, a másik a délkeleti sarkában volt. Ezen kívül csak jelentéktelen talajmunkákat végeztek itt, így az őskori objektumokban gyakorlatilag nem keletkezett kár.

A munka során sikerült az egykori megtelepedés feltehető határait is megtalálnunk. A terület északi szélén egy körülbelül 40 méter széles, sötétbarna, erősen kavicsos sáv – feltehetően ősi folyómeder – jelentkezett, amelynek csak a délkeleti sarkában voltak neolitikus objektumok, sekély és leletszegény gödrök. Ezt

Archaeological excavations were conducted in the territory of a future Outlet store southeast of the Törökbálint exit of the M0 highway at Törökbálint-Dulácska between May 26 and June 18, 2003. The territory lies on a large hill with a slope of 12 m by the northwestern outskirts of Törökbálint (Fig. 1).

Antecedent to this excavation was a rescue excavation conducted by Anna Endródi, Éva V. Vadász and Zsuzsanna M. Virág from the Budapest History Museum in 1991-1992, which preceded the construction of the M0 highway and ended with the recovery of a large Neolithic settlement.

During the course of the highway construction work, modern building debris and earth were deposited on two places on the hill in the mid-1990s. One was in the northwestern and the other in the southeastern corner of the unearthed territory. Apart from these modern refuse heaps, only insignificant earth moving was carried out at this spot, none of which in practice impacted on the prehistoric features.

We succeeded in finding the supposed borders of the settlement. An approximately 40 m wide, dark brown, heavily pebbled zone appeared on the northern edge of the territory, probably the remains of an ancient river basin. Neolithic fea-

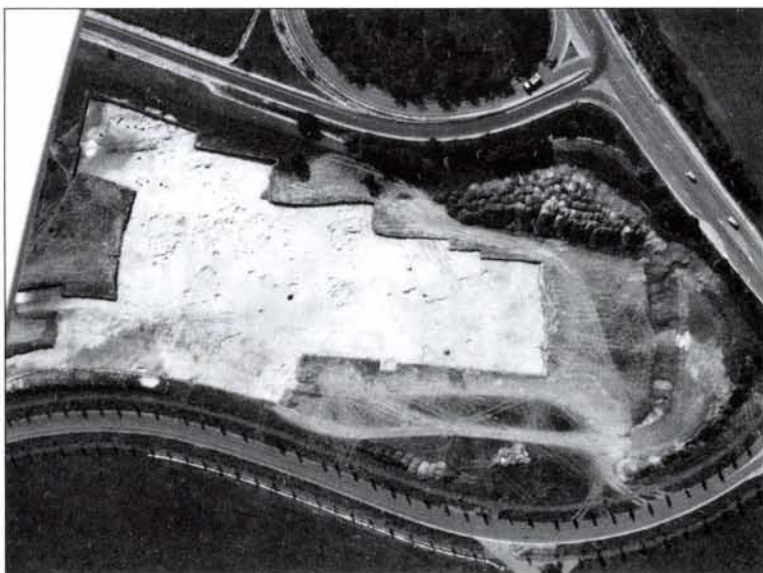
a rendkívül kemény talajt tehát minden bizonnyal elkerülték az újkőkorban, így erre nem folytattuk a kutatást. A feltárható terület északi végén pedig egyre fogytak, majd elmaradtak az objektumok, ezért itt minden bizonnyal sikerült a lelőhely északi szélét megtalálnunk. Hasonló volt a helyzet a terület keleti szélén, ahol bár végig megtaláltuk még az újkőkori megtelepedés nyomait, de ezek intenzitása már szintén a telep szélére utalt.

Az általunk ez évben lehumuszolt több, mint 12600 négyzetméteren 242 objektumot tártunk fel, melyek kivétel nélkül a Dunántúli Vonaldiszes Kultúra kottafejes illetve zselízi fázisához tartoztak. A területen két egykorú ház nyomait sikerült regisztrálnunk. Ezek közül az egyik (1. ház) körülbelül 30 méter hosszú, három cölöpsorral készített épület. A másik, lényegesen kisebb, körülbelül 10 méter hosszú, de eltérő szerkezetű kis épület (2. ház). Ez utóbbi egyedi formája, szélső helyzete a településen belül és a közelében talált több kultuszgödör az épület különleges funkciójára utal.

tures, shallow pits with only a few finds in them, were recovered only in the southeastern corner of this area. This extremely hard soil was, accordingly, left alone in the Neolithic. Thus, we did not extend the investigations in this direction. At the northern edge of the territory we could unearth fewer and fewer features, which ultimately disappeared altogether. Probably this zone marked the northern boundary of the site. The situation was similar on the eastern edge of the territory where, although we could find traces of the Neolithic settlement everywhere, their paucity suggests we were also close to the edge of the settlement.

Over the 12600 square metres from where the humus was removed this year, we unearthed 242 features, all from the Notenkopf and Zseliz phases of the Transdanubian Linear Pottery culture. We could record traces of two contemporary buildings. One of them (house no. 1) was a building about 30 m long with three rows post representing its structure. The

1. kép: Légi fotó az ásatásról
Fig. 1: Aerial photo of the excavation area

2. kép: Bekarcolt díszű
kerámia töredékek
Fig. 2: Incised decorated
ceramic vessels

Az ásatás során több különleges tartalmú gödröt is találtunk, amelyek leleteik (egész edények, állatsontok, kőeszközök) alapján az őskori kultusszal állhatnak összefüggésben. Ezek között mind a kottafejes, mind a zselízi korszakhoz tartozóak is voltak.

A legintenzívebb településrész az 1. háztól keletre feküdt. Itt egy összefüggő objektumcsoportot találtunk, amelyekben a felettük fekvő 20–30 centiméteres kultúrréteggel együtt rendkívül gazdag leletanyagot tártunk fel. A humuszolás közben többször is megfigyeltük, hogy a 80–120 centiméter vastag humuszt számos objektum, főként cölöplyukak nem vágták át, így azok nyoma a sárga löszös altalajban már nem volt megfigyelhető.

Leleteink nagyobb részét a kerámiatártyák adták. (2. kép) A kőeszközök közül feltűnően kevés volt a pattintással készült szerszám és meglepően sok a nagyméretű kőlelet. Ezek között számos félkész termék – részben csiszolt – tárgy és nagyon sok nyersanyagként szolgáló kő volt. Kiemelkedő kőleletünk volt a 2. ház bejárata

other building was significantly smaller, about 10 m long, and was constructed differently (house no. 2). The unique form of the latter, its place close to the periphery of the settlement and the number of pits of a cultic character found near it suggest that the building had a special function.

A number of pits with unique contents were also found. The finds they contained (intact vessels, animal bones and stone tools) suggest that they were linked with some kind of prehistoric cult. Both Notenkopf and the Zseliz period ceramics were represented in them.

The most intensively occupied part of the settlement lay east of house no. 1. Here we found a coherent group of features, which, together with the overlying 20–30 cm thick culture-bearing layer, yielded an extremely rich find material. When the humus was removed from the surface, we observed a number of times that many features, mainly postholes, did not extend deeper than 80–120 cm thick humus layer so that it was not possible to pick them up in in the yellow loessy substratum.

alatt egy gödörben fekvő „üllő”-alakú csi-szolt kőtárgy.

Leletmentésünk során teljes mértékben feltártuk az építendő áruház épületei alatti területet, így a terület szélein esetlegesen még a földben lévő objektumok sértetlenek maradhatnak.

Horváth László András

The majority of the finds were ceramics (Fig. 2). There were surprisingly few flaked stone tools among the stone tools, while the number of large stone finds was unexpectedly high. Among them we found numerous unfinished, partly polished products and plenty of blocks of raw material. The most interesting stone find was an “anvil”-shaped polished stone object found in a pit under the entrance to house no. 2.

We unearthed the entire territory to be occupied by the store. Thus, the features that can perhaps be found on the edges of the territory will remain undamaged.

László András Horváth

Őskori telepek, római kori árokrendszer, avar sírok Biatorbágy-Hosszúrétek lelőhelyen

*(Biatorbágy, M0 autópálya nyomvonala,
PM 016. lelőhely)*

A lelőhely a Hosszúréti-patak egyik oldalá-
ga mellett emelkedő lankás domboldalon
fekszik. (1. kép) A területen az autópálya
építését megelőzően 1991-ben Endrődi
Anna és Vadász Éva végeztek megelőző
feltárást. Ennek során viszonylag nagyobb
területen rendkívül szórta kerültek elő
kora bronzkori (makói kultúra), illetve
kora vaskori (HC) gödrök (BTM Adattár:
1681-92, 1682-92).

Az autópálya bővítését megelőző fel-
tárásunk területét az 1991-ben feltárt
területtől délre jelöltük ki, közvetlenül a
Hosszúréti-patak egyik oldalágát képező
kis, nyugat felől érkező patak partján. A
feltárás során kiderült, hogy az egykori
őskori felszín erőteljesen a patak felé lejt.
Ezt jól jelzi, hogy míg a patak mellett az
őskori kultúr réteg, és az ezt fedő humusz-
réteg vastagsága elérte a 3 métert, addig a
pataktól távolodva, a dombtetőn, a sárga
altalajra már csak körülbelül 50 centimé-
ter vastag humuszréteg települt.

A patak irányába dél felé és a Törökbá-
linti-tó felé, keleti irányba lejtő dombhát
déli részén, az újkőkori vonaldiszes kerá-
mia kultúrájának egyrétegű településének
részletét tártuk fel. A leletek és objek-
tumok koncentrációja a patak mentén,
körülbelül 80 méteres sávban volt a leg-
nagyobb. A lelőhely intenzitása észak felé
erősen csökkent, a feltárás északi határa-

Prehistoric settlements, a ditch system from the Roman period, Avar graves at the site of Biatorbágy-Hosszúrétek

*(Biatorbágy, path of the M0 motorway,
site PM 016)*

The site of Biatorbágy-Hosszúrétek is
situated on a gently sloping hillside rising
above a small tributary of the Hosszúréti
stream (Fig. 1). Anna Endrődi and Éva
Vadász had previously conducted exca-
vations in the area preceding the 1991
construction of the highway. Early Bronze
Age (Makó culture) and the Early Iron
Age (HC) pits were found thinly scattered
over the relatively large territory. (Budapest
Historical Museum Archives: 1681-92,
1682-92)

Preceding the extension of the motor-
way, it was decided to excavate south of
the territory unearthed in 1991, in an area
next to a side-tributary of the Hosszúréti
stream, a small stream which flows into
this area from the west. We found during
the excavation that the prehistoric ground
level had strongly sloped downwards in the
direction of the stream. This is indicated
by the circumstance that the thickness of
the culture-bearing layer and the overlying
humus layer attained a thickness of 3 m
by the stream, while farther away from the
stream, the yellow virgin soil on the hilltop
was covered by a humus layer only 50 cm
thick.

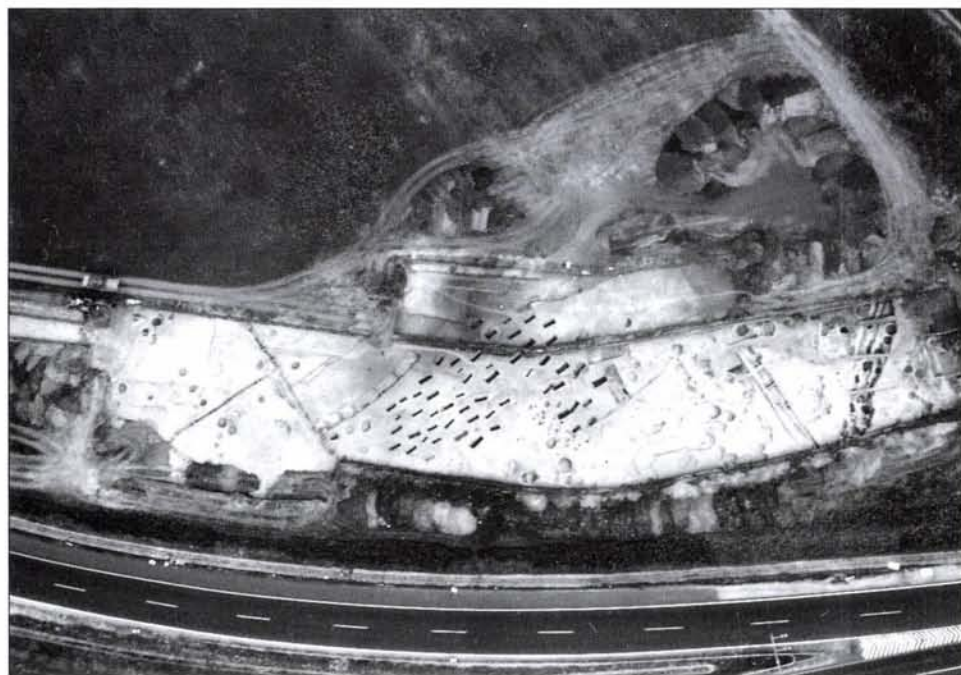
Part of a single-component settlement
of the Neolithic Linear Pottery culture
was uncovered on the southern part of
the hillside sloping southwards down

nál már csak szórványosan kerültek elő újkőkori objektumok, azaz a neolit település a patak mentén húzódott kelet–nyugati irányban a lankás domb déli oldalán.

Az előkerült objektumok többsége szabálytalan alakú agyagkitermelő és hulladék gödör volt. Ezeken kívül öt szabadtéri tűzhely, néhány nagyobb élelemtároló gödör (nagy mennyiségű gabonamaradvánnyal) és egy mély, a patakkal párhuzamosan futó árok is előkerült. Ez utóbbiban a megfigyelt szögletes faszenes-hamus foltok valamilyen fakonstrukcióra (esetleg hídra) utalnak. A telepen a vonaldíszes kultúra ismert cölöpszerkezetes lakóházait nem találtuk meg. Előkerült azonban két négyszögletes alaprajzú padkás gödör, közepén és a padkán cölöplyukakkal, ezek alján az agyag keményre tömörödött. Mindkét gödörből elpusztult tűzhely maradványai kerültek

toward the stream and eastwards toward Törökbálint Lake. Most of the finds and the features clustered in an approximately 80 m long band along the stream. The intensity of the settlement decreased sharply northwards so that only a few scattered Neolithic features occurred on the northern border of the excavated territory. Thus, the Neolithic settlement extended in an east–west direction along the stream on the gentle, southern slope of the hill.

The majority of the uncovered features took the form of irregular clay pits and refuse pits. In addition, five open-air hearths, a few large pits for food storage (with a large quantity of cereal remains) and a deep ditch running parallel to the stream were found. The angular discolorations containing charcoal and ash observed in the latter feature suggest

1. kép: Légifotó a feltárási területről

Fig. 1: Aerial photograph of the excavation area

elő. A két objektumot feltehetően félig földbemélyített, cölöpszerkezetes gazdasági épületként rekonstruálhatjuk. (2. kép)

A telep középső részén egy nagyobb, hengeres falú gödör alján három ép edényt találtunk, ezek egyike peremével lefelé fordítva állt. A három edényen kívül a gödörből más lelet nem került elő. (3. kép) A település déli oldalán (a patak partján), vastag paticsréteg alatt, nagyobb mennyiségű festett kerámia és állatsont között, emberi koponya és váz darabjait találtuk meg. A két objektum valószínűleg kultuszgödörként interpretálható. A paticsos réteg alatt talált embermaradványokkal szemben, a telep másik szélén egy ovális, hengeres falú gödörben oldalára fektetett, erősen hiányos emberi vázat találtunk, koponyája alatt őrlőkővel.

A telepen előkerült leletanyagban a vonaldiszes kerámia korai időszakának emlékényaga is megtalálható, a leletanyag túlnyomó része azonban a kottafejes és a zselízi időszakra datálható. Ez utóbbi időszakba sorolható a lelőhelyen előkerült két festett arcsedény töredék is. (4. kép)

the existence of a wooden construction (perhaps a bridge). We could not find the usual post-structure houses of the Linear Pottery culture. At the same time, two small rectangular pits with a bench with centrally placed postholes were unearthed. The clay was more compacted at the bottom of the postholes. Both pits yielded the remains of ruined hearths. The two features can probably be interpreted as semi-subterranean, post-structure economic out-buildings (Fig. 2).

Three intact vessels were found on the bottom of a larger pit with cylindrical walls in the central part of the settlement. One of the vessels was found turned with the rim downward. The pit did not contain any other finds (Fig. 3). In addition to a large number of painted pottery and animal bones, we unearthed a human skull and skeletal bones under a thick daub layer on the southern side of the settlement (on the bank of the stream). The two features can probably be interpreted as ritual pits. At the other edge of the settlement, opposite to the human

2. kép: Földbe mélyített
cölöpszerkezetes építmény
Fig. 2: Semi-subterranean
post-structure
construction

3. kép: Kultuszgödör
szájjal lefelé fordított
edénnyel

Fig. 3: Ritual pit with an
upside down vessel

Az edénytípus a zselízi kultúra területén széleskörben elterjedt (KUZMA 1990, KALICZ 1998 22–33), így lelőhelyünk közvetlen közelében fekvő lelőhelyeken (Biatorbágy-Tyúkberek, Törökbálint-Dulácska) több változata is előkerült. (VIRÁG 1998) Az újkőkori településrészlet – hasonló korú lelőhelyek radiocarbon adatai alapján – a Kr. e. 6.-5. évezredre datálható.

A területen a Kr. e. 3. évezred középső harmadában a makói kultúra népessége létesített a kultúrára jellemző, (CSÁNYI 1996, SZATHMÁRI 1998-99) erősen szórt szerkezetű települést. Viszonylag nagy területen néhány hengeres falú hulladékgödör jelezte ezt a kronológiai horizontot. A kora bronzkori telep az 1991-es feltárások tanúsága szerint, észak felé folytatódott, de a telep ebben az irányban sem volt intenzívebb. Ugyancsak a korábban előkerült kora vaskori településrészlethez kapcsolható az ásatás során előkerült egyetlen kora vaskori gödör.

A lelőhelyet egymást merőlegesen keresztbező árkok osztják több részre, több helyen megfigyelhető volt, hogy az árkot

remains brought to light from under the daub layer, we found a very fragmentary human skeleton laid on its side and with a quern placed under the skull, lying in an oval pit with vertical walls.

The find material recovered from the site contained find material from the early phase of the Linear Pottery culture as well, although the majority of the finds date from the Notenkopf and Zseliz phases of the Linear Band culture. Two fragments of face-pots date from this latter phase (Fig. 4). This vessel type was wide spread in the territory of the Zseliz culture (KUZMA 1990, KALICZ 1998 22-33), and some versions of it have been found at nearby sites (Biatorbágy-Tyúkberek, Törökbálint-Dulácska) (VIRÁG 1998). This Neolithic settlement fragment can be dated from the 6th-5th millennium BC based on radiocarbon dates from sites belonging to the same cultural phase.

The population of the Makó culture established its characteristic settlements with their widely scattered structures (CSÁNYI 1996, SZATHMÁRI 1998-99)

körakások kísérik. Az árkok betöltéséből néhány tegulatöredék és egy római kori kerámiatöredék került elő. Az árokrendszer valószínűleg a lelőhely közelében korábban feltárt római kori villával hozható kapcsolatba.

Az egyik, árkok által határolt téglalap alakú területen 64 avar sír került elő, tehát az avar korban feltételezhetően még látszott az árokrendszer nyoma. Az autópálya-bővítés nyomvonalába 64 sír esett, a temetőrészlet három oldalról lezártnak tekinthető. Újabb sírok előkerülésére a kisajátítási határon kívül, délkeleti irányban lehet számítani.

A temetkezések rövid, dél-délnyugat-észak-északkelet irányú sorokba rendeződnek, a férfi, női és gyermeksírok területileg nem különülnek el.

A mellékletek alapján a sírok két korszakhoz tartoztak. A 7. század középső harmadára datálható férfi sírokból P-fülű kardok, csontmerevítő reflexíjak, nyílhegyek, tegezmaradványok, préselt bronz övveretek, arany fülbevalók kerültek elő. (5. kép) Kiemelésre érdemes az egyik fegyveres férfisírban talált aranylemezből készült pénzutánczat. A női sírok mellékletei karperecek, gyöngyök, orsógombok voltak. Hasonló korú temetők a főváros környékéről például a XIV. ker. Tihany térről ismertek (NAGY 1998, 112–122), a két P-fülű kard párhuzama pedig Csepel-Kavicsbánya lelőhelyről ismert. (NAGY 1998, 178–180)

A sírok túlnyomó része a késő avar korra, a 8. század második felére datálható. A késő avar sírok nagy részét (elsősorban a felnőtt férfiakét) még a korszakban kirabolták, így a vázak erősen hiányosak, és valószínű, hogy a mellékletek többségét elvitték. A férfi sírokban fegyverövek öntött griffes-indás bronzvereteit, szíjvé-

4. kép: Arcsedény töredék
Fig. 4: Fragment of a face-pot

in the middle third of the 3rd millennium BC. A few refuse pits with vertical walls indicate that this chronological horizon is present over a relatively large territory. The Early Bronze Age settlements at Biatorbágy-Hosszúrétek extended further to the north, as suggested by the results of the excavations in 1991, although the settlement was not any more intensive in this direction either. The only Early Iron Age pit found during the excavation can be ascribed to the also previously unearthed segment of an Early Iron Age settlement.

Sixty-four Avar graves were uncovered on an oblong territory bordered by the trenches. (This suggests that the trench system would still have been visible in the Avar period).

The 64 graves were located along the path of the motorway extension. The cemetery fragment can be regarded as closed on three of its sides. More graves can be expected in a southeast direction beyond the edge of the territory impacted by motorway construction.

geit, propellervereteit, (6. kép) reflexíjak csontmerevítőit, késeket, fülbevalókat találtunk, míg a női és a gyermek sírokban karperecek, gyöngyök, edények fordultak elő. Hasonló korú sírok viszonylag nagy számban ismertek Budapest területéről. (NAGY 1998)

A 7. és 8. századi sírok nem alkotnak külön csoportot, és nem vágják egymást, ami arra utal, hogy a későbbi temetkezések idején erős hagyományként ismert lehetett a korábbi temető léte, esetleg még látható nyoma is volt.

A temetkezési szokások között egyetlen említésre méltó fordult elő: egy fegyveres férfi sírjába, a felnőtt lába mellé, ellentétes tájolással egy gyermeket fektettek.

A sírokból előkerült vereteken, szíjvégeken (mindkét kronológiai horizontban) a talaj kedvező kémiai tulajdonsága miatt több esetben textil, illetve bőr maradványokat találtunk.

A feltárástól körülbelül 200-300 méterre keletre, a Hosszúréti-patak említett oldalága mellett, a szántásban hullámvö-

The burials are arranged in south, southwest – north, northeast directed rows. The graves of men, women and children were not territorially separated.

Two periods can be separated based on the finds. P-looped swords, composite bows with bone reinforcing plaques, arrowheads, quiver remains, pressed bronze belt mounts and gold earrings came from the male graves dated from the middle third of the AD 7th century. A coin imitation made from gold sheet found in the grave of an armed man is worth mentioning separately (Fig. 5). The graves of women contained bracelets, beads and spindle whorls. Cemeteries of a same age are known from the region of the capital, for example from Budapest XIV, Tihany Square (NAGY 1998, 112-122), while an analogue to the two P-looped swords was discovered at the site of Csepel-Kavicsbánya (NAGY 1998, 178-180).

The overwhelming majority of the graves can be dated to the Late Avar period or the second half of the AD 8th

5. kép: Kora avarkori sír leletei: P-fülű kard függesztő fűle, övveretek, arany fülbevaló

Fig 5: Finds of a grave from the early Avar period: P-shaped suspension loop from a sword, belt mounts, gold earring

6. kép: Késő avar férfi sír feltárás közben
 Fig. 6: The grave of a late Avar man during cleaning

naldíszes kerámiatöredékeket találtunk. A leletek valószínűleg egy avar teleppel kapcsolhatók össze, ehhez tartozhattak az általunk feltárt sírok.

A lelőhely környékén egyébként több avar temető ismert, (MARÓTI 2002) ami a terület avar kori sűrű lakottságára utal. A legközelebbi temető lelőhelyünktől körülbelül 1,5–2 kilométerre, az M1 autópálya és a 100-as főút között került elő (Biatorbágy-Budapark). A feltárt 450 sírt az ásatók a 7. század negyedik negyede és a 9. század első negyede közötti időszakra datálták, (SIMON 1993) azaz részben egy időben használták a Hosszúréteken előkerült temetőrészlettel.

Reményi László – Tóth Anikó

Irodalom/References:

CSÁNYI 1996 – Csányi M.: Újabb adat kelet-magyarországi kora bronzkorunkhoz – New data to the Early Bronze Age of East Hungary. *Tisicum* 9 (1996) 45–75.

century. Most of the late Avar graves (especially all those of adult men) had already been robbed in the same period, so the skeletons are badly fragmented and most probably the majority of the grave goods were taken away. In the graves of men we found cast griffin-and-tendril bronze mounts, strap-ends and bow-tie mounts from weapon belts (Fig. 6), bone reinforcing plaques for composite bows, knives and earrings, while the graves of women and children contained bracelets, beads and vessels. Many graves from the same period are known from the territory of Budapest (NAGY 1998).

The graves from the AD 7th and 8th centuries do not comprise a separate group. They do not intersect one another, which implies that the memory of the earlier cemetery was preserved as a strong tradition at the time of the later burials, or it was perhaps still visible.

There was a noteworthy burial rite: a child was placed at the foot of an armed adult man lying in an opposite orientation.

KALICZ 1998 – Kalicz, N.: Figürliche Kunst und bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns. Budapest 1998.

KUZMA 1990 – Kuzma, I.: Plastika železovske skupine z Mužle-Čenkova. Plastik der Želiezovce-Gruppe aus Mužla-Čenkov. SlovArch 38-2 (1990) 429–452.

MARÓTI 2002 – Maróti É.: Avar temető Sósúton. (Ein awarisches Gräberfeld in Sósút.) Régészeti kutatások Magyarországon 1999. Budapest 2002, 109–129.

NAGY 1998 – Nagy, M.: Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest I-II. Budapest 1998.

SIMON 1993 – Simon L.: Kőpokolásos temetkezések a biatorbágyi avar temetőben (előzetes jelentés). Bestattungen mit Steinsetzung im awarischen Gräberfeld von Bátorbágy. HOMÉ 30-31 (1993) 141–170.

SZATHMÁRI 1998-99 – Szathmári I.: Adatok a kora bronzkori makói kultúra kérdéséhez. Beiträge zur Frage der frühbronzezeitlichen Makó-Kultur. Savaria – pars archaeologica 24/3 (1998-99), 141–152.

VIRÁG 1998 – Virág, Zs.: Neuere anthropomorphe Darstellungen der Linienbandkeramik aus dem Umgebungs von Budapest. In: The Late Neolithic of the Middle Danube Region. Timișoara 1998, 67–89.

In numerous cases, we found remains of textile and leather on the mounts and strap-ends recovered from the graves (from both chronological horizons) owing to the favourable chemical properties of the soil.

Sherds ornamented with wavy lines were found in the ploughed field by the above-mentioned side-tributary of the Hosszúréti stream, about 200–300 m east of the excavation. They can probably be linked with the Avar settlement to which the unearthened graves belonged.

Several Avar cemeteries are known in the environs of the site (MARÓTI 2002), which shows that the area was densely populated in the Avar period. The closest cemetery was located about 1.5–2 km from this site, between the M1 motorway and national road no. 100 (Bátorbágy-Budapest). The 450 graves unearthened there were dated from between the fourth quarter of the AD 7th century and the first quarter of the AD 9th century (SIMON 1993), which means that they were partly contemporary with the cemetery fragment unearthened at Hosszúrétek.

László Reményi – Anikó Tóth

Óskori és középkori leletek Biatorbágy-Tyúkberek, Törökbálint-Kukoricadűlő lelőhelyről

(Biatorbágy–Törökbálint, M0 autópálya
nyomvonal, PM 014-015. lelőhely)

A lelőhely a Hosszúrét-pataktól nyugatra, körülbelül 1 kilométeres távolságra, enyhén, lankás, déli lejtőn fekszik, Biatorbágy és Törökbálint közigazgatási határán. Az M0 autópálya építését megelőzően Endrődi Anna, Nyékhelyi Dorottya és Virág Zsuzsanna folytatott megelőző feltárást, amelynek során újkőkori, középkori település nyomai kerültek elő (BTM Adattár: 1683-92, 1707-93).

A 2003-ban folytatott megelőző feltárásunk során – a talajtani szakvélemény (Mindszenty Andrea – Horváth Zoltán) figyelembevételével – megállapítható volt, hogy a lelőhelyet fedő eredeti humuszréteg jelentős részét, a régészeti leleteket tartalmazó kultúrreteggel együtt, feltehetően az autópálya építés során elhordták és talajcserét végeztek. Ennek következtében az objektumoknak csak a sárga altalajba mélyülő részét tudtuk feltárni, és leleteket is csak ezekből tudtunk gyűjteni.

Az ásatás során a már korábban feltárt újkőkori település néhány további objektumát sikerült feltárnunk. Néhány hulladékgödör és semmilyen konstrukciót nem alkotó cölöplyuk mellett, sikerült feltárnunk egy cölöpszerkezetes ház részletét. (1. kép) A viszonylag mélyen a sárga altalajba mélyülő cölöplyukak négy sort alkotnak, a ház északnyugat–délkeleti tájolású, sajnos a vonaldíszes körben

Prehistoric and medieval finds from Biatorbágy-Tyúkberek, Törökbálint-Kukoricadűlő site

(Biatorbágy–Törökbálint, Path of the M0
motorway, site PM 014-015)

The site lies on a gentle southern slope about 1 km west of the Hosszúrét stream, on the administrative boundary between Biatorbágy and Törökbálint. Anna Endrődi, Dorottya Nyékhelyi and Zsuzsanna Virág conducted excavations preceding the construction of M0 motorway. They brought to light remains of Neolithic and medieval settlements (Budapest Historical Museum Archives: 1683-92, 1707-93).

The excavations of 2003 and the pedological analyses (Andrea Mindszenty – Zoltán Horváth) revealed that a significant portion of the humus layer that had originally covered the surface (together with the culture-bearing layer with the finds) had been removed during the construction of the highway and a different soil filled in there. In consequence, only those parts of the features that had been dug into the yellow substratum could be unearthed. All the finds come from the bottom of these features.

We unearthed a few more features from the previously described Early Neolithic settlement. Beside a few refuse pits and postholes, not forming any kind of building outline, we uncovered part of post-structure house (Fig. 1). The postholes, which were dug relatively deeply into the yellow substratum, were aligned

(HORVÁTH 2002) általánosan elterjedt szokásnak megfelelő hosszanti gödrök nem kerültek elő, talán azért, mert ezek nem érték el az altalajt, így a talajcsere során elpusztultak.

Az előkerült csekély mennyiségű leletanyag a vonaldíszes kultúra kottafejes, illetve zselízi időszakába sorolható, hasonlóan a korábban előkerült leletanyaghoz, amelyben egy karcolt-festett mintakombinációval díszített arcsosedény is előkerült. (VIRÁG 1998)

A lelőhelyen a következő őskori horizontot a kora bronzkori makói kultúra egyetlen objektuma képviseli. A szubhumuszban elszíneződés nélkül jelentkező objektumban egy összeroppant, duzzadt peremű tál és egy fazék került elő. Az edények környékén további leletek, vagy kalcinált csont nem került elő. Mivel az objektum éppen a korábbi kisajátítási határon feküdt, elképzelhető, hogy az említett talajcsere elpusztította az objektum autópálya irányába eső részét, és így az edények egy szórthamvas makói

in four rows. The house was oriented to the northwest–southeast. Regrettably, no longitudinal pits, which commonly appear by Linear Band Ceramic Pottery houses (HORVÁTH 2002), were observed, perhaps because they did not extend down into the substratum and had been destroyed when the soil was exchanged.

The few finds recovered can be ascribed to the Notenkopf and Zselízi phases of the Linear Band Ceramic Pottery culture, similarly to the find material unearthed earlier, in which a face-pot decorated by an incised-painted pattern combination was also brought to light (VIRÁG 1998).

The next prehistoric horizon is represented at the site by a single feature from the Early Bronze Age Makó culture. The feature, which appeared in the subhumus without discoloration, contained a cracked bowl with a swollen rim and a pot. Neither other finds nor calcined bones were found around the vessels. As the feature was uncovered on the border of the formerly expropriated territory, the above-mentioned

1. kép: Újkőkori
cölöpszerkezetes ház
Fig. 1: Neolithic
post-structure house

sírhoz tartozhattak. Egyelőre azonban nem tudjuk megfelelően interpretálni az objektumot.

1991-ben az M0 autópálya építését megelőző régészeti feltárások során 13. századi település került elő, melyet B. Nyékhelyi Dorottya publikált. (NYÉKHELYI 1992)

Feltárásunk a korábbi kutatástól keletbre esett, és hosszú szakaszon sikerült mind Törökbálint-Kukoricadűlőben, mind Biatorbágy-Tyúkberek területén 20–25 méteres sávban újabb információkat gyűjteni.

A 2003-ban folytatott ásatás során megtaláltuk az északi (2. számú objektum) illetve a déli területen (169. számú objektum) egy-egy kelet – nyugat irányú árkot, amely közrefogta az Árpád-kori objektumokat. Ezen belül tárológödröket bontottunk ki (3., 4., 27., 94. számú objektumok), melyből vaspatkó, sarló valamint Árpád-kori kerámiaanyag került elő. Több szabadon álló tüzelőhely is feltárássra került (5., 11. objektumok). A területen a nagyszámú cölöplyuk feltehetően állattartáshoz köthető (karámok). Megemlítésre méltó a 170. objektum, mely a két mai település határán található. A köves, kavicsos felszín a geológusok szakvéleménye alapján, természetes úton nem jöhetett létre, így valószínűsíthetünk egy egykori járósíntet.

Összefoglalóan elmondható, hogy az 1991-ben kutatott Árpád-kori falurészlet újabb területét sikerült feltárni. 2003-ban földbemélyített ház nem került elő, de jelentős, hogy megtaláltuk azt a két árkot, ami feltételezésünk szerint határolta a települést. Nyékhelyi Dorottya által korábban megfigyelteket (NYÉKHELYI 1992, 176) alátámasztotta az ásatás, erről a területről is nagyon kevés leletanyag ke-

exchange of the soil could have destroyed the part of the feature lying closer to the highway. In this case, the vessels may belong to a Makó grave with a scattered ash rite, but it is not yet possible to precisely interpret the feature.

A settlement from the 13th century was uncovered during the excavation preceding the construction of highway M0 in 1991. The results of these excavations were published by Dorottya B. Nyékhelyi published (NYÉKHELYI 1992).

This time, we excavated east of the former excavation and further information could be collected within a long, 20–25 m wide zone both in Törökbálint-Kukoricadűlő and Biatorbágy-Tyúkberek.

During the course of the excavation in 2003 we found each an east–west running ditch on the northern (feature no. 2) and the southern parts of the territories (feature no. 169) enclosing features from the Árpád period. On this territory we unearthed storage pits (features nos. 3, 4, 27, 94), which contained an iron horseshoe, a sickle and shards from the Árpád period. A number of open-air ovens were also brought to light (features nos. 5 and 11). The large number of postholes is probably related to animal keeping (pens). Feature no. 170, which was found on the border of the two modern settlements, should be mentioned separately. According to geologists, the stony, gravelly surface is a not a natural phenomenon but probably mark a former floor level.

In summary, it is possible to say that a new area from the Árpád period village fragment investigated in 1991 was unearthed during recent excavations. In 2003, we did not uncover semi-subterranean houses. The significant result was

rült elő. A korábbi megfigyelésekkel együtt elképzelhető, hogy a lakott terület szélét sikerült megtalálnunk. Ezt bizonyítaná a kis objektumsűrűség és a számos cölöplyukból feltételezhető karámok is. Az előkerült leletanyag restaurálása még tart, de elmondható, hogy korban megegyezik az 1991-ben megtaláltakkal.

Reményi László – Terei György

Irodalom/References:

HORVÁTH 2002 – Horváth, L. A.: Neolitische Funde und Befunde in der Gemarkung von Dunakeszi. *ActaArchHung* 53 (2002) 1–40.

NYÉKHÉLYI 1992 – Nyékhelyi D: Árpádkori településrészlet Törökbálint-Kukoricadűlőben az M0 autópálya nyomvonalán. In: *Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán*. Budapest, 1992, 175–184.

VIRÁG 1998 – Virág, Zs.: Neuere anthropomorphe Darstellungen der Linienbandkeramik aus dem Umgebung von Budapest. In: *The Late Neolithic of the Middle Danube Region*. Timișoara 1998, 67–89.

that we found the two ditches that, in our view, surrounded the settlement. The excavation supported Nyékhelyi's former observations (NYÉKHÉLYI 1992, 176) and, like her, we also recovered very few finds. Together with earlier observations it seems possible that we have located the edge of the inhabited area. This seems to be shown by the paucity of features and the existence of pens suggested by the large number of postholes. The find material has not yet been restored but we can, however, state that it is identical to that brought to light in 1991.

László Reményi – György Terei

Szigetszentmiklós-Laki hegy-Dunára-dűlő

(Szigetszentmiklós, M0 autópálya
nyomvonala, PM 010. lelőhely)

Szigetszentmiklós-Laki hegy-Dunára-dűlő

(Szigetszentmiklós, path of the M0
motorway, site PM 010)

2003. augusztus 21. és október 1. között végeztünk régészeti feltárást az M0 autótút kiszélesítése kapcsán a Laki-hegyi lehajtó által közrezárt területen. (1. kép) A lelőhely a Csepel-szigeten, a Budafo-ki-(Nagy)-Dunaágtól körülbelül 400 mé-terre, a Duna által homokos kavicsból és folyóvízi homokból épített II/a. teraszon található. Az M0 autópálya építését meg-előzően a lelőhely közelében, a Dunához közelebb Melis Katalin végzett megelőző feltárást, amelynek során kora bronzkori és középkori telepobjektumokat tárt fel (BTM Adattár: 1649-91).

A területen három, a lehajtóra merő-leges kutatóárokka kezdtek meg a feltá-rást. Ezek közül a Dunához legközelebb esőben már a humusz eltávolítása során nagymennyiségű bronzkori kerámiatöre-dék került elő. Az árkok kiszélesítése, és összefüggő területté alakítása során a sárga altalajban objektumfoltok jelent-keztek. Az általunk kutatott területen 35 objektumot sikerült feltárni. Ezek, a 19. objektumon – Árpád-kori kemence és tőle keletre nagyméretű munkagödör – kívül bronzkori beásások voltak

A területen hat, félkör ívben elhelyez-kedő ovális gödör került elő. A gödrök betöltéséből néhány darab kerámiatöre-dék, csontok, kövek kerültek elő. Az északi területen a nagyméretű objektumfoltból

Archaeological excavations were conducted on the territory enclosed by the Laki-hegy exit preceding extension of the M0 motorway between August 21 and October 1, 2003 (Fig. 1). The site is located on Csepel Island, about 400 m from the Bu-dafok (Large) branch of the Danube, on terrace II/a composed of sandy gravel and alluvial sand deposited by the Danube. Katalin Melis conducted excavations near this site, closer to the Danube, preceding the construction of the M0 motorway. She unearthed settlement features from the Bronze Age and the Middle Ages

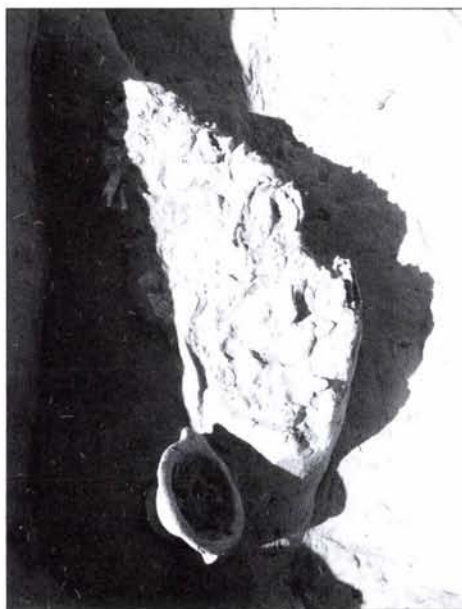
1. kép: Az ásatás látképe

Fig. 1: General view of the excavation

bronzkori gödörkomplexum alakult ki. Összesen 8 beásást különítettünk el, ezekből nagyobb mennyiségű kora bronzkori kerámia (tálak, fazekak töredékei) és állatsont került elő. A kerámialeletek a Harangedény-Csepel-csoport jellegzetes, úgynevezett kísérőkerámiájaként határozhatók meg.

A telepobjektumokon kívül a Harangedény-Csepel-csoport két szórthamvasztásos sírja is előkerült. A 34. objektumban a kalcinált csontok mellől egy ép kis T-profilú és egy töredékes, nagyobb, ugyancsak T-profilú tál került elő. (2. kép) A 13. objektumban egy majdnem ép bögre és egy korsó, valamint egy harmadik edény töredékei kerültek elő. (3. kép) Az objektumból kalcinált csontok nem kerültek elő, ezek vagy egy bolygatás során pusztultak el, vagy az objektum szimbolikus sír volt.

A Harangedény-Csepel-csoport időszakában (Kr. e. 3. évezred közepe) a Duna-part fővárosi szakasza sűrűn lakott terület volt: szinte egymást érik a csoport telepei (KALICZ-SCHREIBER 1976, 1984, 1997, 2001, ENDRŐDI 1992, 2002, ENDRŐDI-HORVÁTH 2002, ENDRŐDI-REMÉNYI 2003, ZSIDI-REMÉNYI 2003), ugyanez jellemző a Csepel-szigetet határoló mindkét Dunaág mentén. A lelőhely közvetlen közelében két hasonló korú lelőhely is ismert. Az M0 nyomvonalától néhány száz méterrel északabbra (Csepel-Rákóczi úton és Csepel-Vízmű lelőhelyen) Endrődi Anna kora bronzkori sírokat és néhány telepobjektumot tárt fel. (ENDRŐDI-HORVÁTH 2002) Ugyanakkor a Duna túlsó partján, a Növény utcában a kora bronzkortól a középső bronzkor végéig használt temető került elő. (KALICZ-SCHREIBER 1984, Taf. XLI, REMÉNYI 2002)

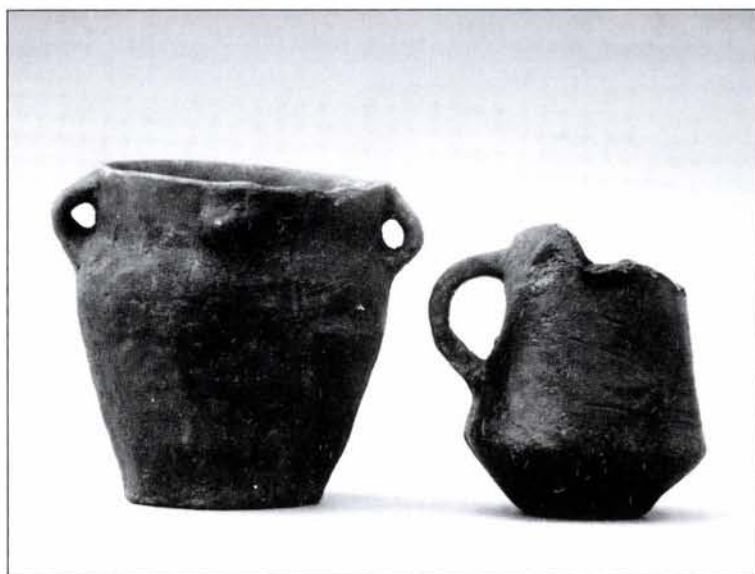

2. kép: Bronzkori hamvasztásos sír
Fig. 2: Bronze Age inhumation grave

(Budapest Historical Museum Archives: 1649-91).

We began the excavation by opening three test trenches perpendicular to the exit. The one that lay closest to the Danube already yielded a large number of Bronze Age shards during the removal of the humus. When the trenches were widened into a large surface, the discolorations from features appeared in the yellow substratum. We unearthed 35 features in the investigated territory. All of them were Bronze Age pits, except feature no. 19, which was an oven, and a large work-pit east of it, both of which date to the Árpád Period.

Six oval pits were observed arranged in a semicircle. A few pottery sherds, bones and stones were recovered from the fill of the pits. In the northern area, the outline of a Bronze Age pit complex emerged from the large discoloration of a feature. Altogether

3. kép: A 13. objektum leletei

Fig. 3: Find material from feature 13

A Duna-dűlőben végzett ásatás eredményei jól illeszkednek a Harang-edény-Csepel-csoport korábban megfigyelt településtörténeti adataihoz. (KALICZ-SCHREIBER 1976, 1997, ENDRŐDI 1992) Általánosan megfigyelhető, hogy a csoport települései közvetlenül a Duna-parton létesültek, egy ilyen telephez tartozhattak a Melis Katalin által feltárt objektumok, ennek a telepnek a szélét jelzik az idén feltárt, kevés leletanyagot tartalmazó, elszórtan jelentkező telepobjektumok. Ugyanakkor a vízparti telepeket 200-300 méterrel beljebb követik a folyóterazon hosszan húzódó temetők, ezek egyikének két sírját sikerült feltárnunk.

A korábban említett Árpád-kori kemen-ce három platn szintjét különítettük el. Mind a legalsó szintbe, mind a megújított agyagrétegekbe kavicsokat tapasztottak. A 160 centiméter átmérőjű kemen-ce szájánál és oldalánál megmunkált köveket találtunk. Mellette megtaláltuk a mély munkagödört. A 3,6×4,1 méteres beásás

8 pits were differentiated and these contained large numbers of Early Bronze Age ceramics (fragments of bowls and pots) and animal bones. The ceramic finds are characteristic of the so-called accompanying ceramics of the Bell-Beaker – Csepel group.

Beside the settlement features, two cremation burials from the Bell-Beaker – Csepel group were discovered. Feature 34 contained a small, intact, T-profiled bowl, and a large fragmentary T-profiled bowl next to the calcined bones (Fig. 2). A nearly intact cup and a jug and the fragment of a third vessel were uncovered in feature no. 13 (Fig. 3). This feature did not contain calcined bones, they were either disturbed or this was a symbolic grave.

The Danube bank was densely inhabited in the region of the capital at the time of the Bell-Beaker – Csepel group (middle of the 3rd millennium). The settlements followed close on one another (KALICZ-SCHREIBER 1976, 1984, 1997, 2001, ENDRŐDI 1992, 2002, ENDRŐDI-

déli oldalán méhkas alakú tárológödöröt ástak. Hamus, paticos betöltéséből nagymennyiségű Árpád-kori kerámiaanyag került elő. A délkeleti oldalon találtuk meg a lejáratot.

Összefoglalva elmondható, hogy a korábbi M0-ás ásatások során feltárt bronzkori és Árpád-kori település délkeleti vége így meghatározhatóvá vált. Az előkerült objektumokat és leletanyagot összevetjük a korábbi kutatások eredményeivel, amely után komplexebb képet kapunk az egész területről.

Reményi László – Terei György

Irodalom/References:

ENDRŐDI 1992 – Endrődi A.: A korabronzkori Harangedény kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában. [The settlement and cemetery of the Bell-Beaker Culture in the district of Szigetszentmiklós] In: Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I. Budapest 1992, 83–201.

ENDRŐDI 2002 – Endrődi A.: Korabronzkori telepfeltárás Budapest Albertfalván. (The excavation of an Early Bronze Age settlement at Budapest-Albertfalva.) *Aqfűz* 8 (2002) 81–91.

ENDRŐDI–HORVÁTH 2002 – Endrődi A. – Horváth A. M.: Kora bronzkori és avar sírok Budapest, Csepel-szigeten. (Early Bronze Age at Budapest, Csepel-Island.) In: Régészeti kutatások Magyarországon 1999. Budapest 2002, 27–45.

ENDRŐDI–REMÉNYI 2003 – Endrődi A. – Reményi L.: Az Albertfalva, 6-os számú főút bővítését megelőző régészeti feltárás eredményei. (The results of the excavations preceding the enlargement

HORVÁTH 2002, ENDRŐDI–REMÉNYI 2003, ZSIDI – REMÉNYI 2003), and the same situation was characteristic on Csepel Island along both branches of the Danube. Two sites of similar age are known near the site. Anna Endrődi unearthed Early Bronze Age graves and a few settlement features a few hundred metres to the north (at Csepel-Rákóczi Road and Csepel-Vízmű sites) (ENDRŐDI–HORVÁTH 2002), and a cemetery used from the Early Bronze Age to the end of the Middle Bronze Age was discovered on Növény Street on the opposite bank of the Danube (KALICZ–SCHREIBER 1984, Taf. XLI, REMÉNYI 2002).

The results of the excavation conducted in Duna-dűlő fit into the earlier observed settlement historical data for the Bell-Beaker – Csepel group (KALICZ–SCHREIBER 1976, 1997, ENDRŐDI 1992). It can be observed, in general, that the settlements of this group were established on the banks of the Danube. The features unearthed by Katalin Melis may belong to such a settlement while the scattered settlement features with only a few finds uncovered this year mark the edge of the same settlement. At the same time, the extended cemeteries followed the riverside settlements, 200–300 meters away from the Danube. Two graves from such a cemetery were unearthed.

Three baking surfaces from the above-mentioned Árpád Period oven could be distinguished. Pebbles were pasted into the lowermost surface as well as into the renewed surfaces. Dressed stones were found by the mouth and the sides of the oven, which had a diameter of 160 cm. Beside the oven, we found a deep work-pit. A beehive-shaped storage pit was dug into the southern side of the 3.6×4.1 m pit.

of route 6 by Albertfalva.) *Aqfűz* 9 (2003) 146–150.

KALICZ-SCHREIBER 1976 – Kalicz-Schreiber, R.: Die Probleme der Glockenbecherkultur in Ungarn. In: *Glockenbecher Symposium Oberried 1974*. Bussum/Haarlem. 1976, 183–215.

KALICZ-SCHREIBER 1984 – Kalicz-Schreiber, R.: Komplex der Nagyrév-Kultur. In: *Kulturen der Frühbronzezeit das Karpatenbeckens und Nordbalkans*. (Hrsg. Nikola Tasić) Beograd, 1984, 133–194.

KALICZ-SCHREIBER 1997 – Kalicz-Schreiber, R.: Kora bronzkori temetkezések a Csepel-sziget keleti partján. (Frühbronzezeitliche Bestattungen am östlichen Ufer der Csepel-Insel bei Budapest.) *BudRég* 31 (1997) 182–197.

KALICZ-SCHREIBER 2001 – Kalicz-Schreiber, R.: Veränderungen der Besiedlungsdichte in der Umgebung von Budapest während des 3. Jahrtausends v. Chr. – Changes in settlement density in the Budapest area during the 3rd millennium BC. In: *Mensch und Umwelt während des Neolithikums und der Frühbronzezeit in Mitteleuropa*. (Hrsg. Lippert) A. et al. Leidorf, 2001, 165–170.

REMÉNYI 2002 – Reményi L.: A Vátya-kultúra Budatétény – Növény utcai temetője. (Das Gräberfeld der Vátya Kultur in Budatétény – Növény Strasse.) *BudRég* 35 (2002) 77–101.

ZSIDI-REMÉNYI 2003 – Zsidi P. – Reményi L.: Duna-parti út részlete és őskori maradványok a polgárvárostól délre. (Detail from the road on the Danube bank and prehistoric remains south of the Civil Town.) *Aqfűz* 9 (2003) 86–94.

The fill, mixed with ash and daub, yielded a rich ceramic material from the Árpád Period. The entrance was located on the southeast side of the feature.

In summary, it appears it has finally been possible to identify the southeast end of the Bronze Age and Árpád Period features unearthed from the settlements during the excavations preceding the construction of the M0 motorway. The features and finds unearthed at this site will be compared with the results of the earlier investigation in order to develop a more complex picture of the entire territory.

László Reményi – György Terei

Az Aquincumi Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2003. évben

1. Budapest, III. ker., Árpád utca – Ipartelep utca – Ságvári E. utca által határolt terület (Hrsz.: 63902/6)

A Budapesti Történeti Múzeum Ős- és Népvándorlaskori Osztálya a Fővárosi Tűzoltóparancsnokság megbízásából a szóban forgó területen 2003. szeptember 3–8. között régészeti próbafeltárást végzett. A munka szükségességét a Püskösdfürdő közismert lelőhelyeinek és a dunai partszakasz relatív közelsége mellett a Szentendrei út melletti Shell kútnál talált középkori leletek, illetve a *vicus Vindoniana* feltételezett maradványai indokolták.

A területen 4+1 szerállásos tűzoltólaktanya és sportpálya épül, előbbinek cölöpalapozása miatt a leendő épületen kívül terveztük két, egymásra merőleges kutatóárok létesítését. A nagyjából 130×130×100 méter oldalhosszúságú, háromszög alakú, beépítetlen, füves, bokros telek járószintje a mai utcaszinthez képest 1,5–2 méterrel magasabban terül el; e feltöltés minden bizonnyal békásmegyéri lakótelep építése során keletkezett, valamikor az 1970-es évek végén.

Az 1. szondát északkelet–délnyugati irányban az Ipartelep–Árpád utca sarkától az Árpád utca vonalában, a Csillaghegyi árok mai patakmedre mentén húztuk meg 50 méter hosszúságban, 6 méter szélesség-

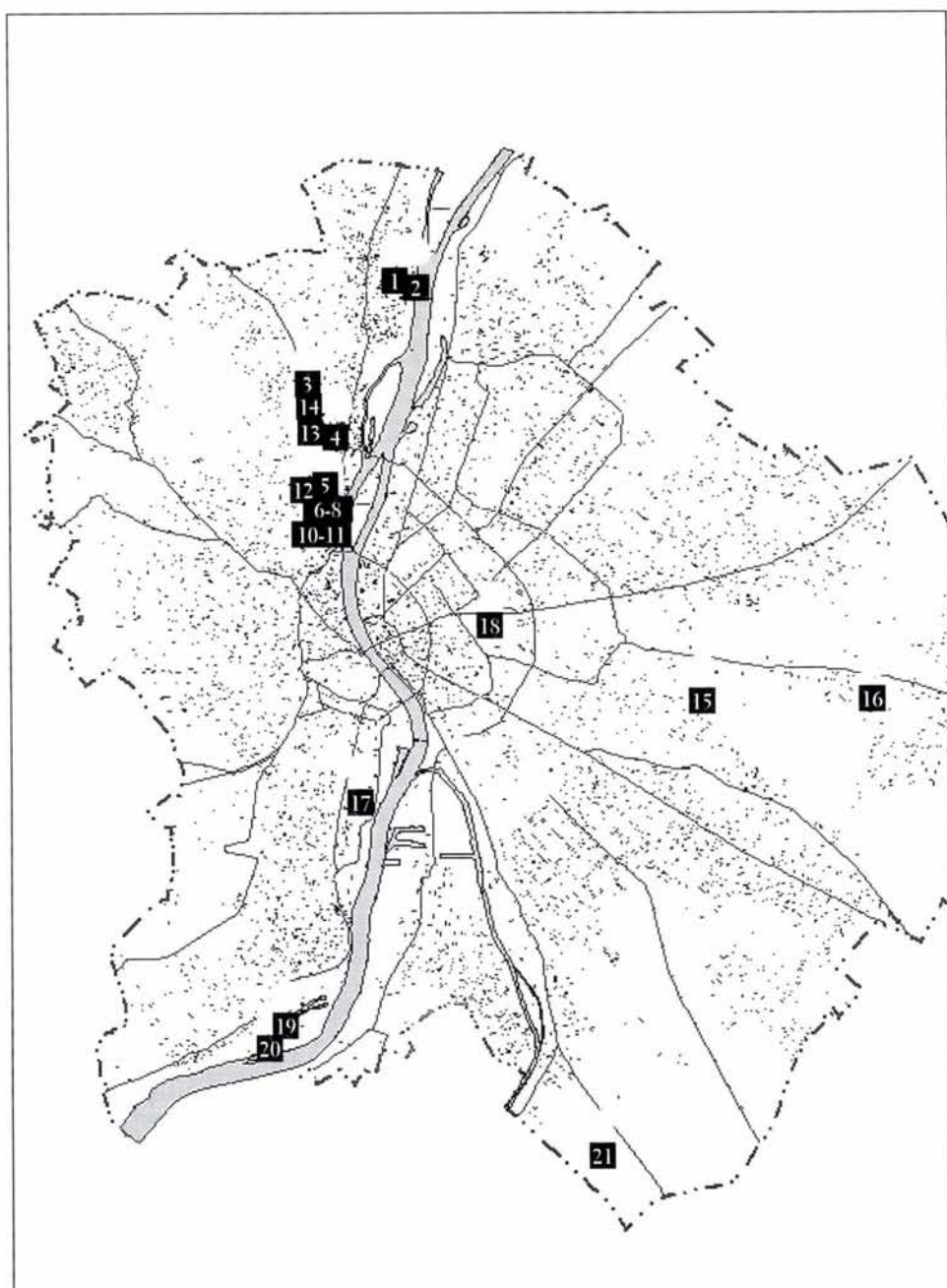
ben. Mivel 1,6–1,8 méter mélységben még javában újkori sittes feltöltésben jártunk, kénytelenek voltunk a további mélyítést már egy keskenyebb, 3 méter széles sávban végezni.

Mintegy 2,6–3 méter mélységben értünk el egy homogén, antropogén bolygatótól teljesen mentes sötétbarna-szürkés, igen kemény, tömött iszapos-agyagos réteget, mely a GEORAM Kft. által végzett talajmechanikai vizsgálatok szerint a Duna holocén kori ártéri üledéke. E réteg legfelső, az újkori sittel közvetlenül érintkező részéből néhány újkori és egy római kori kerámiatöredéket gyűjtöttünk. A szonda déli végében egy 3×3 méteres négyzetben további 75 centimétert mélyültünk, ahol egy szürkésbarna kis kavicsokat tartalmazó rétegbe értünk.

Tekintettel az 1. szonda régészeti negatív jellegére, a kitermelt hatalmas méretű földdepóra, valamint arra a tényre, hogy az itt tapasztalt rétegvizonyok teljességgel megegyeznek az egész építési területre hasonló viszonyokat mutató fúrásminták eredményeivel, a 2. szonda megnyitását szakmailag már nem tartottuk indokoltnak.

A szóban forgó terület egykor minden bizonnyal a környező területekhez képest mélyebb, az emberi megtelepedésre alkalmatlan áradmányos térszín lehetett. A

1. kép: Az Aquincumi Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei

közeli magasságokon való emberi jelenlétre utallhat a néhány római- és újkori cseréptöredék.

Szilas Gábor

2. Budapest, III. ker., Piroska utca 3–5. (Hrsz.: 63573)

Múzeumunk 2003. szeptember 26. és október 6. között végzett szondázást a fent említett telken. A területen szálloda bővítése kezdődött, amelyhez újonnan kialakítandó medencék is társulnak. A terület a Duna partján található, Békásmegyertől délre. A telek közvetlen környezetében, a Királyok útja nyomvonalában korábban Schreiber Rózsa európai jelentőségű bronzkori temetőt tárt fel, (KALICZ–KALICZ-SCHREIBER 1991, 161–196) illetve számolni lehetett a római kori limesút egy szakaszának, esetleg őrtoronyának az előkerülésével.

A terület közművekkel erősen bolygatott volt. Két kisebb szondában megfigyelt rétegsor a következő volt:

2. kép: Római kori fríz töredék

- világosszürke újkori feltöltés (homok)
- sötétebb-szürkésbarna homokrétteg (újkori)
- fekete zsíros talajréteg, amely nyugat felé vastagodik, észak felé pedig lejt, vékonyodik (ebből néhány őskori kerámatöredék került elő).
- sárga agyagos altalaj, néhol mészkonglomerátumokkal.

Dunai eredetű kavics, sóder nem került elő egyik felületrészben sem, áradásos nyomokat sem észleltünk.

A fenti rétegsorokban – néhány őskori töredéket leszámítva régészeti jelenség, objektum nem volt, csak egy sekély, bizonytalan korú, nagy valószínűséggel újkori beásást regisztráltunk.

A helyszínen vizsgálódó Mindszenty Andrea geológussal közösen arra a következtetésre jutottunk, hogy területrészünk szigetszerű képződmény lehetett a korábbi évezredekben, amelynek központi részét találtuk meg. Erre utallhat a vastagodó és vékonyodó fekete, zsíros réteg az altalaj felett. A szórványos őskori anyag jelenléte a temető közelségével magyarázható. Római kori beépítettség, használat nyomain nem voltak megfigyelhetőek.

A területen zajló építkezés során a felújítás alatt lévő szállodaépület alapját több ponton átfúrták, csatornavezetés céljából. Egy ilyen fúrásból római kori, faragott mészkő fríz töredék került ki, amely az épület egykori alapbetonozásakor kerülhetett ide. (2. kép) Származási helye ismeretlen, több darab nem került elő.

T. Láng Orsolya

Irodalom:

KALICZ–KALICZ-SCHREIBER 1991
– Kalicz N. – Schreiber R., Die spätbronze-

zeitliche Gräberfeld in Budapest. Prähistorische Zeitschrift (1991) 161–196.

3. Budapest, III. ker., Csillaghegyi út 22. (Hrsz.: 19910/18-19)

Múzeumunk 2003. április 8-tól folytatta az előző év december 11-én, a rendkívül hideg időjárás miatt felfüggesztett feltárást. A 30 méter hosszú és 2,5 méter széles területen a következő rétegsor volt megfigyelhető:

1. A legújabb kori feltöltés, melyből többek között egy 1886. évi veret került elő

2. Alatta világosabb barna, vékony réteg húzódott

3. Ez alatt egy zárt sötétbarna szint következett. Ez a réteg anyagában, színében megfelelni látszik a közelben megfigyelt talajréteggel, amelyet ott Kr. u. 4. századi érmek és római kori kerámia keltezett, illetve keréknyomok utaltak egy kisebb földút jelenlétére. (LÁNG–SZILAS 2003, 111–114) Mostani területünkön árkokat találtunk ezen a szinten, amelyek szélessége 30–50 centiméter között változott, egy részük egymással párhuzamosan, észak–déli, más részük, szintén párhuzamosan kelet–nyugati irányú volt. Az egymást metsző, összesen 14 darab ároknál kiágazásokat is megfigyelhettünk. Az árkok nagy része sekély volt (30 centiméter mély) U keresztmetszettel, két esetben pedig (a terület keleti és nyugati végében) mélyebb (80 centiméter – 1 méter) V keresztmetszetű volt. Az árokbetöltésekből nagyon kevés római és őskori kerámiatöredék származik, illetve bronz fibuladarab. Az árkok elhelyezkedése és mélysége arra utal, hogy a római korban ez esetleg egy mezőgazdasági művelés alatt álló terület volt, így ezek szántásnyomok, vízelvezető

árkok lehetnek. A tavalyi év során a délnyugat felől szomszédos teleken (Hrsz.: 19905/11) hasonló irányítású objektumokat figyeltünk meg, sajnos már csak metszetben. A geodéziai felmérések összevetése után lehetőség lesz a jelenségek pontosabb értelmezésére. Az sem zárható ki, hogy a közelben Zsidi P. által feltárt ún. Kaszásdűlő-Csikós utcai villagazdasághoz tartozó földterületről van szó.

4. Az árkok rétege alatt a környéken már több helyen regisztrált fehérmurvás szint következett, amelynek felszínéről cölöplyukak mélyültek az alatta húzódó narancssárga, sóderes szintbe. Ezek, az itt rendszert nem mutató cölöphelyek talán a körülbelül 100 méterre délre, a Bojtár utca 34. alatt előkerült késő bronzkori telep északnyugati széléhez tartozhattak.

5. Ezt a már említett narancssárga, sóderes, kőporos rétegsor követi, amelyben régészeti jelenségek már nem voltak, a geológiai meghatározás szerint pleisztocén törmelék-rétegről van szó.

A terület közvetlen környezetében az elmúlt két évben több megfigyelést és feltárást is végeztünk. A jelen telken végzett geodéziai felmérések összevetése az említett szomszédos telkek adataival nagy mértékben elősegíti majd az előkerült régészeti jelenségek együttes értelmezését.

T. Láng Orsolya

Irodalom:

LÁNG–SZILAS 2003 – Láng O. – Szilas G.: Római kori maradványok és késő bronzkori településnyomok Kaszásdűlőn (Remains from the Roman period and Late Bronze Age settlement traces at Kaszásdűlő) AqFüz 9 (2003) 111–114.

4. Budapest, III. ker., Rádl árok utca 1.
(Hrsz.: 18634/4)

2003. június 23–27. között szondázást végeztünk a III. ker. Önkormányzat, a Költéségetési Szerveket Kiszolgáló Intézmény megbízásából, egy már fönnálló tornacsarnok kibővítését megelőzően, annak tervezett keleti falának vonalában. A környék rétegtani viszonyainak előzetes ismerete ugyanis elképzelhetővé tette, hogy a vidék történeti időkben nedvesebb éghajlatú területének esetleg egy olyan kiemelkedése található a telken, amely régészeti emlékeket rejt. A tornaterem bővítésének kisebb léptéke elégségesé tette egy 15×1,3 méter nagyságú, északkelet–délnyugati irányú kutatóárok meghúzását, amely a következő eredményekkel járt.

Régészeti réteget a sárgásszürke agyagos altalajig, 1,5 méteres mélységig, nem találtunk. Az altalaj felett különböző vaskiválást jelentős mennyiségben tartalmazó barna humuszos rétegek következtek. A humuszos rétegek felett, a felszíntől átlagosan 0,7-0,8 méter mélységben már újkori salakos törmelékkel találunk, mely számos újkori és néhány középkori kerámiadarabot tartalmazott, melyek feltételezhetően a környék valamelyik lelőhelyéről a salakkal és az építési törmelékkel együtt kerültek ide. A szonda azt mutatja, hogy a terület meglehetősen vízjárta volt a történeti időkben.

Lassányi Gábor

5. Budapest, III. ker., Hunor utca 56–58.
(Hrsz.: 18765/1, 18767)

A régi textilfestő gyár szomszédságában lévő telek területén épülő három tömb-

ből álló házcsoporthoz kivitelezése előtt próbaásatást végeztünk. Az Árpád-forrás, a Vörösvári út és a Bécsi út által határolt háromszögben lévő lelőhelyet az újkori térképek vizes rétként jelölték. A kutatással arra szeretnénk volna választ kapni, hogy a korábbi időszakokban milyen jellegű hasznosítás nyomai mutatkoznak, esetleg vannak-e településnyomok. Az ásítás eredményei és a munkánkat kiegészítő geo-pedológiai vizsgálatok (Mindszenty Andrea, Horváth Zoltán, Kropp Endre) alapján kiderült, hogy a források a római korban befoglalt források vizét mesterséges úton vezették a Dunába. Ezáltal feltöltődtek a források környezetében kialakult tavacsok. A telek területén húzódó egyik ilyen tó mésztufa fenekére felett kő- és téglatörmelék, humuszos rétegből római kori szórvány anyag került elő. Az ásítási terület keleti részén az újkori beásások között néhány sekély, római korra keltezett beásást bontottunk ki. Tehát a feltett kérdéseinkre negatív választ kaptunk.

A feltárás folyamán igen magas talajvízzel kellett megküzdenünk, ami az egész területre jellemző, ugyanis a ma is működő Árpád-forrásra települt textilüzem megszűnését követően nem biztosították a forrásvíz elvezetését. Ennek következtében a 19 fokos hévíz „visszafoglalta” régi területeit.

Tóth Anikó – Kárpáti Zoltán

6. Budapest, III. ker., Bécsi út 130.
(Hrsz.: 16213)

Az előző évben feltárt Kiscelli utca 98. (KIRCHHOF–HORVÁTH 2003, 53–64) telek keleti szomszédságában, a Bécsi út 130. telken, a Lakásinvest Kft. megbízás-

sából, lehetőségünk nyílt folytatni a régészeti kutatásokat. A telek, az aquincumi canabae nyugati peremén, az ún. Bécsi úti kerámiaműhely közelében helyezkedik el. (PARRAGI 1971, 60–79, PARRAGI 1973, 260–261, PARRAGI 1976, 163–169) A telek, fekvését tekintve, a Hármashatár-hegy déli vonulatát követő hegyoldalon található. A kutatott terület nyugati végében, a szomszédos telek területéről áthúzódó apróköves-téglás planírozások kerültek elő, keleti felében az alapozási szinttel nem bolygattak római rétegeket. A régészeti rétegek alapozási szint alatti tagozódásának megismeréséhez kelet–nyugati irányban, 7 méter hosszú kutatóárkot nyitottunk. A római kulturréteg a hegy lejtésével megegyezően erősen lejtett a keleti irányba. Az árok mélyítése során több, különböző periódushoz tartozó köves-téglás planírozási réteget tártunk fel egymás alatt. A kutatóárok további mélyítése során a helyi kiscelli sárgás-szürke agyag természetes képződménye, elszórtan nagyobb kövekkel, mutatkozott. A római réteg alatt őskori objektum vagy lelet nem került elő.

Kirchhof Anita

Irodalom:

KIRCHHOF–HORVÁTH 2003 – Kirchhof A. – Horváth L. A.: Régészeti kutatások az aquincumi canabae nyugati, ipari régiójában. Aqfűz 9 (2003) 53–64.

PARRAGI 1971 – Parragi Gy.: Koracsászár kori fazekasműhely Óbudán. ArchÉrt 98 (1971) 60–79.

PARRAGI 1973 – Parragi Gy.: III. Bécsi út 122. BudRég 23 (1973) 260–261, 24., 25.

PARRAGI 1976 – Parragi Gy.: A Bécsi úti ásások újabb eredményei. BudRég 24 (1976) 163–169.

7. Budapest, III. ker., Tímár utca 25.
– Zápor utca 12a (Hrsz.: 17506, 17505)

Rövid feltárást végeztünk a Propszt Kft. megbízásából, az aquincumi katonaváros délnyugati részén található, Tímár utca 25. és Zápor utca 12a saroktelek területén. A társasház alapozásával római kori rétegeket nem bolygattak meg. Egy helyen, liftakna lesüllyesztésekor, nyílt lehetőségünk a mélyebben fekvő rétegek kutatására. Az újkori feltöltések alatt megfigyelt római sötétbarna rétegből szórványosan apróbb téga- és kerámiatöredékek kerültek elő.

Kirchhof Anita

8. Budapest, III. ker., San Marco utca 6–8. (Hrsz.: 17515)

A Fischer Bau Kft. megbízásából egyhetes kutatást végeztünk a San Marco utca 6–8. számú telek területén, amely az aquincumi katonaváros dél–nyugati részén található. A benyújtott tervek alapján végzett megelőző feltárás során, a környéken több helyen is megfigyelt, újkori meszes feltöltéssel találoztunk telket átfogó kutatóárkainkban. Sajnos, 2004. januárjában módosították az alapozási terveket, amelyről a Múzeumot nem értesítették. A telek területén több helyen egészen az altalaiig lemélyítették, amely során római rétegeket és objektumokat semmisítettek meg. Az északi liftakna kiásásában északkelet–délnyugati irányú római fal és falkiszédés maradványait figyeltük meg.

Kirchhof Anita

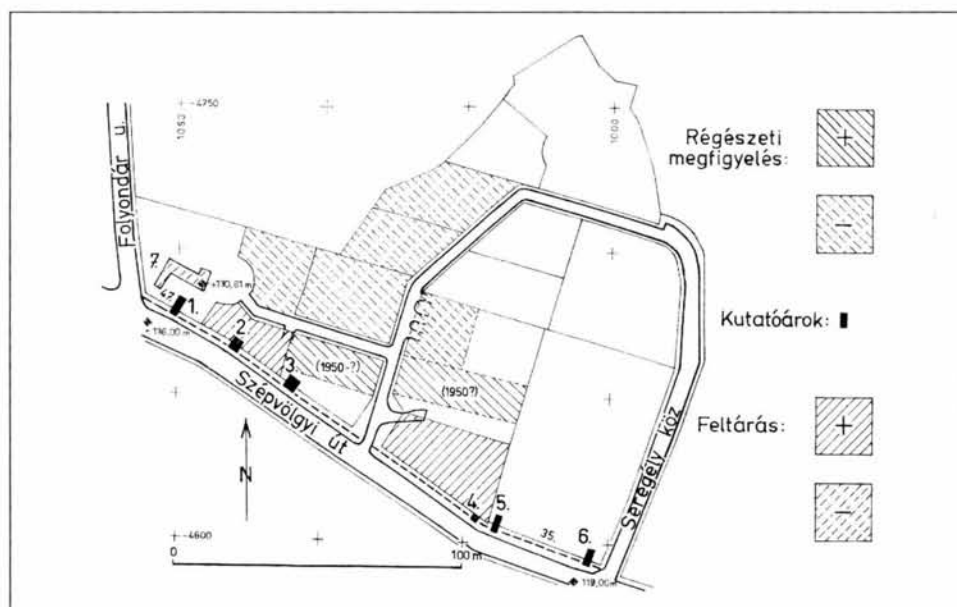
9. Budapest, III. ker., Kiscelli köz 17.
(Hrsz.: 16391/8)

A Raiffeisen Bank megbízásából a Kiscelli köz 17. számú telken iskolaépítést megelőző ásatást folytattunk. A telek erősen lejtős hegyoldal egyik teraszán fekszik, amely ideális környezet lenne római megtelepedésre, villagazdaság létesítésére. Ennek reményében a terület rétegződésének kutatásához, négy kutatóárkot nyitottunk. A terület keleti felén, az újkori feltöltés alatt közvetlenül, kiscelli sárga-szürke agyagrétegek, majd ezt követően sárga homogén agyagréteg következett, a telek észak–nyugati régiójában viszont az újkor alatt világosbarna természetes agyagréteget az ismert kiscelli agyag váltotta fel. Régészeti réteg, illetve objektum nem került elő.

Kirchhof Anita

10. Budapest, III. ker., Szépvölgyi út 47.
(Hrsz.: 14868/27)

2003. május 5. és 9. között újabb próbaásatást végeztünk a Mechanikai Mérőműszerek Gyára egykori területén. (3. kép: 7) 1951-től, a régi Téglagár helyére költöző MMG. telephelyen, Nagy Tibor megfigyelései és leletmentése után, nem volt további lehetőség a római emlékek kutatására, hiába kerültek elő a császárkultusz ritka emlékei, épületmaradványok és népvándorlás kori sírok. Az úgynevezett „helytartói villa” környezete csak a 20. század végi nagy átalakítások kezdetén vált ismét megközelíthetővé az ásatók számára. (FACSÁDY 1997) 2001-től az új óbudai Irodapark építése felgyorsult, s az alapozási munkákat megelőzően, R. Facsády Annamária és Kárpáti Zoltán nagyobb, összefüggő területet vizsgálhattott át. Római kori beépítettség nyomai

3. kép: Budapest, III. ker. Szépvölgyi út 35–47. szám alatti Irodapark feltárásainak és régészeti megfigyeléseinek helyszínrajza 1950 és 2003 között (rajz: Hable Tibor)

kerültek elő a főbejáratától délkeletre és szórványosabban az északnyugatra lévő telken is. A Szépvölgyi úttól távolabb egy újkori agyagbánya és a modern beépítések miatt, minden korábbi emlék elpusztult. (FACSÁDY 2002) Hasonló, elszomorító képet nyújtott a Szépvölgyi út 47. számú parcella is, már feltárás megkezdése előtt. Itt, korábban a Mátyás-hegy déli oldalát lefaragva alakítottak ki nagyobb, beépíthető felületet. Kisebb „Z” alaprajzú ásatási szelvényünk megnyitásához először egy modern szerelősarnok beton alapozását kellett feltörni. Ennek alja a Folyondár utca felőli sarokban 6-7 méter mélységben volt a mai járdaszint alatt! Kézi erővel további 1 métert mélyítettünk, de kizárólag löszös pleisztocén kori üledéket és kőzettörmelék rétegeket találtunk, melyekből csak néhány fosszilis állatcsont került elő.

Hable Tibor

11. Budapest, III. ker., Szépvölgyi út (Hrsz.: 14866/1); – a Szépvölgyi út vonalvezetésének korrekciója

2003 nyarán megkezdődött a Szépvölgyi út átalakítása. A Fővárosi Önkormányzat tulajdonában lévő főút – a tervek szerint – 3 méterrel (egy teljes új forgalmi sávval) bővül északi irányban, a Seregély köz és Folyondár utca közötti szakaszon. A közműhalozat új nyomvonalát, 2003 május 12. és 23. között, hat kutatóárokkal vizsgáltuk át, a PROFORM Rt. megbízásából. (3. kép: 1–6) Sajnos a kivitelezési terveknek megfelelően egyik ponton sem szondázhattunk 220 centiméternél mélyebben. Eddig a mélységig kizárólag újkori feltöltést, recens leletanyagot és modern közműveket találtunk az 1., a 2.

és a 6. kutatóárokban. Északkelet–dél-nyugati irányú, 70 centiméter széles, *opus incertum* jellegű fal alapozását tártuk fel a 3. helyszínen, de római kori leletanyag ennek környezetéből sem került elő. Végül a 4. és 5. kutatóárok aljában, löszös, humuszos alaprétgéből néhány szórvány cserepet gyűjthettünk.

Hable Tibor

Irodalom:

FACSÁDY 1997 – R. Facsády A.: Bp. III. ker., Szépvölgyi út 39. Az Aquincumi Múzeum kisebb szondázó jellegű feltárásai, kisebb leletmentései és régészeti megfigyelései az 1996. évben, Aqfűz 2 (1997) 81.

FACSÁDY 2002 – R. Facsády A.: Feltárások az úgynevezett „helytartói villa” területén. Aqfűz 8 (2002) 15–20.

12. Budapest, III. ker., Kecske utca 13–15. (Hrsz.: 14733/7)

2003 december 11-én régészeti megfigyelést végeztünk a TRIÁRIUS Kft. tulajdonában lévő ingatlanon. A terület környezetében, – a Kecske utca újkori kialakítása (tereprendezés, feltöltés), valamint a folyamatos sorházas beépítések alapozási megoldásai (szűk és sekély sáv-, illetve lemezalapozás) miatt – már korábban is csak a földmunkák régészeti megfigyelését tartottuk indokoltnak. Lásd: Kecske utca 19–21. (2001), Kecske utca 17 (2002). A telek nyugati szélén, kézi erővel kiásott sávalapban most is csak szemetes, újkori feltöltést lehetett megfigyelni 113 és 111 méter tengerszint feletti magasságok között, majd 20-25 centiméter

vastag, barna, agyagos réteget, alatta pedig a geológiai ősfelszínt. A keleti oldalon, a modern feltöltés alatt, 107 méter körül, átmenet nélkül jelentkezett a geológiai réteg. Római és újkori, szórvány cserepeken kívül egyéb, értékelhető leletanyagot nem találtunk.

Hable Tibor

13. Próbafeltárás a Bécsi út északi részén (Budapest, III. ker., Bécsi út 267., Hrsz.: 16895/3)

A III. ker., Bécsi út 267. szám alatti területen a volt Selyemipari Vállalat használaton kívüli épületei állnak. A jelenleg olasz érdekeltségű cég tulajdonában lévő régi üzemépületeket, némi átalakítással, bővítéssel, különböző célra hasznosítják. A 23. számú épület és az ún. volt öltözőépület között összekötő folyosót létesítettek, ezért a területen a leendő összekötő folyosó helyén 2003. július 28. és augusztus 1. között próbafeltárást végeztünk.

A feltárás során a leendő alapozási árkok helyén tűztük ki a két, 1 méter széles, észak–déli irányú kutatóárkot. Mivel az alapozási sávok között a jelenlegi talajszintet feltöltéssel megemelik, ezért az alapozás mélysége a jelenlegi szint alá mindössze 120 centiméter mélyre nyúlik. A terület teljes hosszában az alapozás mélységéig legújabb kori rétegeket – különböző anyagú planírozási nyomokat – figyeltünk meg, régészeti jelenségre nem bukkantunk.

R. Facsády Annamária

14. Budapest, III. ker., Bécsi út 337. (Hrsz.: 19907/1)

A BTM Aquincumi Múzeuma 2003. június 2. és 27. között szondázó jellegű régészeti feltárást végzett a fent említett területen. A munkálatokra azért volt szükség, mert a telken az ESSO Hungária Kft. benzinkút építést tervez. A terület a Bécsi út keleti oldalán fekszik és erősen lejt kelet felé. A beruházó a terület déli részét már feltöltötte a Bécsi út jelenlegi szintjéig, így csak a telek északi részén volt módunk kutatni.

A terület közvetlen környezetében több régészeti lelőhely is ismert: egy, a késő bronzkorra keltezhető telep maradványai kerültek elő a Bojtár utca 34. és Csillaghegyi út 22. telkeken. (LÁNG–SZILAS 2003, 111–114) Ugyanezen a telken késő római kori rétegeket, illetve valószínűleg szintén a római korra tehető szántásnyomokat regisztráltunk. A jelen területtől északra, a volt orosz laktanya területén pedig jelenleg is folyik az ún. Testvérhegyi villa és az itt futó északnyugat–délkeleti irányú, több periódusú út feltárása. Ugyanezen út részletét találta meg 1934-ben Garády Sándor a közeli Óbudai temető területén is. (GARÁDY 1938, 184–187)

Mindezek ismeretében a területen az őskori telep folytatását (lezáródást) illetve esetleg római kori útrészletek, mezőgazdasági művelés nyomait vártuk. A telken kelet–nyugati irányban, a Bécsi útra merőlegesen alakítottunk ki egy 5×58 méter alapterületű árkot. Az árokban a következő rétegsort regisztráltuk:

1. A legfelső humuszréteg körülbelül 40–50 centiméter vastag volt, ebben újkori anyag volt, de egy késő római érem is előkerült ebből a rétegből. A terület nyugati

végén egy keskeny és sekély (60 centiméter széles) árkot regisztráltunk, sötétebb betöltéssel, ebből egy vas lándzsahegy(?) került elő. A felület déli részén kis cölöplyuk mutatkozott, ennek beásási szintje nem volt megfigyelhető, újkori mázas töredék jött elő belőle.

2. Alatta egy sötétbarna, tömör réteg következett, ebből több ponton őskori kerámiatöredékek kerültek elő. Objektum nem mutatkozott.

3. Ez alatt egy világosabb barna réteg mutatkozott a teljes felületen, ebből is került elő őskori anyag. A felület déli részén kis cölöplyuk mutatkozott, ebből is őskori töredék jött elő.

4. Alatta vékony (2-3 centiméter) fehér murvaréteg került elő, amely igen hasonló a Bojtár utca 34. és a Csillaghegyi út 22. alatt megfigyelt, jóval vastagabb fehér murvaréteghoz. A vastagságbeli különbség oka lehet, hogy a jelen terület a hegy egykori oldalához tartozott és innen még nagyrészt lemosódott ez a hordalékanyag, amely a mélyebben fekvő két telken már lerakódott és felhalmozódott. Objektum vagy leletanyag innen már nem került elő.

5. A terület altalajaként értékelhető a sárga tömör agyagos réteg (a hegy anyaga) amely esetünkben a rétegsor alját jelentette. Leletanyag innen sem került elő.

A terület viszonylag gyér régészeti anyaga azt mutatja, hogy az őskori telep itt már nem húzódott tovább nyugat felé, a szórványos kerámiaanyag azonban mindenképpen jelzik ennek közelségét. A római objektumok hiánya pedig egyértelműen mutatja, hogy a feltételezett diagonális út nem ebben az irányban futott, és mezőgazdasági művelés nyoma sem maradt meg ezen a területen. Az is elképzelhető, hogy az erózió miatt már elpusztultak a vonatkozó rétegsorok. Az újkori rétegekben

regisztrált árok pontos kora és funkciója a kevés rendelkezésre álló adat alapján nem megállapítható.

T. Láng Orsolya

Irodalom:

LÁNG-SZILAS 2003 – Láng O. – Szilas G.: Római kori maradványok és késő bronzkori településnyomok Kaszásdűlőn. AqFüz 9 (2003) 111–114.

GARÁDY 1938 – Garády S.: Az Aquincum-Brigetiói római út felkutatása az óbudai Aranyhegyi árok mentén. Laureae Aquincensces DissPan II, 10 I (1938) 184–187.

15. Budapest X. ker., Jászberényi út 43–47. szám alatt (Hrsz.: 41007/1)

A Plusz Élelmiszerdiszkont Kft. megbízásából Budapest X. ker., Jászberényi út 43–47. szám alatti telken 2003. január 22. és február 11. között végeztünk szondázó ásatást. A feltárást a szomszédos telken előkerült középső bronzkori temetőrészlet (KŐSZEGI 1984) közelsége tette szükségessé. Mivel az előzetes adatok alapján nem volt pontosan eldönthető, hogy az újkori építkezések milyen mélységben bolygatták a talajt, a beruházóval kötött megállapodás értelmében a teljes területre kiterjedő feltárást egy 5×30 méteres felületre korlátozódó szondázó ásatás előzte meg, amelynek eredményétől tettük függővé a további feltárások szükségességét.

A szondázó ásatás alapján megállapítható volt, hogy a változó mélységben (50–180 centiméter) jelentkező bolygatlan altalajt közvetlenül újkori építési törmelék, salak fedi, azaz az egykori

kultúrréteg teljesen elpusztult. Az ásatás során egyetlen régészeti lelet került elő: a 3. szelvényből egy újkori közműárok törmelékes betöltéséből avar kori hullámvonaldíszes kerámiatöredék, amely feltehetően a közelben fekvő Rákos-Vasútállomás lelőhelyen előkerült avar leletekkel (NAGY 1998, 77) hozható összefüggésbe, és a közműárok építése során kerülhetett ide.

A szondázás eredményei alapján a teljes területre kiterjedő további feltárást nem láttuk indokoltnak, az építkezés földmunkái régészeti szakfelügyelet mellett folytak, ennek során egyértelműen látszott, hogy a sárga altalajt a teljes területen újkori feltöltés fedi, újabb régészeti lelet a földmunkák alatt nem került elő.

Reményi László

Irodalom:

KŐSZEGI 1984 – Kőszegi, E: Mittelbronzezeitliche Grabfunde aus Budapest X. Bezirk, Jászberényi Strasse. Comm-ArchHung 1984, 31–40.

NAGY 1998 – Nagy, M.: Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest I-II. Budapest 1998.

16. Budapest X. ker., Keresztúri út 210. szám alatt (Hrsz.: 42537)

A Danone Kft. megkeresésére 2003. március 25–27. között a Budapesti Történeti Múzeum megelőző feltárást végzett a Budapest X. ker., Keresztúri út 210. szám alatti telken. A megelőző feltárássra azért került sor, mert a tulajdonos a régészeti érdekeltsgű területen ivóvíz kutakat kívánt létesíteni. A feltárást a Nagy Margit által 1972-ben a telken folytatott ása-

tás – amelynek során szarmata objektumok kerültek elő – tette szükségessé.

A két egymás mellett fekvő 170×290 centiméteres szelvényekben megfigyelhető volt, hogy a területet 150-160 centiméteres mélységig újkori feltöltés fedi, ebből recens leletek (tégla, üveg, vas, műanyag) mellett, néhány szarmata kerámiatöredék került elő. Az újkori feltöltés alatt megtalált szürkés-sárga altalajban régészeti objektumokra, leletekre utaló jelenségeket nem figyeltünk meg. A feltárást alapján megállapítható, hogy a területen az elmúlt évtizedekben komoly tereprendezés folyt, amelynek következtében a telek távolabbi részén fekvő szarmata lelőhely is megsérülhetett, innen kerülhettek át a szórvány régészeti leletek.

Reményi László

17. Budapest, XI. ker., Sopron utca 61, Hrsz.: 3838/3)

A Gimesi Kft. megbízásából augusztus 27. és szeptember 4. között rövid feltárást végeztünk a Sopron utca 61. számú telken, ahol egy pincegarázzsal ellátott lakóház építését tervezték. A kutatási felületek kimérésénél tekintetbe kellett vennünk, hogy a telek középső részén szervíz utat kellett biztosítani a telek nyugati végében lévő raktárhelyiségek felé.

Összesen mintegy 120 négyzetméter felületet tudtunk megkutatni, amely az építendő lakóház alapterületének körülbelül 80 százalékra terjedt ki.

A telek keleti részén, a Sopron utcai bejárat közelében késő bronzkori gödör-objektumok kerültek elő a felszíntől alig 20-30 centiméterre, újkori kőfalak által részben bolygatva. A sárga löszös alta-

lajba ásott gödrök betöltésében gazdag kerámiaanyagot találtunk, amelyek közül kiemelendő egy turbántekercses és egy behúzott peremű tálka, valamint egy éles hasvonalú, perem fölé húzott fülű csésze, amelynek omphalosát benyomkodott pontok veszik körül.

Hasonló telepanyag ismert a közeli Nándorfehérvár utca – Sztregova utca sarkáról, ahol Kőszegi Frigyes végzett leletmentést 1964-ben. (KŐSZEGI 1997) A Ha B elejére (Vál I-II. átmeneti időszak) keltezett leletek a Sopron utcai anyaggal feleltethetők meg, a két közeli lelőhely minden bizonnyal egyazon telephez tartozott.

Az ásatási területen meglepően magasan jelentkezett a bolygatatlan löszös altalaj (a telek keleti felületein már 25-30 centiméter mélységben!), ami arra utal, hogy az újkori építkezések jórészt elpusztították a Duna egykori árteréből kiemelkedő, lágymányosi dombsorként ismert eredeti terepszinteket.

A környező telkeken a későbbiekben esedékes feltárásokon, leletmentéseken erre a tényre mindenképpen figyelni kell.

Beszédes József – Szilas Gábor

Irodalom:

KŐSZEGI 1997 – Kőszegi F.: Kora- és későbronzkori telepmaradványok a Budapest, XI. ker.-i Sztregova úton. BudRég 31 (1997) 229–245.

18. Budapest, XIV. ker. Istvánmezei út – Dózsa György út (Népstadion, Hrsz.: 32826)

A Magyar Sport Háza Ingatlanfejlesztő és Ingatlanhasznosító Rt. a GylSM megbí-

zásából új Szövetségi Székház tervezését és kivitelezését kezdte meg a Budapest XIV. ker. Dózsa György út – Istvánmezei út által határolt területen (Népstadion és Intézményei).

A Budapesti Történeti Múzeum Ős- és Népvándorlás kori Osztálya szondázó jellegű régészeti feltárást végzett cca. 1000 négyzetméter területen.

A felületen átlagosan 25 centiméter vastagságú, füves humuszréteg alatt átlagosan 1 méter vastagságú építési törmelékes, salakos betöltés volt. Alatta éles vonallal elváható 60-80 centiméter vastag szürkésbarna homokos réteg, amelyet átlagosan 1 méter vastagságú, sárga homok réteg követ. A homokos réteg alatt 60 centiméter vastagságban barnás, kötött, iszapos réteg húzódik, amely alatt fokozatosan világosodva, vékonyan jelentkezik a sárga altalaj. A rétegek alján sárgás, kavicsos márgás réteg húzódik, mintegy 3 méter mélységben.

A területen régészeti objektum nem került elő. A mélyítés során egy újkori kőalapozás, egy meszesgödör és egy ciszterna maradványait tártuk fel. A mélyítésből előkerülő recens leletek (ón vagy ólom gyertyatartó petróleumlámpa és spirituszfőző, stb.) alapján a terület feltöltésére a II. Világháború után került sor.

Horváth M. Attila

19. Budapest, XXII. ker., Nagytétényi út 37–43. (Hrsz.: 232002/37)

A nagytétényi Campona bevásárlóközponttól északra tervezett építkezések miatt szükségessé vált a gerincút eddigi nyomvonalának módosítása, északabbra helyezése. Ez egyben új közművezetékek lefektetését is jelentette. A gerincút módosított nyom-

vonalához kapcsolódóan 2003. február 27. és március 25. között végeztünk feltárást a Campona 99 Kft. megbízásából. Az egyenként 70 méter hosszú, 5 méter széles kutatóárkokban (I. és II. árok) régészeti leletek nem kerültek elő, az egyetlen objektumot két egymással párhuzamosan futó, nagyjából kelet–nyugati irányú sekélyebb árok jelentette, amelyből leletanyag nem került elő. Az árkok beásása a szubhumusz felső részéből indult. Az egyik árok betöltése ráhúzódott a másikra, így a két árok feltöltése, vagy feltöltődése nem egyszerre történt (valószínűleg az árkok használati ideje is különböző). Az árkok legalján kavicsos betöltést tapasztaltunk. Mindkét árok alja a felszíntől 250 centiméter mélyre nyúlt és már az altalajba mélyült.

A terület rétegvizsnyonairól a következőket állapíthattuk meg. A felszíntől mérve 230–240 centiméterig helyenként törmelékes, legújabbkori feltöltés volt megfigyelhető, ezalatt sötétbarna őshumusz jelentkezett. Az őshumusz vastagsága körülbelül 30–40 centiméter volt, amely alatt már a sárga löszös altalaj húzódott. Az altalaj a II. számú kutatóárok Duna felé eső részén valamivel magasabban jelentkezett (220 centiméter mélyen), ami arra utal, hogy keletebbre egykor kisebb terep magasat, a Duna árteréből valószínűleg kiemelkedő szárazulat húzódott.

Beszédes József

20. Budapest, XXII. ker., Nagytétényi út 37–45. (Hrsz.: 232002/33 36)

A Tesco Global Rt. megbízásából 2003. március 13. és április 18. között végeztünk próbafeltárást az építendő Tesco áruház területén.

A mintegy egy hónapig tartó munkánk során 1580 négyzetméter felület átkutatására volt lehetőségünk. Régészeti objektumokat, leleteket nem találtunk. A felszíni kevert, törmelékes, helyenként murvás legújabb kori feltöltés alatt vékony humusz réteg jelentkezett, ezalatt pedig a sárga altalaj volt megfigyelhető. Az altalaj alatt 100–120 centiméter mélységben az ős-Duna kavicsos folyammedre jelentkezett.

Beszédes József

21. Budapest, XXIII. ker, Soroksár

A Budapest XXIII. ker., Soroksár, Ócsai út – M0-autóút – Kelebia-Bp. vasútvonal közötti területen a Vecsés – Budafok DN 400, a Vecsés – Csepel DN 400 és a TI-GÁZ Soroksár – Dunaharaszti DN 200 méretű gázszállító távvezetéknek a BILK Logisztikai Rt. területével érintett szakaszán a Budapesti Intermodális Logisztikai Központ Rt. BILK beruházásában a említett gázvezeték áthelyezése miatt 2003. szeptember 9–12. között régészeti leletmegfigyelésre került sor. A területre, amely az M0-ás autóút soroksári lehaítójának déli végében kezdődik és körülbelül 550 méter hosszan az autóút mentén húzódik egy eddig egyenes vonalban haladó gázvezeték helyezni át, hogy a BILK terminálparkolóját a jövőben továbbfejleszthessék.

Négynapos leletmegfigyelésünk alkalmával egy körülbelül 450–500 méter hosszan fekvő 11 vagy 12 árokból álló rendszert találtunk és dokumentáltunk. Az árkok betöltése egységesen homogén barna homok volt, leletek vagy rétegződés nélkül. Megállapítottuk, hogy a terület középső részén látható lépcsőzetes felszín

akár mesterséges is lehet, mert formájában nagyon hasonlít a korai földművek sáncaira. Ezt alátámasztani látszik, hogy ez a domb az autóúton túl is megtalálható, metszete talán itt rajzolódik ki a legszebben, és több száz méteren keresztül látható még. Jelen megfigyelésünk alkalmával nem volt lehetőségünk a többi terület bejárására, a feltételezett sánc követésére, de ez a későbbiekben semmiképpen sem lenne haszontalan.

Az árkok szabályossága és az egymáshoz, valamint a felszínhez viszonyított helyzete azok egykorúsága mellett szól. A kevés lelet közül a finoman iszapolt szürke kerámia késő kelta, a barnás-vörös, durva homokkal soványított töredékek pedig szarmaták. Ezt az árok rendszert a kevés lelet (néhány szórványos szürke illetve vörösesbarna cseréptöredék az 1. objektum felső szintjében illetve az árkok környé-

kén) alapján feltételelesen a római korra, esetleg a népvándorlás korára keltezi.

A közelben az Ócsai út 17. szám alatt Nagy Margit tárt fel korábban szarmata leletanyagot, 1999-ben pedig a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának régészei a Vecsés-Csepel II. gázvezeték építésekor találtak ugyancsak szarmata leleteket. Területünk közvetlen közelében 1988-ban pedig Pető Mária tárt fel a soroksári lehajtó területén Soroksár I/b szakasz csomóponti lelőhely lelőhelynévvel egy szarmata település számos objektumát, köztük több félig földbemélyített házat. Ez megerősíteni látszik az árkok datálását, bár azok mérete messze túlhaladja egy falu védelmi szükségleteit. Ennél pontosabbat csak egy nagyobb felületű és hosszabb ideig tartó kutatás állapíthat meg.

Horváth László András

Locations of and results from small-scale excavations conducted by the Aquincum Museum in 2003

(Marked as numbers on page 178)

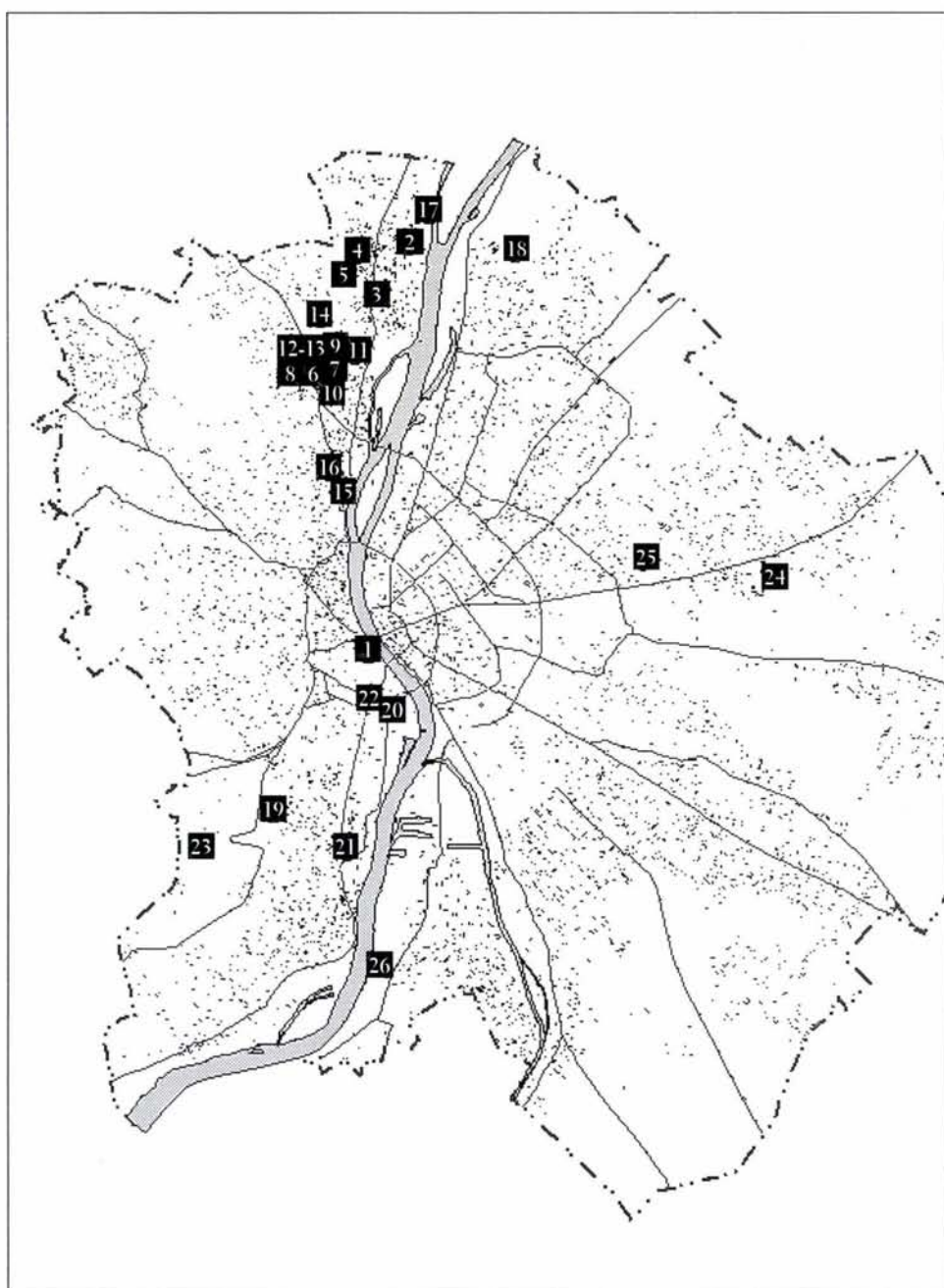
1. Bp. III, Árpád Street – Ipartelep Street – Ságvári Endre Street (Ln: 63902/6): scattered Roman period finds (*Gábor Szilas*)
2. Bp. III, 3–5 Piroska Street (Ln: 63573): scattered Prehistoric and Roman period finds (*Orsolya T. Láng – András László Horváth*)
3. Bp. III, 22 Csillaghegyi Road (Ln: 19910/18-19): ditch system, Prehistoric and Roman period find material (*Orsolya T. Láng*)
4. Bp. III, 1 Rádl árok Street (Ln: 18634/4): scattered Roman period finds (*Gábor Lassányi – Paula Zsidi*)
5. Bp. III, 56–58 Hunor Street (Ln: 18765/1, 18767): scattered Roman period finds (*Zoltán Kárpáti – Anikó Tóth*)
6. Bp. III, 130 Bécsi Road (Ln: 16213): Roman layer and remains of Roman period wood (*Anita Kirchhof – András László Horváth*)
7. Bp. III, 25 Tímár Street – 12a-b Zápor Street (Ln: 17506, 17505): Roman layer, no archaeological features (*Anita Kirchhof*)
8. Bp. III, 6–8 San Marco Street (Ln: 17515): Roman period layers at low levels were not disturbed by the construction work (*Anita Kirchhof*)
9. Bp. III, 17 Kiscelli Alley (Ln: 16391/8): no archaeological features (*Anita Kirchhof*)
10. Bp. III, 47 Szépvölgyi Road (Ln: 14868/27): no archaeological features (*Tibor Hable*)
11. Bp. III, broadening of the northern side of Szépvölgyi Road (Ln: 14866/1): undateable wall remains (*Tibor Hable*)
12. Bp. III, 13–15 Kecse Street (Ln: 14733/7): Roman and modern scattered find material (*Tibor Hable*)
13. Bp. III, 267 Bécsi Road (Ln: 16895/3): Roman period layers at low levels were not disturbed by the construction work (*Annamária R. Facsády*)
14. Bp. III, 337 Bécsi Road (Ln: 19907/1): Prehistoric and Roman period layers (*Orsolya T. Láng*)
15. Bp. X, 43–47 Jászberényi Road (Ln: 41007/1): Avar period ceramics (*László Reményi*)
16. Bp. X, 210 Keresztúri Road (Ln: 42537): scattered Sarmatian ceramics (*László Reményi*)
17. Bp. XI, 61 Sopron Street (Ln: 3838/3): late Bronze Age pits (*József Beszédes – Gábor Szilas*)

18. Bp. XIV, Dózsa György Road – Istvánmezei Road (Ln: 32826): Modern layers
(*Attila Horváth M.*)
19. Bp. XXII, 37–43 Nagytétényi Road (Ln: 232002/37): undateable ditches
(*József Beszédes*)
20. Bp. XXII, 37–45 Nagytétényi Road (Ln: 232002/33 36): no archaeological features
(*József Beszédes*)
21. Bp. XXIII, Soroksár: ditch system, late Celtic, Sarmatian ceramics
(*András László Horváth*)

**Az Aquincumi Múzeum régészeti célú
megfigyelései 2003-ban**
**Archaeological observation work carried out by the
Aquincum Museum in 2003**

1. Bp. I. Gellérthegy, Orom utca,
Hrsz.: 5317 (*Maráz Borbála*)
2. Bp. III. Püskösdűfűdűi strand
(*T. Láng Orsolya*)
3. Bp. III. Római strandfürdő, Hrsz.:
23113/7 (*T. Láng Orsolya*)
4. Bp. III. Valéria utca, Hrsz.: 61440/26.
(*T. Láng Orsolya – Kirchhof Anita*)
5. Bp. III. Papírgyári út 58–59.
(*T. Láng Orsolya*)
6. Bp. III. Gyógyszergyári út 19/A.,
Hrsz.: 18829/46 (*T. Láng Orsolya*)
7. Bp. III. Zay utca 24–26., Hrsz.:
18822/9 (*T. Láng Orsolya*)
8. Bp. III. Jablonka út, csatornaépítés,
Hrsz.: 16791/2 (*T. Láng Orsolya*)
9. Bp. III. Névtelen utca 19906/9.
(*T. Láng Orsolya*)
10. Bp. III. Bécsi út 224., Hrsz.: 16849
(*T. Láng Orsolya*)
11. Bp. III. Kiscsikós köz 3–5., Hrsz.:
19719/01; 19719/11
(*T. Láng Orsolya*)
12. Bp. III. Bojtár utca 58–60.
(*T. Láng Orsolya*)
13. Bp. III. Gyógyszergyári út
(*T. Láng Orsolya*)
14. Bp. III. Keled utca, Hrsz.: 22661/15
(*T. Láng Orsolya*)
15. Bp. III. Bécsi út 163.
(*Madarassy Orsolya*)
16. Bp. III. Montevideo utca
(*Facsády Annamária*)
17. Bp. III. Királyok útja 289.,
gázvezeték fektetés
(*Szilas Gábor*)
18. Bp. IV. Káposztásmegyer, Hrsz.:
76512/217,220, 250,251,221,224
(*Szilas Gábor*)
19. Bp. XI. Péterhegyi utca 52.
(*Szirmai Krisztina*)
20. Bp. XI. Október 23. utca
(*Szilas Gábor*)
21. Bp. XI. ker. Galvani út – Kitérő út
között (*Beszédes József*)
22. XI. Bocskai úti villamos végállomás
(*Szilas Gábor*)
23. Bp., XI. ker. Kamaraerdő, Hrsz.:
314/1, 24, 26, 33, 34, 37–48
(*Beszédes József – Horváth László
András – Maráz Borbála*)
24. Bp. XVI. Veres Péter utca – Bö-
kényföldi út, távközlési alépítmény
kiepítése (*Horváth M. Attila*)
25. Bp. XIV. Gvadányi utca – Jeszenák
utca 105. (*Szilas Gábor*)
26. Bp. XXI. Rózsa utca – Hőerőmű,
gázvezeték (*Horváth M. Attila*)

Az Aquincumi Múzeum régészeti célú megfigyelései
 Archaeological observation work carried out by the Aquincum Museum

Rövidítésjegyzék

Abbreviations

ActaArchHung	– Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
Aqfüz	– Aquincumi füzetek. A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései (Budapest)
AqMúz	– Aquincumi Múzeum
ArchÉrt	– Archaeológiai Értesítő (Budapest)
BJ	– Benda Judit
BudRég	– Budapest Régiségei (Budapest)
CommArchHung	– Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
DissPan	– Dissertationes Pannonicae (Budapest)
Drg.	– Dragendorff
HKK	– H. Kérdő Katalin
HMA	– Horváth M. Attila
HOMÉ	– Hermann Ottó Múzeum Évkönyve
HT	– Hable Tibor
KA	– Kirchhof Anita
NM	– Németh Margit
RLiÖ	– Römische Limes in Österreich (Bécs)
SlovArch	– Slovenska Archaeologica
TJA	– Tóth János Attila
VA	– Véghe András

A 2003. évi feltárások közreműködői Participants in the Excavations in 2003

Alibán András – geodéta	András Alibán – geodesy
Anderkó Krisztián (BTM Aquincumi Múzeum) – ásatási technikus	Krisztián Anderkó (BHM Aquincum Museum) – technician
Aschenbrenner Károly – rajzoló	Károly Aschenbrenner – technical drawing
Bakos Margit (BTM) – fotós	Margit Bakos (BHM) – photographer
Balogh Roland (ELTE) – régészhallgató	Roland Balogh (ELTE) – university student
Bartus Dávid (ELTE) – régészhallgató	Dávid Bartus (ELTE) – university student
Báthori Gábor – régész	Gábor Báthori – archaeologist
Bertalan Balázs – tanuló	Balázs Bertalan – student
Beszédes József (BTM Aquincumi Múzeum) – régész	József Beszédes (BHM Aquincum Museum) – archaeologist
Bíró Csaba – egyetemi hallgató	Csaba Bíró – university student
Bogdándy Kornélia – technikus	Kornélia Bogdándy – technician
Budai Balogh Tibor (BTM Aquincumi Múzeum) – régész	Tibor Budai Balogh (BHM Aquincum Museum) – archaeologist
Busi György (BTM Aquincumi Múzeum) – geodéta	György Busi (BHM Aquincum Museum) – geodesy
Czifra Szabolcs (ELTE) – régész hallgató	Szabolcs Czifra (ELTE) – university student
Cserne Lászlóné (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály) – rajzoló	Lászlóné Cserne (BHM Dept. of Prehistory and Protohistory) – technical drawing
Darvas Noémi – egyetemi hallgató	Noémi Darvas – university student
Dezső Dóra – technikus	Dóra Dezső – technician
Dittera Károly – rajzoló	Károly Dittera – technical drawing
Daróczi-Szabó László – régész, archaeozoológus	László Daróczi-Szabó – archaeologist, archaeozoologist
Endródi Anna (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály) – régész	Anna Endródi (BHM Dept. of Prehistory and Protohistory) – archaeologist
R. Facsády Annamária (BTM Aquincumi Múzeum) – régész	Annamária R. Facsády (BHM Aquincum Museum) – archaeologist
Gardánfalvi Magdolna – technikus	Magdolna Gardánfalvi – technician
Gerendai Rudolf – technikus	Rudolf Gerendai – technician
Györkő Anikó – egyetemi hallgató	Anikó Györkő – university student
Győri Búvár Sportegyesület – búvár asszisztencia	Győr Diving Association – diving assistency
Győző Eszter – technikus	Győző Eszter – technician
Hable Tibor (BTM Aquincumi Múzeum) – régész	Tibor Hable (BHM Aquincum Museum) – archaeologist
Harsányi István – építész	István Harsányi – architect
Heinz Katalin (BTM Restaurátor Osztály) – restaurátor	Katalin Heinz (BHM Dept. of Restoration) – restorer
Horváth M. Attila (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály) – régész	Attila Horváth M. (BHM Dept. of Prehistory and Protohistory) – archaeologist
Horváth László András (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály) – régész	András László Horváth (BHM Dept. of Prehistory and Protohistory) – archaeologist
Horváth Zoltán (ELTE Alkalmazott és Környezetföldtani Tanszék) – geológus	Zoltán Horváth (ELTE) – geologist
Isabelle Marthot (Sorbonne) – régészhallgató	Marthot Isabelle (Sorbonne) – university student
Jakab Attila – egyetemi hallgató	
Jankovics Norbert – egyetemi hallgató	

Jóri Tünde – technikus
 Kalász Nándor – tanár
 Kecskés Anita – régész hallgató
 H. Kérdő Katalin (BTM Aquincumi Múzeum)
     – régész
 Kirchhof Anita (BTM Aquincumi Múzeum) – régész
 Kisjuhász Viktória (ELTE) – régész hallgató
 Kiss Attila – műszaki ellenőr
 Kiss Bertalan – technikus
 Kiss Csaba (ELTE) – régészhallgató
 Komjáthy Péter (BTM Aquincumi Múzeum) – fotó
 Kondorósy Szabolcs – egyetemi hallgató
 Koós István – régész
 Kovács Tibor (BTM Aquincumi Múzeum)
     – geodézia
 Krolopp Endre (Magyar Állami Földtani Intézet)
     – paleontológus
 Labancz Károly – műszaki ellenőr
 Laczkó Mariann (BTM Ős- és Népvándorlás kori
     Osztály) – rajzoló
 T. Láng Orsolya (BTM Aquincumi Múzeum)
     – régész
 Lassányi Gábor (BTM Aquincumi Múzeum)
     – régész, egyiptológus
 László Orsolya – technikus
 Lebegyev Judit – régész
 Lészko Ildikó (BTM Restaurátor Osztály)
     – restaurátor
 Lichtenberger Endre – statikus
 Madarassy Orsolya (BTM Aquincumi Múzeum)
     – régész
 Málk Éva (BTM Aquincumi Múzeum) – rajzoló
 Maráz Borbála (BTM Ős- és Népvándorlás kori
     Osztály) – régész
 Márton András – régész
 Merkl Máté – technikus
 Mindszenty Andrea (ELTE Alkalmazott és
     Környezetföldtani Tanszék) – geológus
 Nagy Tamás – egyetemi hallgató
 Németh Margit (BTM Aquincumi Múzeum)
     – régész
 Molnár Attila – szerződéses régész
 Nagy Alexandra (BTM Aquincumi Múzeum)
     – technikus
 Nemes György – technikus
 Oláh Beatrix (BTM Aquincumi Múzeum)
     – technikus
 Papp Adrienn – szerződéses régész
 Puzsér Róbert – technikus
 Reményi László (BTM Ős- és Népvándorlás kori
     Osztály) – régész
 Reményi Tamás – restaurátor
 Sárosi Edit – régész
 Sey Nikolett (ELTE) – régészhallgató
 Attila Jakab – university student
 Norbert Jankovics – university student
 Tünde Jóri – technician
 Nándor Kalász – teacher
 Anita Kecskés – university student
 Katalin H. Kérdő (BHM Aquincum Museum)
     – archaeologist
 Anita Kirchhof (BHM Aquincum Museum)
     – archaeologist
 Viktória Kisjuhász (ELTE) – university student
 Attila Kiss – technical supervisor
 Bertalan Kiss – technician
 Csaba Kiss (ELTE) – university student
 Péter Komjáthy (BHM Aquincum Museum)
     – photographer
 Szabolcs Kondorósy – university student
 István Koós – archaeologist
 Tibor Kovács (BHM Aquincum Museum) – geodesy
 Endre Krolopp (Geological Institute of Hungary)
     – paleontologist
 Károly Labancz – technical supervisor
 Mariann Laczkó (BHM Dept. of Prehistory and
     Protohistory) – technical drawing
 Orsolya T. Láng (BHM Aquincum Museum)
     – archaeologist
 Gábor Lassányi (BHM Aquincum Museum)
     – archaeologist, egyptologist
 Orsolya László – technician
 Judit Lebegyev – archaeologist
 Ildikó Lészko (BHM Dept. of Restoration) – restorer
 Endre Lichtenberger – structural engineer
 Orsolya Madarassy (BHM Aquincum Museum)
     – archaeologist
 Éva Málk (BHM Aquincum Museum) – technical
     drawing
 Borbála Maráz (BHM Dept. of Prehistory and
     Protohistory) – archaeologist
 András Márton – archaeologist
 Máté Merkl – technician
 Andrea Mindszenty (ELTE) – geologist
 Tamás Nagy – university student
 Margit Németh (BHM Aquincum Museum)
     – archaeologist
 Attila Molnár – archaeologist
 Alexandra Nagy (BHM Aquincum Museum)
     – technician
 György Nemes – technician
 Beatrix Oláh (BHM Aquincum Museum)
     – technician
 Adrienn Papp – archaeologist
 Róbert Puzsér – technician
 László Reményi (BHM Dept. of Prehistory and
     Protohistory) – archaeologist
 Tamás Reményi – restorer

Susits Diána – technikus
 Szabó Levente (BTM Középkori Osztály) – régész
 Szabó Lőrinc – egyetemi hallgató
 Szalay Gábor – egyetemi hallgató
 Szilas Gábor (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály) – régész
 Szirmai Krisztina (BTM Aquincumi Múzeum) – ásatásvezető régész
 Szöllösi Szilvia – egyetemi hallgató
 Takács Tünde (BTM Restaurátor Osztály) – restaurátor
 Tassi Márta – régész, archaeozoológus
 Terei György (BTM Középkori Osztály) – régész
 Tereiné Toronyi Szilvia – restaurátor
 Tézer Zita (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály) – régész
 Timár Márton – egyetemi hallgató
 Tóth Anikó (BTM Középkori Osztály) – régész
 Tóth Andrea – egyetemi hallgató
 Tóth Eszter – egyetemi hallgató
 Tóth Farkas Márton – ásatási technikus
 Tóth Gusztáv – egyetemi hallgató
 Tóth János Attila (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal) – régész
 Tóth Zsuzsanna – egyetemi hallgató
 Tusa Mária (BTM Restaurátor Osztály) – restaurátor
 Udvardi Gábor – egyetemi hallgató
 Udvarhelyi Zsófia – egyetemi hallgató
 Ujvári Gábor (BTM Restaurátor Osztály) – restaurátor
 Vadas Flóra – egyetemi hallgató, Bréma
 Vámos Péter (BTM Aquincumi Múzeum) – régész
 Vandlik Katalin (ELTE) – régészhallgató
 Vándor Andrásné – rajzoló
 Várnay Éva (BTM Restaurátor Osztály) – restaurátor
 Vecsey Ádám (BTM Restaurátor Osztály) – restaurátor
 Végh András (BTM Középkori Osztály) – régész
 Végh Mária (BTM Aquincumi Múzeum) – technikus
 Verebes Anett (BTM Aquincumi Múzeum) – régésztechnikus
 Viemann Zolt – geodéta
 Vindus Melinda – tanár
 Vladár Ágnes – műemlékes építész
 Winkler Mónika (ELTE) – egyetemi hallgató
 Zandler Krisztián – egyetemi hallgató
 Zolcsák Attila – egyetemi hallgató
 Zsidi Paula (BTM Aquincumi Múzeum) – régész
 Edit Sárosi – archaeologist
 Nikolett Sey (ELTE) – university student
 Diána Susits – technician
 Levente Szabó (BHM Dept. of Medieval Studies) – archaeologist
 Lőrinc Szabó – university student
 Gábor Szalay – university student
 Gábor Szilas (BHM Dept. of Prehistory and Protohistory) – archaeologist
 Krisztina Szirmai (BHM Aquincum Museum) – field director archaeologist
 Szilvia Szöllösi – university student
 Tünde Takács (BHM Dept. of Restoration) – restorer
 Márta Tassi – archaeologist, archaeozoologist
 György Terei (BHM Dept. of Medieval Studies) – archaeologist
 Toronyi Szilvia Tereiné – restorer
 Zita Tézer (BHM Dept. of Prehistory and Protohistory) – archaeologist
 Márton Timár – university student
 Anikó Tóth (BHM Dept. of Medieval Studies) – archaeologist
 Andrea Tóth – university student
 Eszter Tóth – university student
 Márton Tóth Farkas – technician
 Gusztáv Tóth – university student
 Attila János Tóth (National Office of Cultural Heritage) – archaeologist
 Zsuzsanna Tóth – university student
 Mária Tusa (BHM Dept. of Restoration) – restorer
 Gábor Udvardi – university student
 Zsófia Udvarhelyi – university student
 Gábor Ujvári (BHM Dept. of Restoration) – restorer
 Flóra Vadas – university student, Brema
 Péter Vámos (BHM Aquincum Museum) – archaeologist
 Katalin Vandlik (ELTE) – university student
 Andrásné Vándor – technical drawing
 Éva Várnay (BHM Dept. of Restoration) – restorer
 Ádám Vecsey (BHM Dept. of Restoration) – restorer
 András Végh (BHM Dept. of Medieval Studies) – archaeologist
 Mária Végh (BHM Aquincum Museum) – technician
 Anett Verebes (BHM Aquincum Museum) – archaeologist technician
 Zolt Viemann – geodesy
 Melinda Vindus – teacher
 Ágnes Vladár – monument architect
 Mónika Winkler (ELTE) – university student
 Krisztián Zandler – university student
 Attila Zolcsák – university student
 Paula Zsidi (BHM Aquincum Museum) – archaeologist

A 2003. évi feltárások megbízói és támogatói

Employers and Patrons of the Excavations in 2003

ALTERNATÍV KÖZGAZDASÁGI GIMNÁZIUM
1035 Budapest, Raktár utca 1.
(Budapest, III. ker., Raktár utca 1.)

AGROGUMI Kft.
8618 Kereki, Petőfi utca 2.
(Budapest, III. ker., Csillaghegyi út 22.)

AMFI-APARTMAN Kft.
1027 Budapest, Tölgyfa utca 1–3.
(Budapest, III. ker., Pacsirtamező utca 3–11.)

AUCHAN Magyarország Kft.
1113 Budapest, Bocskai út 134–146.
(Budapest, III. ker., Szentendrei út 101–105.)

BAUMAX Magyarország Rt.
1095 Budapest, Soroksári út 86.
(Budapest, III. ker., Filatorigát)

BILK Logisztikai Rt.
1151 Budapest, Bogáncs utca 1–3.
(Budapest, XXIII. ker., Soroksár)

BKV Rt. DBR METRO Projekt Igazgatóság
1053 Budapest, Curia utca 3.
(Budapest, XI. ker., Fehérvári út – Bocskai út
csomópont)

BUDAPEST FŐVÁROS XXII. KERÜLET
BUDAFOK NAGYTÉTÉNY Önkormányzata
1221 Budapest, Városház tér 11.
(Budapest, XXII. ker., Nagytétény)

BUDAPEST GYÓGYFÜRDŐI és HÉVIZEI Rt.
1138 Budapest, Népfürdő utca 38.
(Budapest, III. ker., Királyok útja 272.)

BUDAPESTI MŰSZAKI FŐISKOLA
1034 Budapest, Doberdó út 6.
(Budapest, Bécsi út 96/b)

BUDAPEST XXII. KERÜLET
VÁROSÜZEMELTETÉSI Kht.
1222 Budapest, Kereszt utca 2.
(Budapest, XXII. ker., Nagytétény)

CAMPONA '99 Bevásárlóközpont Kft.
1222 Budapest, Nagytétényi út 37–43.
(Budapest, XXII. ker., Nagytétényi út 37–43.)

CSERTEX Kereskedelmi és Tanácsadó Kft.
1035 Budapest, Derű utca 8.
(Budapest, III. ker., Bécsi út 224.)

DANONE Kft.
1106 Budapest, Keresztúri út 210.
(Budapest, X. ker., Keresztúri út 210.)

DIATRON Holding Vagyongazdálkodó és
Szolgáltató Kft.
1037 Budapest, Pomázi út 15.
(Budapest, III. ker., Papírgyár utca 58–59.)

ESSO Hungária Kereskedelmi Kft.
1132 Budapest, Váci út 19.
(Budapest, III. ker., Bécsi út 337.)

EDIL FIN Kft.
9970 Szentgotthárd, Hunyadi János utca 33.
(Budapest, III. ker., Bécsi út 267.)

FISCHER-BAU Ingatlanforgalmazó, Építőipari és
Kereskedelmi Kft.
1034 Budapest, Bécsi út 123.
(Budapest, III. ker., San Marco u. 6–8.)

FORTEC Vállalkozási Kft.
1149 Budapest, Nagy Lajos király útja 117.
(Budapest, XIV. ker., Gvadányi utca 118. – Jeszenák
utca 105.)

FŐVÁROSI TŰZOLTÓPARANCSNOKSÁG
1081 Budapest, Dologház utca 1.
(Budapest, III. ker., Árpád utca – Ipartelep utca
– Ságvári E. utca által határolt terület)

GIMESI Építőipari és Kereskedelmi Kft.
1118 Budapest, Sopron utca 72.
(Budapest, XI. ker., Sopron utca 61.)

GLOTECH Építési Fővállalkozó Kft.
1135 Budapest, Frangepán utca 11.
(Budapest, II. ker., Ganz utca 12–14.)

G.L. CONSTRUCTION Beruházási és
Szolgáltató Kft.
2351 Alsónémedi, Fő utca 87.
(Törökbálint-Dulácska)

GRC–Hungária Kft.
1088 Budapest, Rákóczi út 1–3.
(Budapest, XI. ker., Hunyadi János út)

GSA 2000 Kft.
1068 Budapest, Király utca 106.
(Budapest, XXI. ker., Csepel Erőmű – Róna utca
– Salakos utca)

HORVÁTH István
magánszemély
(Budapest, III. ker. Kolossy tér 3.)

HUSZTI 21. Kft.
1053 Budapest, Szép utca 3.
(Budapest, III. ker., Huszti utca 21.)

HYPER IMMO Kft.
1113 Budapest, Bocskai utca 134–146.
(Budapest, III. ker., Szentendrei út 101–105.)

JÉGCSILLAG Diszkont Kereskedőház Kft.
1031 Budapest, Hatvany Lajos utca 10.
(Budapest, III., Válcia utca)

JÓ PÁSZTOR NŐVÉREK RENDJE
1034 Budapest, Zápor utca 50.
(Budapest, III. ker., Bécsi út 163.)

K&M Külkereskedelmi és Vállalkozás Fejlesztési
Tanácsadó Kft.
7500 Nagyatád, Ács utca 1.
(Budapest, III. ker., Bécsi út 70.)

KD TVV Vízépítő Vállalkozási Kft.
8000 Székesfehérvár, Zámoly utca 60–64.
(Budapest, XVI. ker., Veres Péter utca –
Bökényföldi út)

KEVA Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.
1106 Budapest Zöldpálya utca 32/a
(Budapest, III. ker., Keled utca)

KÖLTSEGVETÉSI SZERVEKET KISZOLGÁLÓ
INTÉZMÉNY
1033 Budapest, Folyamór utca 22.
(Budapest, III. ker., Rádl árok utca 1.)

LAKÁSSINVEST Kft.
1119 Budapest, Fehérvári út 83.
(Budapest, III. ker., Bécsi út 130.)

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
1088, Budapest, Múzeum körút 14–16.
(Budapest, XXII. ker., Nagytétény)

MAGYAR SPORTOK HÁZA Ingatlanfejlesztő és
Ingatlanhasznosító Rt.
1146 Budapest, Istvánmezei út 1–3.
(Budapest, XIV. ker. Istvánmezei út – Dózsa
György út)

MAHÉ Ingatlanforgalmazási és Fejlesztő Kft.
1025 Budapest, Vérhalom utca 28.
(Budapest, I. ker., Szalag utca 22–30.)

MARKET Építő Rt.
1117 Budapest, Bogdánfy Ödön utca 6.
(Budapest, III. ker., Filatorigát)

RAIFFEISEN Ingatlan Rt.
1054 Budapest, Akadémia utca 6.
(Budapest, III. ker., Kiscelli köz 17.)

NEMZETI AUTÓPÁLYA Rt.
1051 Budapest, Nádor utca 31.
(M0 autópálya bővítése)

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA
1077 Budapest, Wesselényi utca 20–22.
(Budapest, XXII. ker., Nagytétény; Budapest, II. ker.,
Herman Ottó utca 20.)

OBELISZK-SB Kft.
1037 Budapest, Haránt köz 5
(Budapest, III. ker., Bécsi út 70.)

OPUS-VIA Ingatlanfejlesztő Kft.
1136 Budapest, Lajos utca 118–120.
(Budapest, III. ker., Bécsi út 310., Lajos utca
118–120.)

PANNON-IB Ingatlanforgalmazó és Szolgáltató Kft.
1036 Budapest, Dereglye utca 5/b
(Budapest, III. ker., Bécsi út 70.)

PASKÁL PARK Rt.
1151 Budapest, Mogyoródi út 42.
(Budapest, XIV. ker., Egressy út – Vezér utca – Paskál strand által határolt terület)

PLUS Élelmiszerdiszkont Kft.
1097 Budapest, Nagyvásártelep
(Budapest, X. ker., Jászberényi út 43–47.)

PROFORM Ingatlanbefektetési Rt.
1037 Budapest, Montevideo utca 3/a
(Budapest, III. ker., Szépvölgyi út 33–47.)

PROPSZT Szerkezetépítő Kft.
1032 Budapest, Bécsi út 165.
(Budapest, III. ker., Timár utca 25. – Zápor utca 12a)

RÓMAI PLATÁNLIGET Ingatlanfejlesztő Kft.
1112 Budapest, Táskai utca 9.
(Budapest, III. ker., Pók utca – Városház utca – Nánási út által határolt terület)

STORECHEM Kft.
1221 Budapest, Nagytétényi út 221–225.
(Budapest, III. ker., Piroscsok utca 3–5.)

TESCO Global Rt.
2040 Budaörs, Kinizsi utca 1–3.
(Budapest, XXII. ker., Nagytétényi út 37–45.)

TRIÁRIUS Kft.
1034 Budapest, Bécsi út 122–124.
(Budapest, III. ker., Kecskesi utca 13.)

VARGA ÉS TÁRSAI Hajózási Kft.
1033 Budapest, Hajógyári-sziget, Yacht Klub
(Budapest, III. ker., Hajógyári-sziget)

VARPEX Építőipari Rt.
1037 Budapest, Csillaghegyi út 13.
(Budapest, III. ker., Szentendrei út 101–105.)

A BTM Aquincumi Múzeumának és munkatársainak 2003-ban megjelent publikációi Publications by the Staff of the Aquincum Museum in 2003

(Összállították: Gali Ágnes és Hanny Erzsébet)
(Compiled by Ágnes Gali and Erzsébet Hanny)

Aquincumi Füzetek 9. Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben
= Excavations and rescue work at the Aquincum Museum in 2002 / szerk. Zsidi Paula. – Budapest :
BTM, 2003. – 226 p. : ill. ; 20 cm. – (Aquincumi füzetek, ISSN 1219-4919, ISSN 1219 9427 ; 9.)

Aquincum. Rimania v Budapešti = Aquincum. A rómaiak Budapesten : Rekonstrukcie, makety a pred-
mety z praveku, z doby rímskej a z doby stárhovania národov = Óskori, római kori és népvándorlás kori
tárgyak, épület rekonstrukciók és makettek : Východoslovenské múzeum Košice, 23. október 2003 – 26.
január 2004, Mestské múzeum Bratislava, 19. február 2004 – 18. ápríl 2004 / [ed. Paula Zsidi, Annamária
Facsády, Anna Endrődi] ; [texty Paula Zsidi, Anna Endrődi, László András Horváth, Borbála Maráz,
Gábor Szilas]. – Budapest : BTM, 2003. – 83 p. : ill. ; 24 cm

Forschungen in Aquincum 1969–2002. Zu Ehren von Klára Póczy = Clarae Póczy Octogenariae / szerk.
Paula Zsidi. – Budapest : BTM, 2003. – 404 p. : ill. ; 24. cm. – (Aquincum Nostrum, ISSN 1785 0339 ;
II. 2.)

BESZÉDES József

Auswertung der Steindenkmäler von Bölske. In: Bölske. Römische Inschriften und Funde / Hrsg. Á
Szabó, E. Tóth. – Budapest : MNM, 2003. – (Libelli Archaeologici. Ser. Nov., 2.). – p. 283–328.

A Budapest, XI. ker., Bartók Béla út – Fehérvári út felszíni rendezéséhez kapcsolódó régészeti feltárá-
sok és megfigyelések 2002-ben / ––, Terei György. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának
ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek, ISSN 1219-9427 ; 9.).
– p. 194–196.

Budapest, XI. ker., Pannonthalmi út 18. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és lelet-
mentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 198.

Die Grabsteine der legio XV Apollinaris in Carnuntum / ––, M. Mosser. In: Carnuntum Jahrbuch 2003, p.
9–98.

Die Steindenkmäler von Bölske – Inschriften und Skulpturen – Katalog / ––, Zs. Mráv, E. Tóth. In:
Bölske. Römische Inschriften und Funde / Hrsg. Á Szabó, E. Tóth. – Budapest : MNM, 2003. – (Libel-
li Archaeologici Ser. Nov., 2.). – p. 103–218.

Újabb topográfiai adatok a Szent Gellért tér óskori, római és középkori beépítettségéhez = Recent
topographic data on prehistoric, Roman and medieval settlements in Szent Gellért Square / ––, Terei
György. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. :
BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 131–145.

ásatási jelentések:

Paks, Dunakömlőd, Bottyán-sánc (Sánchegy), római vicus. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000
(2003), p. 188–189.

CHOYKE Alice

Animals and Roman lifeways in Aquincum. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von
Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum
II. ; 2.). – p. 210–230.

Archaeozoology and the transition from socialism to capitalism: the case of Roman Aquincum. In: Archaeozoology, wildlife conservation and heritage management / eds. R.C.G.M. Lauwertier and I. Plug. – Oxford, 2003. – (Oxbow books)

Backward reflections on ancient environments: What we can learn from bone tools. In: People and nature in historical perspective. / eds. J. Laszlovsky, P. Szabó. –, Budapest : CEU Medievalia, 2003. – p. 139–156.

Levels of social identity expressed in the refuse and worked bone from the Middle Bronze Age Százhalombatta-Földvár, Vátya culture, Hungary / –., M. Vretemark, S. Sten. In: Behaviour behind bones. The zooarchaeology of ritual, religion. Status and identity / eds. S. Jones O' Day, W. van Neer, A. Ervynck. – Oxford, 2003. – (Oxbow Books). – p. 177–189.

CSONTOS Katalin

Cicada brooches on Pannonian stone monuments. In: Pannonica provincialia et archaeologia : Studia sollemnium auctorum hungarorum Eugenio Fitz octogenario dedicata. / Hrsg. Á. Szabó, E. Tóth – Budapest : MNM, 2003. – (Libelli Archaeologici. Ser. Nov.; 1.). – p. 103–112.

Aquincum. Rimania v Budapesti = Aquincum. A rómaiak Budapesten : Rekonstrukciók, maketék a predmety z praveku, z doby rimskej a z doby st'ahovania národov = Őskori, római kori és népvándorlás kori tárgyak, épület rekonstrukciók és makettek : Východoslovenské múzeum Košice, 23. október 2003 – 26. január 2004, Mestské múzeum Bratislava, 19. február 2004 – 18. apríl 2004 / [ed. Paula Zsidi, –., Anna Endrődi] ; [texty Paula Zsidi, –., László András Horváth, Anna Endrődi, Gábor Szilas, Borbála Maráz]. – Bp. : BTM, 2003. – 83 p. : ill. ; 24 cm

ENDRŐDI Anna

Aquincum. Rimania v Budapesti = Aquincum. A rómaiak Budapesten : Rekonstrukciók, maketék a predmety z praveku, z doby rimskej a z doby st'ahovania národov = Őskori, római kori és népvándorlás kori tárgyak, épület rekonstrukciók és makettek : Východoslovenské múzeum Košice, 23. október 2003 – 26. január 2004, Mestské múzeum Bratislava, 19. február 2004 – 18. apríl 2004 / [ed. Paula Zsidi, Annamária Facsády, –.] ; [texty Paula Zsidi, –., László András Horváth, Borbála Maráz, Gábor Szilas]. – Bp. : BTM, 2003. – 83 p. : ill. ; 24 cm

Az Albertfalva, 6-os számú főút bővítését megelőző régészeti feltárás eredményei = The results of the excavations preceding the enlargement of route 6 by Albertfalva / –., Reményi László. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 146–150.

Előzetes jelentés a Dunakeszi, Székes-dűlőn végzett őskori telepásatásról / Horváth László András, Szilas Gábor, –., Horváth M. Attila. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 5–17.

Kora bronzkori és avar kori sírok Budapest, Csepel-szigeten = Early Bronze Age and Avar graves at Budapest, Csepel-Island / –., Horváth M. Attila. In: Régészeti kutatások Magyarországon 1999. – Bp., 2002. – p. 27–45.

The late phase of the Bell Beaker – Csepel Group in Hungary. In: The Northeast Frontier of Bell Beakers : Proceedings of the symposium held at the Adam Mickiewicz University, Poznan (Poland), May 26–29, 2002 / ed. by Janusz Czebreszuk, Marzena Szyt. – Oxford, 2003. – (BAR International Series ; 1155). – p. 265–276.

Ein neues spätkupferzeitliches Idolbruchstück aus Budapest. Gedanken über die Erscheinungen des religiösen Lebens. In: Morgenrot der Kulturen : Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa : Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag / Hrsg. von Erzsébet Jerem, Pál Raczky. – Budapest : Archaeolingua Alap., 2003. – (Archaeolingua ; 15.). – p. 401–414.

Technological study of Beaker metallurgy in Hungary / Endrődi, A., –., Baradács, E., Uzonyi, I., Kiss, A. Z., Montero, I., Rovira, S. In: Archaeometallurgy in Europe, proceedings Vol. 2. Associazione Italiana di Metalurgia. Milan (2003) – p. 29–38.

FACSÁDY Annamária

Aquincum. Rimania v Budapesti = Aquincum. A rómaiak Budapesten : Rekonstrukciók, maketék a predmety z praveku, z doby rimskej a z doby st'ahovania národov = Őskori, római kori és népvándorlás kori

- tárgyak, épület rekonstrukciók és makettek : Východoslovenské múzeum Košice, 23. október 2003 – 26. január 2004, Mestské múzeum Bratislava, 19. február 2004 – 18. ápríl 2004 / [ed. Paula Zsidi, – –, Anna Endrődi] ; [texty Paula Zsidi, – –, László András Horváth, Anna Endrődi, Gábor Szilas, Borbála Maráz]. – Bp. : BTM, 2003. – 83 p. : ill. ; 24 cm
- Aquincum – a rómaiak Budapesten : A Budapesti Történeti Múzeum időszaki kiállítása Kassán, 2003. október 23 – 2004. január 26. In: Múzeumi hírlével 24. évf. 11. sz. (2003. nov.), p. 347–348.
- Az aquincumi éremleletek feldolgozásának problémái / – –, Redő Ferenc. In: A numizmatika és a társtudományok IV. : Konferencia Esztergomban, 1999. október 1–3. / szerk. Torbágyi Melinda. – Bp., 2003. – p. 43–51.
- Geldumlauf in Aquincum. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 207–209.
- Herennius Etruscus basis in Budaújlak. In: Pannonica provincialia et archaeologica : Studia sollemnia auctorum hungarorum Eugenio Fitz octogenario dedicata. / Hrsg. Á. Szabó, E. Tóth – Budapest : MNM, 2003. – (Libelli Archaeologici. Ser. Nov.; 1.). – p. 243–248.
- Les formes et les techniques de fabrication des bijoux d'or d'Aquincum. In: I bronzi antichi : Produzione e tecnologia / a cura di Alessandra Giumlia-Mair. – Montagnac : Ed. Monique Mergoïl, 2002. – (Monographies instrumentum ; 21.). – p. 517–524.
- Panoniai ékszerek 5. : Hajdíszek, ruhakapcsoló tűk. In: Ékszer Magazin 10. (2003), p. 42–45.
- Régészeti feltárás Budaújlak II. kerületi részén (Budapest, II. ker., Lajos utca 18–20., Bécsi út 17–19–21., Hrsz.: 14801/0, 14801/1, 14799). In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 192–193.
- Római ékszerek In: Ókor 2. évf. 4. sz. (2003), p. 31–37.
- Római kori „pénzes” ékszerek. In: Ékszer Magazin 11. (2003), p. 24–28.
- Szondázás a Bécsi úti temető északi részén = Test excavation in the northern part of the cemetery on Bécsi Road. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 65–68.
- Válogatás a 2001. év leleteiből. Időszaki kiállítás az Aquincumi Múzeumban. In: Közönség és kapcsolat 2002–2003 (2003), p. 4.

ásatási jelentések:

- Budapest, III. Dugovics Titusz tér 13–17. / – –, Gyuricza Anna. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 110–111.

HABLE Tibor

- Aquincum vor der römischen Eroberung. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 49–53.
- Két ásatás – az aquincumi canabae déli szélén = Two excavations in the southern part of the Aquincum canabae / – –, Reményi László, Kárpáti Zoltán. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 33–52.

ásatási jelentések:

- Budapest, III. Bécsi út 62. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 108–109.
- Budapest, III. Bécsi út 80. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 109–110.

HORVÁTH László András

- Aquincum. Rimania v Budapesti = Aquincum. A rómaiak Budapesten : Rekonstrukcie, makety a predmety z praveku, z doby rímskej a z doby st'ahovania národov = Őskori, római kori és népvándorlás kori tárgyak, épület rekonstrukciók és makettek : Východoslovenské múzeum Košice, 23. október 2003 – 26. január 2004, Mestské múzeum Bratislava, 19. február 2004 – 18. ápríl 2004 / [ed. Paula Zsidi, Annamária Facsády, Anna Endrődi] ; [texty Paula Zsidi, Anna Endrődi, – –, Borbála Maráz, Gábor Szilas]. – Bp. : BTM, 2003. – 83 p. : ill. ; 24 cm

- Előzetes jelentés a Dunakeszi, Székes-dűlőn végzett őskori telepásatásról / – –, Szilas Gábor, Endródi Anna, Horváth M. Attila. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 5–17.
- Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwesttransdanubien : Siedlungsgeschichte und Forschungsstand / – –, H. Simon Katalin. – Budapest : MNM, 2003. – 253 p, 56 tábla 7 térkép. – (Inventaria Praeistorica Hungariae ; 9.)
- Régészeti kutatások az aquincumi canabae nyugati, ipari régiójában = Archaeological investigations in the western, industrial quarters in the Aquincum canabae / kirchhof Anita, – –, In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 53–64.
- Rézkori temetkezés a budapest-aquincumi gázgyár mellett. In: Vándorutak – Múzeumi örökség : Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából / szerk. Viga, Gy, Holló Sz. A., Cs. Schwalm E. – Budapest : Archaeolingua, 2003. – p. 257–263.
- A rézkor történeti vázlata (Kr. e. 4500/4400–Kr. e. 2800/2700) / – –, M. Virág Zsuzsanna. In: Magyar régészet az ezredfordulón / [főszerk. Visy Zsolt ; szerk. Nagy Mihály]. – Budapest : NKÖM : Teleki László Alapítvány, 2003. – p. 125–127.
- Die Siedlung der Balaton-Lasinja-Kultur in Zalaegerszeg–Andráshida, Friedhof (Komitat Zala, Ungarn). In: Antaeus 25 (2002), p. 255–282.

ásatási jelentések:

- Dunakeszi, Nadas. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 129–130.

HORVÁTH M. Attila

- Budapest, IV. kerület Székes-nadas dűlő (Hrsz.: 76512/183). In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 198–199.
- Előzetes jelentés a Dunakeszi, Székes-dűlőn végzett őskori telepásatásról / Horváth László András, Szilas Gábor, Endródi Anna, – –, In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), – p. 5–17.
- Kora bronzkori és avar kori sírok Budapest, Csepel-szigeten = Early Bronze Age and Avar graves at Budapest, Csepel-Island / Endródi Anna, – –, In: Régészeti kutatások Magyarországon 1999. – Bp., 2002. – p. 27–45.

H. KÉRDŐ Katalin

- Das Alenlager und Vicus der Víziváros. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 81–84.
- Budapest, II. ker., Kapás utca 6–12. (Hrsz.: 13757). In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 193.
- Kutatások a feltételezett vízivárosi ala tábor és vicus területén = Investigations in the territory of the possible Víziváros ala fort and vicus / – –, Reményi László. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 124–130.
- Magyarország történeti helységnévtára : Nógrád megye, 1773–1808 / összeáll. és szerk. – –, 1-2. köt. – Budapest ; Salgótarján : Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Nógrád Megyei Levéltár, 2002. [2003] – 549 p. + térk.
- Római kori rakpart maradványai a Hajógyári-öbölben / – –, Tóth János Attila. – Budapest : Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2003. – 16 p. : ill. – (Régészeti értékeink)
- Der Statthalterpalast von Aquincum. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 112–119.
- Újabb régészeti feltárások a II. ker., Tölgyfa utcában = Recent archaeological excavations in Tölgyfa Street / – –, Kovács Eszter, Szilas Gábor. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 115–123.

ásatási jelentések:

- Budapest II. Kacska utca 7. / – –, Végh András. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 106.
Budapest, II. Tölgyfa utca 3. – Henger utca 2. / – –, Kovács Eszter, Szilas Gábor. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000. – Bp., 2003. – p. 107.

KIRCHHOF Anita

- Budapest, III. ker., Pacsirtamező utca 17. (Hrsz.: 17797) / – –, Madarassy Orsolya. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 191-192.
Budapest, III. ker., Selmeci utca 17. – Zápor utca 23. (Hrsz.: 17411). In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 188-189.
Budapest, III. ker., Selmeci utca 26. (Hrsz.: 17430). In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 189-190.
Budapest, III. ker., Selmeci utca 29. (Hrsz.: 17399) / – –, Madarassy Orsolya. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 190-191.
Budapest, III. ker., Tímár utca 24. (Hrsz.: 17622). In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 190.
Régészeti kutatások az aquincumi canabae nyugati, ipari régiójában = Archaeological investigations in the western, industrial quarters in the Aquincum canabae / – –, Horváth László András. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek, ISSN 1219-9427 ; 9.). – p. 53-64.

ásatási jelentések:

- Balatonakali, Ságpuszta. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 92.
Balatonakali, Temető. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 92.

T. LÁNG Orsolya

- Budapest, III. ker., Ladik utca 9. (Hrsz.: 19250/8). In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 186-187.
Reconsidering the Aquincum macellum: analogies and origins. In: Acta archaeologica 54. (2003), p. 165-204.
Régészeti célú terepi megfigyelések és kisebb megelőző feltárások az aquincumi municipium területén. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 197.
Római kori maradványok és késő bronzkori településnyomok Kaszásdűlőn = Remains from the Roman period and Late Bronze Age settlement traces at Kaszásdűlő / – –, Szilas Gábor. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 111-114.
Római kori útrészletek az aquincumi polgárváros municipális területén (az úgynevezett Testvérhegyi villa környezete) = Roman period road segments in the municipal territory of the Aquincum Civil Town (the environs of the so-called Testvérhegy villa). In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 95-110.
Vitae puerorum – Gyermek mindenki (volt) : Egy kiállítás régész szemmel. In: Közönség és kapcsolat 2002-2003 (2003), p. 6-7.

ásatási jelentések:

- Budapest, III. Sajtás utca, Sajtás és Záhony utca sarka, Sajtás és Keled utca sarka. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 115-116.
Budapest, III. Zsófia utca 7. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 118-119.
Budapest, III. Római fürdő. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 115.

LENGYELNÉ KURUCZ Katalin

- A Berliini Múzeumpedagógiai Szolgálat. In: Országos múzeumi közművelődési konferencia : Esztergom, 2002. június 26–28. / szerk. Lengyelne Kurucz Katalin. – Budapest : Pulszky Társaság, 2003. – p. 26–27.
- Floralia 2002. In: Közönség és kapcsolat 2002–2003 (2003), p. 10.
- „Muzsák kertje”. In: Közönség és kapcsolat 2002–2003 (2003), p. 2–3.
- Országos múzeumi közművelődési konferencia : Esztergom, 2002. június 26–28. / szerk. –. – Budapest : Pulszky Társaság, 2003. – 115 p. ; 24 cm
- Római lakásbelső rekonstrukció : Időszaki kiállítás az Aquincumi Múzeum „Dirke” védőépületében. In: Közönség és kapcsolat 2002–2003 (2003), p. 5.

MADARASSY Orsolya

- Budapest, III. ker., Selmeci utca 29. (Hrsz.: 17399) / Kirchhof Anita, –. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 190–191.
- Budapest, III. ker., Pacsirtamező utca 17. (Hrsz.: 17797) / Kirchhof Anita, –. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 191–192.
- Die Canabae legionis. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 101–111.
- Die Innendekorationen der Gebäude / –., Paula Zsidi. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 245–253.

ásatási jelentések:

- Budapest, III. Bécsi út 123. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 110.
- Budapest, III. Bécsi út 165. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 110.
- Budapest, III. Bécsi út 173. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 110.
- Budapest, III. Kiscelli utca 74. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 112.
- Budapest, III. Lajos utca 118–120. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 113.
- Budapest, III. Selmeci utca 34. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 115.

MARÁZ Borbála

- Aquincum. Rimania v Budapesti = Aquincum. A rómaiak Budapestén : Rekonstrukcie, makety a predmety z praveku, z doby rímskej a z doby stáhoovania národov = Óskori, római kori és népvándorlás kori tárgyak, épület rekonstrukciók és makettek : Východoslovenské múzeum Košice, 23. október 2003 – 26. január 2004, Mestské múzeum Bratislava, 19. február 2004 – 18. ápríl 2004 / [ed. Paula Zsidi, Annamária Facsády, Anna Endrődi] ; [texty Paula Zsidi, Anna Endrődi, László András Horváth, –., Gábor Szilas]. – Bp. : BTM, 2003. – 83 p. : ill. ; 24 cm
- Budapest, XI. ker., Gellérthegy – Citadella (Hrsz.: 5412). In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 196.

NAGY Margit

- A gepida sasfejes csatok és kapcsolataik. Die gepidische Adlerschnallen und ihre Beziehungen. In: A Móra F. Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica 8. (2002), p. 209–243.
- Hunkori férfisir Budapest-Zuglóból. In: Vándorutak – Múzeumi örökség : Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából / szerk.: Viga Gy., Holló Sz. A., Cs. Schwalm E. – Budapest : Archacolingua, 2003. – p. 297–325.

NÉMETH Margit

- Aquincum. Castellum. In: The Roman army in Pannonia / ed. Zsolt Visy. – Bp. : Teleki László Foundation, 2003. – p. 102–104.

- Aquincum. Castra legionis. In: *The Roman army in Pannonia* / ed. Zsolt Visy. – Bp. : Teleki László Foundation, 2003. – p. 99–101.
- Aquincum in der Kaiserzeit. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 54–62.
- Die Militäranlagen von Óbuda. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 85–91.
- Wachtürme und Festungen am linken Donauufer. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 96–99.

ásatási jelentések:

- Budapest, III. Hajógyári-sziget. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003)*, p. 112.

PÓCZY Klára

- Amphitheater und Theater. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 259–262.
- Aquaeductus és a közművesítés. In: *Magyar régészet az ezredfordulón* / [főszerk. Visy Zsolt ; szerk. Nagy Mihály]. – Budapest : NKÖM : Teleki László Alapítvány, 2003. – p. 232–235.
- Das Christentum. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 284–290.
- Die einheimischen Kulte / – –, Krisztina Szirmai. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 265–268.
- Eraviskersiedlungen im Raum Aquincum. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 73–79.
- Kultuszközpontok Pannoniában. In: *Magyar régészet az ezredfordulón* / [főszerk. Visy Zsolt ; szerk. Nagy Mihály]. – Budapest : NKÖM : Teleki László Alapítvány, 2003. – p. 247–251.
- Lokales Gewerbe und Handel / – –, Paula Zsidi. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 185–206.
- Schwerpunkt und Charakteristika der Forschungen in Aquincum 1969–2002. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 33–42.
- Une famille d'Aquincum a Rome. In: *Pannonica provincialia et archaeologia : Studia sollemnia auctorum hungarorum Eugenio Fitz octogenario dedicata*. / Hrsg. Á. Szabó, E. Tóth – Budapest : MNM, 2003. – (Libelli Archaeologici. Ser. Nov.; 1.). – p. 553–562.
- Veränderung des Rechtsstatus der Siedlung. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 125–126.
- Wasserver- und entsorgung, Gebäude des Stadtzentrums. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 144–149.
- Zur Frage der Kontinuität in Aquincum / – –, Paula Zsidi. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 63–69.

PETŐ Mária

- „Lettera dalla Pannonia”. I dati di Domenico Sestini sulla storia dell’archeologia e del collezionismo in Ungheria. In: *Pannonica provincialia et archaeologia : Studia sollemnia auctorum hungarorum Eugenio Fitz octogenario dedicata*. / Hrsg. Á. Szabó, E. Tóth – Budapest : MNM, 2003. – (Libelli Archaeologici. Ser. Nov.; 1.). – p. 563–576.

REMÉNYI László

- A gazdálkodás és életmód kérdései a bronzkori Kárpát-medencében. In: Vándorutak – Múzeumi örökség / szerk. Viga Gy., Holló Sz., Cs. Schwalm E. – Bp., Archaeolingua, 2003. – p. 267–275.
- Az Albertfalva, 6-os számú főút bővítését megelőző régészeti feltárás eredményei = The results of the excavations preceding the enlargement of route 6 by Albertfalva / Endródi Anna, –. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 146–150.
- A budai Várhegy bronzkori településtörténete = The History of the Castle Hill Settlements from the Bronze Age in Buda. –. Hanny Erzsébet. In: Budapest Régiségei 37. Budapest (2003) – p. 237–276.
- Duna-parti út részlete és őskori maradványok a polgárvárostól délre = Detail from the road on the Danube bank and prehistoric remains south of the Civil Town / Zsidi Paula, –. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 86–94.
- Két ásatás – az aquincumi canabae déli szélén = Two excavations in the southern part of the Aquincum canabae / hablé tőbor, –. kárpáti zoltán. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 33–52.
- Kutatások a feltételezett vízivárosi ala tábor és vicus területén = Investigations in the territory of the possible Vízivárosi ala fort and vicus / Kérdő Katalin, –. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 124–130.
- Régészeti és földtani kutatások Soroksár határában = Archaeological and geological investigations in Soroksár / Horváth Zoltán, Mindszenty Andrea, –. Zádor Judit. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 173–185.
- Technological study of Beaker metallurgy in Hungary / Endródi, A., –. Baradács, E., Uzonyi, I., Kiss, A. Z., Montero, I., Rovira, S. In: Archaeometallurgy in Europe, proceedings Vol. 2. Associazione Italiana di Metallurgia. Milan (2003) – p. 29–38.

SZILAS Gábor

- Aquincum. Rimania v Budapesti = Aquincum. A rómaiak Budapestén : Rekonstrukcie, makety a predmety z praveku, z doby rímskej a z doby stáročia hovorí o národov = Őskori, római kori és népvándorlás kori tárgyak, épület rekonstrukciók és makettek : Východoslovenské múzeum Košice, 23. október 2003 – 26. január 2004, Mestské múzeum Bratislava, 19. február 2004 – 18. április 2004 / [ed. Paula Zsidi, Annamária Facsády, Anna Endródi] ; [texty Paula Zsidi, Anna Endródi, László András Horváth, Borbála Maráz, –]. – Bp. : BTM, 2003. – 83 p. : ill. ; 24 cm
- Előzetes jelentés a Dunakeszi, Székes-dűlőn végzett őskori telepásatról / Horváth László András, –. Endródi Anna, Horváth M. Attila. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000. – Bp., 2003. – p. 5–17.
- Római kori maradványok és késő bronzkori településnyomok Kaszásdűlőn = Remains from the Roman period and Late Bronze Age settlement traces at Kaszásdűlő / Láng Orsolya, –. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 111–114.
- Újabb régészeti feltárások a II. ker., Tölgyfa utcában = Recent archaeological excavations in Tölgyfa Street / Kérdő Katalin, Kovács Eszter, –. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 115–123.

ásatási jelentések:

- Budapest, II. Tölgyfa utca 3. – Henger utca 2. / H. Kérdő Katalin, Kovács Eszter, –. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), – p. 107.
- Budapest, III. Pusztakúti út – Kázmér utca – Valéria utca által határolt terület. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 114–115.

SZIRMAI Krisztina

- Albertfalva castellum. In: The Roman Army in Pannonia. / ed. Zs. Visky. – Bp. : Teleki László Foundation, 2003. – p. 104–106.

- Auxiliarkastell und Vicus in Albertfalva. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 93–95.
- Budapest, III. ker., Kórház utca 12. (Hrsz.: 18065/2). In: *Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben.* – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 187–188.
- Budapest, III. ker., Meggyfa utca – Raktár utca között. In: *Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben.* – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 187.
- Budapest, XXII. ker., Zsák utca 5. (Hrsz.: 232412). In: *Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben.* – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 193–194.
- Die einheimischen Kulte / Klára Póczy, –. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 265–268.
- Military equipment depicted in Aquincum after the Marcomannic wars. In: *I bronzi antichi : Produzione e tecnologia / a cura di Alessandra Giunilia-Mair.* – Montagnac : Ed. Monique Mergoil, 2002. – (Monographies instrumentum ; 21.). – p. 600–608.
- Régészeti megfigyelések a Belvárosi plébánia templom kisebb, belső rekonstrukciós munkálatainál = Archaeological observations during the small interior reconstruction work at the Belvárosi parish church / –. Kovács Eszter. In: *Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben.* – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 162–172.
- Römische Götter und der Kaiserkult. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 269–273.
- Die Steinbearbeitung in Aquincum. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 233–244.
- Új adatok Albertfalva római kori topográfiájához = New data on the Roman period topography of Albertfalva. In: *Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben.* – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 151–154.

ásatási jelentések:

- Budapest, III. Kórház utca 7–9. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003),* p. 113.
- Budapest, III. Szentendrei út – Kórház utca forgalmi kapcsolat. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003),* p. 117.

SZU Annamária

- Ausstellungen des Aquincum-Museums 1969–2002. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 370–374.
- Új múzeumpedagógiai kiadványkonceptió az Aquincumi Múzeumban. In: *Közönség és kapcsolat 2002–2003 (2003),* p. 16.
- Vitae puerorum – Gyermek mindenki (volt) : Egy kiállítás közönségkapcsolati szemmel. In: *Közönség és kapcsolat 2002–2003 (2003),* p. 7.
- Wissenschaftliche Tätigkeit der Mitarbeiter des Aquincum-Museums 1969–2002. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 376–404.

TOPÁL Judit

- Ägyptische und orientalische Götter und Kulte. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 274–283.
- Die Gräberfelder von Aquincum. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clariae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 161–167.

Musikdenkmäler aus Aquincum. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 254–258.

Roman cemeteries of Aquincum, Pannonia : The western cemetery (Bécsi Road) II. – Budapest : BTM, 2003. – 116 p., 233 t. ; 29 cm. – (Aquincum Nostrum)

ZSIDI Paula

Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben = Excavations and rescue work at the Aquincum Museum in 2002 / szerk. –. – Bp. : BTM, 2003. – 226 p. : ill. ; 20 cm. – (Aquincumi füzetek, ISSN 1219-4919, ISSN 1219 9427 ; 9.)

Aquincum. Rimania v Budapesti = Aquincum. A rómaiak Budapestén : Rekonstrukcie, makety a predmety z praveku, z doby rímskej a z doby st'ahovania národov = Őskori, római kori és népvándorlás kori tárgyak, épület rekonstrukciók és makettek : Východoslovenské múzeum Košice, 23. október 2003 – 26. január 2004, Mestské múzeum Bratislava, 19. február 2004 – 18. apríl 2004 / [ed. –., Annamária Facsády, Anna Endrődi] ; [texty –., Anna Endrődi, László András Horváth, Borbála Maráz, Gábor Szilas]. – Bp. : BTM, 2003. – 83 p. : ill. ; 24 cm

Aquincum polgárváros. In: *Magyar régészet az ezredfordulón* / [főszerk. Visy Zsolt ; szerk. Nagy Mihály]. – Budapest : NKÖM : Teleki László Alapítvány, 2003. – p. 227–229.

Aquincum polgárvárosa : az Antoninusok és Severusok korában – Budapest : Enciklopédia K., 2002. – 165 p. : ill. ; 21 cm. – (MOEION ; 9.)

Baugeschichtliche Skizze der Zivilstadt. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 127–135.

Bevezető : Fontos-e a közönségkapcsolat? In: *Közönség és kapcsolat 2002–2003* (2003), p. 1.

Bevezető a 2002. évi régészeti feltárásokhoz = Introduction to the archaeological excavations in 2002. In: *Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben*. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 8–12.

Die Bebauung außerhalb der Stadtmauer. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 156–159.

Ein Bronzekästchen aus Aquincum / Gábor Újvári, –. In: *I bronzi antichi : Produzione e tecnologia / a cura di Alessandra Giumlia-Mair*. – Montagnac : Ed. Monique Mergoïl, 2002. – (Monographies instrumentum ; 21.). – p. 530–538.

The Civil Town of Aquincum. In: *The Roman Army in Pannonia*. / ed. Zs.Visy. – Bp. : Teleki László Foundation, 2003. – p. 153–156.

Duna-parti út részlete és őskori maradványok a polgárvárostól délre = Detail from the road on the Danube bank and prehistoric remains south of the Civil Town / –., Reményi László. In: *Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben*. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 86–94.

Einführung. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 29–31.

Die Erforschung der Zivilstadt, ihre geographische Lage. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 121–124.

Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. –.]. – Budapest : BTM, 2003. – 404 p. : ill. + térk. mell. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.).

Die Frage der Hügelgrab- und Wagenbestattungen in Aquincum. In: *Pannonica provincialia et archaeologia : Studia sollemnia auctorum hungarorum Eugenio Fitz octogenario dedicata*. / Hrsg. Á. Szabó, E. Tóth – Budapest : MNM, 2003. – (Libelli Archaeologici. Ser. Nov.; 1.). – p. 57–80.

Fundorte der archäologischen Forschungen des Aquincum-Museums 1969–2002 / Éva Málik, –. In: *Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae* / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 329–364.

- Fürdőépület az aquincumi polgárváros déli városfalán kívül = Bath building outside the southern town wall of the Aquincum Civil Town / --, magyar myrtill. In: Aquincum : A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2002-ben. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincumi füzetek ; 9.). – p. 69–85.
- Die Geographie Aquincums. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 43–46.
- Die Innendekorationen der Gebäude / Orsolya Madarassy, --. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 245–253.
- Konservierung römischer Baudenkmäler in Budapest in den Jahren 1969–2002. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 365–369.
- Lokales Gewerbe und Handel / Klára Póczy, --. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 185–206.
- Öffentliche Gebäude und Wohnhäuser außerhalb des Stadtzentrums. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 150–155.
- Az örökségvédelem speciális területe : a városi régészet. In: Magyar régészet az ezredfordulón / [főszerk. Visy Zsolt ; szerk. Nagy Mihály]. – Budapest : NKÖM : Teleki László Alapítvány, 2003. – p. 28–30.
- Régészeti gyűjtemények és múzeumok. In: Magyar régészet az ezredfordulón / [főszerk. Visy Zsolt ; szerk. Nagy Mihály]. – Budapest : NKÖM : Teleki László Alapítvány, 2003. – p. 415–417.
- A régészeti örökség védelmének jogi háttere és fővárosi gyakorlata / --, Wollák K. In: Vándorutak – Múzeumi örökség : Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából. – Bp. : Archaeolingua, 2003. – p. 241–255.
- A régészeti tárgy mint történeti forrás [A „Tudomány Világkonferenciája” című rendezvényen elhangzott előadás szövege]. In: A közgyűjtemények és a tudomány = Public Collections and Science. – Budapest : MNM, 2002. – (Documentationes et Communicationes), CD
- A római kor : Temetkezés. In: Magyar régészet az ezredfordulón / [főszerk. Visy Zsolt ; szerk. Nagy Mihály]. – Budapest : NKÖM : Teleki László Alapítvány, 2003. – p. 251–257.
- Római kori városkonferencia Aquincumban. In: Közönség és kapcsolat 2002-2003 (2003), p. 14.
- Tagungen des Aquincum-Museums 1969–2002. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 375.
- Territorium des Municipiums – Villen und Dörfer. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 173–182.
- Verkehrsverbindungen, Wehranlagen, Straßennetz. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 137–143.
- Zur Frage der Kontinuität in Aquincum / Klára Póczy, --. In: Forschungen in Aquincum 1969–2002 : Zu Ehren von Klára Póczy. Clarae Póczy Octogenariae / [red. Paula Zsidi]. – Bp. : BTM, 2003. – (Aquincum Nostrum II. ; 2.). – p. 63–69.

ásatási jelentések:

- Budapest, III. Szentendrei út 101–115. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 116.
- Budapest, III. Szentendrei út 139. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 116–117.
- Budapest, III. volt Filatori-gát HÉV-állomás területe. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 112.
- Budapest, III. Záhony utca 7. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 117–118.
- Budapest, III. Szőlőkert köz 7. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003), p. 117.T

